زنجیرەی ڕێنماییەکانی ڕێگای ڕاست (٢)

چۆنیەتی نوێژی پێغەمبەر صلى الله عليه وسلم

لە تەکبیرەی ئیحرامەوە تاکو سەلامدانەوە
هەروەکو چۆن لە پێش چاوتدا بێت

" صلوا كما رأيتموني أصلي "
متفق عليه

نووسینی زانای فەرموودە ناسی سەردەم
پێشەوا شێخ : محمد ناصرالدين الألباني
وەرگێڕانی : مامۆستا عدنان بارام کەلاری

دار المعرفة
بەیرووت

کتێبخانەی نارین
هەولێر

چۆنیەتی
نوێژی پێغەمبەر ﷺ

لە تەکبیرەی ئیحرامەوە تاکو سەلامدانەوە
هەروەکو چۆن لە پێش چاوتدا بێت

" صلوا كما رأيتمونـــي أصلي "
متفق عليه

نووسینی زانای فەرموودە ناسی سەردەم
پێشەوا شێخ : محمد ناصرالدين الألباني

وەرگێڕانی : مامۆستا عدنان بارام کەلاری

ناوی کتێب : **چۆنێتی نوێژی پێغەمبەر ﷺ ...**

ناوی نووسەر : **پێشەوا شێخ : محمد ناصرالدین الألباني .**

ناوی وەرگێڕ : مامۆستا عدنان بارام کەلاری .

ژمارەی سپاردن : ژمارە (٦٦٢)ی ساڵی (٢٠٠٤) پێ دراوە لە لایەن وەزارەتی ڕۆشنبیری حوکومەتی هەرێمی کوردستانەوە .

زنجیرە : زنجیرەی (٣) سێیەم لە زنجیرەی ڕێنماییەکانی ڕێگای ڕاست .

نۆرەی چاپ :چاپی چوارەم.

ساڵی چاپ : (١٤٣٠هـ/ ٢٠٠٩) .

شوێنی چاپ : **دار المعرفة / بیروت ـ لبنان .**

بنکەی بڵاوکردنەوە : کتێبخانەی سوننە / سلێمانی / کوردستانی عێراق .

www.R-rast.com
abo.sunnah@gmail.com
r_rast@yahoo.com

پێشەکی وەرگێڕ

إِنَّ الحَمْدَ لله نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِيْنُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوْذُ بِاللهِ مِن شُرُوْرِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلا هَادِيَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلاّ اللهُ وَحْدَهُ لا شَرِيْكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ .

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ (سورة آل عمران : ١٠٢) .

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ (سورة النساء : ١) .

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ (سورة الأحزاب: ٧٠-٧١) .

أَمَّا بَعْدُ ... فَإِنَّ أَصْدَقَ الحَدِيْثِ كِتَابُ اللهِ ، وَخَيْرَ الهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ ، وَشَرَّ الأُمُوْرِ مُحْدَثَاتُهَا ، وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ ، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ ، وَكُلَّ ضَلالَةٍ فِي النَّارِ .

موسڵمانی یەکخواپەرەست : (**نوێژ**) یەکێکە لەو پێنج پایە ، و بنەوایانەی کە ئایینی ئیسلامی پیرۆزی لە سەر بنیات نراوە ، هەروەکو (عبدالله) ی کوڕی (عمر) - ڕەزای خوا لە خۆی و باوکی بێت - بۆمان دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " بني الإسلام على خمس : شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمدا عبده ورسوله ، وإقام الصلاة ، وإيتاء الزكاة ، والحج ، وصوم رمضان "[1].

واتە : ئایینی ئیسلامی پیرۆز لە سەر پێنج پایە ، و بنەوا بنیات نراوە : شایتی دان بەوەی کە هیچ پەرستراوێك نی یە کە شایستەی پەرستن بێت ئیللا (الله) نەبێت ، و هیچ کەسێکیش شایستەی شوێن کەوتن نی یە ئیللا (محمد) نەبێت ﷺ ، پاشان پێنج فەرزەکانی نوێژ ئەنجام بدات ، و زەکاتی ماڵ و سامانەکەی بدات ، ئەگەر گەشتە ئەوەی کە زەکاتی لە سەر بێت ، و حەجکردنی کەعبەی پیرۆز ، و گرتنی ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان .

هەروەها (نوێژ) نیشانەی هەرە گەورەی جیاکەرەوەی موسڵمانانە لە بێباوەڕان ، هەروەکو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " بين الرجل وبين الكفر ترك الصلاة "[2].

واتە : ئەو کردارەی کە جیاکەرەوەیە لە نێوان موسڵمانێتی مرۆڤ کافر بوونی وازهێنانە لە نوێژ .

---

[1] متفق عليه .

[2] صحيح الترغيب والترهيب رقم : (٥٦٣) .

وەخوای پەروەدگار کردوویەتی بە بنەوایەك بۆ جێگیر بوونی برایەتی لە نێوان موسڵمانانداندا ، هەروەکو فەرموویەتی : ﴿ فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ الصَّلَاةَ وَآتَوُاْ الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴾ [سورة التوبة : ١١] .

واتە : ئەگەر تۆبەیان کرد و نوێژەکانیان ئەنجامدا ، و زەکاتیشیان دا : ئەو کاتە بەبراتان دەژمێررێن لە ئایین دا ...

وە خوای پەروەدگار ئەنجام نەدانی ئەم کردارەی بە هۆکارێك باسکردووە بۆ ڕۆشتنە ئاگری دۆزەخ - خوا پەنامان دات - هەروەکو لە باسی پرسیار لێکردنی دۆزەخیەکاندا فەرموویەتی : ﴿ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ﴾ [سورة المدثر : ٤٢ — ٤٣] .

واتە : چی وای لێ کردن بڕۆنە سەقەرە - کە ناوێکە لە ناوەکانی دۆزەخ - لە وەڵامدا دەڵێن : چونکە لە نوێژگەران نەبووین .

جا موسڵمانی بەڕێز : کردارێك پایە و بنەوایەك بێت لە بنەواکانی ئایینی ئیسلامی پیرۆز ، و نیشانەی جیاکەرەوەی تۆ بێت لە بێباوەڕان ، و هۆکاری جێگیر بوونی برایەتیت بێت لە گەڵ موسڵمانانداندا ، و هۆکارێکیش بێت - لە کاتێك دا ئەگەر ئەنجامی نەدەیت - بۆ ڕوشتنت بۆ ئاگری دۆزەخ - خوای پەروەردگار پەنای من و تۆش بدات لە دۆزەخ - جێی خۆیەتی هەوڵ و کۆششێکی زۆری بۆ بخەیتە گڕ بۆ ئەوەی بە تەواوی لێی شارەزابیت ، بە باشترین شێوە ئەنجامی بدەیت .

بۆ ئەوەی (**نوێژ**)ەکەت ببێت بە هۆکارێك بۆ بە دەست هێنانی پەیمانی خوای پەروەردگار و بیکات بە هۆکاری لێ خۆشبوونی لێت ، نەك بەواز لێهێنانی ئەو پەیمانەی خوای پەروەردگارت لە دەست بدەیت ، هەروەکو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " خمس صلوات افترضهن الله تعالى من أحسن وضوءهن ، وصلاهن لوقتهن ، وأتم ركوعهن وخشوعهن : كان له على الله عهد أن يغفر له ، ومن لم يفعل فليس له على الله عهـد ، إن شاء غفر له ، وإن شاء عذبه" [٣] .

واتە : پێنج نوێژن خوای پەروەردگار فەرزی کردوون : ئەو کەسەی دەستنوێژەکەی بەباشی بشوات ، و لە کاتی خۆیاندا ئەنجامیان بدات ، و کڕنووشەکانیان بەتەواوی ببات ، تیایدا دڵکزی هەبێت (الخشوع) ، ئەوا خوای پەروەردگار پەیمانی داوە لە ئەنجامدەرانی خۆش بێت ، بەڵام ئەگەر هەر کەسێك ئەوەی ئەنجام نەدا ئەوا هیچ پەیمانێکی لە لای خوای پەروەردگار نیە ، ئەگەر بیەوێت لێ ی خۆش دەبێت ، ئەگینا سزای دەدات .

---

[٣] صححه الألباني في (صحيح أبي داود : ٤٥١ و ١٢٧٦) .

جا نوێژگەری یەکخوا پەرەست : لە بەر هەموو ئەو هۆکارانەی سەرەوە ، و سەلماندنی شوێنکەوتنی تەواوت بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ ، لەو فەرمانەیدا کە فەرمانی پێکردوویت ، و تێیدا فەرموویەتی : " صلوا كما رأيتموني أصلي " [٤] .

واتە : نوێژ بکەن هەروەکو چۆن منتان بینیوە نوێژ دەکەم .

ئامۆژگاری ئەوەت دەکەم ئەم کتێبەی کە لە بەر دەستتدایە (**چۆنێتی نوێژی پێغەمبەر ﷺ لەتەکبیرەی ئیحرامەوە تاکو سەلامدانەوە هەروەکو چۆن لە پێش چاوتدا بێت**) بە ووردی بخوێنیتەوە ، پاشان هەوڵی ئەوە بدەیت هەموو نوێژەکانت بەپێی ئەو زانیاریانەی کە تیایدایە ئەنجام بدەیت ، بەڵکو خوای پەروردگار بە میهرەبانی و بە بەزەیی خۆی نوێژ لە من تۆش وەرگرێت ، کتێبەش لە نووسینی زانای پایەبەرزی ئیسلام , و فەرموودەناسسی سەردەم شێخ (محمد ناصر الدين الألباني) ە - بەڕەحمەت بێت - کە تیایدا هەموو هەوڵێکی ئەوە بووە هەموو ووتەو کردەوەیەکی (صحیح)ی پێغەمبەری خوامان ﷺ بۆ بخاتە ڕوو سەبارەت بە (**نوێژ**) ، بەشێوەیەك ئەو کردارەت بۆ بەرجەستە دەکات وەکو ئەوەی بڵێت پێغەمبەری خوا ﷺ لە پێش چاوتدایە و نوێژت بۆ دەکات بۆ ئەوەی تۆش لاسایی بکەیتەوە ، بەو شێوەیەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ هەوڵی بۆ داوە بەکردار و گوفتاری خۆی لە ژیانیدا ، هەروەکو جارێکیان بە سەر مینبەرەکەیەوە نوێژ دەکات ، و پاشان دەفەرموویت : " إنما صنعت هذا لتأتموا بي ولتعلموا صلاتي" [٥].

واتە : ئەوەم بۆ ئەوە ئەنجام دا بۆ ئەوەی چۆنێتی نوێژەکەم فێرین .

پەیڕە و (مەنهەج) ی ئەم زانا پایەبەرزەی ئیسلام , و فەرموودەناسەی سەردەم - بە ڕەحمەت بێت - لەم پەرتوکەیدا ئەوەبووە کە - هەروەکو خۆی ئاماژەی بۆ کردووە - : هەموو ئەو فەرموودانە کۆبکاتەوە کە سەبارەت بە نوێژی پێغەمبەری خوا ﷺ پێمان گەشتووە ، لە گەڵ دەرخستن و دیاری کردنی ووتە ڕەوا لە بۆچونە فیقهیەکان ، بێ پابەند بوون ، و دەمارگیری بۆ بۆچون و مەزهەبێکی دیاری کراو ، و بێ گوێدانە ڕەزامەندی ئەم و ئەو ، ئەگەر ڕازی بوونیان هۆکاری توڕەبوونی خوای پەروەدگار بێت ، ئەم پەیڕەوەش - پەیڕەوی پابەند بوون بە قورئانی پیرۆز و فەرموو دە (صحیح) ەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ بێ پابەند بوون بە بۆچوون و مەزهەبێکی دیاری کراوەوە - پەیڕەوی ئەهلی حەدیسە ، بە درێژای مێژووی پرشنگداریان ، شوێنکەوتوانی بۆ مەزهەبی ڕەوای پێشەوایانی ئیسلام (چوار پێشەوا بە ڕێزەکەی ئیسلام) - بەڕەحمەت بن - کە هەموویان هاودەنگن لە ووتنی ئەوەی کە ئەگەر فەرموودەیەك جێگیر و سەلمێنرا ئەوا نابێت پێچەوانەی ببیتەوە لە بەر ووتەی هیچ کەسێك ، و ئەو بەڕێزانە بە مەزهەبی خۆشیانیان زانیوە ، هەروەکو پێشەوایان

---

[٤] متفق عليه .

[٥] متفق عليه .

شافعی - بەڕەحمەت بێت - و ئەبو حەنیفەش - بەڕەحمەت بێت - فەرموویانە : " إذا صحَّ الحديث فهو مذهبي " [٦].

واتە : ئەگەر فەرموودەیەك جێگیر بوو و سەلمێنرا ئەوا مەزهەب و بۆچوونی منە .

وە پێشەوا مالك - بەڕەحمەت بێت - فەرموویەتی : " إنما أنا بشر أخطيء و أصيب ، فانظروا في رأيي : فكل ما وافق الكتاب والسنة فخذوه وكل ما لم وافق الكتاب والسنة فاتركوه " [٧].

واتە : منیش وەکو ئێوە مرۆڤم هەڵەش دەکەم و دەیشیپێکم ، بۆیە بڕواننە وتەکانم ، هەرکامەیان هاودەنگ بوو لە گەڵ قورئانی پیرۆز و سوننەتدا ئەوا وەریگرن ، وە ئەگەر پێچەوانەی قورئانی پیرۆز و سوننەت بوو ئەوا پشت گوێی بخەن .

یان فەرموویەتی :" كل حديث عن النبي ﷺ فهو قولي ، وإن لم تسمعوه مني " [٨].

واتە : ئەگەر فەرموودەیەك جێگیر بوو و سەلمێنرا لە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوا وتەی منە ، با لێشمەوە نەیبیستن .

وە پێشەوا ئەحمەد - بەڕەحمەت بێت - فەرموویەتی : " لا تقلدني ، ولا تقلد مالكا ، ولا الشافعي ، ولا الأوزاعي ، ولا الثوري ، و خُذ من حيث أخذوا" [٩].

واتە : نە تەقلیدی من بکەن ، و نەش تەقلیدی مالك ، و نەش شافعی ، و نەش ئەوزاعی ، و نەش (الثوري) ، بە ڵکو لەو شوێنەوە وەریگرن کە ئەوان وەریان گرتووە .

جا موسڵمانی شوێنکەوتەی پێغەمبەر ﷺ : ئەمە وتەی پێشەوایانتە کە زانای پایەبەرزی ئیسلام , و فەرموودە ناسسی سەردەم شێخ (محمد ناصر الدين الألباني) ە - بەڕەحمەت بێت - کردوویەتی بە پەیڕەو بۆ پەرتۆکەکەی ، نەکەی گوێبیستی وتەی پڕو پووچی ئەم و ئەو بیت ، ئەو کەسانەی کە نەخۆشن ، یان تەعەسوبی مەزهەبایەتی کوێری کردوون .

ئەوەش جێگەی ئاماژە پێکردن بێت ئەوەیە کە پەیڕەوی وەرگێڕانی ئەم کتێبە ئەوەیە :

١ - ئەو فەرموودانە کە باس لە چۆنێتی نوێژی پێغەمبەری خوا ﷺ دەکات ، گێڕانەوەی هاوەڵان بێ یان تەقریر کردنەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ ، ڕاستەو خۆ وەرگێڕراوەتە سەر زمانی کوردی .

٢ - بەڵام ئەو فەرموودانەی کە وتەی پێغەمبەری خوایە ﷺ ، دەقی عەرەبیەکەی نووسراوە ، پاشان لە پاش دانانی ووشەی (واتە : ...) کراوەتە کوردی .

---

[٦] ابن عابدين في " الحاشية " (١ / ٦٣) ، و والشيخ صالح الفلاني في " إيقاض الهمم " ص ٦٢ ، و النووي في " المجموع " و الشعراني (١ / ٥٧) .

[٧] ابن عبدالبر في " الجامع " (٢ / ٣٢) ، وعنه ابن حزم في " أصول الأحكام (٦ / ١٤٩) وكذا الفلاني (ص ٧٢) .

[٨] ابن أبي حاتم (ص ٩٣ — ٩٤) .

[٩] الفلاني (١١٣) ، وابن القيم في " الإعلام " (٢ / ٣٠٢) .

٣ ـ ئــەو پەراوێزانەی کــە ڕاستەوخــۆ پەیوەندیان بـــە بابـەتی کتێبەکـەوە هەیــە ، وەرگێڕراوەتـە سەر زمانی کـــوردی ، جگە لـتە و پــەراوێزانەی کــە ڕاستەوخۆ پەیوەندیان بـــە بابەتەکـەوە هێڵراوەتـەوە بـــۆ چاپەکــانی تر ـ إن شاء الله ـ .

٤ ـ بۆ کەمکردنەوەی ژمارەی پەڕەکان سەرچاوەکان لا براون .

٥ ـ ئەو ئایەتانەی کە هێنراونەتەوە ، بە کورتی واتاکراونەتە سەر زمانی کوردی.

لـە کۆتایـدا بـە هـەموو ملکەچـی ، و زەلیلیەکـەوە ، و لـە نـاخی دڵمـەوە داواکـارم لـە پـەروەردگاری میهرەبانم ئەم ووتە و کردارانەمان تەنها لە بەر ڕەزامەنی ئەو بێت ، نەك لە ڕۆژی دوایدا پێمان بڵێت : ئـەوەی کردەوەکەتان بۆ کرد لە دونیادا پێتان ووترا ، وە ئەگەر هەر کەم و کوڕیەکیشی تێدا بێـت بە بـەزەیی خـۆی کردای لە گەڵدا بکات چونکە ئەو ئەهلی تـەقوا و لێخۆشـبوونە ﴿ أهل التقوى و أهل المغفرة ﴾ ، وە لـە ڕۆژێکـدا پاداشتمان بداتەوە کە : ﴿يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ﴾ (سورة الشعراء : ٨٨ ــ ٨٩).

وسبحانك اللهم وبحمد أشهد أن لا إله إلا أنت أستغفرك ، وأتوب إليك

وصلى الله وسلم وبارك على محمد ، وعلى آله وصحبه أجمعين .

وەرگێڕ :

٥ ی / شعبان / ١٤٢٥ ك

١٨ ی / ٩ / ٢٠٠٤ ز

عێراق / کوردستان / کەلار

پێشەکی یەکەمی نووسەر :

شوکر وستایش بۆ ئەو پەروەردگارەی کە نوێژی فەرزکردوە لە سەر بەندەکانی ، و فەرمانیشی پێکردوون بە ئەنجامدانی ، و بە باشی ئەداکردنی ، و سەرکەوتن سەرفرازیشی پێوە پەیوەست کردووە بە دڵکزی و خشوع تێیدا ، و کردوویەتی بە جیاکاری نێوان بڕوا بوون و بێباوەڕی ، و بە هۆکاری نەهی کردنیش لە خراپە و ناپەسەندیەکان .

صەڵات و سەلامیش لە سەر پێغەمبەرمان بێت ﷺ کە خوای پەروەردگار سەبارەت بەو فەرموویەتی : ﴿بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ [1] ، و پێغەمبەری خواش ﷺ بەم کار و کردارە هەستاوە بە باشترین شێوە ، و نوێژیش گرنگترین و گەورەترینی ئەو کردارانە بووە کە بۆ خەڵکی ڕوون و ئاشکرا کردەووە ، بە ووتە و کرداریش ، بە شێوەیەك جارێکیان بە سەر مینبەرەکەیەوە نوێژی ئەنجام دا ، بە سەریەوە دەوەستێت و سوژدەش دەبات ، و پاشان پێی فەرموون : " إنّما صنعت هذا لتأتموا بي ولتعلموا صلاتي " [2].

واتە : بۆیە ئەمەم ئەنجامدا بۆ ئەوەی لاساییم بکەنەوە و فێری نوێژەکەم بن .

وە پێویستیشی کردووە لە سەرمان لاسایی بکەینەوە ، و شوێنی بکەوین تیایدا ، و فەرموویەتی : " صلوا كما رأيتموني أصلي " [3] ، واتە : نوێژ بکەن هەروەکو چۆن منتان بینیوە نوێژ دەکەم .

وە موژدەشی داوە بەو کەسەی کە نوێژەکەی وەکو نوێژی ئەو ئەنجام بدات ، بەوەی کە لە لای خوای پەروەردگار پەیمانی ئەوەی هەیە کە بیخاتە بەهەشتەوە ، و فەرموویەتی : " خمس صلوات افترضهن الله ـــ عز وجل ـــ من أحسن وضوءهن ، وصلاهن لوقتهن ، وأتم ركوعهن ، وسجودهن ، وخشوعهن ؛ كان له على الله عهد أن يغفر له ، ومن لم يفعل ؛ فليس له على الله عهد ، إن شاء غفر له ، وإن شاء عذبه " [4] .

---

(1) سورة النحل : ٤٤ .

(2) البخاري ومسلم ، وسيأتي في القيام بتمامه .

(3) البخاري ومسلم ، وأحمد وهو مخرج في (إرواء الغليل) تحت الحديث : ٢١٣ .

(4) قلت : وهو حديث صحيح ، صححه غير واحد من الأئمة ، وقد خرجته في (صحيح أبي داود : ٤٥١ / ١٢٧٦) .

واتە : پێنج نوێژن خوای پەروەردگار فەرزی کردوون ، جا هەر کەسێك ، دەستنوێژەکەیانی بە تەواوی و تێ روتەسەلی ئەنجامدا ، و لە کاتی خۆشیاندا ئەنجامی دان ، کڕنووش و سوژدەکانیشی بە تەواوی بەجێهێنان ، تیایدا دڵکزی و خشوعی هەبوو ، خوای پەروەردگار پەیمانی داوە کە لێ ی خۆش ببێت ، بەڵام ئەو کەسەی ئەنجامی نەدات ، ئەوا خوای پەروەردگار هیچ پەیمانێکی نە داوە لێ ی خۆش ببێت .

و درووود و سەڵامیش لە سەر یار و هاوەڵانی لە خوا ترس ، و چاکە کارانی بێت ، ئەوانەی کە پەرستشەکانی پێغەمبەریان ﷺ پێ گەیاندووین ، ووتەکانی بێت یان کردارەکان ، و بە تەنهاش کردوویانەتە بۆچوون و لاسایی کار و پەیڕەوی خۆیان ، وە لە سەر ئەوانەش کە شوێنکەوتەی ئەوانن ، و ڕێگەکەشیانیان گرتۆتە بەر ، تا ڕۆژی دوای .

وە پاشان : پاش خوێندنەوە ، و دەورکردنەوەم بۆ (**كتاب الصلاة**) لە (**الترغيب والتهيب**) ی (**الحافظ المنذري**) ـ بە ڕەحمەت بێت ـ بۆ هەندێك لە برایانی سەلەفیمان تەواوکرد ـ ئەوەش نزیکەی چل ساڵ لە مەو پێش بوو ـ بۆمان ئاشکرا بوو کە نوێژ چ پلە و پایەیەکی هەیە لە ئیسلامدا ، وە ئەو کەسەش کە بە تەواوی و باشی ئەنجامی بدات چ ئەجر و پاداشت ، و ڕێزێکی هەیە ، ئەو ئەجر و پاداشت ، و ڕێزەش دەگۆڕێت ـ زیادکردن و کەمکردنی ـ بە پێی نزیك و دووری لە نوێژی پێغەمبەرەوە ﷺ هەروەکو خۆی ئاماژەی بۆ کردووە ، بەو ووتەیەی : " **إن العبد ليصلي الصلاة ، ما يكتب له منها إلا عشرها ، تسعها ، ثمنها ، سبعها ، سدسها ، خمسها ، ربعها ، ثلثها ، نصفها** " [٥] ، واتە : بەندەکانی خوای پەروەردگار نوێژ دەکەن ، بەڵام ئەو نوێژەی بۆ نا نووسرێت جگە لە دەیەکی ، یان نۆیەکی ، یان هەشت یەکی ، یان حەوت یەکی ، یان شەش یەکی یان پێنج یەکی یان چوار یەکی یان سێ یەکی یان نیوەی .

بۆیە لە بەر ئەوە ئەو برایانەم ئاگادارکردەوە کە ناتوانین ئەدای بکەین بە تەواوی ـ یان نزیك لەوە ـ ئیللا ئەگەر چۆنێتی نوێژی پێغەمبەر ﷺ بە تەواوی بزانین ، و ئەوەی کە تیایدایە لە : واجب و ئاداب و شێواز و ئەو پاڕانەوانە و زیکرانە ، پاشان هەوڵی ئەوەشمان دا کە بە کردەوە ئەوە پیادە بکەین ، پاش ئەوە ئاواتی ئەوەمان هەبێت کە نوێژەکەمان نەهیمان لێ بکات لەخراپە و خراپە کاری ، و ئەو ئەجر و پاداشتەشمان بۆ بنووسرێت بەو شێوەیەی کە سەبارەت بە نوێژ هاتووە .

---

[٥] صحيح : رواه ابن المبارك في (الزهد : ١٠ / ٢١ / ١ ـ ٢) وأبو داود والنسائي بسند جيد ، وقد خرجته في (الصحيح) المذكور (٧٦١) .

وە لە کاتێکدا زانینی ئەوە بەو شێوە فراوان و گشتی یەی کارێکی ئاسان نەبوو لە سەر زۆربەی خەڵك ـ تەنانەت لە سەر زۆر لە زانایانیش ـ بە هۆی پابەند بوونیان بە بۆچوون و مەزهەبێکی دیاریکراوەوە ، وە ئەو کەسانەش کە خەریکی خزمەتی سوننەتی پێغەمبەری خوان ﷺ ـ کۆکردنەوە بێت یان تێگەیشتن ـ بە ئاگان لە وەی کە لە هەندێك مەزهەبدا سوننەتێلێك هەن لە مەزهەبیەکانی تردا نی یە ، بە ڵکو لە هەندێکیاندا شتی وا هەیە نابێت نیسبەت بدرێتە پاڵ پێغەمبەری خوا ﷺ ووتە بێت یان کردار ، زۆربەشی لە پەرتۆکی دواییندکاندا بە دی دەکرێت ، و زۆر جاریش دەیانبینین سوورن لە سەری و جەختیان لە سەر کردووە بە دانی ئەو کردارانە بە پاڵ پێغەمبەری خوا ﷺ ، لە بەر ئەوە زانایانی فەرموودە (**علماء الحديث**) ـ خوای پەروەردگار پاداشتی خێریان بداتەوە ـ لە سەر ئەو فەرموودانە پەرتۆکی تایبەتیان داناوە و پلەی فەرموودەکەیان تیادا لە رووی (**صحيح**) ، و (**ضعيف**) ، و نانەدەمەوە (**وضع**) ەوە دیاری کردووە ، وەك پەرتۆکی (**العناية بمعرفة أحاديث الهداية**) ، و (**الطرق والوسائل في تخريج أحاديث خلاصة الدلائل**) کە هەردووکیان لە نووسینی شێخ (**عبد القادر بن محمد القرشي الحنفي**) ە ، و (**نصب الراية لأحاديث الهداية**)ەی (**الحافظ الزيلعي**) و کورتەکەشی (**الدراية**) کە هی (**الحافظ ابن حجر العسقلاني**) ، و (**التلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير**) کە ئەمەشیان هەر هی ئەوە ، وە جگە لە مانەش کە باسکردنیان دەبێتە هۆی درێژە پێدان .

دەڵێم : لە کاتێکدا زانینی ئەوە بەو شێوە فراوان و گشتی یەی کارێکی ئاسان نەبوو لە سەر زۆربەی خەڵك ، ئەم پەرتۆکەم بۆ نووسین ، بۆ ئەوەی چۆنێتی نوێژی پێغەمبەری خوا ﷺ فێر بن ، و بە هۆیشیەوە هیدایەت وەرگرن تیایدا ، و داواکاریشم لە خوای پەروەردگار ئەوەمان بکاتە نسیب کە کە لە سەر زمانی پێغەمبەرەکەی ﷺ پێی داوین " **من دعا إلى هدى ، كان له من الأجر مثل أجور من تبعه ، لا ينقص ذلك من أجورهم شيئا** ... هتد فەرموودەکە "[٦].

واتە : هەر کەسێك بانگەشە بکات بۆ چاکەکاریەك ، ئەوا ئەوەندەی پاداشتی ئەو کەسانەی بۆ دەنووسرێت کە شوێنی کەوتوون ، بێ ئەوەی لە پاداشتی ئەوانی تر کەم بکات .

---

[٦] رواه مسلم وغيره وهو مخرج في (الأحاديث الصحيحة : برقم : ٨٦٣) .

هۆی نووسین و دانانی ئەم کتێبە

وە لە کاتێکدا کتێبێکی کۆکەرەوەم نەبینیوە لەم بابەتەدا ، بۆیە ئەوەم بە پێویست زانی لە سەر خۆم کە کتێبێکی تێروتەسەل بۆ برایانی موسڵمانم ـ کە پەرۆشی شوێنکەوتنی پێغەمبەرن ﷺ لە پەرستشەکانیان ـ دابنێم ، کە تا لە توانامدا بێت ئەو بابەتانە بگرێتە خۆی کە سەبارەت بە نوێژی پێغەمبەری خوا ﷺ هاتبێت هەر لە تەکبیرەی ئیحرامەوە تاکو سەلام دانەوەی ، بە شێوەیەك ئاسان و سووك بێت هەر کەسێك ـ ئەو کەسانەی کە بە ڕاستی پێغەمبەری خوایان ﷺ خۆش دەوێت ـ چاوی پێ بکەوێت ، هەستێت بە جێ بە جێ کردن و پیادەکردنی ئەو فرمانەی پێغەمبەر ﷺ کە تیایدا فەرموویەتی : " صلوا كما رأيتموني أصلي " .

ئا لە بەر ئەمە بوو قۆڵم لێ هەڵماڵی و دەستم کرد بە دوادا گەڕان بە دوای ئەو فەرموودانەی کە پەیوەستن بەوەی کە من مەبەستم بوو ، لە پەرتۆکە جیاوازەکانی فەرموودە ، ئاکامی ئەوەش ئەم پەرتۆکە بوو کە لەبەر دەستی تۆدایە ، ئەوەشم کردووە بە مەرج بە سەر خۆمەوە کە جگە لەو فەرموودانە نەبێت کە جێگیر و سەلمێنراون لە پێغەمبەرەوە ﷺ لە لایەن سەنەدەکانیانەوە ، بە پێی یاسا و بنەماکانی فەرموودەزانی لەم پەرتۆکەدا نەهێنمەوە ، دووریشم گرتووە لە هەموو ئەو فەرموودانەی کە تەنها کەسێکی نەناسراو (مجهول) ، یان (ضعيف) بە بێ جیاوازی لەوەی کە لە باسی شێوازەکانی نوێژ دا هاتبێت ، یان ئەزکارەکان ، یان چاکەکانی ، و جگە لەمانەش ، چونکە بیروباوەڕم وایە کە تەنها ئەو فەرموودانەی کە جێگیر و سەلمێنراون * لە پێغەمبەرەوە ﷺ بێ کەم و کوڕی یە ، و هیچ پێویستیەکمان بە فەرموودەی (ضعيف) نابێت ، چونکە ـ بە بێ گومان ـ جگە لە گومان ناگەیەنن ، گومانێکیش کە بەرامبەرەکەی لەو ئەو لا ترێت (مرجوح) هەروەکو خوای پەروەردگار فەرموویەتی : ﴿لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا﴾ (سورة النجم : ٢٨) ، وە پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی : " إياكم والظن فإن الظن أكذب الحديث " [٧] ، وە خوای پەروەردگاریش داوای لێ نەکردووین کە خوا پەرستی پێ بکەین ، بەڵکو پێغەمبەری خوا ﷺ نەهی لێکردووین و لێ ی

---

* فەرموودەی جێگیر و سەلمێنراو : هەردوو جۆری (صحيح) و (حسن) دەگرێتەوە ، بە هەردوو بەشەکانیانەوە کە : (صحيح لذاته) و (صحيح لغيره) ، و (حسن لذاته) و (حسن لغيره) ین .

[٧] البخاري ومسلم ، وهو مخرج في كتابي : (غاية المرام تخريج الحلال والحرام ، برقم : ٤١٢) .

قەدەغەی کردووین ، و فەرموویەتی : " اتقوا الحديث عني إلا ما علمتم " [٨] ، جا ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ گێڕانەوەی قەدەغە کردبێت ، ئەوا پێشتر وایە کە کردەوە پێکردنی قەدەغە بکات .

ئەمە و ئەم پەرتۆکەم لە سەر دوو بەش دانابوو ، سەر و بن ، سەبارەت بە یەکەمیان وەکو ناوەڕۆك بوو ، تیایدا ناوەڕۆکی ئەو فەرموودانەم هێنابوو یان ئەو ووتانەی کە پێویستە لێ ی ، لە گەڵ دانانی لە شوێنی شایستە و شیاوی خۆی بە شێوەیەکی ئەوتۆی گونجاو کە لە گەڵ یەك دا بگونجێن ، بۆ ئەوەی بە شێوەیەکی گونجاو لە گەڵ یەکدا دەربکەوێت لە سەرەتاوە تاکو کۆتایی ، هەوڵی ئەوەشم داوە کە دەقی فەرموودەکە ، یان ئەو گۆ (لفظ) یەی کە لە پەرتۆکەکانی سوننەتدا هاتووە ، لەوانەشە فەرموودەی وا هەبێت چەند گۆیەکی هەبێت ، بەڵام من گۆیەکی تایبەتیان هەڵبژێرم بە پێشتری بزانم لە بەر سوودێکی نووسینەکەم ، یان جگە لەوە ، لەوانەشە گۆیەکی تری بدەمە پاڵ ئاماژەش دەکەم بۆ ئەو شتە بە وەی کە دەڵێم : (وفي لفظ : كذا وكذا) یان (وفي رواية كذا وكذا) و نایشیدەمە پاڵ گێڕەرەوەکەی لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ زۆر بە کەمی نەبێت ، وە ئەوەش دیاری ناکەم کە کێ لە پێشەوایانی فەرمووده گێڕاویانەتەوە ، ئەوەش بۆ ئاسنکاری خوێندنەوە و پیاداچوونەوەی .

وە سەبارەت بە بەشەکەی تریان وەکو باسکردنی ئەوەی پێشیەتی ، تیایدا ئەو فەرموودانەم (تخريج) کردوون کە لە بەشی سەروەردا هاتوون ، لە گەڵ بە دواچوونی هەموو گۆ و ڕێگەکانیان ، لە گەڵ حوکم دان بە سەر سەنەدەکانیان و ئەو ڕیوایەتانەش کە پاڵپشتیان دەکەن (واتە : الشواهد) لە لایەنی (تعديل و تجريح) و (تصحيح و تضعيف) یشەوە ، بەو پێیەی کە لە زانستی فەرموودەزانی پیرۆز و بنەواکانیدا هاتووە .

وە زۆرجاریش لە هەندێك لە ڕێگەیانەوە ، گۆ و زیادەیەك هەیە ، لە ڕێگەکانی تریدا نیە ، منیش ئەوانە دەخەمە سەر ئەو فەرموودەیەی کە لە بەشی سەرەوەی پەرتۆکەکەدا هاتووە ، ئەگەر

---

[٨] صحيح : أخرجه الترمذي وأحمد وابن أبي شيبة ، وعزاه الشيخ محمد سعيد الحلي في (مسلسلاته : ١ / ٢) للبخاري فوهم .
ثم تبين لي أن الحديث ضعيف ، وكنت اتبعت المناوي في تصحيحه لإسناد ابن أبي شيبة فيه ، ثم تيسر لي الوقوف عليه ، فإذا هو بَيِّنُ الضعف ، وهو نفس إسناد الترمذي وغيره ، راجع كتابي (سلسلة الأحاديث الضعيفة : ١٧٨٣) ، وقد يقوم مقامه قوله ﷺ : " من حدث عني بحديث يرى أنه كذب فهو أحد الكذابين " (رواه مسلم وغيره ، راجع مقدمة كتابي (سلسلة الأحاديث الضعيفة : المجلد الأول) .
بل يغني عنه قوله ﷺ : " إياكم وكثرة الحديث عني ، من قال علي فلا يقولن إلا حقا أو صدقا ، فمن قال علي ما لم أقل فليتبوأ مقعده من النار " (أخرجه ابن أبي شيبة (٧٦٠/٨) وأحمد وغيرهما وهو مخرج في : (الصحيحة ، برقم : ١٧٥٣) .

بكرێت لە گەڵ بنەواکەیدا بگونجێنرێت ، و ئاماژەشم کردووە بۆ ئەو شتە بە دانانی لە نێوان دوو کەوانی لاکێشەیی [ ] ، بۆ ئەوەی ئاماژە بکەم بە ناوی ئەو کەسەی کە تاکڕەوێتی پێکردووە لەو کەسانەی کە بنەواکەیان گێڕاوەتەوە ، ئەمە لە کاتێکدایە ئەگەر سەرچاوەی فەرموودەکەو بنەواکەی لە یەك هاوەڵەوە بێت ، ئەگینا وەکو فەرموودەیەکی سەربەخۆ مامەڵەم لە گەڵ دا کردووە ، هەر وەکو بەرچاو دەکەوێت لە پاڕانەوەکانی دەست پێکردنی نوێژ ، و جگە لەوانیش ، ئەمەش شتێکی زۆر نایاب و بە دەگمەنە ، بە شێوەیەك نزیکە لەوەی کە نەیبینیت لە پەرتۆکێکی تردا ، شوکر بۆ ئەو پەروەردگارەی کە بە نیعمەتەکانی چاکەکاریەکان تەواو و کامڵ دەبن .

پاشان تیایدا بۆچوونی زانایانم باس کردوە سەبارەت بەو فەرموودەیەی کە گێڕاومەتەوە ، لە گەڵ بەڵگەی هەریەکێکیان ، و تاووتوێ کردنی باسکردنی ئەو ووتانەی کە پاڵپشتیان دەکات ، و ئەو ووتانەش کە لە سەریانە ، پاشان ووتەی ڕەوا لەو ووتانە ئاشکرا و دیاری دەکەین کە لە بەشی سەرەوەردا باسمانکردوون ، لەوانەشە هەندێك جار هەندێك باسی تیادا بهێنمەوە کە بەڵگەیان لە سەر نیە ، بەڵکو تەنها بۆچونی موجتەهیدەکەیە تیایدا ، ناڕواتە ناو بابەتی ئەم پەرتۆکەماندا .

وە لە بەر ئەوەی چاپکردنی پەرتۆکەکە بە هەردوو بەشەکەیەوە ئاسان نەبوو بۆمان ـ لە بەرە چەند هۆکارێکی بەهێز ـ ئەوەمان بە باش زانی کە بەشی یەکەمی بە سەربەخۆیی لە بەشەکەی تری چاپ بکەین ـ بە پشتیوانی خوای پەروەردگار ـ و ناویشم لێنا :

((**صفة صلاة النبي ﷺ من التكبير إلى التسليم كأنك تراه**)) .

داواکارم لە خوای پەروەردگار کردەوەیەکی پاك بێت ، و تەنها لە بەر ڕەزامەندی ئەو نووسرا بێت ، سوودیش بەبڕواداراني براشم بگەیەنێت ، هەر ئەویشە بیسەری ڕەها و وەڵامدەرەوەی پاڕانەوەکان .

پەیڕەوەی ئەم پەرتۆکە

وە لە کاتێکدا بابەتی ئەم پەرتۆکە ئاشکراکردنی سوننەتی پێغەمبەری خوایە ﷺ لە نوێژدا. ، شتێکی بەڵگە نەویستی تیایدا بابەند نەبم بە مەزهەبێکی دیاریکراوەوە ، لە بەر ئەو هۆکارەی کە پێش کەمێك باسمان لێ کرد ، بەڵکو ئەوەی تێدا باس دەکەم کە جێگر و سەلمێنراوە لە پێغەمبەری خوا ﷺ هەروەکو بۆچونی فەرمووودەزانان ـ لە کۆن و تازەشدا ـ چۆن بووە ، ووتەیەکی باشیشی ووتووە ئەو کەسەی کە فەرموویەتی ◆ :

أهلُ الحَديثِ هُمُ أهلُ النَّبي وَإن   لَمْ يَصحبوا نَفسَهُ أنفاسَهُ صَحِبوا

لە بەر ئەوە ـ إن شاء الله تعالى ـ ئەم پەرتۆکە کۆکەرەوەی هەموو ئەو فەرموودانەیە کە بڵاو و پەرتەوازەن لە ناو پەرتۆکەکانی فیقە و شەریعەت و فەرموودەدا ـ سەرەڕای هەموو ئەو جیاواز و خیلافەی کە لە نێوان مەزهەب و بۆچوونەکاندا هەیە کە پەیوەندیان بە بابەتەکەوە هەیە ـ لە کاتێکدا هیچ لەو پەرتۆکانە مەزهەبانە هەموو ڕەوایی نەگرتۆتە خۆی ، وە ـ إن شاء الله ـ ئەو کەسەش کە پێی هەستێت لەو کەسانە دەبێت کە خوای پەروەردگار بە توانای خۆی هیدایەتی داوە ﴿ لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴾ واتە : بۆ ڕەوایی لەو شتانەی کە تیایدا جیاوازن ، پەروەردگاریش ویستی لە سەر هەر کەسێك بێت ڕێنمووی دەکات بۆ ڕێگای ڕاست .

پاشان من کە ئەو پەیڕەوەم بۆ خۆم داناوە ـ کە بریتی یە لە پابەند بوون و دەستگرتن بە سوننەتی (**صحيح**) ی پێغەمبەری خواوە ﷺ ـ وە پیادەشم کردووە لەم پەرتۆکەدا و جگە لەمیش ـ کە بە پشتیوانی خوای پەروەردگار لە ناو خەڵکدا بڵاو دەبێتەوە ـ دەمزانی دڵنیا بووم لەوەی کە ئەوە هەموو گرووپ تایفە و مەزهەبەکان قایل ناکات ، بەڵکو هەندێك ، یان زۆریان زمانی توانج و تانە ، و پێنووسی لۆمەکاریم تێدەکەن ، ئەوەش هیچ کاریگەریەکم تێناکات ، چونکە من ئەوەش دەزانم کە ڕازیکردنی خەڵك مەبەستێکە هەرگیز پێی ناگەیت ، و پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " **من أرضى الناس بسخط الله وكله الله إلى الناس** " [(٩)] ، واتە : هەر کەسێك خەڵکی لە خۆی ڕازی بکات بە تووڕەکردنی خوای پەروەردگار ، ئەوا خوای پەروەردگا ردەیدات بە دەست خەڵکەوە .

ڕەواشی فەرمووە ئەو کەسەی کە فەرموویەتی :

◆ من إنشاد الحسن بن محمد النسوي ؛ كما رواه الحافظ ضياء الدين المقدسي في جزء له في (فضل الحديث وأهله) .

[(٩)] صحيح : (الصحيحة : ٢٣١١) .

وَلَسْتُ بِنَـاجٍ مِن مَقَـالةِ طَـاعِنٍ   وَلَوكُنْتُ فِي غَارٍ عَلَى جَبَلٍ وَعْـرِ
وَمَنْ ذَا الذي يَنْجُو مِن النَّاسِ سَالِماً   وَلَـو غَابَ عَنْهم بَيْن خَافِيَتَي نسرِ

ئەوەشم بەسە کە بیروباوەڕم وایە ئەو ڕێگەیە ڕاست و ڕەواترین ڕێگەیە ، کە خـوای پـەروەردگار فەرمانی بە بڕواداران پێکردووە ، پێغەمبەرەکەشمان محمد سەروەری پێغەمبەران ﷺ ئاشکرای کردووە ، هەر ئەو ڕێگەیەشە کە پێشین و سەلەفی صالّحی ئەم ئومەتە لە هاوەڵان و شوێنکەوتوانیان پاش خۆیـان گرتوویانەتە بەر لەوانەش چوار پێشینەی مەزهەبەکان ـ کـە زۆربینـەی موسـڵمانان دەدرێنـە پاڵیـان ـ هەمووشیان هاودەنگن لە سەر ئەوەی کە پێویستە دەست بگیرێت بە سوننەتەکانی پێغەمبـەری خـواوە ﷺ ، گەڕانەوە بۆ لای سوننەت ، لە گەڵ وازهێنان لـە هـەموو ووتەیـەك کـە پێـچەوانەی بێـت ، بـا بێژەرەکەی هەرچەندە گەورە بێـت ، چـونکە پێغەمبـەری خـوا ﷺ زۆر لـەوان گـەورەتر و بـەرێزترە ، ڕێبازەکەشی ڕاست و ڕەواترە ، لە بەر ئەوە شوێنی ڕێبازی ئـەوان کـەوتووم ، و شـوێنەواری ئەوانیـشم هەڵگرتووە ، و شوێنی فرمانەکانیان کەوتووم کە فرمانیان کـردووە بـە دەسـتگرتن بـە فـەرموودەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ با پێچەوانەی ووتەی خۆشیان بێت ، ئەم ووتانەشیان گەورەترین کاریگەری هەبووە لە سەر گرتنە بەری ئەم پەیڕەوە ڕێك و ڕاستە ، لە گەڵ دورکەتنەوە و پشتکردنم لە تەقلیدی کوێرانـە ، داواکارم لە لە خوای پەروەردگار پاداشتی خێریان بداتەوە .

ووتەی پێشەوایان سەبارەت بە شوێنکەوتنی سوننەت و وازهێنان لەو ووتانەیان کە پێچەوانەی سوننەتە

لەو شتانەی کە سوود بەخشە لێرەدا باسبکرێت ئەو ووتانەیان کـە بەرچـاومان کـەوتوون ، یـان هەندێکیان ، بەڵکو ببێتە مایەی ئامۆژگاری و بیرخستنەوە بۆ ئەو کەسـانەی کـە پابەنـدن پێیانـەوە ـ بەڵکو پابەندێکی کوێرانەی لە وانیش نزمترە ـ و دەست دەگـرن بـە بۆچـون و مەزهـەب و ووتـەکانیان هەروەکو بڵێیت لە ئاسمانەوە دابەزێنراوە ، خوای پەروەردگاریش فەرموویەتی : ﴿اتَّبِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ﴾ [١٠].

واتە : شوێنی ئەو پەرتۆکە بکەون کە لە لایەن خوای پەروەردگارتانەوە بۆتان دابـەزێنراوە ، بـۆ ئەوەی بە باشترین شێوە پەروەردە بـبن ، باشـترین ڕەوشـت و کـردار ئـەنجام بـدەن ، و شـوێنی هـەوا و ئارەزووی هیچ کەسێك نەکەون ، و واز لە ڕەوایی بهێنن ، بەکەمیش بیر لـەوە دەکەنـەوە کـە ئـەنجامی

[١٠] سورة الأعراف : ٣ .

دەدەن ، چونکە ئەگەر بیرتان لەوە بکردایەتەوە ، وازتان لە ڕەوایی چاکەکاران نەدەهێنا بۆ شتی خراپ و گومڕاکاران .

١ ـ پێشەوا (أبو حنيفة) ـ بە ڕەحمەت بێت ـ .

یەکەمیان پێشەوا (أبو حنيفة) نوعمانی کوڕی (ثابت) ە ـ بە ڕەحمەت بێت ـ کە هاوەڵانی چەندەها ووتەی زۆر و بابەتی هەمەجۆری لێ دەگێڕنەوە ، هەمووی لە ئاکامدا یەك مەبەست دەپێکن ئەویش : پێویستی وەرگرتنی فەرموودەو وازهێنان لە لاسای کردنی ئەو ووتانەی کە پێشەوایان کە پێچەوانەین :

١ ـ ئەبو حەنیفە ـ بەڕەحمەت بێت ـ فەرموویەتی : **" إذا صحَّ الحديث فهو مذهبي "** [11] .

واتە : ئەگەر فەرموودەیەك جێگیر بوو و سەلمێنرا ئەوا مەزهەبی منە .

٢ ـ وە فەرموویەتی : **" لا يحل لأحد أن يأخذ بقولنا ما لم يعلم من أين أخذناه "** [12] .

واتە : حەڵاڵ ڕەوا نی یە بۆ هیچ کەسێك ، ووتەی ئێمە وەرگرێت ، ئەگەر نەزانێت لە کوێوە وەرمانگرتووە .

وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : **" حرام على من لم يعرف دليلي أن يفتي بكلامي "** .

واتە : حەڕام و قەدەکراوە لە سەر ئەو کەسەی کە نازانێت بەڵگەی ووتەکەم چی یە و فەتوای پێبدات .

وە زیاد لە سەر ئەوەش فەرموویەتی : **" فإننا بشر نقول القول اليوم ونرجع عنه غدا "** .

واتە : چونکە ئێمەش مرۆڤین ، ئەمڕۆ ووتەیەك دەڵێین و سبەینێ لێ ی پەشیمان دەبینەوە .

وە لە یەکێکی تردا هاتووە : **" ويحك يا يعقوب (هو أبو يوسف) لا تكتب كل ما تسمع مني فإني قد أرى الرأي اليوم وأتركه غدا وأرى الرأي غدا وأتركه بعد غد "** .

واتە : وەی بە حاڵت ئەی یەعقوب (واتە : **أبو يوسف**) هەموو شتێك کە لە منەوە دەیبیستی مەینووسە ، چونکە لەوانەیە من ئەم ڕۆ ووتەیەك بە چاك دەزانم ، و سبینێ وازی لێدێنم ، و سبینێ ووتەیەك بە چاك دەزانم ، و پاش سبەینێ وازی لێدێنم .

---

[11] ابن عابدين في : (الحاشية :١/٦٣) .

[12] ابن عابدين في : (حاشيته على البحر الرائق : ٦/٢٩٣) .

٣ ـ وه فەرموویـەتی : " إذا قلتُ قــــولا يخــالف كتــاب الله تعــالى ، وخبر الرســـول ﷺ ، فـــاتركوا قـــولي " (١٣) .

واتە : ئەگەر ووتەیەکم ووت پێچەوانەی قورئانەکەی خوای پەروەردگار و سوننەتەکانی پێغەمبەر بوو ﷺ ، ئەوا واز لە ووتەکەی من بێنن .

٢ ـ پێشەوا مالکی کوڕی ئەنەس ـ بە ڕەحمەت بێت ـ

وە پێشەوا مالکی کوڕی ئەنەس ـ بە ڕەحمەت بێت ـ فەرموویەتی :

١ ـ فەرموویەتی : " إنما أنا بشر أخطيء و أصيب ، فانظروا في رأيي : فكل ما وافق الكتاب والسنة فخذوه وكل ما لم وافق الكتاب والسنة فاتركوه " (١٤).

واتە : منیش وەکو ئێوە مرۆڤم هەڵەش دەکەم و دەیشپێکم ، بۆیە بڕواننە ووتـەکانم ، هەرکامـەیان هاودەنگ بوو لە گەڵ قورئـانی پـیرۆز و سـوننەتدا ئـەوا وەریگـرن ، وە ئەگـەر پێـچەوانەی قورئـانی پـیرۆز و سوننەت بوو ئەوا پشت گوێی بخەن .

٢ ـ وە فەرموویەتی : " ليس أحد بعد النبي ﷺ إلا ويؤخذ من قوله ويترك ، إلا النبي ﷺ " (١٥).

واتە : هیچ کەسێك دوای پێغەمبەری خوا ﷺ نیە ئیللا لە ووتەکانی وەردەگیرێت ، و وازیش لە هەندێکی دەهێنرێت ، جگە لە پێغەمبەری خوا نەبێت ﷺ .

٣ ـ وە (ابن وهب) لە مالکەوە بۆمان دەگێڕێتەوە کە بیـستوویەتی کـە جارێکیـان پیاوێـك پرسیار دەکات لە مالك سەبارەت بە پەنجە خستنە ناو پەنجەکانی پێ لە دەستنوێژ ؟ ئەویش فەرمووی : ئەوە لە سەر خەڵك نیە .

دەفەرمێت : منیش وازم لێهێنا تاکو خەڵکە سووك بووەوە ، و پێم ووت : سـەبارەت بـەو شـتە فەرموودەمان هەیە ، ئەویش فەرمووی : ئەو فەرموودەیە کامەیە ؟ ووتم : حدثنا الليث بن سعد وابن لهيعة وعمرو بن الحارث عن يزيد بن عمرو المعافري عن أبي عبد الرحمن الحنبلي عن المستورد بـــن شداد القرشي قال : رأيت رسول الله ﷺ يدلك بخنصره ما بين أصابع رجليه .

---

(١٣) الفلاني في : (الإيقاظ : ص ٥٠) .

(١٤) ابن عبد البر في : (الجامع : ٣٢/٢) .

(١٥) ابن عبد البر في : (الجامع : ٩١/٢) .

ئەویش فەرمووی : " إن هذا الحديث حسن وما سمعت به قط إلا الساعة " ، واتە : ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەکی چاکە ، ئەم کاتە نەبێت هەرگیز نەمبیستووە ... دەفەرموێت : پاشان گوێم لێ بوو کە پرسیاری لێ دەکرا فەرمانی بە پەنجە خستنە ناو پەنجەکانی پێی دەکرد [١٦] .

٣ ـ پێشەوا شافعی ـ بە ڕەحمەت بێت ـ

وە سەبارەت بە پێشەوا شافعی ـ بە ڕەحمەت بێت ـ ووتەیەکی زۆرتر و خۆشتری لێوە دەگێڕنەوە ، و شوێن کەوتوانیشی لە شوێن کەوتوانی پێشەوایانی تر کردار بەو ووتانە دەکەن ، بەختەوەرترن ، لەوانەش :

١ ـ فەرموویەتی : " ما من أحد إلا وتذهب عليه سنة لرسول الله ﷺ ، وتعزب عنه ، فمهما قلت من قول أو أصلت من أصل ، فيه عن رسول الله ﷺ لخلاف ما قلت ، فالقول ما قال رسول الله ﷺ ، وهو قولي " [١٧].

واتە : هیچ کەسێك نی یە ئیللا هەندێك لە فەرموودەکانی پێغەمبەری خوای ﷺ لێ دەڕوات ، بێئاگادەبێت لێیان جا با هەر ووتەیەکم ووتبێت ، یان بنەوایەکم تێدا دارشتبێت ، لە پێغەمبەری خواوە ﷺ پێچەوانەی ووتەکەم سەلمێنرا و جێگیر بوبێت ، ئەوا ووتە ووتەی پێغەمبەری خوایە ﷺ ، ئەوەش ووتەی منە .

٢ ـ وە فەرموویەتی : " أجمع المسلمون على أن من استبان له سنة عن رسول الله ﷺ لم يحل له أن يدعها لقول أحد " [١٨].

واتە : موسڵمانان کۆڕان لەسەر ئەوەی کە ئەگەر موسڵمانێك سوننەتێك لە سوننەتەکانی پێغەمبەری خوای ﷺ لە لا جێگر و ئاشکرا بوو ، ئەوا بۆی حەڵاڵ نیە وازی لێ بێنێت ، لە بەر ووتەی هەر کەسێك .

٣ ـ وە دەفەرموێت : " إذا وجدتم في كتابي خلاف سنة رسول الله ﷺ ، فقولوا بسنة رسول الله ﷺ ، ودعوا ما قلت " ، واتە : ئەگەر لە پەرتۆکەکەمدا ووتەیەکتان بینی پێچەوانەی ووتەی پێغەمبەری خوا ﷺ بوو ، ئەوا ووتەتان ووتەی پێغەمبەری خوا بێت ﷺ ، وواز لە ووتەی من بێنن .

---

[١٦] مقدمة الجرح والتعديل ، لابن أبي حاتم : (ص ٣١ – ٣٢) .

[١٧] تاريخ دمشق ، لابن عساكر : (١/١٥/ ٣) .

[١٨] (الفلاني : ص ٦٨) .

وه له ڕیوایەتێکی تردا فەرموویەتی : " فاتبعوها ، ولا تلتفتوا إلى قول أحد " [١٩].

واتە : ئەوا شوێنی بکەون ، و لا مەکەنە لای ووتەکەی منەوە .

٤ ـ وه فەرموویەتی : " إذا صح الحديث ، فهو مذهبي " [٢٠].

واتە : ئەگەر فەرموودەیەك جێگیر و سەلمێنرا ، ئەوا مەزهەب و بۆچوونی منە .

٥ ـ وه فەرموویەتی : " أنتم أعلم بالحديث والرجال مني فإذا كان الحديث الصحيح فأعلموني به أي شيء يكون : كوفيا أو بصريا أو شاميا حتى أذهب إليه إذا كان صحيحا " [٢١].

٦ ـ وه دەفەرموێت : " كل مسألة صح فيها الخبر عن رسول الله ﷺ عند أهل النقل ، بخلاف ما قلت ، فأنا راجع عنها ، في حياتي ، وبعد موتي " [٢٢].

واتە : هەموو بابەتێك كە فەرموودەی تێدا جێگیر و سەلمێنراو بێت لە پێغەمبەری خواوە ﷺ ، لە لای (أهل الحديث) ، و فەرموودەناسانەوە ، بە پێچەوانەی ئەوەی کە من ووتوومە ، ئەوا من لێ ی دەگەڕێمەوە و پەشیمانم لێ ی ، لە ژیان و دوای مردنیشم .

٧ ـ وه فەرموویەتی : " إذا رأيتموني أقول قولا ، وقد صح عن النبي ﷺ خلافه ، فاعلموا أن عقلي قد ذهب " [٢٣] ، واتە : ئەگەر منتان بینی ووتەیەکم ووت ، لەو لاشەوە بە پێچەوانەی ووتەکەم فەرموودە لە پێغەمبەرەوە ﷺ جێگیر و سەلمێنرا بوو ، ئەوا بزانن کە ژیری و هۆشم لە دەست داوە .

٨ ـ وه فەرموویەتی : " كل ما قلت فكان عن النبي ﷺ خلاف قولي مما يصح فحديث النبي أولى فلا تقلدوني " [٢٤] ، واتە : هەموو ئەوانەی کە ووتوومە ، و لەو لاشەوە بە پێچەوانەی ووتەکەی منەوە فەرموودە لە پێغەمبەرەوە ﷺ هاتبێت ، کە جێگەی ئەوە بێت کە بە (صحيح) دابنرێت ، ئەوا فەرموودەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەولاترە و لاسایی من مەکەنەوە .

٩ ـ وه فەرموویەتی : " كل حديث عن النبي ﷺ فهو قولي وإن لم تسمعوه مني " [٢٥].

---

[١٩] النووي في : (المجموع ١/٦٣) .

[٢٠] النووي : (١/٦٣) .

[٢١] الخطيب في : (الاحتجاج بالشافعي : ٨/١) .

[٢٢] أبو نعيم في : (الحلية ٩/١٠٧) .

[٢٣] رواه ابن عساكر بسند صحيح (١٥/١٠/١) .

[٢٤] رواه ابن عساكر بسند صحيح (١٥/٩/٢)

[٢٥] ابن أبي حاتم : (٩٣ - ٩٤) .

واتە : ئەگەر فەرموودەیەك جێگیر بوو و سەلمێنرا لە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوا ووتەی منە ، با لێشمەوە نەیبستن .

٤ ـ پێشەوا أحمد ی کوڕی حنبل ـ بە ڕەحمەت بێت ـ

بەڵام سەبارەت بە پێشەوا أحمد ی کوڕی حنبل ـ بە ڕەحمەت بێت ـ ئەوا کۆکەرەوەترین و پابەندترینیانە بە سوننەتەوە ، بە شێوەیەك (كان يكره وضع الكتب التي تشتمل على التفريع والرأي) .

١ ـ بۆیە فەرموویەتی : " لا تقلدني ، ولا تقلد مالكا ، ولا الشافعي ، ولا الأوزاعي ، ولا الثوري ، و خُذ من حيث أخذوا " [٢٦] .

واتە : نە تەقلیدی من بکەن ، و نەش تەقلیدی مالك ، و نەش شافعی ، و نەش ئەوزاعی ، و نەش (الثوري) ، بە ڵکو لەو شوێنەوە وەریگرن کە ئەوان وەریان گرتووە .

وە لە ڕیوایەتێکی تردا فەرموویەتی : " لا تقلد دينك أحدا من هؤلاء ، ما جاء عن النبي ﷺ وأصحابه فخذ به ، ثم التابعين ، بعد الرجل فيه مخير " .

واتە : لە دینداریتدا لاسایی هیچ کەسێك لەوانە مەکەوە ، ئەوەی کە لە پێغەمبەرەوە ﷺ جێگر و سەلمێنراوە ، یان لە هاوەڵانی ئەوا وەری بگرە ، پاشان لە شوێنکەوتوانیان (واتە : التابعين) ، پاش ئەوان مرۆڤ سەربەخۆیە لە وەرگرتن یان وەرنەگرتنی ووتەی کەسانی تر .

وە جارێکیان فەرمووی : " الإتباع : أن يتبع الرجل ما جاء عن النبي ﷺ وعن أصحابه ثم هو من بعد التابعين مخير " [٢٧] ، واتە : شوێنکەوتن : بریتییە لەوەی کە مرۆڤ شوینی ئەوە بکەوێت کە لە پێغەمبەرەوە ﷺ جێگر و سەلمێنراوە ، یان لە هاوەڵانی ، پاشان لە پاش شوێنکەوتوانیان (واتە : التابعين) ، سەربەخۆیە لە وەرگرتن یان وەرنەگرتنی ووتەی کەسانی تر .

٢ ـ وە فەرموویەتی : " رأي الأوزاعي ، و رأي مالك ، و رأي أبي حنيفة ، كله رأي ، و هو عندي سواء ، و إنما الحجة في الآثار " [٢٨] .

---

[٢٦] ابن القيم في : (إعلام الموقعين ٢/٣٠٢) .

[٢٧] رواه أبو داود في : (مسائل الإمام أحمد : ص ٢٧٦ - ٢٧٧) .

[٢٨] ابن عبد البر في : (الجامع ٢/١٤٩) .

واتە : ڕاوبۆچوونی ئەوزاعی ، و ڕاو بۆچوونی (مالـك) ، و ڕاوبۆچوونی ئەبو حەنیفە ، هەموویان بۆچوونن ، هەمووشیان لە لای من وەك یەكن ، بەڵام ئەوەی كە بكرێت بە بەڵگە تەنها فەرموودەیە .

٣ ـ وە فەرموویەتی : " من رد حديث رسول الله ﷺ ، فهو على شفا هلكة " [٢٩].

واتە : ئەوەی كە فەرموودەی پێغەمبەری خوا ﷺ ڕەت بكاتەوە ، لە ناوچوونی نزیكە .

ئەوەیە ووتەی پێشەوایان ﷺ لە فەرمان كردنیان بە دەست گرتن بە فەرموودەكانی پێغەمبەری خوا ﷺ ، و لە گەڵ نەهیكردنیان لە تەقلیدكردنی كوێرانە بۆ ئەو زانا پایە بەرزانە بە بێ چاوپۆشنی و سەیركردنی بەڵگەكانیان ، ئەو ووتانەش ئەوەندە ڕوون و ئاشكران ، بە هیچ شێوەیەك شوێنی تاوتوێكردن نین ، و هیچ لێكدانەوەیەكی تری پوچەڵیش هەڵناگرن ، بۆیە لە سەر ئەو ووتانە : ئەگەر كەسێك دەست بگرێتە بە هەموو ئەو فەرموودانەی كە جێگر و سەلمێنراون لە سوننەتدا ، با پێچەوانەش بێت لە گەڵ هەندێك لە ووتەی ئەو پێشەوا بەڕێزانە ، ئەوا پێچەوانەی بۆچوونی ئەوان نابێت ، و دەرچووش نیە لە ڕێگە و ڕێبازی ئەوان ، بەڵكو لە ڕاستیدا ئەو بە شوێنكەوتوویان دادەنرێت ، و دەستیشی گرتووە بە پەتی پتەوی ئیسلامەتییەوە ، و هیچ كاتێكیش بچراندنی بۆ نیە ، ئەو كەسەش كە واز لە سوننەتێك دەهێنێت ـ سەرەڕای سەلماندن و جێگیر بوونی ـ تەنها لەبەر ئەوەی كە فەرموودەكە پێچەوانەی ووتەی ئەو پێشەوا بەڕێزانەیە ، ئەوا ئەو كەسە وەكو ئەو كەسەی پێشوو نیە كە دەستی گرتووە بە پەتی پتەوی ئیسلامەتییەوە ، بە ڵكو بەو كردارەی سەرپێچیكاریانە و پێچەوانەی ووتە بە نرخەكانیانە ـ كە لە پێشدا باسكران ـ خوای پەروەردگاریش فەرموویەتی : ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴾ [٣٠].

وە فەرموویەتی : ﴿ فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾ [٣١] .

پێشەوا (**ابن رجب**) ڕەحمەتی خوای لێ بێت ـ فەرموویەتی : ((فالواجب على كل من بلغه أمر الرسول ﷺ وعرفه أن يبينه للأمة وينصح لهم ويأمرهم باتباع أمره وإن خالف ذلك رأي عظيم

---

[٢٩] ابن الجوزي في : (المناقب : ص ١٨٢) .

[٣٠] سورة النساء : ٦٥ .

[٣١] سورة النور : ٦٣ .

من الأمة فإن أمر رسول الله ﷺ أحق أن يعظم ويقتدى به من رأى أي معظم قد خـالف أمـره في بعض الأشياء خطأ ومن هنا رد الصحابة ومن بعدهم على كل مخالف سنة صحيحة وربما أغلظوا في الرد ، لا بغضا له بل هو محبوب عندهم معظم في نفوسهم لكن رسول الله أحب إليهم وأمره فـوق أمر كل مخلوق فإذا تعارض أمر الرسول وأمر غيره فأمر الرسول أولى أن يقدم ويتبع ولا يمنع مـن ذلك تعظيم من خالف أمره وإن كان مغفورا له بل ذلك المخالف المغفور له لا يكره أن يخالف أمره إذا ظهر أمر الرسول ﷺ بخلافه)) .

واتە : پێویستە لە سەر هـەموو کەسێك کـە فـەرمانی پێغەمبـەری خـوای ﷺ پێبگـات ، و بیزانێـت ، ڕوونـی بکاتـەوە بـۆ ئوممـەت ، و ئامۆژگاریـان بکـات ، و فەرمانیـشیان پێبکـات بـە شوێنکەوتنی فەرمانەکانی ، با پێچەوانەش بێت بۆ ووتـەی هـەر گەورەیـەکی ئـەم ئوممەتـە ، چونکە فەرمانی پێغەمبەری خوا ﷺ ، ئەولا ترە کە بە گـەورە دابنرێـت و چـاوی لێبکرێـت ، لـە بۆچوونی هەموو کەسێکی بە گەورە دانراێك کە پێچەوانەی فەرمانی ئەو بوو بێتەوە لە هەندێك لە بۆچوونەکانیدا ، لە سەر ئەم بنەوایەیە کە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ ، و ئەوانەش کە بـە دوایانـدا هاتوون بەرپەرچـی هـەموو ئەوانـەیان داوەتـەوە کـە پێچەوانەی سوننەتە (صـحیح) ەکانی پێغەمبەر بونەتەوە ﷺ ، ڕەنگە زۆریش بە توندی ڕەتیان کردبێتەوە ، نەك لە بەر ئـەوەی کـە ڕقیـان لێ بێـت ، بـەڵکو ئـەو کەسـانە لـە لایانـدا خۆشەویـست بوونـە ، و بـەڕێز و گـەورەن لـە دەروونیاندا ، بەڵام ڕەسول الله لە لایان خۆشەویست ترە ، و فەرمانیشی لە سەر فەرمانی هەموو درووستکراوێکی ، بۆیە ئەگەر فەرمانی پێغەمبەر ﷺ لە گەڵ فەرمانی جگـە لـەو بێتـەوە ، ئـەوا فەرمانی پێغەمبەر ﷺ پێشترە لەوەی کە پێش بخرێت ، وشوێن بکەورێت ، ئـەوەش ڕێگـر نیـە لەوەی کە ئەو پێشەوایەی کە پێچەوانەی بووەتەوە بە گەورە و ڕێزدار دابنرێت ، هەرچەند خوای پـەروەردگار لێ ی خـۆش بـوو بێـت ، بـەڵکو ئـەو کەسـانە پێیـان نـاخۆش نیـە کـە پێـچەوانەی ووتەکانیان ببیتەوە ئەگەر دەرکەووت کە فەرمانی پێغەمبەری خوا ﷺ پێچەوانەی ووتەکەیانە .

دەڵێم : چۆن ڕقیان دەبێت لەوە ، لە کاتێکدا ئەو پێشەوا بەڕێزانـە خۆیـان فـەرمانیان پـێ کردووە بە شوێن کەوتوانیان - هـەروەکو لـە پێـشدا ئامـاژەمـان پێـدان - وە ئەوەشـیان لـە سـەر پێویست کردوون کە واز لەو ووتانەیان بێنن کە پێچەوانەی سوننەتن ؟ بە ڵکو پێشەوا شـافعی - بە ڕەحمەت بێت - فەرمانی بە شوێنکەوتوانی کردووە کە ئەگـەر سـوننەتێك سـەلمێنرا و جـێگیر

بوو بیدەنە پاڵی ، یا لە ژیانیشدا ئەو سوننەتەی نە ووتبێت ، یان بۆچوونێکی پێچەوانەی ئەو سوننەتەی هەبوو بێت ، بۆیە دەبینین کە توێژەرەوە و پێشەوا (ابن دقيق العيد) - بە ڕەحمەت بێت - ئەو بابەتانەی کۆکردەوە کە بۆچوونی چوار پێشەواکە تیایاندا پێچەوانەی فەرموودەی (صحيح)ن - دانەیەکیان بێت یان هەموویان - ئەوەش لە یەك جەڵدی زۆر گەورەدا ، کە لە سەرەتاکەیدا فەرموویەتی : ((إن نسبة هذه المسائل إلى الأئمة المجتهدين حرام ، وإنه يجب على الفقهاء المقلدين لهم معرفتها لئلا يعزوها إليهم فيكذبوا عليهم)) .

واتە : دانی ئەم بابەتانە بۆ پاڵ پێشەوایانی موجتەهید حەرام و قەدەغەن ، وە پێویستە لە سەر شەرع زانانی لاسایی کاریان ئەو بابەتانە بزانن ، بۆ ئەوەی نەکو بیانداتە پاڵیان ، و بەو کارەشیان دەکەونە درۆدان لە سەر زمانیان .

وازهێنانی شوێنکەوتوانیان لە هەندێك ووتەی پێشەوایانیان ، لە بەر شوێنکەوتنی سوننەت

وە لە بەر هەموو ئەو ووتانەیە دەبینین زۆرینەی شوێن کەوتوانی پێشینی ئەو پێشەوا بەڕێزانە ، و هەندێکیش لە پاشینەکانیان ، هەموو ووتەیەکی پێشەواکانیان وەرناگرن ، بەڵکو وازیان لە زۆر لە ووتەکانیان هێناوە ، کە دەیانبینی ئەو ووتانە پێچەوانەی سوننەتن ، بە شێوەیەك دوو پێشەوا : محمدی کوڕی حسن ، و باوکی یوسف - ڕەحمەتی خوای پەروەردگاریان لێ بێت - پێچەوانەی شێخەکەیان (أبو حنيفة) کردووە (لە نزیکەی سێ یەکی مەزهەبەکەیدا) ، پەرتۆکەکانی فیقهیش کەفیلن بە ئاشکراکردنی ئەو ڕاستییە ، هاوشێوەی ئەمەش دەووترێت سەبارەت بە پێشەوا (المزني) و جگە لە ئەویش کە لە شوێنکەوتوانی پێشەوا شافعی و جگە لە ویش ، وە ئەگەر بمانەوێت نموونە لە سەر ئەوە بهێنینەوە ، ئەوە درێژە بە ووتە دەدەین ، وە دەریش دەچین لەو مەبەستەی کە هەمانە لەم توێژینەوەدا ، کە کورت بڕییە ، بۆیە تەنها دوو نموونە دەهێنینەوە :

١ - پێشەوا محمد لە (موطأ) ەکەیدا لە (پەڕەی : ١٥٨) دا فەرموویەتی : " قال محمد : أما أبو حنيفة ـــ رحمه الله ـــ فكان لا يرى في الاستسقاء صلاة ، وأما في قولنا : فإن الإمام يصلي بالناس ركعتين ، ثم يدعو ، ويحول رداءه " ... هتد .

واتە : محمد فەرموویەتی : بەڵام سەبارەت بە پێشەوا (أبو حنيفة) ـ بە ڕەحمەت بێت ـ نوێژی بە سوونەت نەدەزانی لە کاتی پاڕانەوە بۆ باران بارین ، بەڵام لە ووتەی ئێمەدا ئەوەیە کە : پێشنوێژ دوو ڕکات نوێژ بە خەڵك دەکات ، پاشان دەپاڕێتەوە و جلەکەشی هەڵدەگێڕێتەوە .

٢ ـ وە (عصام) ی کوڕی (يوسف البلخـــي) لـە هـاوەڵانی پێشەوا (محمـــد) و یـەکێك لەوانەی کە زۆر لە گەڵ پێشەوا (أبو يوسف) دا بـووە : ((كان يفتي بخلاف قول الإمام أبي حنيفة كثيرا ، لأنه لم يعلم الدليل وكان يظهر له دليل غيره فيفتي به)) ، واتـە : زۆر جـار بـە پێچەوانەی ووتەی پێشەوا (أبو حنيفة) فەتوای دەدا ، چـونکە بەڵگـەی فەتواکـەی نـەدەزانی ، جـاری واش هەبوو بەڵگەی غەیری ئەوی پێ ئەولاتر بوو بۆیە فەتوای پـێ دەدا ، لـە بـەر ئەوەیە دەبیـنین : ((كان يرفع يديه عند الركوع ، والرفع منه)) ، واتـە : دەسـتەکانی لـە کـاتی کڕنـووش بـردن ، و بەرز بوونەوە لێ ی بەرز دەکردەوە ، هەروەکو لە سوننەتی (متواتر) دا لە پێغەمبـەری خـواوە ﷺ جێگر ، و سەلمێنراوە ، ئەوەش ڕێگـر نـەبووە لـە کـارپێکردنی ، کـە سـێ پێـشەوای بـەڕێز بۆچوونیان پێچەوانەی ئەوە بووە ، ئەم ئاکارەش پێویستە لە سەر هەموو موسڵمانێك ، ئـەوەش بە گەواهی ئەو چوار پێشەوا بەڕێزە و جگە لەوانیش ، هەروەك لە پێشدا باس کرا .

پوخەی ووتەش ئەوەیە کە داواکارم هیچ یەکێك لە شوێنکەوتوانیان تانەو تەشـەرە نـەدەن لە پەیڕەوی ئەم پەرتۆکە و واز لە سوود وەرگرتن بهێنێت لەو سوننەتانەی پێغەمبەری خـوا ﷺ کە تێیدا هاتوون ! بە بیانووی ئەوەی کە پێچەوانەی مەزهەبەکەیـەتی ! ! بـەڵکو داواکـارم ئـەو ووتانەی کە باسکراون لە بەر چاو بگرێـت کـە سـەبارەت بـە پێویـستی کـارکردن بـە سـوننەت و وازهێنان لە ووتـەی پێـچەوانەیان بـۆ سـوننەت ووتـراوە ، وە ئـەبێت ئـەوەش بزانێـت کـە تانـەو تەشەرە دان لە پەیڕەوی ئەم پەرتۆکە تانەو تەشەرە دانە لەو پێشەوایەی کە شـوێنکەوتوویەتی ، هـەر یـەکێك بێـت لـەو پێشەوا بەڕێزانـە ، چـونکە ئێمـەش ئـەو پـەیڕەوەمان لـەو بەڕێزانـەوە وەرگرتووە ، هەر وەکو لە پێشدا باسمـان لێوەکرد ، بۆیـە هـەر کەسـێك پـشتیان لێ بکـات لـەم پەیڕەوەیاندا ، ئەوا لە ترسناکی زۆر گەورەدایە ، چونکە ئەوە دەگەیەنێت کـە پـشت بکرێـت لـە سوننەت ، لە کاتێکدا خوای پەروەردگار فەرمانی ئەوەی پێکـردووێن کـە لـە کـاتی جیاوازیمانـدا

بگەڕێینەوە ، و متمانەی بکەینە سەر ، هەروەکو فەرموویەتی : ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴾ (٣٢) .

داواکارم لە خوای پەروەردگار بمانکات لەو کەسانەی کە سەبارەتیان فەرموویەتی : ﴿ إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴾ (٣٣) .

دیمەشق

(١٣) ەی جمادی الآخرة / ساڵی ١٣٧٠ ك .

---

(٣٢) سورة النساء : ٦٥ .

(٣٣) سورة النور : ٥١ - ٥٢ .

چەند شوبهەیەك و وەڵامەکانیان :

ئەم ووتانە پێش دەساڵ دەبێت نوسی بووم لە پێشەکی ئەم پەرتۆکەدا ، لەم کاتەشدا ئەوەم بۆ دەرکەت کە کاریگەریەکی زۆر چاکی هەبووە لە ڕیزی لاوانی بڕواداردا ، ئەوەش لە ڕێنوویی کردنیان بۆ پێویستی گەڕانەوە بۆ ئایین ، و پەرستشەکانیان ، و وەرگرتنیان لە سەرچاوە پاك و خاوێنەکەی ئایینی ئیسلامی پیرۆزەوە : کە قورئانی پیرۆز و سوننەتەکانی پێغەمبەری خوایە ﷺ - شوکر و ستایشی خوای پەروەردگار بێت - زۆر کەسانی کارپێکاری سوننەتیان تێدا درووست بووە ، لە پەرستشەکانیاندا ، بە شێوەیەك وایان لێ هاتووە بەو شتە بناسرێنەوە ، سەرەڕای ئەوەش من لە هەندێکیاندا سستیم بەدی دەکرد لە کارپێکردنیدا ، ئەوەش لە بەر ئەوە نیە کە گومانیانم لە پێویستی ئەوەدا هەبێت - دوای هێنانەوەی ئەو هەموو ئایەت و ووتانە لە پێشەوایان سەبارەت بە فەرمانکردنیان بە گەڕانەوە بۆی - بەڵکو ئەو سستییە بە هۆی هەندێك شوبهەیەکەوەیە کە لە هەندێك لە شێخانی موقەلیدی مەزهەبەکان !

بۆیە وادەبینم کە باسی ئەو شوبهانە بکەم ، و وەڵامیشیان بدەمەوە ، بەڵکو ئەوە ببێتە هۆی ئەوەی کە ئەو هەندەش هەستن بە کارپێکردن بە سوننەت ، لە گەڵ کارپێکارانی تردا ، بۆ ئەوەی هەموو - بە ویستی خوای پەروەردگار - ببن بە کۆمەڵی ڕزگار بوو .

١ - **هەندێکیان دەڵێن :** ((لا شك أن الرجوع إلى هدي نبينا ﷺ في شؤون ديننا أمر واجب لا سيما فيما كان منها عبادة محضة لا مجال للرأي والاجتهاد فيها لأنها توقيفية كالصلاة مثلا ولكننا لا نكاد نسمع أحدا من المشايخ المقلدين يأمر بذلك بل نجدهم يقرون الاختلاف ويزعمون أنها توسعة على الأمة ويحتجون على ذلك بحديث – طالما كرروه في مثل هذه المناسبة رادين به على أنصار السنة – : (اختلاف أمتي رحمة) فيبدو لنا أن هذا الحديث يخالف المنهج الذي تدعو إليه وألفت كتابك هذا وغيره عليه فما قولك في هذا الحديث ؟)) .

واتە : گومان لەوەدا نیە کە گەڕانەوە بۆ سونەتی پێغەمبەرەکەمان ﷺ لە کار و باری ئایینەکەمان کردەوەیەکی پێویستە ، بە تەیبات لەوانەی کە پەرستشێکی پەتیە ، و جێگەی ئیجتهاد و ڕا دەربڕین نیە ، چونکە بە پێی دەقەکانی شەریعەت دەبێت ، وەکو نوێژ بۆ نموونە ، بەلام زۆر بەدەگمەن نەبێت نابیستین شێخانی لاسایی کار فەرمان بەوە بکەن ، بەڵکو بە پێچەوانەوە دەبینین جیاوازی بەباش دەزانن و بە فراوانکاری دادەدەن بە گومانی خۆیان لە سەر

ئەم ئوممەتە ، ئەو فەرموودەیەش دەکەنە بەڵگە ـ کە زۆرجار دووبارەی دەکەنەوە و بەرپەرچی سەرخەران و پشتیوانانی سوننەتی پێ دەدەنەوە ـ کە ئەویش فەرموودەی : " اختلاف أمتي رحمة !! " ، بۆیە ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە ئەم فەرموودەیە پێچەوانەی ئەو پەیڕەوەیە کە گرتووتە بەر ، و بانگەشەی بۆ دەکەیت ، و ئەم کتێبە و جگە لەمیشت لە سەر داناوە ، جا چی دەڵێت سەبارەت بەم فەرموودەیە ؟

وەڵامی ئەمانەش لە دوو ڕووەوەیە :

یەکەم : ئەوەیە کە فەرموودەکە (ضعیف) ە بە (صحیح) دانانرێت ، بەڵکو (باطل) ەو هیچ بنەوایەکی نیە پێشەوا و عەلامە (السبکی) فەرموویەتی : ((لم أقف له علی سند صحیح ولا ضعیف ولا موضوع)) .

واتە : هیچ سەنەدێکم بۆ ئەم فەرموودەیە لە لێکۆڵینەوەکانمدا نەبینیوە ، نە (صحیح) ، و نە (ضعیف) ، بگرە نەش (موضوع) .

منیش دەڵێم : بەڵکو بەم شێوەیە ڕیوایەت کراوە : ((... اختلاف أصحابي لكم رحمة)) ، و ((أصحابي كالنجوم فبأيهم اقتديتم اهتديتم)) ، و هەردووکیان بە (صحیح) دانانرێن ، بەڵکو یەکەمیان (واه جدا) ەو دووەمیشیان (موضوع) ە ، بە تێرو تەسەلیش باسم لەسەر کردوون لە (سلسلة الأحاديث الضعيفة والموضوعة : برقم : ٥٨ و ٥٩ و ٦١) .

دووەم : فەرموودەکە سەرەڕای ئەوەی کە پێچەوانەیە لە گەڵ قورئانی پیرۆزدا ، چەنکە ئەو ئایەتانەی کە لەو بارەیەوە هاتوون ـ واتە سەبارەت بە نەهی کردن لە جیاوازی لە ئاییندا ، و بە فەرمان کردن یەکبوون تیایدا ـ لەوە ئاشکراترن کە باس بکرێن ، بەڵام هیچی تێدا نیە کە وەکو نموونە هەندێکیان بهێنینەوە ، خوای پەروەردگار فەرموویەتی : ﴿ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ ﴾ [٣٤] .

واتە : نیزاع و دوو بەرەکێ مەکەن لە نێوان خۆتاندا ، چونکە دەبێتە هۆی سەر نەکەوتنتان ، و خەبەر و بۆنی خراپەکەشتان دەڕوات و بڵاو دەبێتەوە .

وە فەرموویەتی : ﴿ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴾ [٣٥] .

---

[٣٤] سورة الأنفال : ٤٦ .

[٣٥] سورة الروم : ٣١ ـــ ٣٢ .

واتە : لە موشریك و هاوەڵ بڕیاردەران مەبەن ئەوانەی کە ئایینەکەیان پارچە پارچە و پەرتەوازە کردووە ، و بوونەتە حیزب و کۆمەڵی جیا جیاوە ، هەموو کۆمەڵ حزبێکیشیان بەوەی کە هەیەتی خۆشحاڵە و بەختەوەرە .

وە فەرموویەتی : ﴿ وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ ﴾ [٣٦].

جا ئەگەر ئەوانەی کە خوای پەروەردگار ڕەحمیان پێدەکات تەفریقە و جیاوازی ناکەن ، بەڵکو کەسانی ناڕەوا تەفریقەو جیاوازی دەکەن ، جا چۆن ژیری و مێشکێك جیاوازی بە ڕەحمەت دەزانێت ؟!

بەمەش ئەوە جێگر بوو و سەلمێنرا کە ئەو فەرموودەیە (صحيح) نیە نە لە سەنەد و نەش لە دەقی فەرموودەکەدا ، لەو کاتەشدا بە ڕوونی ئاشکرا دەبێت کە نابێت بکرێتە بەهانە و بیانوویەك بۆ وەستان لە کارکردن بە قورئانی پیرۆز و سوننەتی پێغەمبەر ﷺ کە پێشەوایان فەرمانیان کردووە بە کار پێکردنیان .

٢ ـ **وە هەندێکی تریان دەڵێن :** ئەگەر جیاوازی و ئیختیلاف لە شەرعدا قەدەغەکراو بێت ، باشە ئێوە چی دەڵێن سەبارەت بە جیاوازی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ ، و پێشەوایان لە دوای ئەوان ؟!وە ئایا هیچ جیاوازیەك هەیە لە نێوان جیاوازی ئەوان و جیاوازی ئەوانەی کە دوای ئەوان هاتوون ؟!

وەڵامەکەشی : بەڵێ جیاوازیەکی زۆر هەیە لە نێوان ئەو دوو جیاوازیە ، ئەوەش لە دوو شتدا دەردەکەوێت :

یەکەم : هۆکاری جیاوازیەکە .

دووەم : کاریگەری جیاوازیەکە .

سەبارەت بە جیاوازی هاوەڵان ، ئەوا بە هۆی زەروورەتەوە بووە ، و جیاوازیەکی ئاسایی بووە لەوانەوە لە یەك تێگەیشتنەوە ، نەك ئەوەی کە لە لایەن خۆیانەوە جیاوازیەکە هەڵبژێن ، هەندێك شتی تریشی بۆ زیاد دەکرێت کە لە سەردەمی ئەواندا بووە ، کە وای خواستووە جیاواز بن و پاشان لە دوای ئەوان نەماوە ، وەکو ئەو جۆرە جیاوازیانەش ناتوانرێت بە تەواوی لێ ی ڕزگار بین ، وایش ناکات لە ئەنجام دەرانی بەر ئەو سەرزنشتە بکەون کە لە ئایەتەکانی پێشوودا

---

[٣٦] سورة هود : ١١٨ ـــ ١١٩ .

باسكرا ، يان ئەوانەی کە ئەو واتایەیان هەیە ، چونکە مەرجی ئەو سەرزنشتەی تێدا نیە ، کە بریتیە لە مەبەست و بەردەوام بوون و واز نەهێنان لێ ی .

بەڵام ئەو جیاوازیەی کە بەرپا بووە لە نێوان لاسایی کاراندا ، زۆربەی جار هیچ بیانوویەکیان نیە لە ئەنجامدانیدا ، وە هەندێکیشیان بەڵگەی قورئانی پیرۆز و سوننەتی بۆ ئاشکرا بووە ، لایەنی بۆچون و مەزهەبەکەی تریش دەگرێت کە نەیگرتووتە بەر ، کەچی وازی لێ دەهێنیت لە بەر هیچ نە ، جگە لەوە نەبێت کە پێچەوانەی مەزهەبەکەی خۆیەتی ، وەکو بڵێت مەزهەب لە لای ئەو بنەوایە ، یان ئەو ئایینەیە کە (محمد) ﷺ پێ ی هاتووە ، مەزهەب و بۆچوونەکەی تریش ئایینێکی ترە حوکمەکەی نەماوە واتە : (منسوخ) ە .

وە هەندێك لەوانە بە پێچەوانەی ئەوەوە ئەو بۆچوونانە وا دەبینن - لە گەڵ هەموو ئەو جیاوازیەی کە باسمان کرد - کە هەموو ئەوانە هەموو شەرعی جۆراو جۆرن ، هەروەکو هەندێك لە پاشینەکانیان ئاماژەیان بەوە داوە : هیچ ڕێگریێك نیە لە پێش موسڵمان لەوەی کە هەر یەکێکیانی پێ باشە ببێت ، و وەریگرێت ، یان واز بێنێت دوور بکەوێتەوەی لەوەی کە ویستی لە سەر نیە ، چونکە هەر هەمووی ئایینە و شەرعە !!! ڕەنگە ئەوانە و ئەوانیتریش بەڵگە بەوە بێننەوە بۆ ئەوەی لەسەر جیاوازیان بمێننەوە بەو فەرموودە پوچەڵەی کە تێیدا هاتووە : " اختلاف أمتي رحمة " ، وە زۆر جاریش لێیانەوە دەبیسین کە بە بەڵگە دەیهێننەوە بۆ ئەو کارەیان ، بەو ووتە و شێوەیەش لە یەکی دەدەنەوە ، و ئاراستەی دەکەن کە دەڵێن : جیاوازی کاتێك بۆیە بە میهرەبانی دادەنرێت ، چونکە فراوانی تێدایە لە سەر ئوممەت ، لە گەڵ ئەوەی کە ئەم لێکدانەوە و ئاراستە کردنە پێچەوانەی ئایەتی ڕاشکاوی قورئانی پیرۆزە ، لە گەڵ ناوەڕۆك و واتای ئەو ووتانەی کە لە پێشدا باسکران ، دەقی ووتەی هەندێکیان لەو بارەیە هاتووە کە ڕەتی دەکاتەوە ...

پێشەوا (ابن القاسم) فەرموویەتی : ((سمعت مالكا والليث يقولان في اختلاف أصحاب رسول الله ﷺ : ليس كما قال ناس : (فيه توسعة) ليس كذلك إنما هو خطأ وصواب)) [٣٧] .

واتە : گوێم لە پێشەوا (مالك) و (ليث) سەبارەت بە جیاوازی نێوان هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویانە : بەو شێوەیە نیە کە هەندێك خەڵك دەیڵێن : کە ئەو جیاوازیانە فراونیان تێیدایە ، بەڵکو هەڵەیە یان ڕاست .

---

[٣٧] ابن عبدالبر في : (جامع بيان العلم : ٢ / ٨١ ـــ ٨٢) .

وە (أشهب) فەرموویەتی : ((سئل مالك عمن أخذ بحديث حدثه ثقة عن أصحاب رسول الله ﷺ أتراه من ذلك في سعة ؟ فقال : لا والله حتى يصيب الحق ما الحق إلا واحد قولان مختلفان يكونان صوابا جميعا ؟ ما الحق والصواب إلا واحد)) [٣٨] .

واتە : پرسیارکرا لە پێشەوا (مالك) سەبارەت بە کەسێك کە کەسێکی (ثقة) فەرموودەیەکی پێ ڕاگەیاندبێت لە هاوەڵانی پێغەمبەری خواوە ﷺ ئایا وا دەبینیت کە لەو کردارەیدا لە فراوانیدایە بۆ هەیە ؟ ئەویش لە وەڵامدا فەرمووی : نەخێر سوێند بێت بە خوا ، تاکو ڕاستی نەپێکێت ، چونکە ڕەوایی و ڕاستی یەکە ، دوو وتەی جیاواز هەبن و هەردووکیان ڕاست و ڕەوا بن ! ! ڕاستی و ڕەوایی هەر یەکە .

وە (المزني) هاوڕێ و هاوەڵی پێشەوا (الشافعي) فەرموویەتی : ((وقد اختلف أصحاب رسول الله ﷺ خطأ بعضهم بعضا ونظر بعضهم في أقاويل بعض وتعقبها ولو كان قولهم كله صوابا عندهم لما فعلوا ذلك وغضب عمر بن الخطاب من اختلاف أبي بن كعب وابن مسعود في الصلاة في الثوب الواحد إذ قال أبي : إن الصلاة في الثواب الواحد حسن جميل . وقال ابن مسعود : إنما كان ذلك والثياب قليلة . فخرج عمر مغضبا فقال : اختلف رجلان من أصحاب رسول الله ﷺ ممن ينظر إليه ويؤخذ عنه وقد صدق أبي ولم يأل ابن مسعود ولكني لا أسمع أحدا يختلف فيه بعد مقامي هذا إلا فعلت به كذا وكذا)) [٣٩] .

هەروەها (المزني) فەرموویەتی : ((يقال لمن جوز الاختلاف وزعم أن العالمين إذا اجتهدا في الحادثة فقال أحدهما : حلال والآخر : حرام أن كل واحد منهما في اجتهاده مصيب الحق : أبأصل قلت هذا أم بقياس ؟ فإن قال : بأصل قيل له : كيف يكون أصلا والكتاب ينفي الاختلاف ؟ وإن قلت : بقياس قيل : كيف تكون الأصول تنفي الخلاف ويجوز لك أن تقيس عليها جواز الخلاف ؟ هذا ما لا يجوزه عاقل فضلا عن عالم)) [٤٠] .

واتە : بەو کەسەی کە جیاوازی بە ڕەوا دەزانێت ، و دەڵێت ئەگەر زانایان جیاواز بوون لە ڕووداوێکدا ، و یەکێکیان وتی : ئەو شتە حەڵاڵە ، و دووەمیان بڵێت : ئەو شتە حەرام و

---

[٣٨] المصدر السابق : (٢ / ٨٢ — ٨٨ — ٨٩) .

[٣٩] المصدر السابق : (٢ / ٨٣ — ٨٤) .

[٤٠] المصدر نفسه : (٢ / ٨٩) .

قەدەغەكراوە ، ئەوا هەر دووكيان لە بۆچونەكەياندا پێكاويانە ، ئەوا دبێت پـێی بووترێت : تـۆ ئەم ووتەيەت لە سەر بنەوايەك ووتووە يان بە پـێی (قيـــاس) ؟ جا ئەگـەر ووتـی : لـە سـەر بنەوايەك ووتوومە ، پێی دەووترێت : چـون دەبێت بـە پـێی بنەوايـەك ووترابێـت لـە كاتێكـدا قورئانی پیرۆز جياوازی ڕەت دەكاتەوە ؟ وە ئەگەر ووتی : بە پێی (قياس) ، پێی دەووترێت : چۆن لـە كـــاتێكدا كـــە بنـەواكان جيـــاوازی ڕەت دەكـــەنەوە ، كـــەچی تـــۆ دێيـت جياوازی لـــە سـەر (قياس) دەكـــەی !! ئەمـــە شتێكە هـيچ كەسێكی دانـــا بـە باشـی نازانێت جـــا چ جای كەسێكی زانا !!

جا ئەگەر يەكێك ووتی : ئەو ووتەيەی كە تۆ باسی دەكـەيت دەڵێت : ڕەوايـی هـەر يەكـەو نابێت بە چەند دانەيەك ، پێچەوانەيە لە گەڵ ئەو ووتەيەی خودی مالك كە لـە كتێبـی (المـــدخل الفقهي : ١ / ٨٩) ی (للأستاذ الزرقا) دا هاتووە : ((ولقد هم أبو جعفر المنصور ثم الرشيد مـــن بعده أن يختارا مذهب الإمام مالك وكتابه (الموطأ) قانونا قضائيا للدولة العباسية فنهاهما مالك عن ذلك وقال : " إن أصحاب رسول الله ﷺ اختلفوا في الفروع وتفرقوا في البلدان وكل مصيب ")) .

واتە : ئەوە نـەبوو خەليفـە (أبو جعفر المنـــصور) و پـاش ئـەويش (الرشـــيد) و يـستيان مەزهەبی پێشەوا (مالك) و كتێبەكەی كتێبـی (المؤطأ) هەڵبـژێرن بـۆ ئـەوەی ببێتـە دسـتور و ڕێسای دەوڵەتی (عباس) ی ، كەچی پێشەوا (مالك) ئەوەی لێ قەدەغـە كـردن و فـەرمووی : هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ جياوازيان هەبووە لە بابەتە فيقهيەكاندا ، و بڵاوەيـان لێ كـرد لـە وڵاتاندا ، هەمووشيان هەر پێكاويانە .

منيش دەڵێم : ئەم چيرۆكە زانراوە ، و ئاشكرايە لـە پێشەوا (مالـــك) ەوە - ڕەحمـەتی خوای لێ بێت - بەم برگەی كۆتايی كی تێيـدا هـاتووە : ((وكل مصيب)) ، ووتەيـەكی مـن هـيچ بنەوايەكم بۆ نـەديوە لـە هيـچێك لـە ڕيوايـات و سەرچـاوانەی بـەر دەسـتم كـەوتوون ، جگـە لـە ڕيوايەتێك نەبێت كە (أبو نعيم) لە (الحلية : ٦ / ٣٣٢) دا ڕيوايـەتی كـردووە ، و (مقدام) ی كوڕی (داود) تێدايە ، و ئەويش يەكێكە لەوانەی كە پێشەوا (الذهبي) لە كتێبی (الضعفاء) دا هێناويەتی ، لە گەڵ ئەوەشدا گۆكەی بەم شێوەيەيە : ((وكل عند نفـــسه مـــصيب)) ، بۆيـە برگەی ((عند نفسه)) بەڵگەيە لە سەر ئەوەی كە ئەو برگەيـەی كـە لـە (المـــدخل) دا هـاتووە زيادكراوە ، ئەی چۆن وا نەبێت لە كاتێكدا پێچەوانەيە لە گەڵ ئەوەی كە (الثقات) لـە پێـشەوا

(مالك)ەوە گێڕاویانەتەوە كە ڕەوایی یەكە و نابێت چەند دانەیەك بێت ، هەروەكو چۆن لە پێشدا ڕوونكرایەوە ؟! هەر ئەمەشە كە هەموو پێشەوایانی هاوەڵان ، و شوێنكەوتوانیان ، و چوار پێشەوایانی موجتەهیدیان لە سەرە ، و جگە لەوانیش .

(ابن عبدالبر) لە (٢ / ٨٨) دا فەرموویەتی : ((ولو كان الصواب في وجهين متدافعين ما خطأ السلف بعضهم بعضا في اجتهادهم وقضائهم وفتواهم والنظر يأبى أن يكون الشيء وضده صوابا كله ولقد أحسن من قال :

إِثْبَاتُ ضِدَّيْنِ مَعَاً فِي حَالِ   أَقْبَحُ مَا يَأتِي مِنَ الْمَحَالِ)) .

واتە : ئەگەر ڕەوایی لە دوو بۆچونی جیاوازدا بوایە ئەوا پێشین هەندێكیان ئەوانی تریانیان بە هەڵەوە نە دەخستەوە لە بۆچونەكانیان ، و داد و فەتواكانیاندا ، ژیریش ئەوە ڕەت دەكاتەوە كە شتێك و پێچەوانەكەشی هەر ڕاست بێت ، چاكی فەرمووە ئەو كەسەش كە فەرموویەتی : سەلماندن و جێگیركردنی دوو شتی دژ یەك لە یەك كاتدا شتێكی نامۆ و قیزەونە لە ڕاستیدا .

جا ئەگەر ووترا ئەگەر ئەوەمان لە لا جێگیر بوو كە ئەم ڕیوایەتە لە پێشەوا (مالك) ەوە نەسەلمێنراوە ، ئەوا بۆچی پێشەوا (مالك) ڕازی نەبوو كە خەلیفە (المنصور) خەڵكی لە سەر كتێبەكەی (الموطأ) كۆبكاتەوە ؟! وەڵامی نەدایەوە بۆ ئەو كارە ؟!!

ئەوا دەڵێم : باشترین شتێك لە هەموو ڕیوایەتەكان كە چاوم كەوتبێتە سەری ئەو ڕیوایەتەیە كە پێشەوا (الحافظ ابن كثير) لە (شرح اختصار علوم الحديث : ٣١) دا باسی كردووە كە پێشەوا مالك فەموویەتی : ((إن الناس قد جمعوا واطلعوا على أشياء لم نطلع عليها)) .

وە ئەوەش لە تەواوێتی زانست و دادپەروەرێتیەتی ، هەروەكو پێشەوا (ابن كثير) - بە ڕەحمەت بێت - فەرموویەتی .

بەمەش ئەوە سەلمێنرا كە جیاوازی هەموو هەر خراپە ، نەك بە ڕەحمەت دابنرێت ، بەڵام هەندێكی مرۆڤی لە سەر لۆمە دەكرێت ، وەكو ئەو كەسانەی كە زۆر موتەعەسیبن بۆ مەزهەبەكان ، و هەندێكی تری خاوەنەكەی لۆمە ناكرێت لە سەرەی وەكو ئەو جیاوازیەی كە لە نێوان هاوەڵان و شوێنكەوتەكانیان لە پێشەوایانی ئیسلام ، خوای پەروەردگار لە كۆمەڵ و زومرەی ئەواندا حەشر بكات ، سەركەوتووشمان بكات بۆ شوێنكەوتنیان .

بەمەش ئەوە ئاشکرا بوو کە جیاوازی نێوان هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ ئەو جیاوازیە نیە کە لە نێوان شوێنکەوتوانی مەزهەبەکاندا هەیە .

پوختەکەشی ئەوەیە : کە هاوەڵان جیاوازی لە نێوانیاندا هەبووە لە بەر زەرووڕەت بووە ، بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا ئینکاری جیاوازیان دەکرد ، و ڕایان دەکرد لێ ی تاکو ڕێگەیەکیان دەست بکەوتایە .

وە سەبارەت بە لاسایی کاران (المقلدة) لە گەڵ ئەوەی کە دەتوانن لێ ڕزگار بن ـ ئەگەر لە بەشێکی گەورەشی بێت ـ نە هاو دەگن لە گەڵتدا ، و نەش هەوڵی بۆ دەدەن ، بەڵکو بگرە بەردەوامن لە سەری ، جا چەند جیاوازن ئەو دوو جیاوازیە !!

ئەوە جیاوازیانە لە لایەن هۆکارەوە .

بەڵام جیاوازی لە لایەن ووتە و کردەوەی هاوەڵانەوە (واتە : الأثر) : ئەوا ڕوون و ئاشکرا ترە لەو ، ئەوەش بەوەی کە هاوەڵان رضي الله عنهم لە ئەو جیاوازیە زانراوەی کە لە نێوانیاندا هەبووە لە بابەتە فیقهیەکاندا ئەوا دەبینین زۆر هەوڵیان داوە کە یەکێتی موسڵمانان بە توندترین و باشترین شێوە بپارێزن ، لە گەڵ دوورگرتن لە هەموو ئەوانەی کە ووتەی موسڵمان پەرتەواوازە و جیاواز دەکات ، ڕێزی موسڵمانانیش دەشەوێنێت ، بۆیە دەبینین تیایاندا بوو دەنگ بەرزکردنەوەی لە کاتی خوێندنەوەی (بسم الله) دا بە ڕەوا دەزانی و تیایانیشدا بوو بە ڕەوای نەدەبینی ، وە تیایاندا بوو دەست بەرزکردنەوەی بە سوننەت دەزانی و هەشبوو بە سوننەتی نەدەزانی ، وە تیایاندا بوو دەست پێوە دانی ئافرەتی بە بەتاڵکەرەوەی دەستنوێژ دەزانی ، و هەشبوو بە بەتاڵکەرەوەی نەدەزانی ، لە گەڵ ئەوەشدا هەموویان لە دوای پێشنوێژێکەوە نوێژیان دەکرد ، هیچیشیان خۆی نەدەگرتەوە لەوەی کە نوێژی لە دوای پێشنوێژێك ئەنجام بدات بە هۆی جیاوازی بۆچوونیانەوە .

بەڵام سەبارەت بە لاسایی کاران جیاوازیان پێچەوانەی ئەوانە بە تەواوی ، بۆ دەبینین یەکێك لە شوێنەوارەکانی ئەوە دەبینین موسڵمانان جیاوازیان کەوتۆتە نێوان لە گەورەترین بنەوا دوای بنەوای شایەتومان کە نوێژە !!! بۆیە دەبینین هەموویان نوێژ لە دوای پێشنوێژێك دا ناکەن ، بە بیانووی ئەوەی نوێژی پێشنوێژەکە بەتاڵە یان بە لای کەمەوە نوێژکردن بە دوایدا مەکروهە بە نیسبەت پێچەوانە بوونەوەی لە گەڵ مەزهەب و بۆچوونەکەیدا ، ئەوەشمان لێیانەوە بیستووە ، و بینیوە ، هەروەکو جگە لە ئێمەش بینیویەتی ، چون ئەو شتە وای نیە لە کاتێکدا

دەبینین لە هەندێك لە کتێبە مەزهەبیە ناسراوەکاندا هاتووە کە ئەو جۆرە نوێژکردنە مەکروهە یان پوچەڵە ؟ ! ! هەر لە ئاکامی ئەوەدا بوو کە چوار میحراب درووست دەکرا لە یەك مزگەوتی گەورەدا ، لە هەر یەکێکیاندا پێشنوێژی مەزهەب و بۆچوونێکی تێدا یەك لە دوای یەك نوێژ ئەنجام دەدەن ، و لەولاشەوە خەڵکانێکت دەبینی چاوەڕوانی پێشنوێژی مەزهەبەکەی خۆیان دەکرد ، لە کاتێکدا کە پێشنوێژکەی تر خەریکی نوێژکردنە بە کۆمەڵێکی تر ! ! ! بەڵکو بگرە جیاوازیان گەشتووەتە ئەو ڕادەیەی لەوە گەورەتر لە لای هەندێك لە لاسایی کاران وەك نموونەیەك هەندێکیان ئەوەیان قەدەغە کردووە کە هاوسەرگیرێتی لە نێوان پیاوێکی حەنەفی مەزهەب و ئافرەتێکی شافعی مەزهەبدا ڕوو بدات ! ! ! پاشان فەتوای ئەوە لە لایەن هەندێك لە ناسراوانیاندا دراوە - کە بە موفتی جنۆکە و مرۆڤیش (**مفتي الثقلين**) ناسراوە - کە ئەو هاوسەرگیریە دەبێت لە نێوان لە نێوان پیاوێکی حەنەفی مەزهەب و ئافرەتێکی شافعی مەزهەبدا ڕوو بدات ، بە بەڵگەی ئەوەی کە ووتوویەتی : ((تنزيلا لها منزلة أهل الكتـــاب)) ، واتە : بەو شێوەیە حیسابی بۆ بکرێت کە حیساب بۆ ئافرەتی خاوەن کتێبە ئاسمانیەکان (واتە : أهل الكتـاب) دەکرێت ! ! ! ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە - یان کتێبە موعتەبەرەکانیان ئەوە دەگەیەنن - کە پێچەوانەکەی نابێت - کە بریتی یە لە هاوسەرگیری نێوان ئافرەتێکی حەنەفی مەزهەب لە گەڵ پیاوێکی شافعی مەزهەب - هەروەکو چۆن نابێت کە ئافرەتی موسڵمان بدرێت بە پیاوێکی خاوەن کتێبە ئاسمانیەکان ! ! !

ئەمە دوو نمونەیە لەو نموونە زۆرانەی کە هەن ، شوێنەواری ئەو جیاوازیە ئاشکرا دەکەن بۆ هەموو خاوەن هزرێك کە ئاکامی جیاوازی پاشینان و جەختکردنیانە لە سەری ، بە پێچەوانەی ئەو جیاوازیەی کە کە لە نێوان پێشینیدا هەبووە ، کە هیچ شوێنەوارێکی خراپی نەبووە لە سەر ئوممەتی ئیسلامی ، ئەوەش ڕزگاری کردوون لەوەی کە ئەو ئایەتانە بیانگرێتەوە کە نەهی دەکات لە جیاوازی لە ئاییندا - بە پێچەوانەی پاشینان - خوای پەروەردگار هەمووان ڕێنمووی بکات بۆ ڕێگای ڕاست .

خۆزگە ئەو جیاوازیەیان کە باسمان لێوەکرد زیانی تایبەت ببایە بە نێوان خۆیانەوە ، نەگەشتایە کەسانی تر لە ئوممەتی ئیسلامی - ئەو کاتە کێشەکە سوکتر دەبوو - بەڵام بە داخەوە ئەوە وای لێ هاتووە کە تێپەڕ ببێت لێیان بۆ بێ باوەڕانیش لە زۆر لە وڵاتاندا ، بەوەش بوونەتە هۆ ڕێگرتن - واتە بە هۆی جیاوازیانەوە - لەوەی کە کۆمەڵ کۆمەڵ بێنە ناو ئایینەکەی خوای پەروەردگارەوە ، لە کتێبی (ظلام من الغرب / لْ : ٢٠٠) دا کە لە نووسینی (محمد الغزالي) یە

ووتەیەك هاتووە كە ئەمە دەقەكەیەتی : ((حدث في المؤتمر الذي عقد في جامعة (برينستون) بأمريكا أن أثار أحد المتحدثين سؤالا – كثيرا ما يثار في أوساط المستشرقين والمتهمين بالنواحي الإسلامية – قال : " بأي التعاليم يتقدم المسلمون إلى العالم ليحددوا الإسلام الذي يدعون إليه ؟ أبتعاليم الإسلام كما يفهمهما السنيون ؟ أم بالتعاليم التي يفهمها الشيعة من إمامية أو زيدية ؟ ثم إن كلا من هؤلاء وأولئك مختلفون فيما بينهم .

وقد يفكر فريق منهم في مسألة ما تفكيرا تقدميا محدودا بينما يفكر آخرون تفكيرا قديما متزمتا)) .

واتە : لەو كۆنگرەیەی كە لە زانكۆی (برینستون) لە ولآتە یەكگرتووەكانی ئەمەریكادا بەسترا ، یەكێك لە ئامادە بووان پرسیارێكی ورووژاند - كەزۆر جار لە ناوەندە ڕۆژهەلآت ناسیەكاندا ، یان لەو ناوەندانەی كە بایەخ دەدەن بە لایەنە ئیسلامیەكان - تێیدا ووتی : بە چ پەیڕە و زانستێكەوە موسڵمانان دێنە پێشەوە بۆ جیهان بۆ ئەوەی سنووری ئەو ئیسلامەیان دیاری بكەن كە بانگەشەی بۆ دەكەون ؟ ئایا بەو پەیڕە و زانستەی ئیسلام كە سوننیەكان پەیڕەوی دەكەن لێ ی تێ دەگەن ؟ یان بەوەی كە شیعەی دوانزە ئیمامی یان شیعە زەیدیەكان لێ ی تێ دەگەن ؟ لە گەڵ ئەوەشدا ئەوانەش لە نێوان خۆیاندا جیاوازن .

ڕەنگە كۆمەڵێكیان لە بابەتێكدا بیركردنەوەیەكی پێشكەوتوو خوازانە بیر بكاتەوە لە سنورێكی دیاری كراودا ، كەچی كۆمەلآنێكی تریان بە بیركردنەوەیەكی كۆنانە ، و ووشك بیر دەكەنەوە .

پوختەكەشی ئەوەیە كە بانگەشەكاران بۆ ئیسلام ئەو كەسانەی كە بانگەشە دەكەن بۆ ئیسلام دەخەنە سەرگەردانیەوە ، چونكە خۆیان لە سەرگەردانیدا دەژین ! ! !

(محمد سلطان المعصومي) یش بە ڕەحمەت بێت دەفەرموێت : ((إنه كان ورد علي سؤال من مسلمي بلاد جابان (يعني اليابان) من بلدة (طوكيو) و (أوصاكا) في الشرق الأقصى حاصله : ما حقيقة دين الإسلام ؟ ثم ما معنى المذهب ؟ وهل يلزم من تشرف بدين الإسلام أن يتمذهب على أحد المذاهب الأربعة ؟ أي : أن يكون مالكيا أو حنفيا أو شافعيا أو غيرها أو لا يلزم ؟

لأنه قد وقع هنا اختلاف عظيم ونزاع وخيم حينما أراد عدة أنفار من متنوري الأفكار من رجال (يابونيا) أن يدخلوا في دين الإسلام ويتشرفوا بشرف الإيمان فعرضوا ذلك على جمعية المسلمين الكائنة في (طوكيو) فقال جمع من أهل الهند : ينبغي أن يختاروا مذهب الإمام أبي حنيفة لأنه سراج الأمة .

وقال جمع من أهل إندونيسيا (جاوا) : يلزم أن يكون شافعيا فلما سمع الجابانيون كلامهم تعجبوا جدا وتحيروا فيما قصدوا وصارت مسألة المذاهب سدا في سبيل إسلامهم)) .

٣ **ـ وە هەندێکی تریان گومانیان وایە دەڵێن :** کەواتە ئەوەی کە ئێوە بانگەشەی بۆ دەکەن لە شوێنکەوتنی سوننەت و وەرنەگرتنی ووتەی پێشەوایان ـ ئەگەر پێچەوانەی بوو ـ ئەوە دەگەیەنێت کە پێتان وایە بەتەواوی ڕەهایی ووتەیان وەرنەگیرێت ، لە گەڵ سوود وەرنەگرتن لە ئیجتهادات وبۆچونەکانیان ! !

منیش دەڵێم : ئەم گومانە لە هەموو شتێك دوورترە لە ڕاستیەوە ، بەڵکو گومانێکی پوچەڵی ئاشکرایە ، هەروەکو زۆر بەئاشکرایی دیارە لە ووتەکانی پێشووتردا ، چونکە هەموو ئەوانە بەڵگەن لە سەر پێچەوانەکەی ئەو گومانە ، بەڵکو هەموو ئەوەی کە ئێمە باگەشەی بۆ دەکەین تەنها بریتی یە لەوەی کە موسڵمانان واز بهێنن کە ئەو مەزهەبانە نەکرێنە ئایین و لە جێگەی قورئان و سوننەتدا دابنرێن ، بە شێوەیەك لە کاتی جیاوازیدا گەڕانەوە بۆ لای ئەوان بێت ! ! ! یان لەو کاتەی وویستمان حوکمێکی شەرعی وەرگرین بۆ بابەتە نوێکانی سەردەم ! ! هەروەکو چۆن بە ناو شەرع زانان لەم سەردەمەدا دەیکەن ، و لە سەر ئەوە ئەحکامە نوێکانیان داناوە سەبارەت بە بوارەکانی (الأحوال الشخصية) و هاوسەرگیری و تەڵاق و جگە لەوانیش ، بێ ئەوەی تێیدا بگەڕێنەوە بۆ قورئانی پیرۆز و سوننە ، بۆ ئەوەی بزانن ڕاست و هەڵەیان بزانن ، یان ڕەوا و ناڕەوایان بزانن ، بەڵام دانانەکانیان لە سەر ڕێگەی ((اختلافهم رحمة)) ، واتە : جیاواز میهرەبانیە ، یان بە شوێنکەوتنی هەڵەی زانایان (تتبع الرخص) و ئاسانکاری (التيسير) و بەرژەوەندیەکان (المصالح) ـ بە پێی گومانی خۆیان ـ چەند جوانە ووتەی (سليمان التيمي) ی ـ بە ڕەحمەت بێت ـ کە فەرموویەتی : ((إن أخذت برخصة كل عالم اجتمع فيك الشر كله)) (رواه ابن عبد البر (٢/٩١ – ٩٢) ، وقال عقبة : (هذا إجماع لا أعلم فيه خلافا)) .

واتە: ئەگەر هەڵەی هەموو زانایەکت وەرگرت ، ئەوا هەموو خراپەیەکت تێدا کۆ دەبێتەوە.

ئەمەیە کە ئێمە ڕەتی دەکەینەوە ، و ئینکاری دەکەین ، وە ئەوەش لە سەرووی کۆڕای زانایان و هاودەنگ بوونیانە ، هەروەکو دەبینیت .

بەڵام سەبارەت بە گەڕانەوە بۆ ووتەکانیان و سوود لێ وەرگرتنیان ، و پشت پێ بەستنیان لە تێگەیشتن و دۆزینەوەی ڕووی درووست تیایدا ، لەو ووتانەی جیاوازن تیایدا لەو بابەتانەی کە

هیچ بەڵگەیەکی قورئانی پیرۆز و سوننەتی لە سەر نیە ، یان سەبارەت بە وانەی کە پێویستیان بە ڕوونکردنەوە هەیە ، ئەوە شتێکە ئێمە هیچ نکوڵیەکمان لە سەری نیە ، بەڵکو بگرە فەرمانیشی پێ دەکەین و هانیشی لە سەر دەدەین ، چونکە بە دڵنیاییەوە چاوەڕوانی خێری لێ دەکرێت بۆ کەسێك کە ڕێگەی هیدایەتی گرتبێتە بە هۆی قورئانی پیرۆز و سوننەتەوە .

پێشەوا (ابن عبدالبر) ڕەحمەتی خەای لێ بێت فەرموویەتی (٢/١٧٢) : ((فعليك يا أخي بحفظ الأصول والعناية بها واعلم أن من عني بحفظ السنن والأحكام المنصوصة في القرآن ونظـــر في أقاويل الفقهاء – فجعله عونا له على اجتهاده ومفتاحا لطرائق النظر وتفسيرا لجمل السنن المحتملة للمعاني – ولم يقلد أحدا منهم تقليد السنن التي يجب الانقياد إليها على كل حال دون نظر ولم يرح نفسه مما أخذ العلماء به أنفسهم من حفظ السنن وتدبرها واقتدى بها في البحث والتفهم والنظـــر وشكر لهم سعيهم فيما أفادوه ونبهوا عليه وحمدهم على صوابهم الذي هو أكثر أقوالهم ولم يـــبرئهم من الزلل كما لم يبرؤوا أنفسهم منه فهذا هو الطالب المتمسك بما عليه السلف الصالح وهو المصيب لحظه والمعاين لرشده والمتبع لسنة نبيه ﷺ وهدي صحابته ﷺ .

ومن أعَفَّ نفسه من النظر وأضرب عما ذكرنا وعارض السنن برأيه ورام أن يردها إلى مبلغ نظـــره فهو ضال مضل ومن جهل ذلك كله أيضا وتقحم في الفتوى بلا علم فهو أشد عمى وأضل سبيلا)) .

واتە : جا برام پێویستە بنەواکانت لە بەر بێت و بایەخیان پێ بدەیت ، وە ئەوەش بزانە کە ئەو کەسەی کە بایەخی داوە بە لەبەر کردنی سوننەت و ئەو ئەحکامانەی کە دەقی شەرعیان لە سەر هاتووە لە قورئانی پیرۆز ، و ڕوانیە ووتەی زانایان و شەرع زانان ، و کردنی بە یارمەتی دەری بۆ گەشتنی بە ئیجتیهادەکەی ، و کلیلێك بۆ ڕێگەکانی تیاڕوانین و ڕاڤەشە بۆ ئەو ڕستانەی کە زیاد لە واتایەك هەڵدەگرن لە سوننەت - وە کەسیشیان لاساییەکی وایان نەکردووەتەوە - بەهەر حاڵێك بێت - هەروەکو چۆن لاسایی و ملکەچی پێویستە بۆ سوننەتەکان ، بێ تێڕامان لێیان ، خۆشی ڕزگار نەکردووە لە هەموو ئەو شتانەی کە زانایان خستوویانەتە ئەستۆی خۆیان لە لەبەرکردنی سوننەت و تێڕامان تیایاندا ، بەڵکو لاسایی کردوون لە لێکۆڵینەوە و تێگەیشتن و تێڕاماندا ، و سوپاسیشی کردوون لە سەر ئەو هەموو هەوڵ و کۆششەی کە داویانە بۆ سوود گەیاندن و ئاماژە پێدانانەی کە داویانە ، ستایشیشی کردوون لەسەر ئەو ووتانەیان کە تێیدا ڕاستیان پێکاوە کە زۆرینەی ووتەکانیانە ، لەو لاشەوە بە دووری

نەزانیوون لە هەڵە هەروەكو چۆن خۆیشیان خۆیانیان بە دوور نەزانیوە لە هەڵە ، ئا ئەمەیە ئەو كەسەی كە دەستی گرتووە بە ئەوەی كە سەلەفی صالحی لە سەر بووە ، هەر ئەویشە كە بەشی خۆی وەرگرتبێت ، و لە هیدایەتدا بێت و شوێنكەوتەی سوننەتی پێغەمبەرەكەی بێت ﷺ ، و شوێنی بۆچوونی هاوەڵانی كەوتبێت ﷺ .

هەر كەسێكیش خۆی دوور بگرێت لە تێڕامان بیركردنەوە ، و ئەوانەشی پشت گوێ خست كەباسمان كردن ، و پێچەوانەی سوننەتەكان بوویەوە بە ڕاو و بۆچوونی خۆی ، و هەوڵیدا بە پێی تێڕامانی خۆی لێكیان بداتەوە ئەوا ئەو كەسە گومڕا و گومڕاكارە ، و ئەو كەسەش كە هەموو ئەوانە نەزانی ، و خۆشی تێ هەڵقورتاندە ناو فەتوادانەوە بە بێ بوونی زانستی شەرعیەوە ، كوێرتر و گومڕاترە لە ڕێگە ڕاستەكە .

ئەمەیە ئەو ڕەواییەی كە هیچ شاراوەیەك و نادیاریەكی تێدا نیە ، جا وازم لێ بێرە لە كەسانی دەست بەتاڵ .

٤ ـ پاشان لە لای هەندێك لە لاسایكاران گومانێك بەربڵاوە كە ڕێگرە لە شوێنكەوتنیان بۆ سوننەت كە ئەوەیان بۆ ڕوون دەكاتەوە كە مەزهەب بە پێچەوانەی ئەوەیە ، ئەوەش ئەو گومانەیانە كە تێیدا دەڵێن : شوێنكەوتنی سوننەت ئەوە دەخوازێت كە خاوەنی مەزهەب بخنە هەڵەوە ، خستنە هەڵەش لە لای ئەوان واتای توانج دانە لە ئەو پێشەوای خاوەن مەزهەبەكە ، بۆیە لە كاتێكدا توانج دان لە تاكی موسڵمانان نابێت ، چ جای توانج دان لە پێشەوایەك لە پێشەواكانیان ؟!

وەڵامی ئەوەش ئەوەیە كە بووترێت : ئەم واتایە هەڵەیە و هۆكار و فاكتەرێكە بۆ وازهێنان لە فێربوون و شارەزا بوون لە سوننەت ، ئەگەر نە چۆن كەسێك ئەگەر موسڵمان و ژیر بێت ئەو واتایە دەڵێت ؟!! لە كاتێكدا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " إذا حكم الحاكم فاجتهد فأصاب فله أجران وإذا حكم فاجتهد فأخطأ فله أجر واحد "[٤١] .

واتە : ئەگەر دادوەر دوای كۆشش و ئیجتیهادێك حوكمێكی دا ، و پێكای ئەوا دوو پاداشتی هەیە ، بەڵام ئەگەر دوای كۆشش و ئیجتیهاد حوكمێكی دا ، و نەیپێكا ئەوا یەك پاداشتی هەیە .

[٤١] البخاري ومسلم .

بۆیه ئهم فهرموودهیه ئهو واتایه ڕهت دهکاتهوه ، و ئهوه به شێوهیکی ڕوون ئاشکرای دهکات که هیچ شاراوهیهکی تێدا نیه که ووتهی کهسێك که بڵێت : (فلانه کهس ههڵهی کرد) ئهوه دهگهیهنێت له شهرعدا که : (فلانه کهس یهك پاداشت دراوهتهوه) ، جا ئهگهر ئهو پێشهوایه پاداشتێکی ههبێت له بۆچوونی ئهو کهسهی که بههه‌ڵهی دابنات ، چۆن کهسێك گومانی ئهوه دهبات که بهههڵه خستنهوهی توانجدانه لێ ی ؟!!!

گومان لهوهدا نیه که ئهم گومانه شتێکی ناڕهوایه ، پێویسته له سهر ههموو ئهوانهی که پێی ههستاوون لێ ی پاشگهز و پهشیمان ببنهوه ، ئهگهر نا ئهوه که توانج دهدات له موسڵمانان ، نهك له کهسێکی ئاساییان بهڵکو له گهوره پێشهوایایان له هاوهڵان و شوێنکهوتووانیان ، و پێشهوایانی ئیجتیهادکاریان ، و جگه لهوانیش ، چونکه ئێمه دڵنیایین لهوهی که ئهو شکۆدارانه ئهم ئهوی تریانی دهخسته ههڵهوه ، بهرپهرچی دهدایهوه ، جا کهسێکی ژیر ههیه بڵێت : ههندێکیان توانجی دهدا له ههندێکه تریان ، بهڵکو جێگر سهلمێنراوه له پێغهمبهری خواوه ﷺ که (أبو بكر) ی بهههڵه داناوه لهوهی که خهو پهرژێنی خهوی کابرایهکی کرد که خهوێکی بینی بوو ، و پێی فهرمووو : " أصبت بعضا وأخطأت بعضا " [٤٢] ، واته : له بڕێکیدا پێکات ، بهڵام له بڕێکیدا نهتپێکاوه . جا ئایا پێغهمبهری خوا ﷺ بهم ووتهیهی توانجی له (أبو بكر) داوه ؟!!

یهکێك له ئهو کاریگهریه سهرسوڕهێنهرانهی که ئهم ئهم گومانه له سهر شوێن کهوتوانی ههیبووه ، ئهوهیه که ڕێگر بووه له شوێنکهوتنیان بۆ سوننهتێك که پێچهوانهی مهزههبهکهیان بێت !! چونکه شوێنکهوتنیان بۆی ئهوه دهگهیهنێت که توانج دهدهن له پێشهواکهیان !! بهڵام شوێنکهوتنیان بۆ پێشهواکهیان ـ له گهڵ پێچهوانه بوونی بۆ سوننهت ـ ئهوه دهگهیهنێت که ڕێزیان له پێشهواکهیان گرتووه ، و به گهورهیان داناوه !!! بۆیه ئهوان سوورن له سهر لاسایی کردنهوهی بۆ ڕاکردن لهو توانج لێدانهی که جێی گومانیانه .

بێگومان ئهو کهسانه له بیریان چووه ـ ناڵێم له بیری خۆیانیان بردووهتهوه ـ که ئهوان بههۆی ئهم گومانهوه خۆیان خستوهته لهوهی خراپتر که لێ ی ڕایان کردووه ، چونکه ئهگهر کهسێك پێیان بڵێت : ئهگهر شوێنکهوتن نیشانهی ڕێز لێ گرتن بێت لهو کهسهی که شوێنی دهکهوێت ، و پێچهوانه بوونهوهی بهڵگه بێت له بۆ توانج لێ دانه لهو کهسهی که پێچهوانهی

---

[٤٢] البخاري ومسلم .

دەبێتەوە ، باشە چۆن ڕێگەتان بە خۆتان داوە کە پێچەوانەی سوننەتی پێغەمبەری خوا ﷺ بینەوە ؟!! واز بێنن لە شوێن کەوتنی لە بەر شوێن کەوتنی پێشەوای مەزهەبەکەت با پێچەوانەی سوننەتیش بێت ؟!! کە دوور نیە لە هەڵە ، و توانج لێ دانیشی کوفر نیە !! جا ئەگەر لە لای ئێوە پێچەوانە بوونەوەی پێشەوای مەزهەبەکەتان بە توانج لێدان بزانن بۆ پێشەواکەتان ، ئەی خۆ پێچەوانە بوونەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئاشکرا ترە لەوەی کە توانج دانە لە پێغەمبەری خوا ﷺ ، بەڵکو کوفرێکی ئاشکرایە - خوا پەنامان بدات لەو کوفرە - باوەڕم وایە کە یەکێك ئەمەیان پێ بڵێت هیچ وەڵامێکیان پێ نیە جگە لەو ووشەیە نەبێت - کە زۆر جار لە هەندێکیانەوە دەیبیسین - ئەویش ئەو ووتەیەیانە کە دەڵێن : ئێمە کە وازمان لە سوننەت هێناوە لە بەر متانە بوونمانە لە سەر پێشەوای مەزهەبەکەمان !! وە ئاشکراشە کە ئەو لە ئێمە شارەزا ترە بە سوننەتی پێغەمبەر ﷺ .

وە وەڵامان بۆ ئەم ووتەیەشیان لە چەند ڕوویەکەوەیە : ئەگەر هەمووی بخرێتە ڕوو لەم پێشەکیە درێژە دەخایەنێت ، بەڵام هەوڵ دەدەم یەك ڕووی باس بکەم کە وەڵامێکی یەك لایی کارانەیە بۆ ئەم باسە بە پشتیوانی خوای پەروەردگار ، جا د دەڵێم : تەنها پێشەوای مەزهەبەکەت نیە کە لە تۆ زاناتر بێت بە ڕێژەیەك ، بەڵکو دەیەها پێشەوا تر - بگرە سەدەها پێشەوای تر - هەن کە بە ڕێژەیەك لە تۆ زاناترن و شارەزا ترن ، جا ئەگەر سوننەتێکی (صحیح) ی پێغەمبەری خوامان ﷺ پێ گەیشت و بە پێچەوانەی مەزهەبەکەتەوە بوو ، یەکێك لەو پێشەوایانەی وەریگرتبێت ، و کاری پێ بکات - وەرگرتنی - لە بار و حاڵی وادا - پێویستە دەبێت لە لای ئێوە ، چونکە ئەو ووتەیەی کە دەیڵێن ناتوانن وازی لێ بێنن ، چونکە بەرهەڵستکارانتان بەرپەرچتان دەدەنەوە و دەڵێن : خۆ ئێمەش لە بەر متانە بوونمان لە سەر ئەو پێشەوایەی کە فەرموودەکەی وەرگرتووە ئەو فەرموودەیەمان وەرگرتووە ، ئاشکراشە کە شوێنکەوتنی پێغەمبەر پێشتر و ئەولاترە لە شوێنکەوتنی پێشەواکەتان کە پێچەوانەی ئەو سوننەتەیە ، ئەمەش شتێکی زۆر ئاشکرا و ڕوونە لە لای هەمووان - إن شاء الله - .

بۆیە لێرەدا من دەتوانم بڵێم : ئەم کتێبەی ئێمە لە کاتێدا هەموو ئەو سوننەتانەی گرتووەتە خۆ و کۆکردووەتەوە کە جێگیر و سەلمێنراون لە پێغەمبەری خواوە ﷺ سەبارەت بە چۆنیەتی نوێژەکەی ، هیچ بیانوویەك نیە بۆ کەس کە واز بهێنێت لە کارکردن پێی ، چونکە هیچ شتێکی تێدا

نیه کە زانایان کۆڕا بن لە سەر وازلێهێنانی ـ حاشا و دور لە زانایانی بەڕێز کە وابن ـ بەڵکو هیچ بابەتێکە تێدا نیە کە کۆمەڵێکیان ڕایان لە سەر بووە ، ئەوەشیان کە ئەوەی نەفەرموو بێت ئەوا عوزری بۆ ئەهێنینەوە ، و پاداشتێکیشی بۆ هەیە ، چونکە هیچ دەقێکی پێ نەگەشتووە لەو بارەیەوە ، یان ئەگەر پێی گەیشتووە بەڵام بە ڕێگەیەك کە نەگەشتوەتە ئەوەی کە ببێت بە بەڵگە لەلایدا ، یان لە بەر هەر عوزرێکی تر لەو عوزرانەی کە لە لای زانیان زانراوە ، بەڵام ئەو کەسەی کە فەرموودەکەی لە لا جێگیر بسەلمێت ئەوا هیچ بەهانە و بیانوویەك ناخوات لەوەی کە لاسایی بکاتەوە ، بەڵکو پێویستە لە سەری کە شوێنی بکەوین کە دوورە لە هەموو هەڵەیەك ، هەر ئەمەشە مەبەست لەم پێشەکیە ، خوای پەروەردگار دەفەرمووێت : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴾ [٤٣].

خوای پەروەردگاریش بێژەری ڕاستی و ڕەواییە ، و هەر ئەویشە ڕێنمووکار و ڕێنیشاندەر بۆ ڕێگای ڕاست ، باشترین پشتیوان ، و چاکترین سەرخەریش هەر ئەوە .

وصلى الله على محمد وعلى آله وصحبه وسلم

والحمد لله رب العالمين .

دمشق ١٣٨١/٥/٢٠ هـ

محمد ناصر الدين الألباني

---

[٤٣] سورة الأنفال : ٢٤ .

ڕووکردن لە کەعبە

پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر بۆ نوێژ هەستایە ڕووی دەکرد لە کەعبە ، لە فەرز و سوننەتەکان دا [١] ، وە فەرمانیشی بەو کارە کردووە ، بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بەتەواوی ئەنجام نەدا (المسيء صلاته) ، و پێی فەرمووی : " إذا قمت إلى الصلاة فأسبغ الوضوء ، ثم استقبل القبلة فكبر " [٢].

واتە : ئەگەر هەستای بۆ ئەنجامدانی نوێژ ، ئەوا بەباشی دەستنوێژ بشۆ و پاشان ڕوو لە قیبلە بکە و بڵێ : (الله أكبر) .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژە سوننەتەکانی لە سەر وڵاخەکەی ئەنجام دەدا ، هەروەها نوێژی وەتریشی بە هەمان شێوە ئەنجام دەدا ، ڕووی لە هەرکوێ بوایە { ڕووەو ڕۆژهەڵات بێ یان ڕووەو ڕۆژئاوا } " [٣].

ئەم ئایەتەش کە خوای پەروەردگار تێیدا فەرموویەتی: ﴿فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ﴾ [٤] ، هەر لەم بارەیەوە هاتۆتە خوارەوە [٥].

وە " هەندێك جاریش ئەگەر بیویستایە نوێژە سوننەتەکانی لە سەر وشترەکەی ئەنجام بدا ، ڕووی دەکرد لە قیبلە و تەکبیرەی ئیحرامی دادەبەست و پاشان ڕووی لە هەر کوێ بکردایە نوێژەکەی بەسەریەوە دەکرد" [٦].

---

[١] ئەمە شتێکی بەڵگە نەویستە ، چونکە بە (تواتر) ی پێمان گەشتوە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ ، بۆیە پێویست بە بەڵگە هێنانەوە ناکات ، بەڵام سەرەرای ئەوەش هەندێك شتت بەرچاو دەکەوێت دەبنە بەڵگەی ئەم کردارە .

[٢] البخاري ومسلم و السراج ، وهو مخرج في " الإرواء " (٢٨٩) .

[٣] البخاري ومسلم و السراج .

[٤] سورة البقرة ، الآية : ١١٥ .

[٥] رواه مسلم وصححه الترمذي .

[٦] رواه أبو داود وابن حبان في " الثقات " (١ / ١٢ ، والضياء في " المختارة " بسند حسن ، وصححه ابن الملقن في " خلاصة البدر المنير " (٢٢ / ١) ، ومن قبلهم عبد الحق الإشبيلي في " أحكامه " (رقم ١٣٩٤ بتحقيقي) ، وبه قال أحمد فيما رواه ابن هاني عنه في " مسائله " (١ / ٦٧) .

وە " کرنۆش وسوژدەکانی بەسەر وڵاخەکەیەوە دەبرد ، ئەوەش بە ئاماژە کردنی بە سەری ، بە شێوەیەك سوژدەکەی نزمتر دەکرد لە کرنۆشەکەی "[٧] .

وە " ئەگەر بیویستایە نوێژە فەرزەکانی ئەنجام بدات لە سەر وڵاخەکەی دەهاتە خوارەوە و ڕووی لە قیبلە دەکرد "[٨] .

بەڵام لەو نوێژانەی کە لە کاتی ترسی زۆردا ئەنجام دەدرێ ، پێغەمبەری خوا ﷺ کردوویەتی بە سوننەت بۆ ئوممەتەکەی نوێژەکەیان ئەنجام بدەن بە " هەستانەوە بێت بە پێوە بن یان بە سواری ، ڕوو لە قیبلە بن یان ڕوو لە قیبلە نەبن "[٩]، و فەرموویەتی : " إذا اختلطوا : فإنما هو التكبير و الإشارة بالرأس "[١٠].

واتە: ئەگەر تێرشان بوو لە کاتی جەنگ دا ئەوا ئەنجامدانی نوێژ تەنها بریتییە لە دابەستنی تەکبیرەی ئیحرام وئاماژەکردن بە سەر.

وە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیفەرموو :" ما بين المشرق و المغرب قبلة "[١١].

واتە : نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا هەموو قیبلەیە .

وە جابر ﷺ فەرموویەتی : " لە گەڵ پێغەمبەری خوادا بووین ﷺ لە سەفەریکدا ، یان لە سریەیەکدا لەوکاتەدا ئاسمان هەوراوی بوو ، بەدوای قیبلەدا گەڕاین ، بەڵام بۆچون و دیدی جیاوازمان هەبوو لە دیاریکردنیدا ، لە بەر ئەوە هەرکەسیك و بەتەنها نوێژەکەمان ئەنجام دا ، پاشان هەر کەسێکمان هێڵێکی لە بەر دەستی خۆیدا ڕاکێشا بۆ ئەوەی هەریەکیك ئاراستەی نوێژی خۆی بزانێت ، کاتێك کە ڕۆژ بووەوە سەیری هێڵەکانمان کرد بینیمان هیچ کەسێکمان ڕووی لە قیبلە نەبووە ، پاشان ئەو کردارەمان بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ گێڕایەوە ، کەچی فەرمانی پێ نەکردین نوێژەکەمان دووبارە بکەینەوە ، وە پێی فەرمووین : " قد أجزأت صلاتكم "[١٢].

واتە : نوێژەکەتان دروستە و دووبارە کردنەوەتان لە سەر نیە .

---

[٧] احمد والترمذي وصححه .

[٨] البخاري وأحمد .

[٩] البخاري ومسلم ، وهو مخرج في " الإرواء " (٥٨٨) .

[١٠] البيهقي بسند " الصحيحين " .

[١١] الترمذي والحاكم وصححاه ، وقد خرجته في" إرواء الغليل تخريج أحاديث منار السبيل "(٢٩٢) ، وقد يسر الله طبعه.

[١٢] الدارقطني ، والحاكم ، والبيهقي ، وله شاهد عند الترمذي ، وابن ماجه ، وآخر عند الطبراني ، وهو مخرج في " الإرواء " (٢٩٦) .

وە " پێغەمبەری خواش ﷺ پێش گۆڕینی قیبلە نوێژەکانی ڕوو لە (بيت المقدس) ئەنجام دەدا و کەعبەش لە پێش ڕووگەیدا (قيبلة) بوو ، پێش ئەوەی ئەم ئایەتە : ﴿قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ [١٣] ، بێتە خوارەوە ، بەڵام کە ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە ڕووی لە کەعبە کرد ، لە کاتێکدا موسڵمانان لە مزگەوتی (قُباء)دا لە نوێژی بەیانیدا بوون ، لەو کاتەدا کەسێك هات بۆ لایان و پێی ڕاگەیاندن کە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەم شەو قورئانی بەسەردا دابەزیوە و فەرمانی پێ کراوە ڕوو لە کەعبە بکات ، جا ڕوو لە کەعبە بکەن ، لەو کاتەدا ڕوویان لە شام بوو ، وەرچەرخان ، { و پێشنوێژەکەشیان ڕووی وەرچەرخاندەوە تاکو ڕووی پێ کردن لە کەعبە } " [١٤] .

ڕاوەستان

پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژەکەیدا ڕادەوەستا لە فەرزەکانیدا بێت یان لە سونەتەکان ، وەکو جێ بەجێکردنێك بۆ فەرمانی خوای پەروەردگار کە فەرموویەتی : ﴿وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ﴾ [١٥] .

بەڵام لە سەفەردا ، نوێژە سوننەتەکانی بە سەر وڵاخەکەیەوە ئەنجام دەدا .

وە کردوویەتی بە سوننەتیش بۆ ئوممەتەکەی لە کاتی ترسدا بەڕێکردنەوە یان بەسواری نوێژەکانیان ئەنجام بدەن هەروەکو لە پێشدا باسی لێوەکرا ، بەڵگەی ئەم وتەیەش ئەو ئایەتەیە کە خوای پەروەردگار فەرموویەتی : ﴿حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى[١٦] وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ﴾ [١٧] .

واتە: پارێزگاری لە نوێژەکانتان بکەن ، بەتایبەت نوێژی ناوەڕاست کە نوێژی عەسرە ، وە ڕاوەستن لە نوێژەکانتان بۆ خوای گەورە ، بەڵام ئەگەر ترسان ئەوا بەڕێکردن یان

---

[١٣] سورة البقرة ، الآية : (١٤٤) .

[١٤] البخاري، ومسلم، وأحمد، والسراج، والطبراني (٣/١٠٨/٢) ، وابن سعد (١/٢٤٣) ، وهو مخرج في "الإرواء" (٢٩٠).

[١٥] سورة البقرة ، الآية : ٢٣٨ .

[١٦] ووتەی هەڵبژاردە ئەوەیە کە : (الصلاة الوسطى) نوێژی عەسرە لە لای زۆرینەی زانایان " لەوانەش : (أبـو حنيفـة) و هاوەڵەکەی ، فەرموودەیەکی زۆریش لەو بارەیەوە هاتووە کە (الحافظ ابن كثير) زۆربەی هێناوەتەوە.

[١٧] سورة البقرة ، الآية : (٢٣٨ و ٢٣٩) .

بەسواریەوە ، وە لە کاتێکدا ترس نەماو بارودۆخ ئاسایی بووەوە ئەوا یادی خوا بکەن لەو شتانەی کە فێری کردن و لە پێشدا لێ ی بێ ئاگابوون .

وە "پێغەمبەری خوا ﷺ لە و نەخۆشیەی کە تێیدا کۆچی دوای کرد بە دانیشتنەوە نوێژەکانی ئەنجام دەدا " [١٨] .

هەروەها جارێکی تریش بەم شێوەیە ئەنجامی داوە ، ئەوەش لە کاتێکدا بوو کە " ئازاری هەبوو ، و خەڵکەکەش بەدوایدا بە پێوە نوێژیان دەکرد : ئەویش ئاماژەی بۆ کردن کەدانیشن ، ئەوانیش دانیشتن ، و لە کاتێکدا کە نوێژەکەی تەواوکرد فەرمووی : " إن كدتم آنفاً لتفعلون فعل فارس و الروم : يقومون على ملوكهم وهم قعود فلا تفعلوا ، إنما جُعِلَ الإمامُ ليؤتم به : فإذا ركع فاركعوا ، و إذا رفع فارفعوا ، وإذا صلى جالساً فصلوا جلوساً [أجمعون] " [١٩].

واتە : ئەوەندەی نەمابوو ـ پێش تۆزێك ـ کرداری فارس و ڕۆمەکان ئەنجام بدەن ، لەوەی کە بە سەر سەرکردەکانیانەوە ڕادەوەستان و ئەوانیش دادەنیشتن ، ئەو کارە ئەنجام نەدەن ، پێشنوێژ بۆ ئەوە دانراوە لاسایی و ئیقتدای پێوە بکرێتەوە ، ئەگەر کڕنووشی برد ئێوەش کڕنووش بەرن ، وە ئەگەر هەستایەوە پاش ئەو هەستنەوە ، وە ئەگەر نوێژەکەی بەدانیشتنەوە کرد ئێوەش هەمووتان بە هەمان شێوە بەدانیشتنەوە ئەنجامی بدەن .

نوێژی نەخۆش بەدانیشتنەوە

(عمران)ی کوڕی (حصين) ﷺ فەرموویەتی : " نەخۆشی مایە سیریم (البواسير) هەبوو ، پرسیارم لە پێغەمبەری خوا کرد ﷺ سەبارەت بە چۆنێتی نوێژکردنم ؟ فەرمووی : " صلِّ قائماً ، فإن لم تستطع فقاعداً ، فإن لن تستطع فعلى جَنبٍ " [٢٠] .

واتە : بە پێوە نوێژەکانت ئەنجام بدە ، ئەگەر نەتوانی ئەوا بە دانیشتنەوە ئەنجامیان بدە ، دیسان ئەگەر نەتوانی ئەوا لە سەر لا ئەنجامیان بدە .

---

[١٨] الترمذي وصححه ، وأحمد .

[١٩] البخاري ، ومسلم ، وهو مخرج في كتابي " إرواء الغليل " تحت الحديث (٣٩٤) .

[٢٠] البخاري وأبو داود وأحمد ، پێشەوا (الخطابي) فەرموویەتی : " مەبەست لە فەرموودەکەی (عمران) ئەوکەسەیە کە لە نوێژی فەرزدا دەتوانێت بووەستێ ، بەڵام ناڕەحەت دەبێت بەو وەستانە ، بۆیە باداشتی دانیشتوو کراوە بە نیوەی پاداشتی وەستاو تیایدا ، بۆ ئەوەی ببێتە هاندەرێك بۆی هەوڵی هەستان بدات و ئارامیش بگرێت لە سەر ناڕەحەتیەکانی لە گەڵ ڕەوایی دانیشتنی " ، پێشەوا (الحافظ) لە " الفتح " (٤٦٨/٢) دا فەرموویەتی :" ئەوەش لێکدانەوەیەکی باشە " .

هەروەها فەرموویەتی : " پرسیارم کرد لە پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بە نوێژی کەسێك نوێژەکەی بە دانیشتنەوە ئەنجام بدات ؟ لە وەڵام دا فەرمووی : " من صلى قائماً فهو أفضل ، ومن صلى قاعداً فله نصف أجر القائم ، ومن صلى نائماً { وفي رواية : مضطجعاً } فله نصف أجر القاعد" [٢١] .

واتە : ئەو کەسەی بە ڕاوەستانەوە نوێژەکەی ئەنجام بدات ئەوە چاکترە ، وە ئەو کەسەش نوێژەکەی بە دانیشتنەوە ئەنجام بدات ئەوە نیوەی پاداشتی ڕاوەستاوی هەیە ، وە ئەو کەسەش بە هەڵاژیانەوە { ئەوە نیوەی پاداشتی دانیشتوەکەی هەیە . مەبەستیش پێی - واتە : کەسی هەڵاژیاو - نەخۆشەکەیە .

(أنس) ﷺ فەرموویەتی : کۆمەڵێك لە موسڵمانان بە هۆی نەخۆشی یەوە بە دانیشتنەوە خەریکی ئەنجامدانی نوێژەکانیان بوون کە پێغەمبەری خوا ﷺ بەو شێوەیە چاوی کەوت پێیان فەرمووی : " إنَّ صلاة القاعد على النصف من صلاة القائم " [٢٢].

واتە : نوێژی کەسێك کە بە دانیشتنەوە نوێژەکەی ئەنجام بدات پاداشتەکەی نیوەی نوێژی کەسێکە کە نوێژەکەی بە هەستانەوە ئەنجام بدات .

وە جارێکیان کە پێغەمبەری خوا ﷺ سەردانی نەخۆشێك دەکات دەبینێ لە سەر داپۆشەرێك - لێفە بێ یان بەتانی یان هەرشتێك کە مرۆڤ خۆی پێدادەپۆشێ - نوێژەکەی دەکات ، ئەویش لای دەباو فڕێی دەدات ، ئەم جارەیان دارێك دێنێ بۆ ئەوەی نوێژەکەی لە سەر بکات ، جارێکی تر پێغەمبەری خوا ﷺ لای دەبا و فڕێی دەدات ، پاشان دەفەرمووێ : " صلِّ على الأرض إن استطعت ، وإلا فأَوْمِ إيماءً ، واجعل سجودك أخفض من ركوعك " [٢٣] .

واتە : ئەگەر توانیت لە سەر زەوی نوێژەکەت ئەنجام بدە ، ئەگەر نە تەنها بە ئاماژە کردن نوێژەکانت ئەنجام بدە ، و با سوژدەکانت نزمتر بن لە کڕنۆشەکانت .

---

[٢١] البخاري وأبو داود وأحمد .

[٢٢] أحمد وابن ماجه بسند صحيح .

[٢٣] الطبراني والبزار وابن السماك في " حديثه " (٨٢ / ٢) والبيهقي ، وسنده صحيح كما بينته في " الصحيحة " (٣٢٣).

نوێژ لە کەشتیدا

پێغەمبەری خوا ﷺ پرسیاری لێ کرا سەبارەت بە نوێژ لە کەشتیدا ؟ فەرمووی : " صلِّ فيها قائماً ، إلا أن تخاف الغرق " (٢٤) .

واتە : نوێژی تێدا بکە بە پێوە ، ئیللا ئەگەر ترسی ئەوەت بوو بخنکێیت .

وە کاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ بەساڵدا چوو و پیربوو ، کۆڵەکەیەکی بۆ خۆی دانابوو لە شوێنی نوێژەکەی و دەستی پێوە دەگرد (٢٥) .

ڕاوەستان و دانیشتن لە شەونوێژ دا

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ شەوانێکی درێژ نوێژی بە پێوە دەکرد ، وە شەوانێکی درێژی تری بە دانیشتنەوە ئەنجام دەدا ، ئەگەر بەپێوە قورئانی ناو نوێژەکەی بخوێندایە ئەوا بەپێوە کڕنووشەکانی دەبرد ، وەئەگەر بەدانیشتنەوە قورئانەکانی بخوێندایە هەر بەدانیشتنەوە کڕنووشەکانی دەبرد" (٢٦) .

وە " جاری واش هەبوو بە دانیشتنەوە نوێژەکەی ئەنجام دەدا ، بە هەمان شێوە خوێندنەوەکەشی ، تاکو ئەو کاتەی کە نزیکەی سی یان چل ئایەت لە خوێندنەوەکەی دەمایەوە ، ئەو کاتە هەڵدەسا ، و بەپێوە ئەو ئایەتانەی تەواو دەکردن ، و پاشان کڕنووش و سوژدەکانی دەبرد ، پاشان ئەوەی کە لە ڕکاتی یەکەمدا ئەنجامی دابوو لە ڕکاتی دووەمیشدا دووبارە ئەنجامی دەدانەوە " (٢٧) .

وە " لە دوا دوای تەمەنیدا نوێژە سوننەتەکانی بە دانیشتنەوە ئەنجام دەدا ، ئەوەش پێش کۆچ کردنی بوو بە ساڵێك " (٢٨) .

وە " شێوەی دانیشتنەکەشی چوارمشقی (یان : چوارچمکی) بوو " (٢٩) .

---

(٢٤) البزار (٦٨) والدارقطني وعبدالغني المقدسي في " السنن " (٢/٨٢)، وصححه الحاكم ، و وافقه الذهبي .

سوودێك : حوکمی نوێژکردن لە فڕۆکەدا هەمان حوکمی نوێژی هەیە لە سەفینەدا : کە بە پێوە نوێژ بکات ئەگەر لە توانایدا هەبوو ، ئەگینا بە دانیشتنەوە نوێژەکەی دەکات و تەنها ئاماژە دەکات لە کڕنووش و سوژدەکانیدا هەر وەکو لە پێشدا باسکرا .

(٢٥) أبو داود والـحاكم وصححه هو والذهبي ، وقد خرجته في " الصحيحة " (٣١٩) ، و " الإرواء " (٣٨٣).

(٢٦) مسلم وأبو داود .

(٢٧) البخاري ومسلم .

(٢٨) مسلم وأحمد .

نوێژکردن بە پێلاو ، و فەرمان پێکردنی

وە " هەندێك جار بە پێی پەتی (بە پێ خواسی) ڕادەوەستا وهەندێك جاریش بە پێلاوەوە " [٣٠] .

وە ڕێگەشی بەو کردارە داوە بۆ ئوممەتەکەی و فەرموویەتی : " إذا صلى أحدكم فليلبس نعليه أو ليخلعهما بين رجليه ، ولا يؤذي غيره " [٣١] .

واتە : ئەگەر هەر یەك لە ئێوە ویستی نوێژەکەی ئەنجام بدات ، ئەوا با پێلاوەکانی لە پێ بکات ، یان دایان کەنێت و لە نێوان پێکانیدا دایان بنێت و کەسیان پێ ئازار نەدات .

بەڵکو ـ هەندێك جاریش ـ جەختی لە سەر کردوون کە نوێژەکانیان بە پێلاوەوە ئەنجام بدەن ، هەروەکو فەرموویەتی : " خالفوا اليهود فإنهم لا يصلون في نعالهم ولا خفافهم " [٣٢] .

واتە: پێچەوانەی جولەکەکان بن ، چونکە ئەوان بە پێلاوەوە یان بە خوففەکانیانەوە نوێژ ئەنجام نادەن .

وە لەوانەیە هەندێك جار پێلاوەکانی لە پێ دابکەندایە لە کاتی نوێژکردنیدا ، پاشان بەردەوام دەبوو لە نوێژەکەی ، هەر وەکو (أبو سعيد) ی (الخدري) ﷺ بۆمانی دەگێڕێتەوە و دەفەرموویت : " ڕۆژێکیان پێغەمبەری خوا ﷺ پێشنوێژی بۆ دەکردین ، لە ناو نوێژەکەیدا بوو ، پێلاوەکانی داکەند و لە لای چەپی خۆیەوە داینان ، لە کاتێکدا کە خەڵکەکە ئەوەیان بینی ئەوانیش بەهەمان شێوە پێلاوەکانیان داکەند ، و پاشان کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژەکەی بووەوە ، فەرمووی : " ما بالكم ألقيتم نعالكم ؟ " ، واتە : ئەوە چی بوو پێلاوەکانتان داکەند؟ ئەوانیش فەرمویان : کە تۆمان بینی پێلاوەکانت داکەند ئێمەش پێلاوەکانمان داکەند ، ئەویش فەرمووی :" إن جبريل أتاني فأخبرني أن فيهما قذراً ــ أو قال : أذى ــ (وفي رواية : خبثاً)

---

[٢٩] النسائي وابن خزيمة في " صحيحه" (١ / ١٠٧ / ٢) و عبدالغني المقدسي في " السنن " (١/٨٠) والحاكم وصححه ، ووافقه الذهبي .

[٣٠] أبو داود وابن ماجه ، وهو حديث متواتر كما ذكر الطحاوي .

[٣١] أبو داود والبزار (٥٣ ــ زوائده) ، وصححه الحاكم ، ووافقه الذهبي .

[٣٢] أبو داود والبزار (٥٣ ــ زوائده) ، وصححه الحاكم ، ووافقه الذهبي .

فألقيتهما ، فإذا جاء أحدكم إلى المسجد ، فلينظر في نعليه ، فإن رأى قذرا ــ أو قال : أذى ــ (وفي الرواية الأخرى : خبثا) ، فليمسحهما وليصل فيهما) " [٣٣].

وا تە : جبريل ﷺ لە كاتی نوێژدا هات بۆ لام و پێی ڕاگەیاندم کە پێڵاوەکانم پیسیەکیان پێوەیە بۆیە منیش لامبردن ، جا ئەگەر هەریەك لە ئێوە هات بۆ مزگەوت ، با بروانێتە ژێر پێڵاوەکانی ، ئەگەر پیسیەکیان پێوە بوو ، ئەوا بیانهێنێ بە زەویدا ، و پاشان نوێژەکەی پێوە بکات .

وە" پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر پێڵاوەکانی دابکەندبایە ئەوا لە لای چەپی خۆیەوە دای دەنان [٣٤] **، وە دەیفەرموو :** " إذا صلى أحدكم ، فلا يضع نعليه عن يمينه ، ولا عن يساره فتكون عن يمين غيره ، إلا أن لا يكون عن يساره أحد ، وليضعهما بين رجليه " [٣٥] .

واتە : ئەگەر هەریەك لە ئێوە ویستی نوێژەکەی ئەنجام بدات ، ئەوا با پێڵاوەکانی لە لای ڕاستیەوە دانەنات ، وە نەشیخاتە لای چەپیەوە لەو کاتەدا دەکەوێتە لای ڕاستی یەکێکی ترەوە ، جگە لە و کاتەی کە کەس لە لای چەپیەوە نەبێت ، وە با لە نێوان پێکانیەوە دایان بنێت .

نوێژکردن بە سەر مینبەرەوە

" پێغەمبەری خوا ﷺ جارێکیان لە سەر مینبەرەکەی نوێژی ئەنجام دا ، (لە ڕیوایەتێکدا هاتووە : کە مینبەرەکەی سێ پلەی هەبوو) [٣٦] **، [لە سەر مینبەرەکەی ڕاوەستا و تەکبیرەی ئیحرامی دابەست ، و خەڵکەکەش بە دوایدا تەکبیرەی ئیحرامیان دابەست] ، [پاشان هەر لەسەر مینبەرەکەوە کڕنووشی برد] ، و پاشان کە ڕاست بووەوە لە کڕنووشەکەی ، لە مینبەرەکە دوابەدوا دێتە خوارەوە تاکو سوژدەکەی لە بنەواو پایینەی مینبەرەکەی لە سەر**

---

[٣٣] أبو داود وابن خزيمة والحاكم وصححه ووافقه الذهبي والنووي ، وهو مخرج في " الإرواء"(٢٨٤).

[٣٤] أبو داود وابن خزيمة والحاكم وصححه ووافقه الذهبي والنووي

[٣٥] أبو داود والنسائي وابن خزيمة (١ / ١١٠ / ٢) بسند صحيح .

[٣٦] **ئەمەیە سوننەت لە مینبەردا کە ئەبێ سێ پلەی هەبێت ، نەك زیاتر ، زیادکردنیش لە سەری بیدعەیە لە سەردەمی ئومەویەکاندا داهێنراوە ، زۆرجاریش دەبێتە هۆی برینی ڕیزەکانی نوێژ ، بۆ خۆ ڕزگار کردنیش لەو شتە ئەوەیە کە لە لای خۆرئاوای مزگەوتەکە دابنرێت ، میحرابیش بیدعەیەکی ترە ، هەروەها بەرزکردنەوەشی وەکو بەلەکۆنەیەك (الشرفة) ووتار خوێنەکەش بە هۆی پەیژەیەکی لکاو بە دیوارەکە دەچێتە سەری ! وە باشترین ڕێچکەو ڕێبازیش ڕێبازی پێغەمبەر ە ﷺ .{ بگەڕێرەوە بۆ :" الفتح " (٢ / ٣٣١)}.**

زەوی دەبات ، پاشان دەگەڕێتەوە سەرەوە ، و [ئەوەی لە ڕکاتی یەکەمدا کردوویەتی لە ڕکاتی دووەمیشدا ئەنجامی دەدات] ، تاکو بەو شێوەیە کۆتای بە نوێژەکەی دێنێ ، و ڕوو دەکاتە خەڵکەکەو دەفەرموێت : " ياأيها الناس إنـي صنعلت هذا لتأتموا بـي ، ولتعلموا صلاتـي " (٣٧) .

واتە : ئەی خەڵکینە ! ئەو کارەم ئەنجام دا بۆ ئەوەی چاوم لێ بکەن وفێری چۆنێتی نوێژەکەم ببن .

بەربەست ، و واجب بوونی

" پێغەمبەری خوا ﷺ نزیک لە بەربەستەکەی ڕادەوەستا ، و دووری نێوان ئەو و ئەو دیوارەی کە دەیکرد بە بەربەست سێ باڵ دەبوو " (٣٨) ، وە " لە نێوان سوژدەکەی و ئەو دیوارەی کە دەیکرد بە بەربەست ڕێڕەوی شەکێك بوو " (٣٩) .

وە دەیشی فەرموو : " لا تصل إلا إلـى سترة ، ولا تدع أحداً يـمر بين يديك ، فإن أبـى فالتقاتله ؛ فإنّ معه القرين " (٤٠) .

واتە : نوێژ مەکە ئیللا ڕووەو بەربەستێک نەبێ ، ڕێگەش بە کەس مەدە بە بەردەستدا تێپەڕێت ، ئەگەر هەر سووربوو لە سەر ڕۆشتن ئەوا لە گەڵیدا بجەنگێ ، چونکە شەیتانی لەگەڵدایە .

هەروەها دەیفەرموو : " إذا صلى أحدكم إلـى سترة ؛ فليدن منها ، لا يقطعن الشيطان عليه صلاته " (٤١) .

واتە : ئەگەر یەکێك لە ئێوە ڕووەو بەربەستێك نوێژی کرد ، با لێ ی نزیك بێتەوە ، نەوەك شەیتان نوێژەکەی پێ ببڕێت .

وە " هەندێك جار لە کاتی نوێژکردنیدا هەوڵی دەدا کۆڵەکەی مزگەوتەکە بکات بە بەربەست " (٤٢) .

---

(٣٧) البخاري ومسلم والرواية الأخرى له وابن سعد (١ / ٢٥٣) ، وهو مخرج في " الإرواء " (٥٤٥) .

(٣٨) البخاري وأحمد .

(٣٩) البخاري ومسلم .

(٤٠) ابن خزيـمة في " صحيحه " (١ / ٩٣ / ١) بسند جيد .

(٤١) أبو داود والبزار (ص ٥٤ ـــ زوائده) والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي والنووي .

وه " ئەگەر هاتوو نوێژی لە دەشتێکدا ئەنجام بدایە و هیچ شتێك نەبوایە بیکات بە بەربەست ، خەنجەرێکی لە بەردەستدا بەزەویدا دەچەقاند پاشان نوێژی ڕووەو ئەو خەنجەرە دەکرد و خەڵکەکەش بە دوایدا بوون " [٤٣] وە هەندێك جار " وڵاخەکەی لابەلا دادەنا و ڕووی لێ دەکرد لە نوێژەکەیدا " [٤٤] ، ئەمە نوێژ لە پەچەی ووشتر (أعطان الإبل) ناگرێتەوە ، چونکە پێچەوانەیەتی ، و" پێغەمبەری خوا ﷺ نەهی لێ کردووە " [٤٥] ، وە هەندێك جاریش " زینی وڵاخەکەی ڕێك دەخست و ڕووی لێ دەکرد لە نوێژەکەیدا " [٤٦] .

وە دەیفەرموو : " إذا وضع أحكم بين يديه مثل موخرة الرحل [٤٧] فليصل ولا يبالي من مرَّ وراء ذلك " [٤٨].

واتە : ئەگەر هەریەك لە ئێوە وەکو ئەو دارەی لەبەردەستدا بێ کە لەدواوەوەی زینی وڵاخدا هەیە ، ئەوا با نوێژەکەی بکات و هیچ باکێکی نەبێ بەو کەسانەی کە بەودیوی بەربەستەکەدا دەڕۆن .

---

[٤٢] دەڵێم : دانانی سوترە پێویستە لە سەر پێشنوێژ بێت ،یان نوێژگەر بەتەنها ، یا لە مزگەوتێکی گەورەشدا بێت . (ابن هانيء) لە " مسائل " ەکانیدا لە " إمام أحمد " وە ، لە (٦٦/١) فەرموویەتی : " رآنـي أبو عبدالله (يعني : الإمام أحمد) يوما وأنا أصلي وليس بين يدي سترة ـــ وكنت معه في المسجد الجامع ـــ فقال لـي : استتر بشيء . فاستترتُ برجل " .

دەڵێم : لەم ڕووداوەدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە پێشەوە (أحمـد) مەبەستی ئەوەیە کە جیاوازی نیە لە نێوان مزگەوتی بچوك و مزگەوتی گەورەدا ، لە دانانی سوترەدا ، ئەوەش ووتەیەکی ڕەوایە .

ئەمەش یەکێکە لەو کردارانەی کە زۆربەی نوێژگەران تێیدا کەمتەرخەمن پێشنوێژ بێ یان مەئموم ، لە هەموو ئەو وڵاتانای کە تیایاندا گەڕاوم ، یەکێك لەو وڵاتانە سعودیەیە کە بۆ یەکەم جار ڕێم پێدرا تیایدا بسوڕێمەوە لە مانگی ڕەجەب ساڵی (١٤١٠ هـ) دا بوو ، بۆیە پێویستە لە سەر زانایان موسڵوانان ئاگادار بکەنەوە ، و هانی خەڵکی بدەن بۆی ، و ئەحکامەکانی بۆ موسڵمانان ڕوون بکەنەوە ، ئەبێ ئەوەش بزانرێت کە ئەو ئەحکامانە کەعبە و مزگەوتی پێغەمبەری خواش ﷺ دەگرێتەوە .

[٤٣] البخاري ومسلم وابن ماجه .

[٤٤] البخاري وأحمد .

[٤٥] البخاري وأحمد .

[٤٦] ومسلم ابن خزيـمة (٩٢ / ٢) و أحمد .

[٤٧] بضم الـميم وكسر الـخاء وهمزة ساكنة ، بە چەند شێوەیەکی تریش دەخوێنرێتەوە : واتاکەشی : ئەو دارەیە کە لە پشکەی زینی وڵاخدا هەیە .

[٤٨] مسلم وأبو داود .

وە " جارێكیان پێغەمبەری خوا ﷺ ڕووەو دارێك نوێژی دەكرد "[٤٩] ، وە " جاری واش هەبوو ڕووە و جێگە خەوتنەكەی نوێژی دەكرد ، و (عائشة)ش بەسەریەوە ڕاكشابوو [لە ژێر لێفەكەی دا] "[٥٠] .

پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێی بە هیچ نەدەدا بەبەینی ئەو و بەربەستەكەیدا تێپەر ببێت ، جارێكیان " پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی دەكرد ، شەكێك ویستی بە بەردەستیدا تێپەر ببێ ، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ دەست پێش خەربوو (سابقها) ، بە شێوەیەك سكی بە دیوارەكەوە لكاند ، و [وای لێ كرد بەپشتیدا تێپەر ببێ] "[٥١] .

وە " جارێكیان لە نوێژێك لە نوێژە فەرزەكانیدا بوو دەستی كێشایەوە ، پاشان كە لێ بووەوە ، ووتیان : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ! هیچ لە نوێژ گۆڕا ؟ فەرمووی : " لا ، إلا أن الشيطان أراد أن يـمرَّ بين يدي فخنقته حتى وجدت برد لسانه على يدي ، وأيم الله لولا ما سبقني إليه أخي سليمان ؛ لارتبط إلى سارية من سواري المسجد حتى يطيف به ولدان أهل المدينة [فمن استطاع أن لا يحول بينه وبين القبلة أحد فليفعل] "[٥٢] .

واتە : نەخێر ، ئەوەنەبێت شەیتان ویستی بە بەردەستمدا بڕوات ، منیش چنگم لە ناقیڕەی نا تاكو ساردی زمانیم لە سەر دەستم هەست پێكرد ، سوێندبێ بە خوا ئەگەر پاڕانەوەی پێغەمبەر (سُلیمان) ی برام نەبوایە كە پێش من لە خوا پاڕایەوە ، دەبەسترایەوە بە كۆڵەكەیەك لە كۆڵەكەكانی مزگەوت ، تاكو منداڵەكانی مەدینە بەدەوریدا بسووڕایانەوە ، [بۆیە هەركەس لە ئێوە توانی كەس بە بەینی ئەو و قیبلەكەیدا بڕوات ، با ئەو كارە ئەنجام بدات] .

---

[٤٩] النسائي ، وأحمد بسند صحيح .

[٥٠] البخاري ومسلم وأبو يعلى (٣ / ١١٠٧ ــ مصور المكتب الإسلامي) .

[٥١] ابن خزيـمة في " صحيحه " (١/٩٥/١) ، والطبراني (٣/١٤٠/٣) والحاكم وصححه ووافقه الذهبي.

[٥٢] أحمد والدارقطني والطبراني بسند صحيح ، وهذا الحديث قد ورد معناه في " الصحيحين " وغيرهما عن جمع من الصحابة ، ئەمەش یەكێكە لەو فەرموودە زۆرانەی كە كۆمەڵەی قادیانیەكان بڕوایان پێ نیە ، چونكە بڕوایان بە جیهانی جنۆكە نیە كە باسی لە قورئانی پیرۆز و سوننەتدا هاتووە ، ڕێگەشیان بۆ ڕەدكردنەوەی فەرموودەكاندا زانراوەو ئەوەیە كە ئەگەر لە قورئانی پیرۆزدا بێت ، ڕاڤەی دەكەن بە پێچەوانەوە ، بۆ نموونە : خوای پەروەردگار فەرموویەتی : ﴿ قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ ﴾ (سورة الجن : ١) . دەڵێن : واتە : لە مرۆڤ ! ووشەی (الجن) بە هاوشێوەی ووشەی (الإنس) دادەنەن ! بەو كردارەشیان دوور كەوتنەتەوە لە زمانەوانی و شەریعەت ، وە ئەگەر لە سوننەت دا بوو : ئەوا واژەیەكی ناڕەوای دەكەن بە پێچەوانەوەی مەبەستی فەرموودەكە ، ئەمە ئەگەر بتوانن ، بەڵام ئەگەر نەیاتوانی ئەوە بكەن ئەوا : چەند ئاسانە لە لایان فەرموودەكە ڕەتبكەنەوە و حوكمی ناڕەوایی بەسەردا بدەن : با هەموو زانایانی فەرموودەش كۆڕابن لە سەر وەرگرتنی و بە (صحيح) ی بزانن ، و ئوممەتیش لە گەڵ زانایان هاو دەنگ بن ، یان بە (متواتر) یش دابنرێت . خوای پەروەردگار هیدایەتیان بدات .

وه دەيفـەرموو : " إذا صلى أحدكم إلـــى شيء يستره من الناس فأراد أحد أن يجتاز بين يديه فليدفع في نحره [وليدرأ ما استطاع] وه لـه ڕيوايـەتێكی تـردا هـاتووه : " فليمنعـــه مـــرتين " لـه ڕيوايەتێكی تريشدا هاتووه : " فإن أبـــى فليقاتله فإنَّما هو شيطان " [٥٣] .

واته : ئەگەر هەريەك لە ئێـوه نوێـژی ڕووەو بەربەسـتێك دەكـرد ڕێگربـوو لـه هاتووچـۆی خـەڵكی بەبەردسـتيدا ، وه كەسـێك ويـستی بـه بەردەسـتيدا تێپـەڕ ببـێ ، بـا دەسـت بنـات بەسنگيەوه ، [وه تا دەتوانێ دووری خاتەوه] له ڕيوايەتێكی تردا هاتووه : با ڕێی لێ بگرێت ، دوو جار ، ئەگەر هەر سوور بوو له سەر ڕۆشتن با له گەڵيا بجەنگێ ، چونكه ئەوه شەيتانه .

وه دەيفەرموو : " لو يعلم الـــمار بين يدي المصلي ماذا عليه لكان أن يقف أربعين خيراً له من أن يـــمر بين يديه " [٥٤] .

واته : ئەگەر ئەو كەسەی كه بەبەردەست نوێژگەردا تێپەڕ دەبێت بزانێت چەند تاوانی لـه سەره ، ئەوا ئەگەر چل بووەستايه زۆر باشتر بوو بۆی لەوەی كه بەبەر دەستی دا بڕوات .

چی نوێژ دەبڕێت ، و دەبێته هۆی بەتاڵ بوونەوەی

وه دەيفـەرموو : " يقطع صلاة الرجل إذا لم يكن بين يديه كآخرة الرحل : المرأة [الحائض] [٥٥] والـــحمار والكلب الأسود " .

واته : ئەوەی كه نويژ به نوێژگەر دەبڕێـت و بـەتاڵی دەكاتـەوه ـ ئەگـەر وەكـو پاشـكۆی زێنی وڵاخی له بەر دەستدا نەبێت ـ ئافرەتی باڵغ ، و گوێدرێژ ، و سـەگی ڕەش ، (أبو ذر) ﷺ : فـەرمووی : ئـەی پێغەمبـەری خـوا ﷺ چ جياوازيـەكيان هەيـە ڕەش بـێ يـان سـوور ؟ ئـەويش فەرمووی : " الكلب الأسود شيطان " [٥٦].

واته : چونكه سەگی ڕەش شەيتانه .

---

[٥٣] البخاري ومسلم .

[٥٤] البخاري ومسلم ، وهذه الرواية لابن خزيـــمة (١ / ٩٤ / ١) .

[٥٥] واته : ئافرەتی باڵغ بوو ، مەبەست لێرەدا بـه ووشـەی (القطع) : پوچـەڵكردنەوەيه ، بـەڵام : ئـەو فەرموودەيـەی كـه دەڵێت " لا تقطع الصلاة شيء " فەرموودەيەكی (ضعيف)ە هەروەكو له " تمام المنة " (ص ٣٠٦) و جگه لەوێش دا هاتووه .

[٥٦] مسلم وأبو داود وابن خزيـــمة (١ / ٩٥ / ٢) . و بڕوانـه كتێبـی " تحذير الساجد من اتخاذ القبور مساجد " و " أحكام الجنائز وبدعها " كه هەردوكيان له نووسينی خۆمن .

نوێژ کردن ڕووەو گۆڕ

پێغەمبەری خوا ﷺ نەهی کردووە لە نوێژ کردن ڕووەو گۆڕ و فەرموویەتی : " لا تـصلوا إلـى القبور ولا تجلسوا عليها " [٥٧] .

واتە : ڕووەو گۆر نوێژ مەکەن ، و لە سەریشیان دامەنیشن .

نیەت ﴿ نیازی دڵ ﴾ [٥٨]

وە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیفەرموو : " إنما الأعمال بالنيات وإنما لكل امرئ ما نوى" [٥٩].

واتە : کردەوە و پەرستشەکان تـەنها بـە نیەتـەوە دەبـن ، وە هـەموو کەسێکیش تـەنها ئەوەی بۆ هەیە کە نیەتی لێ هێناوە .

دابەستنی نوێژ و تەکبیرەی ئیحرام ﴿ الله أكبر﴾

پاشان پێغەمبـەری خـوا ﷺ نوێژەکـەی دادەبەسـت بـە ووتنـی : (الله أكـبر) [٦٠] ، وە فەرمانیشی بەم کارە کردووە بەو پیاوەش کە نوێژەکەی بە تـەواوی ئـەنجام نـەدا (الـمـسيء صلاته) ، هەروەك لە پێشدا باسی لێوە کرا و پێی فەرمووی : " إنه لا تتم صلاة لأحد من الناس حتى يتوضأ فيضع الوضوء مواضعه ثم يقول : الله أكبر " [٦١] .

---

[٥٧] مسلم وأبو داود وابن خزيـمة (١ / ٩٥ / ٢) . و بڕوانـە کتێبی " تحذير الساجد من اتخاذ القبور مساجد " و " أحكـام الجنـائز وبدعها " کە هەردوکیان لە نووسینی خۆمن .

[٥٨] پێشەوا (النووي) لـە " روضة الطالبين " (١ / ٢٢٤) دا فەرموویـەتی : " والنية : هي القصد ، فيحضر المصلي في ذهنـة ذات الصلاة وما يجب التعرض له من صفاتها ؛ كالظهرية والفرضية وغيرها ، ثم يقصد هذه العلوم قصداً مُقارناً لأول التكبير " .

[٥٩] البخاري ومسلم وغيرهما ، وهو مخرج في " الإرواء " (٢٢) .

[٦٠] مسلم وابن ماجه ، لەم فەرموودەدا ئاماژەیەکی تێدایە بۆ ئەوەی کە پێغەمبـەری خـوا ﷺ نوێژەکـەی دەست پێنـەکرد بەوەی کە دەڵێن : " نیەتمە نوێژی ... " هتد ، بەڵکو ئەو ووتەیەیان بیدعەیە بە کۆڕای زانایان ، و جیاوازیان لەوەدایـە کـە ئایا ووتنی چاکە یـان خراپـە ، بـەڵام ئێمـە دەڵێن : هـەموو بیدعەیـەك لـە عیبادەتـدا گومڕایی یـە ، لـە بـەر گشتێتی ئـەو فەرموودەیەی پێغەمبەری خوا ﷺ کە فەرموویەتی : " وكل بدعة ضلالة ، وكل ضلالة في النار " باسکردنی ئەم بابەتـەش بـە تێر و تەسەلی ئێرە جێگەی نیە .

[٦١] الطبرانـي بإسناد صحيح .

واته : بێگومان نوێژی هیچ کەسێك درووست نیە ، تاکو هەموو ئەندامەکانی دەست نوێژی هەروەکو چۆن فەرمانی پێکراوە نەشوات ، و پاشان نەڵێ : (الله أكبر).

وە دەیفەرموو : " مفتاح الصلاة الطهور وتحريمها [٦٢] التكبير وتحليلها التسليم " [٦٣] .

واتە : کلیلی کردنەوەی نوێژ دەست نوێژە ، و قەدەغەکاری هەموو شتێك کە خوای پەروەردگار قەدەغەی کردوون لە نوێژدا تەکبیرەی ئیحرامە ، و حەلاڵ کاری هەموو ئەو شتانەش کە خوای پەروەردگار لە دەرەوەی نوێژدا حەلاڵی کردوون سەلام دانەوەیە .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دەنگی بەرز دەکردەوە لە کاتی تەکبیرەی ئیحرامدا ، بۆ ئەوەی ئەوانەی کە بە دوایدا نوێژ دەکەن گوێیان لە دەنگی بێ " [٦٤] .

هەروەها " پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتێك دا کە نەخۆش دەکەوت ، (أبو بكر) ﷺ دەنگی بەرز دەکردەوە بۆ ئەوەی دەنگی تەکبیرەکانی پێغەمبەری خوایان ﷺ پێبگەیەنێت " [٦٥] .

وە دەیفەرموو : " إذا قال الإمام : الله أكبر فقولوا : الله أكبر " [٦٦] .

واتە : ئەگەر پێشنوێژ ووتی : الله أكبر ، ئێوەش بەدوایدا بڵێن : الله أكبر .

چۆنێتی دەست بەرزکردنەوە

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ جاری وا هەبوو دەستەکانی لە گەڵ تەکبیرەی ئیحرامدا بەرزدەکردنەوە [٦٧] ، جاری واش هەبوو دوای تەکبیرەی ئیحرام بەرزی دەکردنەوە [٦٨] ، وە جاری تری واش هەبوو لە پێش تەکبیرەی ئیحرام بەرزی دەکردنەوە " [٦٩] .

---

[٦٢] (تحريمها) واتە : حەرامکردنی ئەو کردارانەی کە خوای پەروەردگار حەرامی کردووە ، هەروەها (تحليلها) : حەلالکردنی ئەو کردارانەی کە خوای پەروەردگار حەلاڵی کردووە لە دەرەوەیدا ، مەبەستیش بە (تحريم و تحليل) : (حەرام و حەلاڵە) . هەروەها فەرموودەکە بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کە دەرگای نوێژ داخراوە و نوێژگەر ناتوانێت بیکاتەوە بە دەستنوێژ نەبێت " هەروەها بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە حەرامکردنەکان بە (الله أكبر) کردارەکان لە نوێژدا دەست پێدەکات ، دەرچونیش لێیان بە سەلام دانەوەیە لە نوێژەکەت ، ئەمەش بۆچونی زۆربەی زانایانە (الجمهور) .

[٦٣] أبو داود والترمذي والحاكم و صححه ووافقه الذهبي ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٠١) .

[٦٤] أحمد والحاكم ، وصححه ؛ ووافقه الذهبي .

[٦٥] مسلم والنسائي .

[٦٦] أحمد والبيهقي بسند صحيح .

بە شێوەیەك " بەرزی دەکردنەوە پەنجەکانی دەستی تیایدا دەکردنەوە ، [بۆ ئەوەی لە یەکترجیایان بکاتەوە ، وە نەیشی دەبەستن] " [٧٠] .

وە " تاکو ئاستی شانەکانی بەرزی دەکردنەوە [٧١] ، وە لەوانەشە بەرزی بکردنایەتەوە تاکو ئاستی نەرمەی گوێکانی " [٧٢].

دانانی دەستی ڕاست لە سەر دەستی چەپ و فەرمان پێ کردنی

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی ڕاستی دەخستە سەر دەستی چەپی " [٧٣] ، وە دەیفەرموو : " إنا معشر الأنبياء أمرنا بتعجيل فطرنا وتأخير سحورنا ، وأن نضع أيماننا على شمائلنا في الصلاة " [٧٤] .

واتە : ئێمە کۆمەڵی پێغەمبەران فەرمانمان پێکراوە بە پەلەکردن لە بەربانگ و دواخستنی پارشێو ، لە گەڵ دانانی دەستی ڕاستمان لە سەر دەستی چەپ لە نوێژدا .

وە " جارێکیان بە لای پیاوێکدا تێپەر دەبێت ، خەریکی نوێژکردنە و دەستی چەپی لە سەر دەستی ڕاستی داناوە ، ئەویش هەردوو دەستی لەسەر یەك لادەبا و جارێکی تر دەستی ڕاستی لە سەر دەستی چەپی دادەنێت" [٧٥] .

---

(٦٧) البخاري والنسائي .

(٦٨) البخاري والنسائي .

(٦٩) البخاري وأبو داود .

(٧٠) أبو داود وابن خزيمة (١ / ٦٢ / ٢ و ٦٤ / ١) وتمام ، والحاكم وصححه ، ووافقه الذهبي .

(٧١) البخاري والنسائي .

(٧٢) البخاري وأبو داود .

(٧٣) مسلم وأبو داود ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٥٢) .

(٧٤) ابن حبان والضياء بسند صحيح .

(٧٥) أحمد وأبو داود بسند صحيح .

دانانی هەردوو دەست لە سەر سنگ

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی ڕاستی دەخستە سەر پشتی دەست و مەچەك و باسكی دەستی چەپی " [٧٦] ، و " فەرمانیشی بە هاوەڵانی كردووە بەو كرداره " [٧٧] ، وە " جاری واش هەبوو دەستی چەپی بە دەستی ڕاستی دەگرت " [٧٨] .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دوو دەستی لە سەر سنگی دادەنا " [٧٩] .

وە " نەهیشی دەكرد لە دانانی دەستەكان لە ئاستی كەلەكە (الإختصار : واتە : دانانی دەستەكان لە سەر یان لە ئاستی كەلەكە) لە كاتی نوێژدا " [٨٠] ، و هەر ئەم شێوە دانانەشە نەهی لێ دەكرد [٨١] .

---

[٧٦] أبو داود والنسائي وابن خزيـمة (١ / ٥٤ / ٢) بسند صحيح ، وصححه ابن حبان (٤٨٥) .

[٧٧] مالك والبخاري وأبو عوانة .

[٧٨] النسائي والدارقطنـي بسند صحيح ، ئەم فەرمودەیە بەڵگەیە لە سەر ئەوەی كە دەست گرتن بەو شێوەیە سوننەتە ، وە لە فەرموودەی یەكەمدا دانانی دەست سوننەتە ، كەواتە هەردوو شێوەكە سوننەتن ، بەڵام كۆكردنەوە لە نێوان دانان و گرتندا كە هەندێك لە حەنەفی مەزهەبەكان بە باشیان داناوە ، بیدعەیەو ، شێوەكەشی هەروەكو دەڵێن ئەوەیە : كە دەستی ڕاستی لە سەر دەستی چەپی دابنات ، و بە چەنجە تووتەو پەنجە گەورەكەی دەستی ڕاستی باسكی دەستی چەپی بگرێت ، و سێ پەنجەكەی تری لە سەر دابنات : هەروەكو لە " حاشية ابـن عابـدين " (١ ٤٥٤) دا هاتووە ، جا بەوە هەڵنەخەڵەتێیت كە هەندێك لە دواییەكان وتویانە .

[٧٩] أبو داود وابن خزيـمة في صحيحه (١ / ٥٤ / ٢) وأحمد وأبو الشيخ في " تاريخ أصبهان " (ص ١٢٥) ، (الترمذي)ش یەكێك لە (سند) ە كانی بە (حسن) زانیوەو ، واتاكەشی لە " الموطأ " و (البخاري) ش لە " صحيح " ەكەیدا ، ئەگەر كەسێك تێبفكرێت ، وە بە تێر و تەسەلیش لە " أحكام الجنائز " (ص ١١٨) دا باسم لە (سند) ەكانی ئەم فەرموودەیە كردووە .

بیرخستنەوەیەك : ئەوەی كە سەلمێنراو واردە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دانانی دەستەكانە لە سەر سینگ ، ئەوەش كە پێچەوانەی ئەمە بێت یان (ضعیف)ە یان هیچ بنەوایەكی نییە ، پێشەوا (إسحاق بن راهويه) كرداری بەم سوننەتە كردووە هەروەكو (المروزي) لە " المسائل " (ص٢٢٢) دا فەرموویەتی : " إسحاق وەتری پێدەكردین ... و دەستەكانی لە قنووت دا بەرز دەكردەوە ، قونووتیشی پێش كڕنووشەكانی دەكرد ، وە دەستەكانی لە سەر مەمكەكانی یان لە خوار مەمكەكانی دادەنا " ، بە هەمان شێوەش وتەی (قاضي عياض المالكي) یە لە " مستحبات الصلاة " لە پەرتوكی " الإعلام " (ص١٥-الطبعة الثانية-الرباط) كە فەرموویەتی : " وە دانانی ڕاستە لە سەر پشتی دەستی چەپی لە نزیك گەردەندا " .

نزیكیش لەم وتەیە : ئەوەیە كە لە (عبدالله) ی كوڕی پێشەوا (أحمـد) لە " مـسائل "ەكانیدا لە (ص ٦٢)دا فەرموویەتی : "باوكم بینی ئەگەر نوێژی بكردایە دەستێكی لە سەر دەستەكەی تری دادەنا لە سەروی ناووكەوە " . وە بڕوانە : " إرواء الغليـل " (٣٥٣) .

[٨٠] البخاري ومسلم ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٧٤) .

تەماشاکردنی شوێنی سوژدە و دڵکزی ﴿ الخشوع ﴾ لە نوێژدا

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی نوێژکردندا سەری دادەنواند ، وچاوی دەبڕیە زەوی " (٨٢) ، و " کاتێکیش ڕۆشتە کەعبەوە لە شوێنی سوژدەکەی زیاتر تەماشای هیچ شوێنێکی تری نەدەکرد تاکو لە کەعبە دەرچوو " (٨٣) ، وە فەرمووی : " لا ينبغي أن يكون في البيت شيء يشغل المصلي " (٨٤) .

واتە : نابێ لە ماڵدا هیچ شتێك هەبێت سەرقاڵی نوێژگەر بکات لە کاتی نوێژەکەیدا .

وە " نەهی دەکرد لە چاو گێڕان بە ئاسماندا " (٨٥) ، وە جەختیشی لە سەر ئەم قەدەغەکردنە دەکرد ، تاکو فەرمووی : " لينتهين أقوام يرفعون أبصارهم إلى السماء في الصلاة أو لا ترجع إليهم [وفي رواية : أو لتخطفن أبصارهم] " (٨٦) .

واتە : کۆمەڵە کەسانێك هەن لە کاتی نوێژدا چاو بەئاسماندا دەگێڕن ، واز دەهێنن یان خوای پەروەردگار بیناییان لێ بسێنێتەوە .

وە لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە : " فإذا صليتم فلا تلتفتوا فإن الله ينصب وجهه لوجه عبده في صلاته ما لم يلتفت " (٨٧) .

واتە : ئەگەر نوێژتان کرد ، ئەوا چاو مەگێڕن و لامەکەنەوە بەم لاو بەو لادا ، چونکە خوای پەروەردگار ڕوو لە ڕووی بەندەکەی دەکات لە نوێژەکەیدە بەمەرجێ چاونەگێڕێ بەم لاو بەو لادا (واتە : لا نەکاتەوە) .

---

(٨١) أبو داود والنسائي وغيرهما .

(٨٢) البيهقي والحاكم وصححه وهو كما قال ، و لهذا الحديث شاهد من حديث عشرة من أصحابه ﷺ ، رواه ابن العساكر (١٧ / ٢٠٢ / ٢) . وانظر " الإرواء " (٣٥٤) .

(٨٣) البيهقي والحاكم وصححه وهو كما قال .

بیرخستنەوەیەك : لەم دوو فەرموودەوە (واتە : ژمارە : ٨٢ , و ٨٣) : ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە سوننەت ئەوەیە نوێژگەر چاو ببڕێتە شوێنی سوژدەکەی لە زەویدا ، ئەوەش کە هەندێك لە نوێژگەران دەیکەن لە نوقاندنی چاوەکانیان لە نوێژدا ، لە سوننەتدا نیە ، باشترین ڕێچکەو ڕێبازیش ڕێبازەکەی پێغەمبەری خوایە ﷺ .

(٨٤) أبو داود وأحمد بسند صحيح ، وهو مخرج في " صحيح سنن أبي داود " (١٧٧١) ، مەبەستیش لە ووشەی (البيت) لێرەدا : **کەعبەیە ، هەر وەکو هۆکاری ووتنی فەرموودەکە ئاماژەی بۆ دەکات .**

(٨٥) البخاري وأبو داود .

(٨٦) البخاري ومسلم والسراج .

(٨٧) الترمذي والحاكم وصححاه . " صحيح الترغيب والترهيب " (٣٥٣) .

وه سەبارەت بە لا کردنەوەش دەیفەرموو : " اختلاسٌ يختلسه الشيطان من صلاة العبد "[٨٨] .

واتە : دزی یەکە شەیتان لە نوێژی بەندەکانی خوای پەروەردگار دەیدزێت.

وه فەرموویەتی : " لا يزال اللهُ مقبلاً على العبد فـي صلاته ما لـم يلتفت فإذا صرف وجهه انصرف عنه "[٨٩] .

واتە : خوای پەروەردگار ڕووی لە بەندەکەیەتی لە نوێژەکەیدا ، تاکو بەندە ڕووی لێ وەرنەگێڕێت ، ئەگەر بەندە ڕووی وەرگێڕا ، ئەوا خوای پەروەردگاریش ڕووی لێ وەردەگێڕێ .

وه " نەهیشی کردووە لە سێ شت : سوژدە بردن وەکو دەنووك دانی کەڵەشێر لە زەوی لە کاتی خواردنیدا ، و دانیسشتن وەکو دانیشتنی سەگ بێت لە کاتی تەحیاتەکاندا ، و لا کردنەوە لە نوێژدا وەکو لا کردنەوەی ڕێوی "[٩٠] .

وه دەیفەرموو : " صل صلاة مودع كأنك تراه فإن كنت لا تراه فإنه يراك "[٩١] .

واتە : نوێژێك بکە وەکو نوێژیماڵئاوایی کارێك وابێت ، هەروەکو خوای پەرەردگار ببینیت ، چونکە ئەگەر تۆ خوای پەرەردگار نەبینیت ، ئەو تۆ دبینێت .

وه دەیفەرموو : " ما من امرئ تحضره صلاة مكتوبة فيحسن وضوءها وخشوعها وركوعهـا إلا كانت كفارة لـما قبلها من الذنوب ما لـم يؤت كبيرة وذلك الدهر كله "[٩٢].

واتە : هیچ موسڵمانێك نیە کاتی نوێژێکی فەرزی بەسەردا بێت ، و دەستنوێژەکەی بە باشی بشوات ، و دڵکزیشی هەبێت (الخشوع) ، و کڕنووشەکانیشی بە تەواوی ببات ، ئیللا ئەو نوێژە دەبێت بە کەففارەتی ئەو تاوانانەی پێش ئەو نوێژەی ، بەمەرجێك تاوانێکی گەورەی ئەنجام نەدابێت ، ئەم کرداری لێخۆشبوونەش بۆ هەموو نوێژەکانە بە درێژایی ساڵ .

---

[٨٨] البخاري وأبو داود .

[٨٩] رواه أبو داود وغيره وصححه ابن خزيـمة وابن حبان " صحيح الترغيب و الترهيب " (٥٥٥) .

[٩٠] أحمد وأبو يعلى ، " صحيح الترغيب و الترهيب " (٥٥٦) .

[٩١] الملخص فـي " أحاديث منتقاة " ، والطبرانـي والرويانـي ، والضياء في " الـمختارة " ،وابن ماجه وأحمد ، وابن عساكر ، وصححه الـهيتمي الفقيه في " أسنـى الـمطالب " .

[٩٢] مسلم .

وە جارێکیان " پێغەمبەری خوا ﷺ کراسێکی گوڵداری صوفینی لە بەردابوو ، لە نوێژەکەیدا سەیرێکی ئەو گوڵانەی کراسەکەی کرد ، کاتێك کە لە نوێژەکەی بووەوە ، فەرمووی : " اذهبوا بخميصتي (٩٣) هذه إلى أبي جهم وائتوني بأنبجانية (٩٤) أبي جهم فإنها ألهتني آنفاً عن صلاتي (وفي رواية : فإني نظرت إلى علمها في الصلاة فكاد يفتنني) " (٩٥) .

واتە : ئەم کراسە گوڵدارەم بەرن بۆ (أبي جهم) ، و کراسە سادەکەیم بۆ بێنن ، چونکە پێش کەمێك سەرقاڵی کردم لە نوێژەکەم ، وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : چونکە سەیری گوڵەکانیم لە کاتی نوێژەکەمدا کرد ، وەختبوو تووشی سەرگەردانیم بکات لە نوێژەکەم .

وە " (عائشة) کراسێکی گوڵداری هەبوو هەڵواسرا بوو لە شوێنێك لە ماڵەکەیدا ، ئەو شوێنە لە شوێنی خۆگۆرین دەچوو ، یان کۆگا (مەخزەنیەکی) بچوك بوو ، پێغەمبەری خوا ﷺ ڕووی لەو شوێنە دەکرد لە کاتی نوێژدا ، جارێکیان فەرمووی : " أخريه عني ؛ [فإنه لا تزال تصاويره تعرض لي في صلاتي] " (٩٦) .

واتە : دووری خەرەوە لێم ، چونکە وێنەکانی بە بەردەوامی دێنە پێش چاوم لە کاتی نوێژەکانمدا .

وەدەیفەرموو: " لا صلاة بحضرة طعامٍ ولا وهو يدافعه الأخبثان " (٩٧) .

واتە : لە کاتی ئامادەبوونی خواردندا نابێت نوێژ ئەنجام بدرێت ، وە لە کاتێکیشدا کە پیسی و میز زۆری پێهێناون (واتە : لە کاتی تەنگە تاویدا) .

---

(٩٣) کراسێکە لە (خز) ، یان لە صوف دروست کراوە وگوڵدارە .

(٩٤) کراسێکی ئەستوری بێ نەخشە .

(٩٥) البخاري ومسلم ومالك . وهو مخرج في " الإرواء " (٣٧٦) .

(٩٦) البخاري ومسلم و أبو عوانة ، لێرەدا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی بەوەنەکرد ئەو وێنانە دابگیرێن و پارچە پارچە بکرێن ، بەڵکو بەوەوە وەستا کە لابخرێن ، چونکە ـ والله أعلم ـ وێنەی گیاندار نەبوون ، بە بەڵگەی ئەوەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ هەندێك وێنەی تری پارچە پارچە کردووە ، هەروەکو لە چەندەها فەرموودەدا لە (صحيح) ی (البخاري) ، (مسلم) دا هاتووە ، ئەوەش ئەیەوێ زیاتر بزانێت لەم بارەیەوە با بگەڕێتەوە بۆ " فتح الباري " (٣٢١/١٠) ، و " غاية المرام تخريج أحاديث الحلال و الحرام " (ص١٣١ــ١٤٥).

(٩٧) البخاري ومسلم .

زیكرەكانی دەست پێكردنی نوێژ

پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی دەست پێدەكرد بەچەند زیكرێكی جۆراوجۆر ، شوكری خوای پەروەردگاری تێدا دەكرد ، و تەمجید و ستایشی خوای پەروەردگاری دەكرد ، وە فەرمانیشی بەو پیاوە كردووە كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فەرموو : " لا تتم صلاة لأحد من الناس حتى يكبر ويحمد الله جل وعز ويثني عليه ويقرأ بما تيسر من القرآن . . ." [٩٨] .

واتە : نوێژی هیچ كەسێك تەواو نابێت ، تاكو تەكبیرەی ئیحرام بۆ نوێژ دانەبەستێت ، و شوكر و ستایشی خوای پەروەردگاری تێدا نەكات ، وە ئەوەش كە دەیتوانێت لە قورئان بیخوێنێت .

جارێك ئەمەو جارێكی تر ئەویتریانی دەخوێندەوە ، و دەیفەرموو :

١ ـ " اللَّهُمَّ باعِدْ بيني وبينَ خَطاياي كما باعَدتَ بينَ المشرقِ والمغرب ، اللَّهُمَّ نقني من خطاياي كما ينقى الثوب الأبيض من الدَّنَس ، اللَّهُمَّ اغسلني من خَطاياي بالماءِ والثلج والبَرَد " ، ئەم زیكرەی لە نوێژە فەرزەكان دا دەخوێندەوە [٩٩].

٢ ـ " وجهت وجهي للذي فطر السماوات والأرض حنيفا [مسلماً] وما أنا من المشركين ، إنَّ صلاتي ونُسكي ومَحيايَ ومَماتي لله رب العالمين ، لا شريك له وبذلك أمرت وأنا أول المسلمين [١٠٠] ، اللَّهُمَّ أنت الملك لا اله الا أنت ، [سبحانك و بحمدك] أنت ربي وأنا عبدك [١٠١] ظلمت نفسي ، واعترفت بذنبي ، فاغفر لي ذنوبي جميعا ، لا يغفر الذنوب إلا أنت ، واهدني لأحسن الأخلاق ؛ لا يهدي لأحسنها إلا أنت ، واصرف عني سيئها ؛ لا يصرف عني سيئها إلا أنت ، لبيك وسعديك [١٠٢]

---

[٩٨] أبو داود والحاكم وصححه ، ووافقه الذهبي.

[٩٩] البخاري ومسلم ، ولابن أبي شيبة (١٢ / ١٠ ٢) ، وهو مخرج في " الإرواء " (٨) .

[١٠٠] لە زۆربەی ڕیوایەتەكاندا بەم شێوەیەیە ، وە لە هەندێكیاندا : " وأنا من المسلمين " ، واش دەردەكەوێت كە لە گۆ (لەفز) ڕانكاری هەندێك لە ڕاویەكان بێت ، هەندێك شت هەن بەڵگەن لە سەر ئەوە ، بۆیە پێویستە لە سەر نوێژكەر بڵێت : " وأنا أول المسلمين " ، و هیچیشی لە سەر نیە ، بە پێچەوانەی هەندێك كەسەوە ، چونكی گومانی ئەوەدەكات كە وواتاكەی ئەوەبێت : " من یەكەم كەس دەبم ئەو سیفەتەم تێدا دەبێت ، لە گەڵ بوونی كەسانێكیش پێش من " ، بەڵام وانیە ، بەڵكو وواتاكەی ئەوەیە : دەربڕینی پێشبڕكێیە لە جێبەجێكردنی ئەو شتانەی كە خوای پەروەردگار فەرمانی پێكردووە ، هاو شێوەشی: ﴿ قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ ﴾ سورة الزخرف : ٨١ ، وە موسی ـ عليه السلام ـ فەرموویەتی : ﴿ وَأَنَاْ أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴾ سورة الأعراف : ١٤٣ .

[١٠١] واتە : جگە لە تۆناپەرستم ، ئەمە ووتەی (الأزهري) یە .

[١٠٢] واتە : من بەردەوامم لەسەر گوێڕایەڵیت فرمان لە دوای فرمان ، لە (أَلَبَّ بالمقام)ەوە وەرگیراوە ، ئەگەر تیایدا مایەوە ، وە " سعديك " ، واتە : یارمەتی دوای یارمەتی بۆ فرمانەكانت ، شوین كەوتن دوای شوێن كەوتن بۆ ئەو ئایینەی كە پێی ڕازیت .

، والخير كله في يديك والشر ليس إليك [١٠٣] ، [واهدي من هديك] أنا بك وإليك [لامنجا ولا ملجأ منك إلاَّ اليك] ، تباركت وتعاليت ، أستغفرك وأتوب إليك " .

ئەم زیکرەی لە فەرز و سوننەتەکاندا دەووت [١٠٤].

٣ ـ **هەروەکو زیکری دووەم جگە لە برگەی (أنت ربي ... هتد) ، ئەوەشی زیاد دەکرد** : " اللَّـهُمَّ ! أنت الملك لا إله إلا أنت سبحانك وبحمدك" [١٠٥].

٤ ـ **هەروەکو زیکری دووەم تاکو برگەی** (وأنا أول المسلمين) **وە ئەم برگەشی بۆ زیاد دەکرد** " اللَّـهُمَّ اهدني لأحسن الأخلاق وأحسن الأعمال لا يهدي لأحسنها إلا أنت ، وقني سيئ الأخلاق والأعمال لا يقي سيئها إلاَّ أنت " [١٠٦] .

٥ ـ " سبحانك [١٠٧] اللَّـهُمَّ وبحمدك وتبارك اسمك وتعالى جدك ولا إله غيرك " [١٠٨].

وە فەرموویەتی :" إن أحب الكلام إلى الله أن يقول العبد : سبحانك اللَّـهُمَّ ..." [١٠٩].

---

[١٠٣] **واتە : خراپەکاری نادرێتە پاڵ خوای پەروەردگار ، چونکە لە کردارەکانی خوای پەروەردگار خراپە کاری نیە ، بەڵکو هەموو کردارەکانی چاکەکارییە : چونکە کردارەکانی لە نێوان " عەدالەت " و " چاکەو " و " دانایی " دایە ، ئەوانەش هەموو چاکەن و هیچ خراپەیەکی تێدا نیە** ، " والشر إنما صار شراً لانقطاع نسبته وإضافته إليه تعالى " **پێشەوا** " ابن القيم " **ـ بەرەحمەت بێت ـ فەرموویەتی** : " هوسبحانه خالق الخير والشر ، فالشر في بعض مخلوقاته لا في خلقه وفعله ، ولهذا تنزه سبحانه عن الظلم الذي حقيقته وضع الشيء في غير محله ، فلا يضع الأشياء إلا في مواضعها اللائقة بها ، وذلك خير كله ، والشر وضع الشيء في غير محله ، فإذا وضع في محله لم يكن شرًا ، فعلم أن الشر ليس إليه ... (قال) : فإن قلت : فلم خلقه وهو شر ؟ قلت : خلقه له ، وفعله خير لا شر ، فإن الخلق والفعل قائم به سبحانه ، والشر يستحيل قيامه واتصافه به ، وما كان في المخلوق من شر فلعدم اضافته ونسبته إليه ، والفعل والخلق يضاف إليه فكان خيرا " ، وتمام هذا البحث الخطير وتحقيقه في كتابه " شفاء العليل في مسائل القضاء والقدر والتعليل " فراجعه (ص ١٧٨ ـ ٢٠٦).

[١٠٤] مسلم وأبو عوانة وأبو داود والنسائي وابن حبان وأحمد والشافعي والطبراني ، **ئەو کەسەش ئەم فەرموودەیەی تایبەت کردووە بە سەنەدەوە بە هەڵەدا چووە .**

[١٠٥] النسائي بسند صحيح .

[١٠٦] النسائي والدارقطني بسند صحيح .

[١٠٧] " سبحانك " **واتە** : أسبحك تسبيحا : **واتاکەشی : بەپاکت ڕادەگرم لە هەموو کەم و کوڕیەك .**

و " وبحمدك " ؛ **واتە : ئێمە خەریکی شوکر کردنی تۆین .**

" وتبارك " ؛ **واتە : ئەگەر ناوی تۆ بهێنرێت بەرەکەت دەخاتە ئەو شتەوە ، وەهەموو خێر وچاکەیەك لە هێنانی ناوی تۆدایە.**

" جدك " ؛ **واتە : پلەو پایەو دەسەڵاتت بەرزە .**

[١٠٨] أبو داود وصححه الحاكم ووافقه الذهبي ، وقال العقيلي (ص ١٠٣) : " وقد روي من غير وجه بأسانيد جياد " ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٤١) .

واته : خۆشەویسترین ووتە و گوفتار لە لای خوای پەروەردگار ئەو ووتەیەیە کە تێیدا بڵێیت : سبحانك اللَّـهُمَّ ... هتد .

٦ ـ هەروەکو زیکری پێنجەم لە گەڵ زیادکردنی ئەم بڕگەیە لە کاتی شەونوێژدا بڕگەکەش " لا إله إلا الله (ثلاثا) ، الله أكبر كبيراً (ثلاثا) " (١١٠).

٧ ـ " الله أكبر كبيرا والـحمد لله كثيرا وسبحان الله بكرة وأصـيلا " یەکێك لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ بەم زیکرە دەستی کرد بە نوێژ و پێغەمبەری خواش ﷺ سەبارەت بەم زیکرە فەرمووی : " عجبتُ لـها ! فتحت لـها أبواب السماء " (١١١) .

واتە : جێی سەرسوڕمانم بوو ! هەموو دەرگاکانی ئاسمانی بۆ کرایەوە .

٨ ـ " الـحمد لله حمدا كثيرا طيبا مباركا فيه " هاوەڵێکی تر بەم زیکرە دەستی کرد بەنوێژ ، دیسان پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بەمیان فەرمووی : " لقد رأيت اثنـي عشر ملكاً يبتدرونها أيهم يرفعها " (١١٢) .

واتە : کە تۆ ئەو زیکرەت ووت ، دوازدە فریشتەم بینی دەست پێشخەریان دەکرد بۆ بەرزکردنەوەی .

٩ ـ " اللَّـهُمَّ لك الـحمد ، أنت نور (١١٣) السماوات الأرض ومن فيهن ، ولك الـحمد أنت قيِّمُ (١١٤) السماوات والأرض ومن فيهن ، [ولك الـحمد ، أنت ملك الـسماوات والأرض ومن فيهن] ، ولك الـحمد ، أنت الحق ، ووعدك الحق ، وقولك حق ، ولقاؤك حق ، والجنة حق ، والنار حق ، والساعة حق ، والنبـيون حق ، ومحمد حق ، اللَّـهُمَّ ! لك أسلمت ، وعليك توكلت ،

---

(١٠٩) رواه ابن منده في " التوحيد " (١٢٣ / ٢) بسند صحيح ، ورواه النسائي في " اليوم والليلة " موقوفا ومرفوعـا كمـا في " جـامع المسانيد " لابن كثير (ج ٣ / قسم ٢ / ورقة ٢٣٥ / ٢) .ثم رأيته في " النسائي " (رقم ٨٤٩ و ٨٥٠) ، فخرجته في " الـصحيحة " (٢٩٣٩) .

(١١٠) أبو داود والطحاوي بسند حسن .

(١١١) مسلم وأبو عوانة وصححه الترمذي ، ورواه أبو نعيم في " أخبار أصبهان " (١ / ٢١٠) عن جبير بن مطعم أنه سمع النبـي ﷺ يقول ذلك في التطوع .

(١١٢) مسلم وأبو عوانة .

(١١٣) واتە : ڕووناک کەرەوەیان ، وە بە تۆ وە هیدایەت دەدرێت .

(١١٤) واتە : پارێزەر و پەروەردگاریان .

وبك آمنت ، وإليك أنبت ، وبك خاصمت ، وإليك حاكمت ، [أنت ربنا وإليك المصير ، فاغفر لي ما قدمت ، وما أخرت ، وما أسررت ، وما أعلنت] ، [وما أنت أعلم به مني] ، [أنت المقدم وأنت المؤخر ، [أنت إلــهي] ، لا إله إلا أنت ، [ولا حول ولا قوة إلا بك] " (١١٥) .

وە پێغەمبەری خوا ﷺ لەشەو نوێژدا ئەم جۆرە زیکرانەی دەخوێندەوە (١١٦) :

١٠ ـ " اللَّــهُمَّ ! رب جبرائيل وميكائيل وإسرافيل ! فاطر السماوات والأرض ! عالم الغيــب والشهادة ! أنت تحكم بين عبادك فيما كانوا فيه يختلفون ؛ اهدنــي لــما اختلف فيه مــن الــحق بإذنك ، إنك تهدي من تشاء إلى صراط مستقيم " (١١٧) .

١١ ـ **پێغەمبەری خوا ﷺ دە جار** ﴿ الله أكبر ﴾ **ی دەکرد ، دە جاریش** ﴿ الــحمد لله ﴾ **ی دەکرد ، دە جاریش** ﴿ سبحان الله ﴾ **ی دەکرد ، دە جاریش** ﴿ لا إله إلا الله ﴾ **ی دەکرد ، دە جاریش** ﴿ أستغفرُ الله ﴾ **ی دەکرد ، وە ـ دە جار ـ دەیفەرموو :** " اللهم ! إني أعوذ بك من الضيق يوم الــحساب " (١١٨) .

١٢ ـ **" سێ جار** ﴿ الله أكبر ﴾ ذو الملكوت والــجبروت والكبرياء والعظمة " (١١٩).

خوێندنەوە

پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ پەنای بەخوای پەروەردگار دەگردوو ، دەیفەرموو : " أعوذ بــالله من الشيطان الرجيم من همزه (١٢٠) ونفخه ونفثه " (١٢١).

---

(١١٥) البخاري ومسلم وأبو عوانة وأبو داود وابن نصر والدارمي .

(١١٦) **ئەمەش نابێتە ڕێگری ئەنجامدانی لە نوێژە فەرزەکاندا ، جگە لە پێشنوێژ بۆ ئەوەی درێژی نەکاتەوە لە سەر ئەو کەسانەی کە لە پشتیەوە نوێژ دەکەن .**

(١١٧) مسلم وأبو عوانة .

(١١٨) أحمد وابن أبــي شيبة (١٢ / ١١٩ / ٢) وأبو داود و الطبرانــي في " الأوسط " (٦٢ / ٢) من " الجمع بينه وبين الصغير " بسند صحيح وآخر حسن .

(١١٩) الطيالسي وأبو داود بسند صحيح .

(١٢٠) **هەندێك لە گێڕەرەوەکانی فەرموودەکە بە** (المؤتة) ، وهو بضم الميم وفتح التاء : **کە جۆرێکە لە شێتی، واتایان کردووە .**

واتە : پەنا دەگرم بە خوای پەروەردگار لە خراپەی شەیتانی نەفرین لێ کراوی دورخراو لە ڕەحمەتی خوا ، لە شێتی و فیز زلـی و هاندانی بۆ ووتنی شیعری خراپ .

وە جاری واش هەبوو ئەم زیادەیەیی دەخستە سەری و ، دەیفەرموو : " أعوذ بالله السميع العليم من الشيطان ... " [١٢٢] .

پاشان ﴿ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾ ی دەکردوو ، دەنگیشی تێدا بەرز نەدەکردەوە [١٢٣] .

خوێندنەوەی ئایەت بە ئایەت ، و وەستان لە نێوانیان دا

پاشان سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ دەخوێنێت ، و ئایەتەکانی لە یەك جیادەکاتـەوە : ئـەوەش بـەم شێوەیە : ﴿ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾ دەوەسـتێت ، و پاشـان دەفـەرموێت : ﴿ الحمد للّه رَبّ العَالَمينَ ﴾ دەوەسـتێت ، و پاشـان دەفـەرموێت : ﴿ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴾ دەوەسـتێت ، و پاشـان دەفـەرموێت : ﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴾ ، بەم شێوەیە تاکو کۆتای بە سوورەتەکە دەهێنا ، وە هەر بەم شێوەیە بـوو هـەموو خوێندنـەوەکانی تریشی ، لـە کۆتـایی هـەموو ئایـەتێك دەوەسـتا و نـەی دەدا بـەدەم ئایـەتی دوای خۆیەوە [١٢٤] .

(ونفخه) : گێڕەرەوەی فەرموودەکە بە تەکەبور (فیز زلـی) واتـای کردووە ، و (نفثه) : گێڕەرەوەی فەرموودەکـە بـە شـیعر واتای کردووە ، ئەم سێ وواتایەش لە فەرموودەی (مرفوع) دا بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ بە (سند) ێکی (صحيح) ی (مرسل) پێمان گەشتووە ، مەبەستیش لە شیعر شیعری خراپە ، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " إن من الشعر لـحكمة " رواه البخاري .

[١٢١] أبو داود وابن ماجه والدارقطنـي والـحاكم وصححه هو وابن حبان والذهبـي ،وهو مخرج مع الذي بعده في "إ رواء الغليـل " (٣٤٢) .

[١٢٢] أبو داود والترمذي بسند حسن ، وبه قال أحمد في " مسائل ابن هانـي " (١ / ٥٠) .

[١٢٣] البخاري ومسلم وأبو عوانة والطحاوي وأحمد .

[١٢٤] أبو داود والسهمي (٦٤ ــ ٦٥) وصححه الـحاكم ووافقه الذهبـي ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٤٣) ورواه أبو عمرو الداني في " المكتفى " (٥ / ٢) و قال : " ولـهذا الحديث طرق كثيرة ، وهو أصل في هذا الباب " ثم قال : " وكان جماعة من الأئمة الـسالفين والقراء الماضين يستحبون القطع على الآيات ؛ و إن تعلق بعضهنّ ببعض " .

دەڵێم : ئەمە سوننەتێکە زۆربەی خوێنەرانی قورئانی پیرۆز دوورن لێ یەوە ، سەرەڕای کەسانیی تریش جگە لەوان.

وە هەندێك جاریش ﴿ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴾ ی بە [مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴾ دەخوێندەوە [١٢٥] .

ڕوکنێتی فاتیحە ، و چاکە و فەزڵەکانی ئەم سورەتە

پێغەمبەری خوا ﷺ خوێندنەوەی ئەم سورەتەی لەنوێژدا زۆر بە گەورە دەزانی بەشێوەیەك ، دەیفەرموو " لا صلاة لمن لا يقرأ [فيها] بفاتحة الكتاب [فصاعدا] " [١٢٦] .

واتە : نوێژی کەسێك دروست نیە تێیدا سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ بەزیاد لە سەر ئەویشەوە نەخوێنێت .

وە لە گۆ(لەفزێك) دا هاتووە : " لا تجزئ صلاة لا يقرأ الرجل فيها بفاتحة الكتاب " [١٢٧].

واتە : نوێژی لە سەر ناکەوێت ئەو کەسەی لەنوێژەکەیدا سورەتی : ﴿ الفاتحة ﴾ نەخوێنێت .

وە هەندێك جار دەیفەرموو : " من صلى صلاة لم يقرأ فيها بفاتحة الكتاب فهي خداج (١٢٨) هي خداج هي خداج غير تمام " [١٢٩] .

واتە : هەرکەسێك نوێژبکات و تیایدا سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ نەخوێنێت، ئەوا نوێژەکەی (خَدَّاج) ە ، (خَدَّاج) ە ، (خَدَّاج) ە ، واتە : تەواو نیە.

وە دەیفەرموو " قال الله تبارك وتعالى : قسمت الصلاة [١٣٠] ـــ يعني الفاتحة ـــ بيني وبين عبدي نصفين : فنصفها لي ونصفها لعبدي ولعبدي ما سأل ".

واتە : خوای پەروەردگاری کار پڕ بەرەکەت و پایەبەرز ، فەرموویەتی : نوێژم کردووەتە دوو بەشەوە لە نێوان خۆم و بەندەکەم : نیوەی بۆ منەو نیوەکەی تریشی بۆ بەندەکەمە ،

---

[١٢٥] تمام الرازي في " الفرائد " وابن أبي داود في " المصاحف " (٧ / ٢) ، وأبو نعيم في " أخبار أصفهان " (١ / ١٠٤) ، والحاكم وصححه ، ووافقه الذهبي ، وهذه القراءة متواترة كالأولى : (مالك) .

[١٢٦] البخاري ومسلم وأبو عوانة والبيهقي ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٠٢) .

[١٢٧] الدارقطني وصححه وابن حبان في " صحيحه " ، وهو مخرج في المصدر السابق .

[١٢٨] واتە : تەواو نیە و کەم وکوڕی تێدایە ، هەر لە فەرموودەکەدا پێغەمبەری خوا ﷺ بە " غير تمام " واژەی کردووە .

[١٢٩] مسلم وأبو عوانة .

[١٣٠] واتە : سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ ، ئەوەش بریتیە لە هێنانەوەی هەموو وە مەبەست پێی بەشە بۆ بەگەورە دانان [من إطلاق الكل وإرادة الجزء تعظيماً] .

بەندەکەشم داوای هەرچی بکات پـێی دەبخشرێت " وە پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموویـەتی : " اقرؤوا : يقول العبد : ﴿ الحمد لله رب العالمين ﴾ ، يقول الله تعالى : حمدني عبدي ويقول العبد : ﴿الرحمن الرحيم﴾ ، يقول الله : أثنى علي عبدي ويقول العبد : ﴿ مالك يوم الدين ﴾ ، يقول الله تعالى : مجدني عبدي يقول العبد : ﴿ إياك نعبد وإياك نستعين ﴾ ، قال : فهذه بيني وبين عبدي ولعبدي ما سأل يقول العبد : ﴿ اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين ﴾ ، قال : فهؤلاء لعبدي ولعبدي ما سأل " [١٣١] .

واتـە : بخـوێنن : کـە بەنـدەی خـوا دەڵێـت : ﴿ الحمد لله رب العالمين﴾ ، خـوای پـەروەردگار دەفـەرموێت : بەندەکـەم شـوکری کـردم ، وە کـە بەنـدەی خـوا دەڵێـت : ﴿الرحمن الرحيم ﴾ ، خـوای پەروەردگار دەفەرموێت : بەندەکەم ستایشی کردم ، وە کە بەندەی خـوا دەڵێـت : ﴿ مالك يوم الدين ﴾ ، خوای پەروەردگار دەفەرموێت : بەندەکەم بەگەورەم دەزانێ ، وە کە بەندەی خوا دەڵێت : ﴿ إياك نعبد وإياك نستعين ﴾ ، خوای پەروەردگار دەفـەرموێت : ئەمـەیان لـە نێـوان مـن و بەندەکـەم دا دەمێنێتـەوە ، ئەوەشی کە بەندەکەم داوای دەکات دەستی دەکەوێت ، کە بەندە دەڵێت ﴿ اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين ﴾ ، خـوای پـەروەردگار دەفـەرموێت : هـەموو ئەوانـە بـۆ بەندەکەمە وئەوەش کە داوای دەکات بۆی دەبێت ودەستی دەکەوێت .

وەدەیفـەرموو : " ما أنزل الله عز وجل في التوراة ولا في الإنجيل مثل أم القرآن وهي السبع المثاني [١٣٢] والقرآن العظيم الذي أوتيته ﴾ " [١٣٣] .

---

[١٣١] مسلم وأبو عوانة ومالك ،وله شاهد من حديث جابر عند السهيلي في " تاريخ جرجان " (١٤٤) .

[١٣٢] **پێشەوا " الباجي " فەرموویەتی : " مەبەستی ئەو ئایەتەیە کە خوای پەروەردگار تیایدا فەرموویـەتی :** ﴿ وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ ﴾ سورة الحجر : ٨٧ . **پێی دەووترێت (السبع) ، چونکە حەوت ئایەتە ، وە (المثاني) یش : لە بەر ئەوەی کە دووبارە دەکرێتەوە لە هەموو ڕکاتێکدا ، وە پێی دەووترێت (القرآن العظيم) بۆ تایبەتکردنی بەم ناوە ، سەرەرای ئەوەی کە بە هەموو ئایەتێك دەووترێت : (القرآن العظيم) ، هەروەکو بە کەعبە دەوترێت (بيت الله) ، سەرەڕای ئەوەی کە هەموو مزگەوتێك ماڵی خوایە ، بەڵام ئەو شتە بۆ تایبەت مەندکردن ، وبەگەورە دانانیەتی " .**

[١٣٣] النسائي والحاكم وصححه ؛ ووافقه الذهبي .

واتە : خوای پەروەردگار هیچی نەناردۆتە خوارەوە نە لە تەورات و نەش لە ئینجیل دا وەکو سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ بێت ، هەر ئەویشە حەوتەی دووبارە بووەوە لە نوێژدا ، و ئەو قورئانە پیرۆزەشە کە پێم بەخشراوە .

فەرمانیشی کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، ئەو سورەتە لە نوێژەکەیدا بخوێنێت [١٣٤] ، بەو کەسەشی کە توانای لەبەرکردنی و خوێندنەوەی نیە فەرموویەتی : بڵێ : " سبحان الله ، والحمد لله ، ولا إله إلا الله ، والله أكبر ، ولا حول ولا قوة إلا بالله " [١٣٥] .

وە بەو پیاوەش کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا فەرمووی : " فإن كان معك قرآن فاقرأ به ، و إلا فاحمد الله وكبره وهلله " [١٣٦] .

واتە : ئەگەر قورئانت لە بەربوو ئەوا بیخوێنەوە ، ئەگینا ﴿ الحمد لله ﴾ ، و ﴿ الله أكبر ﴾ ، و ﴿ لا إله إلا الله ﴾ بڵێ .

نەسخ بوونەوەی قورئان خوێندن لە دوای پێشنوێژ لەو نوێژانەی کە دەنگی تێدا بەرز دەکرێتەوە

لە پێشدا پێغەمبەری خوا ﷺ رێگەی دابوو بە نوێژگەران بەدوای پێشنوێژدا قورئان بخوێنن ، لەو نوێژانەی کە پێشنوێژ تیایاندا دەنگ بەرزدەکاتەوە ، لە کاتێك دا " لە نوێژی بەیانیاندا بوو ، قورئانی دەخوێند کەچی خوێندنەکەی لە سەر قورس بوو ، دوای ئەوەی کە لە نوێژەکەی بووەوە ، فەرمووی : " لعلكم تقرؤون خلف إمامكم ؟ " ، واتە : لەوانەیە بەدوای پێشنوێژەکەتاندا قورئان بخوێنن ؟ ووتمان : بەڵێ بە پەلە دەخوێنین (هذًا) بۆ ئەوەی پیاتا بگەین ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ! ئەویش فەرمووی : " لا تفعلوا إلا [أن يقرأ أحدكم] بفاتحة الكتاب ، فإنه لا صلاة لمن لم يقرأ بها " [١٣٧].

---

[١٣٤] البخاري في " جزء القراءة خلف الإمام " بسند صحيح .

[١٣٥] أبو داود وابن خزيمة (١ / ٨٠ / ٢) والحاكم والطبراني وابن حبان ، وصححه هو والحاكم ، ووافقه الذهبي ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٠٣) .

[١٣٦] أبو داود والترمذي وحسنه ، وسنده صحيح ، " صحيح أبي داود " (٨٠٧) .

[١٣٧] البخاري في " جزئه " وأبو داود وأحمد ، وحسنه الترمذي والدارقطني .

واته : قورئان نەخوێننەوە جگە لەوەی کە سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ دەخوێنن ، چونکە نوێژی دروست نیە ئەو کەسەی کە ئەم سورەتە نەخوێنیتەوە .

پاشان بە تەواوی لیٚ ی قەدەغەکردن ، لەو نوێژانەی کە دەنگی تێدا بەرز دەکرێتەوە ، ئەوەش کاتێك بوو " لەو نوێژەی بووەوە کە تیایدا دەنگی بەرزکردبووە ، [لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : نوێژە کە نوێژی بەیانی بوو] ، فەرمووی : " هل قرأ معي منكم أحد آنفا ؟ فقال رجل : نعم أنا يا رسول الله ﷺ فقال : إني أقول : [ما لي أنازع [١٣٨] ؟ !] . [قال أبو هريرة ﷺ] : فانتهى الناس عن القراءة مع رسول الله ﷺ – فيما جهر فيه رسول الله ﷺ بالقراءة – حين سمعوا ذلك من رسول الله ﷺ وقرؤوا في أنفسهم سراً فيما لا يجهر فيه الإمام] " [١٣٩].

واتە : ئایا لەم نوێژە کە پێشنوێژیم بۆ کردن کەس هەبوو قورئانی لە گەڵمدا خوێندبێتەوە ؟! ، پیاوێك فەرمووی : بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ من بووم ، ئەویش فەرمووی : بۆیە ئەڵێم : لەگەڵمدا دەخوێندرا لیٚم تێك دەدەن ؟! (أبو هريرة ﷺ) فەرمووی : دوای ئەوە خەڵکی وازیان لە قورئان خوێندن هێنا لە گەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ لەو نوێژانەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ دەنگی تیایاندا بەرز دەکردەوە ، کاتێك ئەوەیان لە پێغەمبەری خواوە ﷺ بیست ، پاشان بەبێ‌دەنگی بۆ خۆیان دەیانخوێندەوە لە و نوێژانەی کە پێشنوێژ تیایاندا دەنگ بەرز ناکاتەوە .

وە گوێگرتنی بۆ خوێندنەوەی پێشنوێژ بەتەواوی (إقتداء) شوێنکەوتن داناوە بە پێشنوێژەوە ، وفەرموویەتی : " إنما جعل الإمام ليؤتم به ، فإذا كبر فكبروا ، وإذا قرأ فأنصتوا "[١٤٠].

واتە : پێشنوێژ بۆ ئەوە دانراوە کە چاوی لێبکەن و شوێنی بکەون ، بۆیە ئەگەر تەکبیرەی ئیحرامی دابەست ئێوەش بەدوایدا تەکبیرە دابەستن ، وە ئەگەر قورئانی خوێند ئەوا ئێوە گوێ بگرن بۆ پێشنوێژەکەتان .

---

[١٣٨] قال الخطابي : " معناه : أداخَلُ في القراءة وأغالَبُ عليه ، وقد تكون المنازعة بمعنى : المشاركة والمناوبة ، ومنه منازعة الناس في الندام " . قلت : (الندام) : بكسر النون جمع النديم .والمعنى الثاني هو المتعين هاهنا بدليل انتهاء الصحابة عن القراءة مطلقا ، ولو كان المراد منه المعنى الأول ؛ لما انتهوا عنها ، بل المداخلة فقط كما هو ظاهر.

[١٣٩] مالك والحميدي والبخاري في " جزئه " وأبو داود وأحمد والمحاملي (٦ / ١٣٩ / ١) وحسنه الترمذي ، وصححه أبو حاتم الرازي وابن حبان وابن القيم .

[١٤٠] ابن أبي شيبة (١ / ٩٧ / ١) وأبو داود ومسلم وأبو عوانة والروايات في " مسنده " (١/١١٩/٢٤) ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٣٢ و ٣٩٤) .

هەروەها گوێگرتنی بۆ پێشنوێژی بەوە داناوە جێی خوێندنەوەی نوێژگەرانی دوای پێشنوێژ بگرێتەوە ، وە پێویست نەکات جارێکی تر دووبارەی بکەنەوە ، وە فەرمویەتی : " من كان له إمام فقراءة الإمام له قراءة " (١٤١) .

واتە : هەرکەسێك پێشنوێژی هەبوو ، ئەوا خوێندنەوەی پێشنوێژەکەی خوێندنە بۆ ئەویش ، ئەمە لەو نوێژانەدایە کە دەنگیان تیادا بەرزدەکرێتەوە.

پێویست بوونی خوێندنەوەی قورئان لەو نوێژانەی کە دەنگیان تیادا بەرزناکرێتەوە ، لە دوای پێشنوێژەوە

بەڵام لەو نوێژانەی کە دەنگیان تێدا بەرزناکرێتەوە ، پێغەمبەری خوا ﷺ خوێندنەوەیانی بە دوای پێشنوێژ بۆ پەسەندکردوون ئینکاری لە سەر نەکردوون (أقرَّهم) ، (جابر) رضي الله عنه لەو بارەیەوە فەرموویەتی : " كنا نقرأ في الظهر والعصر خلف الإمام في الركعتين الأوليين بفاتحة الكتاب وسورة ، وفي الآخرين بفاتحة الكتاب " (١٤٢) .

واتە : ئێمەی هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژی نیوەڕۆ و عەسردا بە دوای پێش نویژدا لە ڕکاتی یەکەم و دووەم دا ، سورەتی ﴿الفاتحة﴾ ، و سورەتێکی ترمان دەخوێندەوە ، و لە دوو ڕکاتی کۆتایشدا سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ مان دەخوێندەوە .

ئەوەش کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەری ئینکار کردن ، ئەوە بوو کە سەرقاڵی نەکەن بە دەنگ بەرزکردنەوەیان بە قورئان ، ئەوەش لە کاتێك دا بوو کە نوێژی نیوەڕۆی ئەنجام دەدا بەهاوەڵانی و فەرمووی : " أيكم قرأ سبح اسم ربك الأعلى ؟ " .

واتە : کێ بوو لە ئێوە سورەتی ﴿ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ﴾ ی خوێندەوە ؟ پیاوێك لە هاوەڵانی فەرمووی : من بووم ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ [نیازیشم هیچ نەبوو جگە لە خێر نەبێت

---

(١٤١) ابن أبي شيبة (١ / ٩٧ / ١) الدارقطني وابن ماجه والطحاوي وأحمد من طرق كثيرة مسند ومرسلة ، وقواه شيخ الإسلام ابن تيمية كما في " الفروع " لابن عبدالهادي (ق ٤٨ / ٢) ، وصحح بعض طرقه البوصيري ، وقد تكلمت عليه بتفصيل وتتبعت طرقه في " الأصل " ثم في " إرواء الغليل " (٥٠٠) .

(١٤٢) ابن ماجه بسند صحيح ، وهو مخرج في " الإرواء " (٥٠٦) .

] ، ئەویش فەرمووی : " قد عرفتُ أنَّ رجلاً خالجنيها " (١٤٣) ، واتە : دەمزانی کەسێك هەیە لێم تێك دەدات ، و سەرقاڵم دەكات بە دەنگ بەرزكردنەوەكەی لە كاتی قورئان خوێندندا .

وە لە فەرموودەیەكی تردا هاتووە كە " هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ بەدەنگی بەرز لە دوای پێغەمبەری خواوە ﷺ قورئانیان دەخوێندەوە ، پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فەرموون : " خلطتم عليَّ القرآن " (١٤٤) .

واتە : قورئانەكەتان لێ تێكەڵ كردم .

وە دەیفەرموو : " إن المصلي يناجي ربه ، فلينظر بما يناجيه به ، ولا يجهر بعضكم على بعض بالقرآن " (١٤٥) .

واتە : نوێژگەر لە گەڵ پەروەردگاریدا دەدوێ ، و لێ ی دەپاڕێتەوە ، بابزانێت بە چ ووتە و گوفتارێك لە گەڵیا دەدوێت ، كەسیش لە ئێوە دەنگی قورئان خوێندنەوەی بەسەر ئەویترتاندا بەرز نەكاتەوە .

وە دەیفەرموو : " من قرأ حرفا من كتاب الله فله به حسنة ، والحسنة بعشر أمثالها ، لا أقول : ﴿ الم ﴾ حرف ؛ ولكن (ألف) حرف ، و(لام) حرف ، و(ميم) حرف " (١٤٦) .

واتە : بۆ هەر پیتێك لە پیتەكانی قورئانی پیرۆز چاكەیەك هەیە بۆ ئەو كەسەی كە دەیخوێنێتەوە ، هەموو چاكەیەكیش بە دە ئەوەندەی خۆی پاداشت دەدرێتەوە ، من ناڵێم : ﴿الم﴾ پیتێكە ، بەڵكو (ئەلیف) پیتێكە ، و (لامیش) پیتێكە ، و (میمیش) پیتێكە .

---

(١٤٣) مسلم وأبو عوانة والسراج . و (الخلج) : الجذب والنزع .

(١٤٤) البخاري في " جزئه " وأحمد والسراج بسند حسن .

(١٤٥) مالك و البخاري في " أفعال العباد " بسند صحيح .

فائدة : وقد ذهب إلى مشروعية القراءة خلف الإمام في السرية دون الجهرية ، الإمام الشافعي في القديم ، ومحمد تلميذ أبي حنيفة في رواية عنه اختارها الشيخ علي القاري وبعض مشايخ المذهب ، وهو قول الإمام الزهري ومالك وابن المبارك وأحمد بن حنبل وجماعة من المحدثين وغيرهم ، وهو اختيار شيخ الإسلام ابن تيمية .

(١٤٦) الترمذي والحاكم بسند صحيح ، ورواه الآجري في " آداب حملة القرآن " . وهو مخرج في " الصحيحة " (٦٦٠).

بەلام سەبارەت بەو فەرموودەیەی كە تیایدا هاتووە : " من قرأ خلف الإمام مُلِيءَ فوهُ ناراً " ؛ ئەوا " موضوع " ە و لە " سلسة الأحاديث الضعيفة " (٥٦٩) دا باسم لێوەكردووە .

ووتنی ئامین ، و دەنگ بەرزکردنەوەی پێش نوێژ تیایدا

پاشان ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ کۆتایی بەخوێندنی سورەتی ﴿الفاتحـة﴾ بهێنایە ، دەیفەرموو : " (آمين) ئامین و دەنگی تیادا بەرز و درێژ دەکردەوە " (١٤٧) .

وە فەرمانیشی بەموقتەدی [مأموم] کردووە کە ئامین بکات ، ئەوەش دوای ووتنی ئامین لە لایەن پێشنوێژەوە و دەیفەرموو :" إذا قال الإمام : ﴿غَيرِ المَغضُوبِ عَلَيهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ﴾ فقولوا : آمين ، [فإن الملائكة تقول : آمين وإن الإمام يقول : آمين] (وفي لفظ : إذا أمن الإمام فأمنوا) ، فمن وافق تأمينه تأمين الملائكة (وفي لفظ آخر : إذا قال أحدكم في الصلاة : آمين ، والملائكة في السماء : آمين ، فوافق إحداهما الآخر) غفر له ما تقدم من ذنبه " (١٤٨) .

واتە : ئەگەر پێشنوێژ ووتی : ﴿ غَيرِ المَغضُوبِ عَلَيهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ ﴾ ، بڵێن : ئامین ، چونکە فریشتەکانی خوای پەروەردگاریش دەڵێن : ئامین ، وە پێش نوێژیش دەڵێت : (ئامین) ، لە گۆ(لەفز) ێکی تردا هاتووە : ئەگەر پێشنوێژ ئامینی کرد لە پاش ئەو ئێوەش ئامین بکەن) ، چونکە ئەو کەسەی ئامینەکەی لە گەڵ ئامینی فریشتەکانی خوادا جوت بوو (لە گۆ(لەفز) ێکی تردا هاتووە : ئەگەر یەکێ لە ئێوە لە نوێژدا ووتی : ئامین ، فریشتەکانی خوای پەروەردگاریش ووتیان : ئامین ، هەردووکیان لەگەڵ یەکدا جووت بوون) ئەوا خوای پەروەردگار لە هەموو گوناهەکانی خۆش دەبێت .

وە لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە : " فقولوا : آمين يجبكم الله " (١٤٩).

واتە : بڵێن ئامین خوای پەروەردگار وەڵامتان دەداتەوە .

وە دەیفەرموو : " ما حسدتكم اليهود على شيء ما حسدتكم على السلام والتأمين [خلف الإمام] " (١٥٠) .

---

(١٤٧) البخاري في " جزء القراءة " وأبو داود بسند صحيح .

(١٤٨) البخاري ومسلم والنسائي ، والدارمي ، والزيادة للأخيرين ، وعزاها الحافظ في " الفتح " لأبـي داود أيضا وهو وهم ، وهي تبطل الاحتجاج بالحديث على أن الإمام لا يؤمن ، كما يروى عن مالك ، ولذلك قال الحافظ : " وهو صريح في كون الإمام يؤمن " .

قلت : ويشهد له اللفظ الثانـي . قال ابن عبدالبر في " التمهيد " (٧ / ١٣) : " وهو قول جمهور المسلمين ، ومنهم مالك في رواية المدنيين عنه ، لصحته عن رسول الله ﷺ من حديث أبـي هريرة (يعني هذا) ووائل بن حجر " يعني الذي قبله .

(١٤٩) مسلم وأبو عوانة .

(١٥٠) البخاري في " الأدب المفرد " ، وابن ماجه وابن خزيـمة وأحمد والسراج بسندين صحيحين .

واتە : جوولەکە لە هیچ شتێکدا حەسادەتی پێنەبردوون وەکو حەسادەتتان پێدەبەن لە سەلام کردن ، و ئامین کردنتان لە دوای پێشنوێژ دا .

خوێندنی پێغەمبەر ﷺ دوای سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾

پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ پاش سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ سورەتێکی تری جگە لە ﴿الفاتحة ﴾ ی دەخوێندەوە ، بە شێوەیەك هەندێك جار درێژی دەکردەوە ، هەندێك جاریش کورتی دەکردەوە ، لەبەر هۆکاری گوزار ﴿السفر ﴾ وکۆکە ﴿ سعال ﴾ ، ونەخۆشی ، وگریانی منداڵێك ، هەروەکو (أنس)ی کوری (مالك) ﷺ فەرموویەتی : " ڕۆژێکیان پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی بەیانی کورت کردەوە (جوَّز) " [١٥١] (وە لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە : نوێژی بەیانی ئەنجام دا ، کورت ترین دوو سورەتی قورئانی پیرۆزی خوێندەوە ، پێیان ووت : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ! بۆچی نوێژەکەت کورت کردەوە ؟! ئەویش فەرمووی : " سمعت بكاء صبي فظننت أن أمه معنا تصلي فأردت أن أفرغ له أمه " [١٥٢] .

واتە : گوێم لە گریانی منداڵێك بوو ، گومانی ئەوەشم بوو کە دایکی لە گەڵماندا بێت لە نوێژدا ، بۆیە ویستم دایکی زوو لە نوێژ بکەمەوە ، بۆ ئەوەی بڕوات بۆ لای .

وە دەیفەرموو : " إني لأدخل في الصلاة وأنا أريد إطالتها ، فأسمع بكاء الصبي ، فأتجوز في صلاتي مما أعلم من شدة وجد أمه من بكائه " [١٥٣] .

واتە : جاری وا هەیە کە نوێژ دادەبەستم نیەتی ئەوەم هەیە نوێژەکەم درێژ بکەمەوە ، بەڵام گوێم لە گریانی منداڵێك دەبێت ، لەو کاتەدا نوێژەکەم کورت دەکەمەوە ، چونکە دەزانم دایکی چ سۆزێکی بۆی هەیە کە گوێی لە گریانی دەبێت .

سوودێك : ووتنی ئامین لە پاش پێشنوێژەوە ئەبێ بە ئاشکرا و لەگەڵ ئامینی پێشنوێژ دەبێت ، و نابێ پێشی بکەون بە ووتنی ئامین هەروەکو کرداری زۆربەی موسڵمانانە ، وە ناشبێ لێ ی دوابکەون ، ئەمەش دوا ووتەیە کە بەڕەوای دەزانم ، و لە زۆر لە نووسراوەکانمدا باسم لێوەکردووە ، لەوانە : " سلسلة الأحاديث الضعيفة " (٩٥٢) ، و " صحيح الترغيب والترهيب " (١ / ٢٠٥) .

[١٥١] واتە : کورتی کەرەوە ، لەم فەرموودەیە ، و هاوشێوەکانی ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە ڕێدراوە بە منداڵ بردن بۆ مزگەوت ، سەبارەت بەو فەرموودەیەی کە بەربڵاوە لە سەر زمان کە تێیدا هاتووە : " جنبوا مساجدكم صبيانكم ... " فەرموودەکە " (ضعيف) ەو ناکرێت بە بەڵگە بە کۆڕا ، لەوانەش کە بە (ضعيف)یان داناوە (ابن الجوزي) و (المنذري) و (الهيثمي) و (الحافظ ابن حجر العسقلاني) و (البوصيري) ، وە (عبدالحق الإشبيلي) فەرموویەتی : " لا أصل له " .

[١٥٢] أحمد بسند صحيح ، والحديث الآخر رواه ابن أبي داود في " المصاحف " (٤ / ١٤ / ٢) .

[١٥٣] البخاري ومسلم .

وە زۆربەی جار لە سەرەتای سورەتەکەوە دەستی پێدەکرد و تەواوی دەکرد [١٥٤] .

وە دەیفەرموو : " أعطوا كل سورة حظها من الركوع والسجود " [١٥٥].

واتە : هەموو سورەتێك مافی خۆی بەنێ لە کڕنووش ، و سوژدەدا .

وە لە گۆیەکی تردا هاتووە : " لكل سورة ركعة " [١٥٦] .

واتە : هەر سورەتێك و لە ڕکاتێکدا بخوێنریتەوە .

وە هەندێك جار سورەتێکی بەسەر دوو ڕکاتدا دابەش دەکرد [١٥٧] ، وە هندێك جاریش لە دوو ڕکاتدا هەمان سورەتی دووبارە دەکردەوە [١٥٨] .

وە هەندێك جاریش دوو سورەت یان زیاتری لە ڕکاتێك دا کۆدەکردەوە [١٥٩] .

وەپیاوێك لە پشتیوانان لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ هەبوو پێشنوێژی موسڵمانانی دەکرد لە مزگەوتی (قُبـاء) ، هەموو جارێکیش کە بیویستبایە سورەتێکی دوای سورەتی ﴿الفاتحة﴾ بخوێندایە پێش ئەوە سورەتی ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ... ﴾ ی دەخوێندەوە تاکۆتایی پێ ئەهێنا ، پاشان سورەتەکەی تری لە گەڵدا دەخوێندەوە ، ئەم کارەشی لە هەموو کاتێك دا ئەنجامی دەدا ، هاوەڵانی پێیان ووت : تۆ ئەم سورەتەش دەخوێنی و نازانی تەنها ئەوەت بەسە کەچی سورەتێکی تری بە دوادا دەخوێنیت ، یان دەبێت بە تەنها بخوێنی یان ئەبێ وازی لێبهێنیت و سورەتێکی تر بخوێنیت ، ئەویش فەرمووی : هەرگیز وازی لێناهێنم ، ئەگەر پێتان خۆش بێ پێش نوێژیتان بۆ دەکەم ، ئەگەر نە وازتان لێ ئەهێنم و پێش نوێژیتان ناکەم ، لە بەر ئەوەی هاوەڵانی بەباشترین کەسیانیان دەزانی ، پێیان ناخۆش بوو کەسێکی تر جگە لە ئەو پێشنوێژیان بۆ بکات ، وە کاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ هات بۆ لایان ئەو هەواڵەیان پێ ڕاگەیاند ،

---

[١٥٤] زۆر فەرموودە هەن بەڵگەن لە سەر ئەو شتە ، لەوەو دواش هەندێك لەو فەرموودانە باسیان لێوەدەکرێت .

[١٥٥] ابن أبـي شيبة (١ / ١٠٠ / ١) وأحمد وعبدالغنـي الـمقدسي في " السنن " (٩ / ٢) بسند صحيح.

[١٥٦] ابن نصر والطحاوي بسند صحيح ، واتای فەرموودەکەش لە لای من ئەوەیە کە : هەموو ڕکاتێك سورەتێکی تەواوی تێدا بخوێنرێت ، بۆ ئەوەی بەشی ڕکاتەکە تەواو بێت! فەرمان پێکردنەکەش حوکمی سوننەتە بەو بەڵگەیەی بە دوای ئەم فەرموودەیەدا دێت .

[١٥٧] أحمد وأبو يعلى من طريقين ، وانظر " القراءة في صلاة الفجر " .

[١٥٨] هەروەکو لە نوێژی بەیانیدا پێغەمبەری خوا ﷺ ئەنجامی داوە، لەوەودواش باسی لێوەدەکرێت .

ئـەویش فـەرمووی : " يا فلان ! ما يـمنعك أن تفعل ما يأمرك به أصحابك ؟ وما يحملك على لزوم هذه السورة في كل ركعة ؟ " .

واتە : چی ڕێگرە لەوەی کە داواکاری هاوەڵانت بە جێ بێنیـت ؟ وە چـی وات لێ دەکـات بەردەوام ئەم سورەتە لە هـەموو ڕکاتێکدا بخوێنیـت ؟ ئـەویش فـەرمووی : مـن ئـەم سـورەتـەم خۆشدەوێت .

پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فەرموو : " حبك إياها أدخلك الجنة " [١٦٠] .

واتە : خۆشەویستیت بۆ ئەو سورەتە دەتباتە بەهەشتەوە .

کۆکردنەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نێوان دوو سورەتی هاوشێوە لە یەك ڕکاتدا

" پێغەمبەری خوا ﷺ دوو سورەتی هاوشـێوەی یـەکتری (النظائر)[١٦١] ـ لـە واتـادا ـ لـە گەڵ یەکدا کۆدەکردنـەوە لـە سـورەتە درێـژەکان، بـۆ نمونـە: ئـەم سـورەتانەی لـە گـەڵ یەکـدا دەخوێندەوە :

* سورەتی ﴿الرحمن﴾ (٥٥ : ٧٨)[١٦٢] ، لە گەڵ سورەتی ﴿الـنجم﴾ (٥٣ : ٦٢) دا لە یەك ڕکاتدا کۆدەکردنەوە.

* و سورەتی ﴿اقتربت﴾ (٥٤ – ٥٥) لە گەڵ سورەتی ﴿الـحاقة﴾ (: ٦٩ – ٥٢) دا لە یەك ڕکاتدا کۆدەکردنەوە .

* و سورەتی ﴿الطور﴾ (٥٢ : ٤٩) لە گەڵ سورەتی ﴿الذاريات﴾ (٥١ : ٦٠) دا لـە یـەك ڕکاتدا کۆدەکردنەوە .

---

[١٥٩] لە باسەکانی دوایشدا بە تێر و تەسەلی باس لە " سند " ەکەی دەکرێت .

[١٦٠] البخاري تعليقا والترمذي موصولا وصححه .

[١٦١] واتە : سورەتە هاوشێوەکان لە واتادا ، وەکو وەعز و ئەحکام و بەسەرهاتەکان ،(مفصل) یش کۆتای قورئانی پیرۆزە بە یەك دەنگی ، و دەستپێکردنەکەشی سورەتی (ق) ە لە بۆچونی ڕاستدا .

[١٦٢] ژمارەی یەکەم بۆ سورەتەکەیە ، و ژمارەی دووەمیش بۆ ئایەتەکانیانە ، ژماری یەکەم ئەوەی بۆ دەرخستووین کە پێغەمبەری خوا ﷺ تەرتیبی سەرەتەکانی ڕەچاو نەکردووە لە زۆربەی ئەم سورەتە هاوشێوانەدا ، هەروەکو چۆن لە قورئاندا هاتوون ، ئەوەش بەڵگە لە سەر ڕێگە دان بەو کارە ، چەند بەڵگەیەکی تریش دێت هاوشێوەی ئەمانەن وەکو قورئان خوێندن لە شەو نوێژدا ، کە چی ڕەچاوکردنی تەرتیب چاکترە لە نەکردنی .

* و سورەتی ﴿إِذَا وَقَعَتِ﴾ (٥٦ : ٦٩) لە گەڵ سورەتی ﴿ ن ﴾ (٦٨: ٥٢) دا لە یەك ڕكاتدا كۆدەكردنەوە .

* و سورەتی ﴿سَأَلَ سَائِلٌ﴾ (٧٠ : ٤٤) لە گەڵ سورەتی ﴿النازعات﴾ (٧٩ : ٤٦) دا لە یەك ڕكاتدا كۆدەكردنەوە .

* و سورەتی ﴿وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ﴾ (٨٣ : ٣٦) لە گەڵ سورەتی ﴿عبس﴾ (٨٠ : ٤٢) دا لە یەك ڕكاتدا كۆدەكردنەوە .

* و سورەتی ﴿المدثر﴾ (٧٤ : ٥٦) لە گەڵ سورەتی ﴿المزمل﴾ (٧٣ : ٢٠) دا لە یەك ڕكاتدا كۆدەكردنەوە .

* و سورەتی ﴿هَلْ أَتَى﴾ (٧٦ : ٣١) لە گەڵ سورەتی ﴿لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ (٧٥ : ٤٠) دا لە یەك ڕكاتدا كۆدەكردنەوە .

* و سورەتی ﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ (٧٨ : ٤٠) لە گەڵ سورەتی ﴿المرسلات﴾ دا (٧٧ : ٥٠) دا لە یەك ڕكاتدا كۆدەكردنەوە .

* و سورەتی ﴿الدخان﴾ (٥٩ : ٤٤) لە گەڵ سورەتی ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ دا (٨١ : ٢٩) دا لە یەك ڕكاتدا كۆدەكردنەوە [١٦٣].

وە هەندێك جار چەند سورەتێكی لە حەوت سورەتە درێژەكەی قورئان (السبع الطوال) كۆدەكردنەوە ، وەكو : سورەتی ﴿البقرة﴾ ، و ﴿النساء﴾ ، و ﴿ آل عمران﴾ ی لە یەك ڕكاتدا ، ئەوەش لە شەو نوێژەكانیدا بوو ، هەروەكو لە دوایدا باسی لێوە دەكەین ، وە دەیفەرموو : " أفضل الصلاة طول القيام " [١٦٤].

واتە : باشترین نوێژ ئەو نوێژەیە كە وەستانەكەی درێژبێت .

---

[١٦٣] البخاري ومسلم .

[١٦٤] مسلم والطحاوي .

وه" كاتێك له خوێندن بگەشتبایه : ﴿ أَلَيۡسَ ذَٰلِكَ بِقَٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يُحۡـِۧيَ ٱلۡمَوۡتَىٰ ﴾ دەیفەرموو : "سبحانك فبلى" واتە : پاكی و بێگەردی بۆ تۆ ئەی پەروەردگارم بەڵێ ، وه ئەگەر ئەم ئایەتەی بخوێندبایه ﴿ سَبِّحِ ٱسۡمَ رَبِّكَ ٱلۡأَعۡلَى ﴾ دەیفەرموو : " سبحان ربي الأعلى " (١٦٥) .

واته : پاكی و بێگەردی بۆ پەروەردگارم ، پەروەردگاری پایه بەرزم .

ڕەوایه بۆ نوێژ گەر تەنها سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ بخوێنێت له نوێژەكەیدا

" (معاذ) ﷺ نوێژی عیشای له گەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ دەكرد ، پاشان دەگەڕایەوه و نوێژی بە هاوەڵانی دەكرد ، شەوێكیان دەگەڕێتەوەو نوێژیان پێ دەكات ، گەنجێكیش له عەشرەتەكەی (له عەشرەتی (سلمة) بەناوی : (سُلیم) ، له گەڵیدا نوێژ دەكات ، كه (معاذ) ﷺ نوێژەكەی درێژ دەكاتەوه ، خۆی جیا دەكاتەوه و (له لایەكی مزگەوتەكه) نوێژەكەی به تەنهایی ئەنجام دەدات ، و پاشان ڕەشمەی وشترەكەی دەگرێت و دەڕوات ، كاتێكیش كه (معاذ) یش ﷺ له نوێژەكەی دەبێتەوه ئەوەی بۆ باس دەكرێت ، ئەویش دەفەرموێت : ئەوه سیفەتی دوو ڕوویی تێدایه ! بۆیه ئەبێ ئەو كردارەی به پێغەمبەری خوا ﷺ بگەیەنم ، گەنجەكەش ووتی : منیش ئەبێ ئەوەی كه ئەنجامی داوه به پێغەمبەری خوا ﷺ بگەیەنم ، كه ڕۆژ بووەوه هەردووكیان ڕۆشتنه لای پێغەمبەری خوا ﷺ (معاذ) یش ﷺ ئەوەی كه گەنجەكه ئەنجامی دابوو به پێغەمبەری خوای ﷺ ڕاگەیاند ، گەنجەكەش ووتی : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ! له لای تۆ زۆر ئەمێنێتەوه ، پاشان كه دەگەڕێتەوه دیسان له سەر ئێمەی درێژ دەكاتەوه ، پێغەمبەری خواش ﷺ به (معاذ) ﷺ فەرمووی : " أفتان أنت يا معاذ ؟ " ، واته : ئەی (معاذ) تۆ ئەتەوێ خەڵكی تووشی فیتنه بكەی ؟ وه به گەنجەكەی فەرموو (للفتى)(١٦٦) : " كيف تصنع أنت يا ابن أخي إذا صليت ؟ " ، واته : برازای شیرینم ئەی تۆ چۆن دەكەیت له كاتی نوێژەكەت دا ؟ له وەڵامدا ووتی : سورەتی ﴿الفاتحة﴾ دەخوێنمەوه ، و داوای بەهەشتیش له خوای پەروەردگار دەكەم ، و پەناشی پێ دەگرم له ئاگری

---

(١٦٥) أبو داود والبيهقي بسند صحيح ، ئەو حوكمەش گشتییه ، بۆیه خوێندنەوه دەگرێتەوه له نوێژدا بێت یان له دەرەوەی ، سوننەت بێت یان فەرز ، (ابن أبي شيبة) (٢/١٣٢/٢)ش ئەوەمان بۆ دەگێڕێتەوه كه (أبو موسى الأشعري) و (مغيرة) له نوێژه فەرزەكاندا ئەوەیان دەووت ، وه له (عمر) و (علي) یەوه دەیگێڕێتەوه كه به گشتی ووتویانه .

(١٦٦) له ئەصڵدا : (الفتى) یه .

دۆزەخ ، و تێش ناگەم لەو ورتە ورتە (الدندنة) [١٦٧] و باسەی تۆ و (معاذ) یش! پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی : " إنـي ومعاذ حول هاتين أو نحو ذا " ، ڕاوی دەڵێت : گەنجەکە ووتی : (معاذ) ئەو کاتە دەزانێت کە دێتەوە ناو عەشرەتەکەی و پێیان ووترا : دوژمن هاتووە . دەڵێت : کە دوژمن دێت گەنجەکە شەهید دەبێت ، پێغەمبەری خواش ﷺ پاش ئەوە دەفەرموویت : " ما فعل خصمي وخصمك ؟ " ئەویش فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ڕاستی لە گەڵ خوای خۆیدا کرد ، بەڵام من نە ، شەهید کرا " [١٦٨] .

---

[١٦٧] (الدندنة) : واتە : ئەگەر مرۆڤ ووتەیەك بڵێت گوێت لە وورتەوورتەیەك بێت ، کەچی واتاکەی تێنەگەیت ، ئەوەش هەندێك لە (هينمة) زياترە . " نهاية " .

[١٦٨] ابن خزيمة في " صحيحه " (١٦٣٤) والبيهقي بسند جيد ، وموضع الشاهد عند أبي داود (٧٥٨ ـ صحيح أبي داود) ، وأصل القصة في " الصحيحين " ، والزيادة الأولى لمسلم في رواية ، والثانية لأحمد (٧٤/٥) ، والثالثة والرابعة للبخاري ، وفي الباب عن ابن عباس : " أن رسول الله ﷺ صلى ركعتين لم يقرأ فيهما إلا بفاتحة الكتاب " . أخرجه أحمد (١ / ٢٨٢) والحارث بن أبي أسامة في " مسنده " (ص ٣٨ من زوائده) والبيهقي (٢ / ٦٢) بسند ضعيف ، وكنت حسنته في الطبعات السابقة ، ثم تبين لي أني كنت واهماً ؛ لأن مداره على حنظلة الدوسي وهو ضعيف ، ولا أدري كيف خَفِيَ عليَّ هذا ؟ ولعلي ظننته ، وعلى كل حال ؛ فالحمد لله الذي هداني لمعرفة خطئي ، ولذلك بادرت إلى الضرب عليه في الكتاب ، ثم عوضني الله خيراً منه حديث معاذ هذا ، فإنه يدل على ما دلّ عليه حديث ابن عباس ، والحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات .

دەنگ بەرزکردنەوە و نەکردنی لە نوێژە فەرزەکان و جگە لەوانیش

پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی خوێندنەوەی قورئانی نوێژی بەیان دەنگی بەرز دەکردەوە ، و لە دوو ڕکاتە یەکەمینەکانی نوێژی (المغرب) ، و (العشاء) دا ، و لە ڕکاتی سێیەمی (المغرب) ، و سێیەم و چوارەمی (العشاء) دا ، دەنگی بەرز نەدەکردەوە [١٦٩].

هاوەڵانیشی - ڕەزای خوایان لێ بێ - بە جووڵەی ڕیشی پێغەمبەری خواوە ﷺ دەیانزانی کە پێغەمبەری خوا ﷺ قورئان دەخوێنێتەوە لەو نوێژانەی کە دەنگی تێدا بەرز نەدەکردنەوە [١٧٠] ، جار جاریش ئایەتێکی بە دەنگی بەرز دەخوێندەوە بۆ ئەوەی بزانن کە قورئان دەخوێنێتەوە [١٧١] .

هەروەها دەنگی پێ بەرز دەکردەوە ، لە نوێژی هەینیدا ، و لە دوو نوێژی جەژنی ڕەمەزان و قورباندا [١٧٢] ، ولە نوێژە بارانەدا [١٧٣] ، و لە نوێژی خۆر ومانگ گیرانیشدا [١٧٤] .

دەنگ بەرز کردنەوە و نزمکردنەوەی لە قورئان خوێندنەوەی شەونوێژدا [١٧٥]

بەڵام سەبارەت بە قورئان خوێندنەوەی لە شەو نوێژدا : جاری وا هەبوو دەنگی تێدا نزم دەکردەوە ، جاری واش هەبوو دەنگی بەرز دەکردەوە [١٧٦] ، وە " ئەگەر لە ماڵدا بوایە ئەوا بە

---

(١٦٩) ئەمە کۆڕا (إجماع) ی موسڵمانانی لە سەرە ، پاشینە (الـخلف) لە پێشینەوە (السلف) دەیگێڕێتەوە ، لە گەڵ هەموو ئەو فەرموودە (صحيح) انەی کە بەڵگەن لە سەری ، هەروەکو پێشەوا (النووي) فەرموویەتی ، هەندێك لەو بەڵگانە لە دوایدا دێن ، وە بڕوانە (الإرواء) (٣٤٥) .

(١٧٠) البخاري وأبو داود .

(١٧١) البخاري ومسلم .

(١٧٢) بڕوانە خوێندنەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ لە " نوێژی جمعە " و " نوێژی دوو جەژنەکە " .

(١٧٣) البخاري وأبو داود .

(١٧٤) البخاري ومسلم .

(١٧٥) عبدالـحق لە " التهجد "(١/٩٠) دا فەرموویەتی : " بەڵام سەبارەت بە سوننەتەکانی ڕۆژ ، هیچ شتێك وارد نەبووە بە (صـحيح) ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ کە دەنگی تیایاندا نزمکردبێتەوە ، یان بەرزیکردبێتەوە ، ئاشکراتریش ئەوەیە کە دەنگی تیایاندا نزمکردبێتەوە ، وەگێڕراوەتەوە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ جارێکیان بە لای (عبدالله بن حذافة) دا تێپەر ، دەبێت لە کاتێکدا نوێژی ڕۆژی دەکرد ، دەنگی تیایدا بەرزکردبووەوە ، ئەویش پێی فەرمووی : " يا عبدالله ! سمع الله ولا تسمعنا " بەڵام فەرموودەکە بە هێز نیە (ليس بالقوي) .

(١٧٦) البخاري في " أفعال العباد " ، ومسلم .

شێوەیەك دەیخوێندەوە ئەو کەسانەی کە لە ماڵن گوێیان لێ دەبوو "[١٧٧] ، وە " لەوانەشە لەوە زیاتر دەنگی بەرز بکردایەتەوە تاکو ئەوانەش کە لە دەرەوەی ژوورەکەیدان گوێیان لێ بێت "[١٧٨].

وە بەوەش فەرمانی کردووە بە (أبو بکر) ، و (عمر) ـ ڕەزای خوایان لێ بێت ـ ، ئەوەش لە کاتێك دا بوو کە شەوێکیان دەردەچێت ، دەبینێ ئەوە (أبو بکر)ە و شەونوێژ دەکات ، و دەنگی تیادا نزم دەکاتەوە ، وە بە لای (عمر) ی کوڕی (الخطاب) دا تێپەڕی بینی نوێژ دەکات ، و دەنگی تێدا بەرز دەکاتەوە ، کە لە بەیانیدا لە لای پێغەمبەری خوا ﷺ کۆبوونەوە فەرمووی : " يا أبا بكر ! مررتُ بكَ وأنتَ تصلي تخفض من صوتك ؟ " . قال : قد أسمعت من ناجيت يا رسول الله ! وقال لعمر : " مررتُ بكَ وأنتَ تصلي رافعاً صوتك ؟ . فقال : يا رسول الله ! أوقظ الوسنان وأطرد الشيطان فقال النبي ﷺ : " يا أبا بكر! ارفع من صوتك شيئاً " وقال لعمر : " اخفض من صوتك شيئاً "[١٧٩].

واتە : ئەی (أبو بکر) ئەم شەو بەلاتدا تێپەڕیم شەونوێژت دەکرد دەنگت نزم کردبووەوە ؟ فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەی کە لە گەڵیدا دەدوام دەیبیستم ، وە بە (عمر) ی فەرموو : ئەی (عمر) ئەم شەو بەلاتدا تێپەڕیم شەونوێژت دەکرد دەنگت بەرز کردبووەوە ؟ فەرمووی : بۆ ئەوەی خەواڵوەکان هەستێنم ، و شەیتانیش دوور خەمەوە ، پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فەرموون : ئەی (أبو بکر) تۆ هەندێك دەنگت بەرزکەرەوە ، وە بە (عمر) یشی فەرموو : تۆش هەندێك دەنگت نزم کەرەوە .

وە دەیفەرموو : " الجاهر بالقرآن كالجاهر بالصدقة والمُسر بالقرآن كالمُسر بالصدقة "[١٨٠].

واتە : ئەو کەسەی کە دەنگ بەرز دەکاتەوە بە قورئان خوێندنەکەی وەکو ئەو کەسەیە کە صەدەقە بە ئاشکرا بکات ، وە ئەو کەسەش کە دەنگ نزم دەکاتەوە بە قورئان خوێندنەکەی وەکو ئەو کەسەیە کە صەدەقە بە شاراوەیی بکات .

---

[١٧٧] أبو داود والترمذي في " الشمائل " بسند حسن ، فەرموودەکەش لێرەدا ئەوە دەگەیەنێت : کە دەنگی مام ناوەند بوو لە نێوان بەرزکردنەوەو نزمکردنەوەی .

[١٧٨] النسائي والترمذي في " الشمائل " والبيهقي في " الدلائل " بسند حسن .

[١٧٩] أبو داود والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

[١٨٠] أبو داود والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

ئەو ئایەت و سورەتانەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیخوێندن لە نوێژەکانیدا

سەبارەت بەو ئایەت و سورەتانەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژەکانیدا دەیخوێندنەوە ، دەگۆڕان بەپێی گۆڕانی نوێژە فەرزەکان و جگە لە نوێژە فەرزەکان ، ئەمەش درێژەی باسی خوێندنەوەکەیەتی ، بە یەکەم نوێژی پێنج فەرزەکە کە نوێژی بەیانیە دەستی پێ دەکەین :

١ ـ نوێژی بەیانی :

پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژی بەیانیاندا سورەتە درێژەکانی حەوت یەکی کۆتایی قورئانی پیرۆزی (واتە : الطوال المفصل [١٨١]) ی دەخوێندەوە [١٨٢] ، و " جاروباریش سورەتی ﴿الواقعة﴾ (٥٦ :٩٦) و هاوشێوەکانی ئەم سورەتەی لە هەردوو ڕکاتدا دەخوێندەوە" [١٨٣] .

وە " لە حەججی ماڵ ئاوایدا لە سورەتی ﴿الطور﴾ (٥٢ : ٤٩) ی خوێندەوە " [١٨٤] .

وە " هەندێك جار سورەتی ﴿قٓ وَٱلۡقُرۡءَانِ ٱلۡمَجِيدِ﴾ (٥٠ : ٤٥) و هاوشێوەکانی لە [یەکەم ڕکاتدا] دەخوێندەوە " [١٨٥] .

وە " هەندێك جاریش سورەتە کورتەکانی حەوت یەکی کۆتای قورئانی پیرۆزی دەخوێندەوە ، وەکو سورەتی ﴿ إِذَا ٱلشَّمۡسُ كُوِّرَتۡ ﴾ (٨١:١٥) " [١٨٦] .

وە " جارێکیان سورەتی ﴿ إِذَا زُلۡزِلَتِ ﴾ (٩٩: ٨) ی لە هەردوو ڕکاتەکەدا خوێندەوە ، بەشێوەیەك ڕاوی دەڵێت : جا نازانم : ئایا پێغەمبەری خوا ﷺ لە بیری چوەوە بەو شێوەیە خوێندیەوە ؟ یان بە ئەنقەست خوێندیەوە ؟ " [١٨٧] .

---

[١٨١] الطوال المفصل : واتە: حەوت یەکی کۆتای قورئانی پیرۆز ، کە سەرەتاکەی لە سورەتی (ق) ەوە دەست پێدەکات بە پێی بۆچونی هەڵبژاردە هەروەکو لە پێشدا ئاماژەمان پێکرد .

[١٨٢] النسائي وأحمد بسند صحيح .

[١٨٣] أحمد وابن خزيمة (١ / ٦٩ / ١) والحاكم ، وصححه ؛ ووافقه الذهبي .

[١٨٤] البخاري ومسلم .

[١٨٥] مسلم والترمذي ، وهو مخرج مع الذي بعده في " الإرواء " (٣٤٥) .

[١٨٦] مسلم وأبو داود .

[١٨٧] أبو داود والبيهقي بسند صحيح ، والظاهر أنه فعل ذلك عمدا للتشريع .

وە " جارێکیان لە سەفەریك دا بوو سورەتی ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴾ (١١٣ :٥) و سورەتی ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴾ (١١٤ : ٦) ی خوێندەوە " [١٨٨].

وە بە(عقبة)ی کوڕی (عامر) ﷺ فەرمووی : " اقرأ في صلاتك المعوذتين [فما تعوذ متعوذ بـمثالهما] " [١٨٩] ، واتە : دوو سورەتی ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴾ و ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴾ بخوێنەوە [چونکە هیچ پەناگرێك پەنای نەگرتووە بە هاوشێوەیان].

وە جاری واش هەبوو لەوە زیاتری دەخوێندەوە ، بۆ نمونە : " شەست ئایەت یان زیاتری دەخوێندەوە " [١٩٠] ، هەندێك لە ڕاویەکانی ئەم فەرموودەیە دەڵێن : نازانم ئەو ئایەتانە لە ڕکاتێکدا بوو یان زیاتر ؟

وە " سورەتی ﴿الروم﴾ (٣٠ : ٦٠) ی دەخوێندەوە [١٩١] ، و هەندێك جاریش سورەتی ﴿ یس ﴾ (٣٦ : ٨٣) ی دەخوێندەوە " [١٩٢].

وە جارێکیان " لە مەککەدا نوێژی بەیانی دەکرد ، دەستی کرد بە خوێندنەوەی سورەتی ﴿ المؤمنون ﴾ (٢٣ : ١١٨) ، تاکو گەشتە باس و بەسەرهاتی ﴿ موسـى ﴾ و ﴿ هـارون ﴾ - علیهما السلام - یان گەشتە باس و بەسەرهاتی ﴿ عیسى ﴾ - علیـه الـسلام ـ [١٩٣] هەندێك لە ڕاویەکانی ئەم فەرموودەیە گومانیان لە باس و بەسەرهاتەکە هەبوو - پێغەمبەری خوا ﷺ لەو کاتەدا کۆکە گرتی بۆیە کڕنووشی برد " [١٩٤] .

---

[١٨٨] أبو داود وابن خزيـمة (١ / ٦٩ / ٢) وابن بشران في " الأمالي " ، وابن أبـي شيبة (١/١٧٦/١٢) ، وصححه الـحاكم ، ووافقه الذهبـي .

[١٨٩] أبو داود وأحمد بسند صحيح .

[١٩٠] البخاري ومسلم .

[١٩١] النسائي وأحمد والبزار بسند جيد ، هذا هو الذي استقر عليه الرأي أخيراً خلافاً لـما كنت ذكرته في " تـمام الـمنة " (ص ١٨٥) وغيره فليعلم .

[١٩٢] أحمد بسند صحيح .

[١٩٣] سەبارەت بە باس و بەسەرهاتی﴿ موسى ﴾ - علیه السلام — لەو ئایەتەدا هاتووە کە خوای پەروەردگار تێیدا فەرموویەتی : ﴿ ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَى وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴾ سورة المؤمنون: (٤٥) ، بەڵام باس و بەسەرهاتی ﴿ عیسى ﴾- علیه السلام- لەو ئایەتەدا هاتووە کە دوای چوار ئایەت دێت لە هەمان سورەتدا کە خوای پەروەردگار تێیدا فەرموویەتی : ﴿ وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴾ سـورة المؤمنون : (٥٠).

[١٩٤] البخاري تعليقا ، ومسلم ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٩٧) .

وە " هەندێك جار پێش نوێژی بەیانی بۆ دەكردن وسورەتی ﴿الصافات﴾ (٧٧ : ١٨٢) ی تیادا دەخوێندەوە " (١٩٥) .

وە " لە ڕۆژانی هەینی و لە نوێژی بەیانی و { لە ڕكاتی یەكەم دا} سورەتی ﴿ ألم تنـزيل السجدة ﴾ (٣٢ : ٣٠) ەو { لە ڕكاتی دووەمیشدا } سورەتی ﴿ هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنسَانِ ﴾ (٧٦ :٣١) ی دەخوێندەوە "(١٩٦).

بەشێوەیەك " ڕكاتی یەكەمی درێژ دەكردەوە و ڕكاتی دووەمی كورت دەكردەوە " (١٩٧).

خوێندنەوە لە سوننەتی پێش نوێژی بیانی

بەڵام سەبارەت بە خوێندنەوەی لە دوو ڕكاتی سوننەتی پێش بەیانی ، خوێندنەوەكەی زۆر كورت بوو (١٩٨) ، بەشێوەیەك (عائشة) ـ ڕەزای خوای لێ بێ ـ دەیفەرموو : " هل قرأ فيها بأم الكتاب ؟ " (١٩٩) .

واتە: تۆ بڵێی سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ ی تێدا خوێندبێتەوە ؟

وە " هەندێك جار دوای تەواوكردنی سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ لە ڕكاتی یەكەمی ئەم سوننەتەدا ئایەتی (٢ : ١٣٦) : ﴿ قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا ﴾ ی تاكو كۆتایی دەخوێندەوە ، و لە ڕكاتەكەی تردا (٣ : ٦٤) : ﴿ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ ﴾ ی تاكو كۆتایی دەخوێندەوە " (٢٠٠) .

وە " لەوانەشە لە جیاتیدا ئەم ئایەتەی (٢٣ : ٥٢) ﴿ فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ ﴾ ی تاكو كۆتایی بخوێندایە " (٢٠١).

---

(١٩٥) أحمد وأبو يعلى في " مسنديهما " والمقدسي في " المختارة " .

(١٩٦) البخاري ومسلم .

(١٩٧) البخاري ومسلم .

(١٩٨) أحمد بسند صحيح .

(١٩٩) البخاري ومسلم .

(٢٠٠) مسلم وابن خزيمة والحاكم .

(٢٠١) مسلم وأبو داود .

وە جـاری واش هـەبوو : ﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴾ (١٠٩ : ٦) ی لـە ڕکـاتی یەکەمـدا دەخوێندەوە و لـە ڕکاتی دووەمیشدا ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ (١١٢ :٤) ی دەخوێنـدەوە [٢٠٢] ، و دەیفەرموو : " نعم السورتان هما " [٢٠٣] .

واتە : باشترین دوو نیعمەتن ئەم دوو سورەتە .

وە" جارێکیان پێغەمبەری خوا ﷺ گوێی لە پیاوێك دەبێ لـە ڕکاتی یەکەمدا سورەتی یەکەم دەخوێنێتەوە ، دەفەرموویت : " هذا عبد آمن بربه " ، واتە : ئەمە بەندەیەکە باوەڕی بـە پەروەردگاری خۆی هێناوە ، پاشان سورەتی دووەمی لە ڕکاتی دووەمدا خوێنـدەوە ، جارێکی تر فەرمووی : " هذا عبد عرف ربه " [٢٠٤] .

واتە: ئەمە بەندەیەکە پەروەردگاری خۆی ناسیوە .

٢ ـ نوێژی نیوەڕۆ :

وە "پێغەمبەری خوا ﷺ لە دوو ڕکاتە یەکەمینەکانی نوێژی نیوەڕۆدا سورەتی ﴿ الفاتحـة﴾ ەی لە گەڵ دوو سورەتدا دەخوێندەوە ، ئەوەندەی لەڕکاتی یەکەمدا درێژەی پێدەدا لە دووەمـدا ئەوەنـدە درێژی نە دەکردەوە " [٢٠٥].

وە جاری واش هەبوو خوێندنەوەکەی درێژە پێدەدا بـە شـێوەیەك " ئەگـەر پێغەمبـەری خوا ﷺ نوێژی نیوەڕۆی داببەستایە ، ویەکێکیش ئیشی لە بەقیع هەبوایە و بڕۆشتایە بۆ بەقیع ، و ئیشەکەی ئەنجام بدایە ، [و بشگەڕایەتەوە بۆ ماڵ] ، و دەست نوێژیشی بگرتبایە ، و پاشان بهاتبایەتەوە دەیبینی پێغەمبەری خوا ﷺ هێشتا هەر لە ڕکاتی یەکەمدایـە بـەهۆی ئـەو هـەموو درێژکردنەوەی کە دەیکرد لە ڕکاتی یەکەمدا " [٢٠٦].

وە " هاوەڵانی پێغەمبەری خواش ﷺ بەو شێوەیە ئەم کردارەی پێغەمبـەری خوایـان ﷺ لێك دەدایەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیەوێت خەڵکێکی زیاتر بگەن بە ڕکاتی یەکەمدا " [٢٠٧] .

---

[٢٠٢] مسلم وأبو داود .

[٢٠٣] ابن ماجه وابن خزيـمة .

[٢٠٤] الطحاوي وابن حبان في " صحيحه " وابن بشران ، وحسنه الحافظ في " الأحاديث العاليات " (رقم:١) .

[٢٠٥] البخاري ومسلم .

[٢٠٦] مسلم والبخاري في " جزء القراءة " .

[٢٠٧] أبو داود بسند صحيح وابن خزيـمة (١ / ١٦٥ / ١) .

وه " له هەر ڕكاتێكدا نزیكەی سی ئایەتی دەخوێندەوە ، بە نزیكەی خوێندنەوەی سورەتی ﴿ألـم تنـزيل السجدة﴾ (٢٢ : ٣٠) له ڕكاتێكدا سورەتی ﴿الفاتحة﴾ شی تێدابی " [٢٠٨] .

وه هەندێك جار " سورەتی ﴿ السماء و الطارق ﴾ ، و سورەتی ﴿السماء ذات البروج ﴾ ، و سورەتی ﴿ الليل إذا يغشى ﴾ ، و هاوشێوەكانی دەخوێندەوە " [٢٠٩] .

وه لەوانەشه " سورەتی ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ ، و هاوشێوەكانی خوێندبێتەوە " [٢١٠] .

وه" هاوەڵانیشی - ڕەزای خوایان لێ بێ - بە جوڵەی ڕیشیەوە دەیانزانی كە پێغەمبەری خوا ﷺ قورئان لە نوێژی نیوەڕۆ و عەسردا دەخوێنێتەوە " [٢١١] .

خوێندنەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆچەند ئایەتێك دوابەدوای سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ له دوو ڕكاتەكانی كۆتای دا

وه" پێغەمبەری خوا ﷺ دوو ڕكاتە كۆتاییەكانی ئەوەندە كورت دەكردەوە نزیكەی نیوەی دوو ڕكاتە یەكەمینەكان دەبوون ، كە نزیكەی پانزە ئایەت دەبوون [٢١٢] ، لەوانەشە تەنها سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ ی تێدا بخوێندایەن [٢١٣] .

---

[٢٠٨] أحمد ومسلم .

[٢٠٩] أبو داود والترمذي وصححه وكذا ابن خزيـمة (١ / ٦٧ / ٢) .

[٢١٠] ابن خزيـمة في " صحيحه " (١ / ٦٧ / ٢) .

[٢١١] البخاري وأبو داود .

[٢١٢] أحمد ومسلم .وه له فەرموودەكەدا دەردەكەوێت كه خوێندنی زیاد له سەر سورەتی﴿ الفاتحة ﴾ لـه دوو ڕكـاتی كۆتـایی نوێژ سونەتەو ، هەموو هاوەڵانیش له سەر ئەوەن " لەوانەش (أبوبكر الصديق) ، ئیمامی (شافعی)ش ئـەم بۆچـونەی هەیە له نوێژی نیوەڕۆ بێت یان نوێژەكانی تر ، زانایانی پاشینمان ئەم بۆچونەیان هەڵبـژاردووه لەوانـەش (أبو الحسنات اللكنوي) له " التعليق الممجد على موطأ محمد " (ص١٠٢) وەفەرموویەتی : " وأغرب بعض أصحابنا حيث أوجبوا سجود السـهو بقـراءة سورة في الأخريين ، وقد ردَّه شراح " الـمنية " : إبراهيم الحلبـي ، وابن أمير حاج وغيرهما بأحسن رد ، ولا شك في أن من قال بذلك لـم يبلغه الحديث ، ولو بلغه لـم يتفوه به ".

[٢١٣] البخاري ومسلم .

خوێندنەوەی سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ واجبە لە هەموو ڕکاتێکدا

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی بەو پیاوە کردووە کە نوێژەکەی بەتەواوی ئەنجام نەدا (المسيء صلاته) کە سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ لە هەموو ڕکاتێکدا بخوێنێتەوە ، ئەوەش لەو ووتەیەی دا بوو کە پاش ئەوەی فەرمانی پێکرد کە ئەم سورەتە لە ڕکاتی یەکەمدا بخوێنێتەوە [٢١٤] ، پێی فەرمووی : " ثم افعل ذلك في صلاتك كلها " [٢١٥] ، واتە : پاشان ئەوە ئەنجام بدە لە نوێژەکەتدا بە گشتی . و " لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : في كل ركعة " [٢١٦] ، واتە : لە هەموو ڕکاتێکدا .

وە " جاری واش هەبوو ئایەتێکی بە گوێییاندا دەدا " [٢١٧] .

وە " جاری واش هەبوو گوێیان لە دەنگ خۆشی پێغەمبەری خوا ﷺ دەبوو لە کاتی خوێندنەوەی ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ (٨٧ : ١٩) یان ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾ (٨٨ : ٢٦) " [٢١٨] .

وە " جاری واش هەبوو سورەتی ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾ (٨٥ : ٢٢) ، یان سورەتی ﴿وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ﴾ (٨٦ : ١٧) و هاوشێوەکانی ئەم سورەتانەی دەخوێندەوە " [٢١٨] .

وە " جاری واش هەبوو سورەتی ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ﴾ (٩٢ : ٢١) و هاوشێوەکانی ئەم سورەتەی دەخوێندەوە " [٢١٩] .

٣ ـ نوێژی عەسر :

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ لە دوو ڕکاتە یەکەمینەکانی نوێژی عەسردا سورەتی ﴿الفاتحة﴾ ەی لە گەڵ دوو سورەتدا دەخوێندەوە ، ئەوەندەی لەڕکاتی یەکەمدا درێژەی پێدەدا لە دووەمدا ئەوەندە درێژی نە دەکردەوە " [٢٢٠] ، و " هاوەڵانی پێغەمبەری خواش ﷺ بەو

---

[٢١٤] أبو داود وأحمد بسند قوي .

[٢١٥] البخاري ومسلم .

[٢١٦] أحمد بسند جيد .

[٢١٧] البخاري ومسلم .

[٢١٨] ابن خزيمة في " صحيحه " (١ / ٦٧ / ٢) والضياء المقدسي في " المختار ة " بسند صحيح .

[٢١٨] البخاري في " جزء القراءة " والترمذي وصححه .

[٢١٩] مسلم والطيالسي .

[٢٢٠] البخاري ومسلم .

شێوەیە ئەم کردارەی پێغەمبەری خوایان ﷺ لێك دەدایەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیەوێت خەڵکێکی زیاتر بگەن بە ڕکاتی یەکەمدا "[٢٢١] .

وە " لە هەر ڕکاتێکدا نزیکەی پانزە ئایەتی دەخوێندەوە ، بە نزیکەی نیوەی ئەو ئایەتانەی کە لە هەر یەکە لە دوو ڕکاتە یەکەمینەکانی نوێژی نیوەڕۆدا دەیخوێندنەوە ".

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دوو ڕکاتە کۆتاییەکانی ئەوەندە کورت دەکردەوە ، نزیکەی نیوەی دوو ڕکاتەیەکەمینەکان دەبوون "[٢٢٢].

وە " لە هەر ڕکاتێکیاندا سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ ی دەخوێندەوە "[٢٢٣].

وە " جاری واش هەبوو ئایەتێکی بە گوێییاندا دەدا "[٢٢٤] .

وە ئەو سورەتانەشی دەخوێندەوە کە لە باسی نوێژی نیوەڕۆدا باسمان لێوەکرد.

٤ ـ نوێژی مەغرب :

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ هەندێك جار ـ لە نوێژی مەغریب دا سورەتە کورتەکانی حەوت یەکی کۆتای قورئانی پیرۆزی دەخوێندەوە "[٢٢٥] ، بەشێوەیەك " هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ کە نوێژیان لەگەڵدا بکردبایە ، و پاش سەلام دانەوە ، کە لە نوێژدەبوونەوە و دەڕۆشتنەوە شوێنی ڕمەکانی خۆیان لە سەر زەوی دەبینی "[٢٢٦] .

وە " جارێکیان لە سەفەرێك دا سورەتی ﴿وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ﴾ (٩٥:٨) ی لە ڕکاتی دووەمدا خوێندەوە "[٢٢٧] .

وە هەندێك جار سورەتە درێژەکانی حەوت یەکی کۆتایی قورئانی پیرۆز و سورەتە مام ناوەندیەکانی ، دەخوێندەوە ، بۆ نموونە : " جاری وا هەبوو ﴿ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ ﴾ (٤٧ : ٣٨)ی دەخوێندەوە [٢٢٨] ، وە جاری واش هەبوو سورەتی ﴿ الطــور ﴾ ی (٥٢ : ٤٩)

---

[٢٢١] أبو داود بسند صحيح ، وابن خزيــمة .

[٢٢٢] أحمد ومسلم .

[٢٢٣] البخاري ومسلم .

[٢٢٤] البخاري ومسلم .

[٢٢٥] البخاري ومسلم .

[٢٢٦] النسائي وأحمد بسند صحيح .

[٢٢٧] الطيالسي وأحمد بسند صحيح .

[٢٢٨] ابن خزيــمة (١ / ١٦٦ / ٢) والطبرانــي والــمقدسي بسند صحيح .

دەخوێنـــدەوە [٢٢٩] ، وە هەنــدێك جـاریش ســورەتی ﴿ والمرســـــلات ﴾ ی (٧٧ : ٥٠) دەخوێندەوە ، لە دوا نوێژەکانی پێش مردنی ﷺ " [٢٣٠].

وە" هەندێك جاری تر یەکێك لە درێژترین دوو سورەت (واتە : بطولی الطولیین [٢٣١]) کـە سورەتی ﴿ الأعراف ﴾ـە (٢٠٦ : ٧) [لە دوو ڕکاتدا دەخوێندەوە] " [٢٣٢].

وە " جاری واش هەبوو سورەتی ﴿الأنفال﴾ ی (٨: ٧٥) لە دوو ڕکاتدا دەخوێندەوە " [٢٣٣].

خوێندنەوە لە سوننەتی پاش نوێژی مەغریب

بەڵام سەبارەت بە خوێندنەوەی لە دوو ڕکـاتی پـاش نوێـژی مـەغریب ، ئـەوا " سـورەتی ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴾ (: ٦ : ١٠٩) ، و ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ (٤:١١٢) دەخوێندەوە " [٢٣٤].

٥ ـ نوێژی عیشا :

وە " پێغەمبــەری خــوا ﷺ لــە دوو ڕکــاتی یەکەمینــەکانی نوێــژی عیــشادا ، ســورەتە ناوەندیەکانی حەوت یەکی کۆتایی قورئانی پیرۆزی دەخوێندەوە (واتـە : من وسط المفصل) [٢٣٥] ، بۆ نموونە : هەنـدێك جـار سـورەتی ﴿وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا﴾ (٩١: ١٥) ، وە سـورەتە هاوشـێوەکانی دەخوێندەوە " [٢٣٦].

وە " جاری واش هـەبوو سـورەتی ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾ ی (٨٤ : ٢٥) دەخوێنـدەوە ، و تیاشیدا سوژدەی دەبرد " [٢٣٧].

---

[٢٢٩] البخاري ومسلم .

[٢٣٠] البخاري ومسلم .

[٢٣١] أي : بأطول السورتين الطويلتين ، و " الطولـى " تأنيث " أطول " ، و " الطوليين " : تثنيته طولــى ، وهما [الأعراف] اتفاقا ، و [الأنعام] على الأرجح ؛ كما في " فتح الباري " .

[٢٣٢] البخاري وأبو داود وابن خزيــمة (١ / ٦٨ / ١) وأحمد والسراج والمخلص .

[٢٣٣] الطبرانــي في " الكبير " بسند صحيح .

[٢٣٤] أحمد والـمقدسي والنسائي وابن نصر والطبرانــي .

[٢٣٥] النسائي و أحمد بسند صحيح .

[٢٣٦] أحمد والترمذي وحسنه .

[٢٣٧] البخاري ومسلم والنسائي .

وه " جارێکیان له سه‌فه‌رێك دا سوره‌تی ﴿وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ﴾ ی (٩٥ : ٨) [له رکاتی یه‌که‌مدا] خوێندوه‌وه " [٢٣٨] .

وه نه‌هیشی کردووه له درێژکردنه‌وه‌ی قورئان تیایدا ئه‌وه‌ش له‌و کاته‌ی که (معاذ) نوێژی عیشای به هاوه‌ڵانی کرد و دریژی کرده‌وه له سه‌ریان ، و پیاوێکیش له (ئه‌نصار) وازی له نوێژه‌که‌ی هێناو به‌ته‌نها نوێژه‌که‌ی ئه‌نجام دا ، که هه‌واڵه‌که‌ی پێگه‌یه‌نرا فه‌رمووی : ئه‌وه دووڕوه ، وه که ووته‌که‌ی (معاذ) گه‌شته ئه‌و پیاوه ڕۆشته لای پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و ئه‌وه‌ی که (معاذ) پێی ووتبووی پێی ڕاگه‌یاند ، پێغه‌مبه‌ری خواش ﷺ پێی فه‌رمووی : " أتريد أن تكون فتّاناً يا معاذ ؟ إذا أممت الناس فأقرأ بـ﴿وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا﴾ (٩١ : ١٥) ، و ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ (٧٧ : ١٩) ، و ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ﴾ (٩٦ : ١٩) ، و ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾ (٩٢ : ٢١) [فإنه يصلي وراءك الكبير والضعيف وذو الحاجة] " [٢٣٩] .

واته : ئه‌ی (معاذ) ئه‌ته‌وێ ببیت به فیتنه ، ئه‌گه‌ر پێشنوێژیت بۆ موسڵمانان کرد ئه‌وا سوره‌تی ﴿وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا﴾ (٩١ : ١٥) و ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ (٧٧ : ١٩) ، و ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ﴾ (٩٦ : ١٩) ، و ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾ (٩٢: ٢١) بخوێنه ، چونکه که‌سانێکی پیر و لاواز وپێویستیدار به‌دواته‌وه نوێژ ده‌که‌ن .

٦ ـ شه‌و نوێژ :

" پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ جاری وا هه‌بوو ده‌نگی به‌رز ده‌کرده‌وه به خوێندنه‌وه‌ی قورئانه‌که‌ی ، جاری واش هه‌بوو ده‌نگی نزم ده‌کرده‌وه [٢٤٠] ، جاری وا هه‌بوو خوێندنه‌وه‌که‌ی کورت ده‌کرده‌وه جاری واش هه‌بوو درێژی ده‌کرده‌وه ، جاری واش هه‌بوو زۆر درێژی ده‌کرده‌وه ، به‌شێوه‌یه‌ك هه‌روه‌کو (عبدالله) ی کوڕی (مسعود) ﷺ ده‌فه‌رموێت : " شه‌وێکیان له گه‌ڵ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نوێژم کرد ئه‌وه‌نده به‌پێوه ڕاوه‌ستا تاکو نیازی خراپم بۆ دروست بوو ، پێیان فه‌رموو : نیازه خراپه‌که‌ت چی بوو ؟ فه‌رمووی : ویستم دابنیشم و پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌و شێوه‌یه به جێ بهێڵم " [٢٤١] .

---

[٢٣٨] البخاري ومسلم والنسائي .

[٢٣٩] البخاري ومسلم والنسائي ، وهو مخرج في " الإرواء " .

[٢٤٠] النسائي بسند صحيح .

[٢٤١] البخاري ومسلم .

وە (حذيفة)ی کوڕی (اليمان) یش ﷺ فەرموویەتی : " شەوێکیان لە گەڵ پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژم کرد ، دەستی کرد بە خوێندنەوەی سورەتی ﴿ البقرة ﴾ ، منیش ووتم : لە سەری سەد ئایەت کڕنووش دەبات ، بەڵام هەربەردەوام بوو ، جارێکی تر ووتم : بە دوو ڕکات تەواوی دەکات ، کەچی هەر بەردەوام بوو ، ووتم کۆتایی پێ ئەهێنێت و کڕنووش دەبات ، پاشان سورەتی ﴿ النساء ﴾ ی دەست پێکرد کۆتایی پێهێنا ، پاشان سورەتی ﴿ آل عمران ﴾ دەست پێکرد [٢٤٢] ، و کۆتایی پێهێنا ، خوێندنەوەکەشی لە سەر خۆ بوو ، هەر کە دەگەشت بە ئایەتێك تەسبیحاتی تێدا ببوایە : (سبحان الله) ی دەکرد ، وە کە دەگەشت بە ئایەتێك شوێنی پەناگرتن بوایە بەخوای پەروەردگار ، پەنای پێ دەگرت ، پاشان کڕنووشی برد ..." هتد فەرموودەکە [٢٤٣] .

وە " شەوێکیان بەنەخۆشیەوە حەوت سورەتە درێژەکەی خوێندەوە" [٢٤٤] .

وە " جاری واش هەبوو لە هەر ڕکاتێکدا سورەتێك لەو سورەتانەی دەخوێندەوە" [٢٤٥] .

وە " هەرگیز لێیوە نەزانراوە کە هەموو قورئانی پیرۆزی لە شەوێکدا خوێندبێتەوە " [٢٤٦] ، بەڵکو ئەوەی پێباش نەبوو بۆ (عبدالله) ی کوڕی (عمرو) ﷺ کە پێی فەرمووی : " اقرأ القرآن في كل شهر " ، لە هەموو مانگێکدا بیخوێنە ، فەرمووی : توانام لەوە زیاتر تێدایە ، پێی فەرمووی : " فاقرأهُ في عشرين ليلة " ، باشە لە بیست شەودا بیخوێنەوە ، دیسانەوە فەرمووی : توانام لەوە زیاتر تێدایە ، ئەم جارەیان پێی فەرمووی : " فاقرأهُ في سبع ولا تزد على ذلك " [٢٤٧] ، لە هەفتەیەکدا بیخوێنەوەو لە سەر ئەمەشەوە زیادی مەکە .

پاشان " ڕێی پێدا لە پێنج شەودا بیخوێنێتەوە " [٢٤٨] .

پاشان " ڕێی پێدا لە سێ شەودا بیخوێنێتەوە " [٢٤٩] .

---

(٢٤٢) هكذا في الرواية بتقديم [النساء] على [آل عمران] ، وهو دليل على جواز ترك مراعاة ترتيب المصحف العثماني في القراءة ، ومضى مثله.

(٢٤٣) مسلم والنسائي .

(٢٤٤) أبو يعلى الحاكم وصححه ووافقه الذهبي ، وفي رواية " الطُوَل " : قال ابن الأثير : " بالضم جمع الطولى مثل الكبرى والكبر ، واسبع الطوال هي [البقرة] و [آل عمران] و [النساء] و [المائدة] و [الأنعام] و [الأعراف] و [التوبة] " .

(٢٤٥) أبو داود والنسائي بسند صحيح .

(٢٤٦) مسلم وأبو داود .

(٢٤٧) البخاري ومسلم .

(٢٤٨) النسائي الترمذي وصححه .

وه لێشی قەدەغە کرد لەوە کەمتر بیخوێنێتەوە [٢٥٠] ، و هۆکارەکەشی بەوە هێنایەوە ، کە : " من قرأ القرآن في أقل من ثلاث لم يفقهه " [٢٥١].

واتە : هەر کەسێك لە سی ڕۆژ کەمتر قورئان بخوێنێتەوە ، لێ ی تێناگات .

وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " لا يفقه من قرأ القرآن في أقل من ثلاث " [٢٥٢] ، واتە : ئەو کەسەی کە لەسێ ڕۆژ کەمتر قورئان بخوێنێتەوە لێ ی تێناگات ، پاشان لە ووتەیەکی تریدا هاتووە کە فەرموویەتی :" فإنَّ لكل عابد شرة [٢٥٣] ولكل شرة فترة فإما إلى سنة وإما إلى بدعة فمن كانت إلى سنة فقد اهتدى ومن كانت فترته إلى غير ذلك فقد هلك " [٢٥٤] .

واتە : هەموو پەرستشکارێك توندی و حەماسەتێکی تێدایە ، هەموو توندی و حەماسەتێکیش ساردبوونەوەیەکی هەیە ، ئەو سارد بوونەوەیەش یان لە سنوری سوننەتدا دەوەستێ ، یان لە سنوری بیدعەدا دەوەستێ : ئەو کەسەی کە ساردبوونەوەکەی لە سنوری سوننەتدا بێ ئەوا هیدایەت دراوە ، ئەوەش کە سارد بوونەوەکەی لە سنوری غەیری سوننەت بێت ئەوا بە هەلاکەتدا چووە .

بۆیە " پێغەمبەری خوا ﷺ لە سێ ڕۆژ کەمتر قورئانی نەدەخوێندەوە" [٢٥٥].

وە دەیفەرموو : " من صلى في ليلة بمائتي آية فإنه يكتب من القانتين المخلصين " [٢٥٦].

---

[٢٤٩] البخاري وأحمد .

[٢٥٠] الدارمي وسعيد بن منصور في " سننه " بإسناد صحيح .

[٢٥١] أحمد بسند صحيح .

[٢٥٢] الدارمي والترمذي وصححه .

[٢٥٣] بكسر الشين المعجمة وتشديد الراء ؛ واتە : هیممەت و گەرم و گوڕی ، و (شرة الشباب) : سەرەتا و توند و تیژیەتی .

پێشەوا (الطحاوي) فەرموویەتی : " هي الحدة في الأمور التي يريدها المسلمون من أنفسهم في أعمالهم التي يتقربون بها إلى ربهم عز وجل ، وإن رسول الله ﷺ أحب منهم فيها ما دون الحدة التي لا بد لهم من القصر عنها والخروج منها إلى غيرها ، وأمر بالتمسك من الأعمال الصالحة بما قد يجوز دوامهم عليه ولزومهم إياه ؛ حتى يلقوا ربهم عزو جل ، و روي عنه ﷺ في كشف ذلك المعنى أنه قال : (أحب الأعمال إلى الله أدومها وإن قل)".

دەڵێم : ئەم فەرموودەیەی کە هێناویەتیەوە و بە ووشەی (روي)یەی لە پێشدا هێناوەتەوە ، فەرموودەیەکی (صحيح) ە ، (متفق عليه) یە ، دایکە (عائشة) - ڕەزای خوای لێ بێت - دەیگێڕێتەوە .

[٢٥٤] أحمد وابن حبان في " صحيحه " .

[٢٥٥] ابن سعد (١ / ٣٧٦) وأبو الشيخ في " أخلاق النبي ﷺ " (٢٨١) .

[٢٥٦] الدارمي والحاكم وصححه ، ووافقه الذهبي .

واتە : هەر کەسێك بتوانێت لە شەوێك دا دووسەد ئایەت بخوێنێت لە شەونوێژەکەیدا ، ئەوا لە (القانتين المخلصين) دادەنرێت .

وە " هەموو شەوێك سورەتی ﴿ بني إسرائيل ﴾ (١٧ : ١١١) ، و سورەتی ﴿الزمر ﴾ ی (٧٥ : ٣٩) دەخوێندەوە "[٢٥٧].

وە دەیفەرموو : " من صلى في ليلة بمائة آية لـم يكتب من الغافلين "[٢٥٨].

واتە : هەرکەسێك بتوانێت لە شەوێك دا سەد ئایەت لە شەو نوێژەکەیدا بخوێنێتەوە ، ئەوا لە بێ ئاگایان ناژمێررێت .

وە " جاری واش هەبوو نزیکەی پەنجا ئایەتی یان زیاتری دەخوێندەوە "[٢٥٩].

وەجاری واش هەبوو " نزیکەی سورەتی ﴿يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ﴾ی (٧٣:٢٠) دەخوێندەوە "[٢٦٠].

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ بە درێژی شەوگار شەونوێژی نەدەکرد "[٢٦١] زۆر بە دەگمەن نەبێت .

(عبد الله) ی کوڕی (خباب) ی کوڕی (الأرت) رضي الله عنه ـــ کە یەکێکە لەو هاوەڵانەی ئامادەی جەنگی بەدر بووە لە گەڵ پێغەمبەری خوادا ﷺ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ بۆمان دەگێڕێتەوەو دەفەرموویت : شەوێك بە درێژی چاودێری پێغەمبەری خوام دەکرد ﷺ (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : بەدرێژی شەوێك کە تیایدا شەونوێژی دەکرد) تاکو ئەوکاتەی کە گزنگی بەربەیان دەرکەوت ، و سەلامی نوێژەکەی دایەوە ، خەبباب فەرمووی : لە جێگەی دایك

---

[٢٥٧] أحمد وابن نصر بسند صحيح .

[٢٥٨] الدارمي والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي .

[٢٥٩] البخاري وأبو داود .

[٢٦٠] أحمد وأبو داود بسند صحيح .

[٢٦١] مسلم وأبو داود .

دەڵێم : لە بەر ئەم فەرموودەیە و فەرموودەی تریش ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە مەکروهە بە بەردەوامی ، یان زۆربەی جار هەموو شەو بەدرێژی زیندووبکریتەوە ، چونکە پێچەوانەی سوننەتی پێغەمبەری خوایە ﷺ ، چونکە ئەگەر زیندووکردنەوەی هەموو شەو بەدرێژی چاکتر بوایە ، ئەوا پێغەمبەری خوا ﷺ لە دەستی خۆی نەدەدا ، باشترین ڕێبازیش ڕێبازی (محمـد) ــە ﷺ ، بەوەش هەڵنەخەڵەتیت کە لە پێشەوا (أبو حنيفة) ەوە ـ بە ڕەحمەت بێت ـ دەیگێڕنەوە کە گوایا چل ساڵ ماوەتەوە نوێژی بەیانی بە دەستنوێژی عیشا دەکرد ، چونکە ئەم ڕیوایەتە هیچ بنەوایەکی نیە لێ یەوە ، بەڵکو (العلامة الفيروز أبادي) لـــە " الرد على المعترض " (٤٤ / ١) فەرموویەتی :

" هذا من جملة الأكاذيب الواضحة التـي لا يليق نسبتها إلى الإمام ، فما في هذا فضيلة تُذكر ، وكان الأولـى بـمثل هـذا الإمـام أن يأتـي بالأفضل ، ولا شك أن تجديد الطهارة لكل صلاة أفضل وأتم وأكمل ، هذا إن صح أنه سهر طوال الليل أربعين سنة متوالية ! وهذا أمر بالمحال أشبه ، وهو من خرافات بعض المتعصبين الجهال ، قالوه في أبـي حنيفة وغيره ، وكل ذلك مكذوب ".

و باوكم بيت (يان : دايك و باوكم بەقوربانت بێت) ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئـەم شـەو نوێـژێکت ئەنجام دا هەرگیز نەمبینیویت ئەنجامی بدەی ، ئەویش فەرمووی : " أجل إنما صلاة رغب ورهب [وإنـي] سألت ربـي عز وجل ثلاث خصال فأعطانـي اثنتين ومنعني واحدة : سألت ربـي أن لا يهلكنا بما أهلك به الأمم قبلنا (وفي لفظ : أن لا يهلك أمتي بسنة) فأعطانيها ، وسألت ربـي عز وجل أن لا يظهر علينا عدوا من غيرنا فأعطانيها ، وسألت ربـي أن لا يلبسنا شيعاً فمنعنيها " (٢٦٢) .

وە جارێکیان لە هەموو شەونوێژەکەی ئایەتێکی دووبارە دەکردەوە تا ڕۆژی لێ بووەوە ، ئەویش ئەو ئایەتە بوو کە خوای پەروەردگار تیایدا فەرموویەتی : ﴿ إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (٥:١١٨) .

واتە : ئەگەر سزایان بدەیت ئەوا بەندەی خۆتن ، ئەگەر لێشیان خۆشبیت ، ئـەوا خـاوەن توانا و دەسەڵات و داناییت .

کڕنووش و سوژدە و پاڕانەوەکانی هەموو هەر بەم ئایەتە بوو ، کە ڕۆژ بـووە (أبـو ذر) فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەم شەو بەردەوام هەر ئەم ئایەتەت خوێندەوە تـاکو ڕۆژت کردەوە کڕنـووش وسـوژدە و پاڕانـەوەکانت هـەر هـەموو بـەم ئایەتـە بـوو ، لـە کاتێکدا خـوای پەروەردگار هەموو قورئانی پێ فێرکردوویت ، ئەگەر یەکێك لە ئێمـە بیکردبایـە شـتمان لـە دڵدا بەرامبەری دروست دەبوو ؟ پێغەمبەری خـواش ﷺ فـەرمووی : " إنـي سألت ربـي عز وجـل الشفاعة لأمتي فأعطانيها وهي نائلة إن شاء الله لمن لا يشرك بالله شيئاً " (٢٦٣) .

واتە : داوای شەفاعەتم کرد بۆ ئوممەتەکەم لە پەروەردگارم ، ئەویش پێی بەخشیم ، ئەو کەسانەش بەری دەکەون کە خوای پەروەردگار بە تاك و تەنها بپەرەستن ، و هیچ هـاوەڵێکی بـۆ بڕیار نەدەن .

وە " پیاوێك پێی فەرموو : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ دراوسێیەکم هەیە شەو نوێـژ دەکـات ، و جگـە لە سورەتی ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ (١١٢ : ٤) ناخوێنێتەوە (هـەر دووبـارەی دەکاتـەوە) (لـە وەش زیـاتر هـیچ

---

(٢٦٢) النسائي وأحمد والطبرانـي (١ / ١٨٧ / ٢) وصححه الترمذي .

(٢٦٣) النسائي وابن خزيـمة (١ / ٧٠ / ١) وأحمد وابن نصر و الـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي .

سورەتێکی تری قورئانی پیرۆز ناخوێنێتەوە) ، وەکو ئەوەی بەکەمی بزانێت ، پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فەرمووی : " والذي نفسي بيده إنها لتعدل ثلث القرآن " [٢٦٤] .

واتە : سوێند بەوکەسەی کە نەفسی منی بەدەستە ، ئەو سورەتە بەرامبەر بە سێیەکێکی قورئانی پیرۆزە .

٧ ـ نوێژی وەتر :

پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕکاتی یەکەمدا سورەتی ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ (٨٧ : ١٩) ، و لە ڕکاتی دووەمدا سورەتی : ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ (١٠٩ : ٦) ، و لە ڕکاتی سێیەمیشدا سورەتی ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ ی (١١٢ : ٤) دەخوێندەوە [٢٦٥] .

وە هەندێك جار سورەتی ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ (١١٣ : ٥) ، و سورەتی ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ (١١٤ : ٦) یشی بۆ زیاد دەکردن [٢٦٦] .

وە جارێکیان سەد ئایەتی لە سورەتی ﴿ النساء ﴾ ی (٤ : ١٧٦) لە ڕکاتە تاکەکەی وەتردا خوێندەوە [٢٦٧] .

بەڵام سەبارەت بەو دوو ڕکاتەی دوای نوێژی وەتر [٢٦٨] ، پێغەمبەری خوا ﷺ دوو سورەتی ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ﴾ (٩٩:٨) ، و ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ ی تێدا دەخوێندنەوە [٢٦٩] .

---

[٢٦٤] أحمد و البخاري .

[٢٦٥] النسائي والحاكم وصححه .

[٢٦٦] الترمذي وأبو العباس الأصم في ((حديثه)) (ج ٢ رقم ١١٧) وصححه الحاكم ووافقه الذهبي .

[٢٦٧] النسائي وأحمد بسند صحيح .

[٢٦٨] ثبتت هاتان الركعتان في " صحيح مسلم " وغيره ، وهما تنافيان قوله ﷺ : " اجعلوا آخر صلاتكم بالليل وترا " رواه البخاري ومسلم ، وقد اختلف العلماء في التوفيق بين الحديثين على وجوه لم يترجح عندي شيء منها ، والأحوط تركها اتباعاً للأمر . والله أعلم .

ثم وقفت على حديث صحيح يأمر بالركعتين بعد الوتر ؛ فالتقى الأمر بالفعل ، وثبت مشروعية الركعتين للناس جميعا ، والأمر الأول يحمل على الاستحباب فلا منافاة وقد خرجته في " الصحيحة " (١٩٩٣). والحمد لله على توفيقه.

[٢٦٩] أحمد وابن نصر والطحاوي (١ / ٢٠٢) وابن خزيمة وابن حبان بسند حسن صحيح .

٨ ـ نوێژی جومعه :

وه " پێغەمبەری خوا ﷺ ـ هەندێك جار ـ له ڕكاتی یەكەمدا سورەتی ﴿ الجمعة﴾ (٦٢:١١) ی دەخوێندەوە ، و له ڕكاتەكەی تریدا سورەتی ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ﴾ (٦٣:١١)[٢٧٠] ، وەجاری واش هەبوو لـه جیاتی سورەتی ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾ـەی (٨٨:٢٦) دەخوێندەوە[٢٧١].

وه هەندێك جار " لـه ڕكـاتی یەكەمـدا سـورەتی ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ (٨٧: ١٩) ، و لـه ڕكاتی دووەمدا سورەتی ﴿هَلْ أَتَاكَ﴾ ی دەخوێندەوە[٢٧٢].

٩ ـ نوێژی دوو جەژنەكە :

وه " پێغەمبەری خوا ﷺ ـ هەندێك جار ـ له ڕكاتی یەكەمدا سـورەتی ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ و لـه ڕكاتەكەی تریدا سورەتی ﴿هَلْ أَتَاكَ﴾ ی دەخوێندەوە[٢٧٣] ، وه هەندێكجار تیایاندا " سورەتی ﴿ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ﴾ (٥٠:٤٥) ، و سورەتی ﴿اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ﴾ (٥٤: ٥٥) ی دەخوێندەوە "[٢٧٤].

١٠ ـ نوێژی جەنازە :

" سوننەت له نوێژی جەنازەدا ئەوەیه كه سورەتی ﴿ فاتحة الكتـــاب ﴾[٢٧٥] [وسـورەتێكی][٢٧٦] تێـدا بخوێنرێتـەوە " ، " بـه دەنگـی نـزم دەیخوێننـەوە، ئـەوەش دوای تـەكبیرەی ئیحـرام (كـه تەكبیرەی یەكەمه) "[٢٧٧].

---

[٢٧٠] مسلم وأبو داود ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٤٥) .

[٢٧١] مسلم وأبو داود ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٤٥) .

[٢٧٢] مسلم وأبو داود.

[٢٧٣] مسلم وأبو داود .

[٢٧٤] مسلم وأبو داود .

[٢٧٥] ئەمەش ووتەی پێشەوا شافعی وأحمد وإسحاق ، وه هەندێك لـه پاشینه لێكۆڵەرەوەكانی مەزهەبی (أبـو حنیفـة)یه ئـەم بۆچوونەیان وەرگرتـوە ، بـەڵام خوێندنـەوەی سورەتێك پـاش سـورەتی ﴿ الفاتحـة ﴾ بۆچـوونێكه لـه بۆچـوونەكانی شـافعیەكان ، بۆچوونەكەش بۆچوونێكی ڕەوایه .

[٢٧٦] البخاري وأبو داود والنسائي ، وابن الجارود ، وليست الزيادة شاذة كما زعم التويجري ، انظر المقدمة .

[٢٧٧] النسائي والطحاوي بسند صحيح .

جوان خوێندنەوەی قورئان و دەنگ خۆش کردنەوە تیایدا لە کاتی نوێژ دا

" پێغەمبەری خوا ﷺ قورئانی بە جوانی دەخوێندەوە - هەروەکو خوای پەروەردگار فەرمانی پێکردبوو - نە دەیلەراندەوە و نەش پەلەی لێ دەکرد لە کاتی خوێندنیدا ، بەڵکو خوێندنەوەکەی بە شێوەیەك بوو " پیت پیتی تێدا دەردەخست ، مافی خۆی دەدانێ " [٢٧٨] ، بە شێوەیەك " سورەتی وای بەجوانی دەخوێندەوە درێژتر دەبوەوە لە سورەتێکی لە خۆی درێژ تر " [٢٧٩] .

وە دەیفەرموو : " يقال لصاحب القرآن : اقرأ وارتق ورتل كما كنت ترتل في الدنيا فإن منزلك عند آخر آية تقرؤها " [٢٨٠] .

واتە : بە قورئان خوێن دەوترێت : بە جوانی بخوێنەوەو بەرزبەروە ، هەروەکو چۆن لە دونیادا بەجوانی دەتخوێندەوە ، پلەو مەنزڵگات - لە بەهەشت دا - بە پێی دوا ئایەتە کە دەیخوێنیتەوە .

وە " خوێندنەوەکەی درێژ دەکردەوە لە پیتەکانی درێژ کردنەوەدا (واتە : حروف المد) ، بۆ نموونەوە : ﴿ بسم الله ﴾ ی درێژ دەکردەوە و ﴿ الرحمن ﴾ ی درێژ دەکردەوە و ﴿الرحيم﴾ی درێژ دەکردەوە [٢٨١] ﴿النضيد ﴾ [٢٨٢] ، و هاو شێوەکانیشی بە هەمان شێوە درێژ دەکردەوە .

وە پێغەمبەری خوا ﷺ لە کۆتایی هەموو ئایەتێکدا دەوەستا هەروەکو لە پێشدا باسکرا [٢٨٣] .

وە " - جاری واش هەبوو - ئەو دەنگەی کە لە قورگ دا دەردەچوو دووبارەی دەکردەوە (الترجيع) [٢٨٤] ، هەروەکو لە ڕۆژی فەتحی مەککەدا ئەنجامی دا ، لەو کاتەی بەسەر

---

[٢٧٨] ابن المبارك في " الزهد " (١ / ١٦٢) من " الكوكب المنير " (٥٧٥) ، وأبو داود وأحمد بسند صحيح .

[٢٧٩] مسلم ومالك .

[٢٨٠] أبو داود والترمذي وصححه .

[٢٨١] البخاري وأبو داود .

[٢٨٢] البخاري في " خلق أفعال العباد " بسند صحيح .

[٢٨٣] لە باسی خوێندنەوەی سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ دا .

[٢٨٤] من الترجيع ؛ قال الحافظ : " هو تقارب ضروب الحركات في القراءة ، وأصله : الترديد ، وترجيع الصوت : ترديده بالحلق ، وقال المناوي : " وذلك ينشأ غالباً عن أريحية وانبساط والمصطفى ﷺ حصل له من ذلك حظ وافر يوم الفتح ".

ووشترەکەیەوە بوو ، و سورەتی ﴿الفتح﴾ ی (٢٩:٤٨) دەخوێندەوە [خوێندنەوەیەکی هێمن و لە سەرخۆی هەبوو] (٢٨٥) ، (عبدالله) ی کوڕی (مغفل) ﷺ بەم شێوەیە دووبارە کردنەوەی پیتەکانمان بۆ دەگێڕێتەوە (آ آ آ) (٢٨٦) .

وە فەرمانیشی بە خۆشکردنەوەی دەنگ دەکرد لە کاتی قورئان خوێندندا ، و دەیفەرموو : " زينوا القرآن بأصواتكم فإن الصوت الحسن يزيد القرآن حسناً " (٢٨٧) .

واتە : قورئان بڕازێننەوە بە دەنگەکانتان ، چونکە دەنگی خۆش قورئان زیاتر دەڕازێنێتەوە .

وە دەیفەرموو : " إن من أحسن الناس صوتاً بالقرآن الذي إذا سمعتموه يقرأ حسبتموه يخشى الله " (٢٨٨) .

واتە : خۆشترین دەنگ دەنگی کەسێکە : کە گوێتان لە دەنگی دەبێ لە کاتی قورئان خوێندندا وا بزانن لە خوا دەترسێ .

وە فەرمانیشی دەکرد بە خۆشکردنەوەی دەنگ لە کاتی قورئان خوێندنەوەدا ، و دەیفەرموو : " تعلموا كتاب الله ، وتعاهدوه ، واقتنوه ، وتغنوا به ، فوالذي نفسي بيده لهو أشد من المخاض في العقل " (٢٨٩) .

واتە : فێری کتێبەکەی پەروەردگارتان بن ، زۆریش بیخوێننەوە ، و بایەخشی پێ بدەن ، و دەنگیشتان خۆشبکەنەوە لە کاتی خوێندنەوەیدا ، چونکە سوێند بێ بەو کە نەفسی منی بەدەستە ، لەو ووشتری ئاووس توندتر لە دەست دەردەچێت کە بە پەت بەسترابێتەوە .

---

(٢٨٥) البخاري ومسلم .

(٢٨٦) پێشەوا (الحافظ) لە واژەکردنی واتای (آ آ آ) دا فەرموویەتی : " همزة مفتوحة بعدها ألف ساكنة ثم همزة أخرى " ، ونقل الشيخ علي القاري مثله عن غير الحافظ ، ثم قال : " والأظهر أنها ثلاث ألفات ممدودات " .

(٢٨٧) البخاري تعليقا ، وأبو داود والدارمي والحاكم وتمام الرازي بسندين صحيحين.

تنبيه : انقلب الحديث الأول على بعض الرواة ؛ فرواه بلفظ : " زينو أصوتكم بالقرآن " وهو خطأ بين رواية ودراية ، ومن صححه فهو أغرق في الخطأ ؛ لمخالفته للروايات الصحيحة المفسرة في الباب ، بل هو مثال صالح للحديث المقلوب ، وبيان هذا الإجمال في " الأحاديث الضعيفة " (٥٣٢٨) .

(٢٨٨) حديث صحيح ، رواه ابن المبارك في " الزهد " (١ / ١٦٢) من " الكوكب المنير " (٥٧٥) ، والدارمي وابن نصر والطبراني وأبو نعيم في " أخبار أصبهان " والضياء في " المختارة " .

(٢٨٩) الدارمي وأحمد بسند صحيح . (المخاض) : واتە : ووشتر ، وە (العقل) كۆی (عِقال)ـە : ئەوەش ئەو گوریسەیە کە قاچی ووشتری پێ دەبەسترێتەوە .

وە دەیفەرموو : " ليس منا من لـــم يتغن بالقرآن " (٢٩٠) .

واتە : لە ئێمە نیە ئەو کەسەی کە هەوڵی دەنگ خۆشکردنی نەدات لە کاتی قورئان خوێندنیدا .

وە دەیفەرموو : " (ما أذِن (٢٩١) الله لشيء ما أذِنَ (وفي لفظ : كأذنــه) لنبـــي [حسن الصوت (وفي لفظ : حسن الترنم)] يتغنـــى بالقرآن [يجهر به] " (٢٩٢).

واتە : خوای پەروەردگار بیستنی دەنگی هیچ شتێکی لە لا باش نەبووە ، وەکو بیستنی دەنگی پێغەمبەرێکی [دەنگ خۆش (لە گۆ(لەفن)ێکی تردا هاتووە : صەدا خۆش)] ی لا باش بووە ، دەنگی خۆشبکاتەوە و [دەنگی بەرز بکاتەوە لە خوێندنەوەکەی].

وە بە (أبو موسى الأشعري) ﷺ فەرمووی : " لو رأيتنـــي وأنا أستمع لقراءتك البارحة لقد أوتيت مزماراً (٢٩٣) من مزامير آل داود " فقال أبو موسى:لو علمت مكانك لـــحبرت لـــك (٢٩٤)- يريد تحسين الصوت- تحبيراً " (٢٩٥).

واتە : ئەگەر دەمتبینی ، ئێوارەی ئەو کاتەی کە گوێم لە خوێندنەوەکەت دەگرت ، بە ڕاستی : بەشێك لە دەنگ خۆشیەکەی بنەماڵەی داودت پێ بەخشراوە ، ئەویش فەرمووی : ئەگەر دەمزانی گویم لێ دەگریت دەنگم خۆشتر دەکردەوە .

ڕاست کردنەوەی هەڵەکانی پێشنوێژ لە قورئان خوێندنیدا

وە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەشی کردووە بە سوننەت ، کە ئەگەر پێشنوێژ تووشی هەڵە بوو لە قورئان خوێندنیدا بۆی ڕاست بکرێتەوە ، بۆیە دەبینین جارێکیان " پێغەمبەری خوا ﷺ

---

(٢٩٠) ابو داود وصححه الـــحاكم ووافقه الذهبـــي .

تنبيه : ... إلـــخ ، [تەواو کەری ئەم پەراوێزەمان نەنووسیوە لە بەر درێژی پەراوێزەکە ، وە هیچ پەیوەندییەکیشی بەم بابەتەوە نیە ، بەڵکو وەلام دانەوەیە بۆ هەندێك لە ڕەخنە گران ! ! !] وەرگێڕ .

(٢٩١) قال المنذري : " بكسر الذال ؛ أي : ما استمع الله لشيء من كلام الناس ؛ كما استمع إلى من تغنـــى بالقرآن ؛ أي : يُحَسِّنُ به صوته ، وذهب سفيان بن عيينة وغيره إلى أنه من الإستغناء ، وهو مردود " .

(٢٩٢) البخاري ومسلم ، والطحواي وابن منده في " التوحيد " (١ / ٨١) .

(٢٩٣) زانایان فەرموویانە : مەبەست بە (مزمار) لێرەدا :دەنگی خۆشە ،وە بنەوای (الزمر) :گۆرانییە ، وە (آل داود) خودی پێغەمبەر داودە - عليه السلام - ، وە (آل) ی فلان بـەخۆیشی دەوترێت ، وە پێغەمبەر داودە - عليه السلام - زۆر دەنگ خـــۆش بووە . پێشەوا (النووي) ئەمەی گێڕاوەتەوە لە " شرح مسلم " دا .

(٢٩٤) مەبەستی : دەنگ خۆشکردنەوە ، و غەمگین کردنی .

(٢٩٥) عبد الرزاق في " الأمالي " (٢ / ٤٤ / ١) ، والبخاري ومسلم وابن نصر والـــحاكم .

نوێژێکی ئەنجام داو تیایدا قورئانی خوێندەوە و خوێندنەوەکەی لێ تێکەڵ بوو ، کە سەلامی دایەوە بە (أُبَــي) ﷺ" ی فەرموو : " أصليت معنا ؟ " واتە : نوێژت لە گەڵ ئێمەدا کرد ؟ فەرمووی : بەڵێ ، ئەویش فەرمووی : " فما منعك [أن تفتح علي] ؟ " [٢٩٦] ، واتە : ئەی چی ڕێی لێ گرتی بۆم ڕاست بکەیتەوە ؟

پەناگرتن بە خوا (الإستعاذة) ، و تف کردن لە نوێژدا بۆ وەسوەسە لەخۆ دوورخستنەوە

وە (عثمان) ی کوڕی (أبي العـــاص) ﷺ پــێی فـەرموو : ئـەی پێغەمبـەری خـوا ﷺ ! شەیتان بوو بە ڕێگر لە نێوان مـن و خوێندنەوەکـەم لـە نوێژەکـەم دا : خوێندنەوەکـەی لێ تێک دەدام ؟ پێغەمبەری خواش ﷺ پــێی فـەرموو : " ذاك شيطان يقال له : خِنْزِب فإذا أحسسته فتعوذ بالله منه واتفل[٢٩٧] على يسارك ثلاثا " قال ففعلت ذلك فأذهبه الله عنـــي [٢٩٨] .

واتە : ئەوە شەیتانێکە پــێی دەوترێت : (خِنــزِب) جا ئەگەر جارێکی تـر هەستت پێکرد ، ئەوا پەنا بگرە بە خوای پەروەردگار لەو شەیتانە و سێ جاریش تف بکە بە لای چەپت دا . دەفــەرموویت : ئــەوەی کــە پێغەمبــەری خــوا ﷺ پـــێی فــەرمووم ئــەنجامم دا ، خــوای پەروەردگاریش لێ ی دورخستمەوە .

کڕنووش

پاش ئەوەی کـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە خوێندنـەوە دەبـووەوە ، ماوەیـەکی کـەم بـێدەنگ دەبوو (سكت سكتة) [٢٩٩] ، پاشان هەردوو دەستی بـەرز دەکردنـەوە [٣٠٠] ـ بـەو شێوەیەی کە لـە پێشدا باسکرا (لە تەکبیرەی دابەستنی نوێژدا) ـ پاشان (الله أكبر) ی دەکرد [٣٠١] ، و کڕنووشی دەبرد [٣٠٢] .

---

[٢٩٦] أبو داود وابن حبان والطبراني وابن عساكر (٢/٢٩٦/٢) والضياء في " المختارة " بسند صحيح.

[٢٩٧] لە (التفل)ەوە وەرگیراوە ، بریتیشە : لە تفێك کە کەمترین تەڕی لە گەڵدا بێت ، واتە : لە فووکردن زیاترە.

[٢٩٨] مسلم وأحمد . وە پێشەوا (النووي) فەرموویەتی :

" لەم فەرموودەدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە سوننەتە پەنا بگریت بە خوای پەروەردگار لە شەیتان لەکاتی وەسوەسە بۆکردنت ، لە گەڵ تفکردن بەلای چەپدا " .

[٢٩٩] أبو داود الحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

وە فەرمانیشی کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئنجام نە (الـمسيء صلاته) و پێی فەرموویەتی : " إنـها لا تتم صلاة أحدكم حتى يسبغ الوضوء كما أمره الله . . . ثم يكبر الله ويحمده ويمجده ويقرأ ما تيسر من القرآن مما علمه الله وأذن له فيه ثم يكبر ويركع [و يضع يديـه على ركبتيه] حتى تطمئن مفاصله وتسترخي . . ." الحديث (٣٠٣).

واتە : نوێژی هیچ کەسێك لە ئێوە تەواو نیە تاکو دەستنوێژەکەی بە باشی بەو شێوەیە نەشوات کە خوای پەروەردگار فەرمانی پێکردووە ... پاشان تەکبیرەی ئیحرام دابەستێت ، و شوکر و ستایشی خوای پـەروەردگار بکـات ، و ئـەوەش لـە توانایدا هـەبوو قورئـان بخوێنێت ، لەوەی کە خوای پەروەردگار فێری کردووە و ڕێی پێداوە تیایدا ، و پاشان ﴿ الله أكبر ﴾ بکات و کڕنووش ببات [دوو دەستیشی لە سەر ئـەژنۆکانی دابنـات] ، تـاکو هـەموو جومگـەکانی ئـارام دەبن و خاو دەبنەوە .

چۆنێتی کڕنووش بردن

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی کڕنووش بردنیدا نـاو دەسـتەکانی لـە سـەر چۆکەکانی دادەنان " (٣٠٤) .

وە " فەرمانیشی پێ دەکردن بەو کردارە " (٣٠٥) و هەروەها فەرمانیشی پێ کردووە بەو پیاوەی کـە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا (الـمسيء صلاته) ، هەروەکو لە پێشدا باسی لێ وەکرا .

ئەم بێدەنگ بوونەش پێشەوا (ابن القيم) جگە لەویش بە ئەوەندەیان داناوە کە هەناسەت بۆ بگەڕێتەوە .

(٣٠٠) البخاري ومسلم . ئەم دەست بەرزکردنـەوەیەمان بە (متواتر) ی پێگەیشتووە لە پێغەمبـەری خـواوە ﷺ ، هـەروەها لـە کاتی ڕاست بوونەوە لە کڕنووش ، ئەوەش مەزهەبی سێپێشەواکە وجگە لەوانیش لە زۆربەی فەرموودەناسان و فەقیهەکان ، وئـەوەش ئـەو کردارەیە کە پێشەوا مالك لە سەری مردووە ، هەروەکو (ابن العساكر) (١٥ / ٧٨ / ٢) بۆمانی گێڕاوەتەوە ،هەندێکیش لە حەنەفی مەزهەبەکان ئەوەیان هەڵبژاردووە لەوانەش ، (عصام) ی کوڕی (يوسف) ـە ـ أبو عصمة البلخي ـ (٢١٠) کە قوتابی پێشەوا (أبـو يوسف) ـە - بەڕەحمەت بێت - ، هەروەکو لە پێشەکی ئەم پەرتۆکەدا ئاماژەمان پێکردووە ، وە (عبدالله بن أحمد) لە " مسائله " (ص ٦٠) لە باوکیەوە دەیگێڕێتەوە :

" يرى عن عقبة بن عامر أنه قال في رفع اليدين في الصلاة : له بكل إشارة عشر حسنات " .

قلت : " ويشهد له الحديث القدسي ... ومن همَّ بحسنة فعملها كتبت له عشر حسنات إلى سبعمائة " رواه الشيخان . انظر : " صـحيح الترغيب " (١٦) .

(٣٠١) البخاري ومسلم .

(٣٠٢) البخاري ومسلم .

(٣٠٣) أبو داود والنسائي وصححه الـحاكم ووافقه الذهبـي .

(٣٠٤) البخاري وأبو داود .

وه " دەستەكانی جێگیر و توند دەكردن لە ئەژنۆكانی" [هەروەكو بڵێی ئەژنۆكانی گرتبێت] [٣٠٦] .

وه " پەنجەكانی لە یەكتر جیادەكردنەوە " [٣٠٧] ، وە فەرمانیشی بەو كردارە كردووە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا (المسيء صلاته) ، و پێی فەرموو: " إذا ركعت فضع راحتيك على ركبتيك ، ثم فرج بين أصابعك ، ثم امكث حتى يأخذ كل عضو مأخذه " [٣٠٨].

واتە : ئەگەر كڕنووشت برد ناو لەپەكانت (ناو دەستەكانت) لە سەر ئەژنۆكانت دابنێ و پەنجەكانت لە یەكتر جیابكەرەوە ، پاشان بمێنەوە لە كڕنووشەكەت دا تاكو هەموو ئەندامێكت جێی خۆی دەگرێتەوە .

وه " قوڕانیسكەكانی لە لاكەلەكانی جیا و دوور دەكردنەوە " [٣٠٩] .

وه " كاتێك كە كڕنووشی ببردایە پشتی پان و ڕێك و ڕاست دەكردەوە " [٣١٠] ، " بە شێوەیەك ئەگەر ئاووت بكردبایە بە سەر پشتیدا ڕادەوەستا " [٣١١] ، وە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا فەرمووی : " فإذا ركعت فاجعل راحتيك على ركبتيك ، وامدد ظهرك ، ومكن لركوعك " [٣١٢] .

واتە : ئەگەر كڕنووشت برد ئەوا ناو لەپەكانت جێگیر بكە لە ئەژنۆكانت ، و پشتیشت پان و ڕێك و ڕاست بكە ، و خۆیشت جێگیر بكە .

وه " سەری نە نزمتر دەكردەوە لە ئاستی پشتی ، و نەش لەئاستی پشتی بەرزتری دەكردەوە " [٣١٣] ، بەڵكو لەنێوانیاندا بوو [٣١٤] .

---

[٣٠٥] البخاري مسلم .

[٣٠٦] البخاري وأبو داود .

[٣٠٧] الحاكم وصححه ووافقه الذهبي ، والطيالسي ، وهو مخرج في " صحيح أبي داود" (٨٠٩) .

[٣٠٨] ابن خزيمة وابن حبان في " صحيحيهما " .

[٣٠٩] الترمذي وصححه ابن خزيمة .

[٣١٠] البيهقي بسند صحيح والبخاري .

[٣١١] الطبراني في " الكبير " و " الصغير " ، وعبد الله بن أحمد في " زوائد المسند " وابن ماجه .

[٣١٢] أحمد وأبو داود بسند صحيح .

[٣١٣] أبو داود والبخاري في " جزء القراءة " بسند صحيح ، ووشەی (لا يقنع) ؛ واتە : سەری بەرز نەدەكردەوە بە شێوەیەك لە ئاستی پشتی بەرزتربێت . (نهاية) .

[٣١٤] مسلم وأبو عوانة .

واجبێتی ئارامگرتن

(الطَّمأنينة) ی ئەندامەکان لە کڕنووشدا

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ ئارامی دەگرد لە کڕنووشەکانیدا " ، وە فەرمانیشی کردووە بەم کردارە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، هەروەکو لە بەشی پێشوودا باسی لێوە کرا .

وە دەیفەرموو : " أتـموا الركوع والسجود ؛ فوالذي نفسي بيده ؛ إنـي لأراكم من بعد (٣١٥) ظهري إذا ما ركعتم ، وما سجدتم " (٣١٦) .

واتە : کڕنووش و سوژدەکانتان بە تەواوی بەرن ، سوێند بێت بەو کەسەی کە نەفسی منی بەدەستە ، ئەتانبینم لە پشتی سەرەوە کە کڕنووش دەبەن یان سوژدە هەروەکو لە پێشەوە دەتان بینم .

وە " پیاوێکی بینی لە نوێژەکەیدا کڕنووش و سوژدەکانی بە تەواوی نەدەبرد ، وەکو ئەوەی دنووك لە زەوی بدات لە کاتی سوژدە بردنیدا ، فەرمووی : " لو مات هذا على حاله هذه ؛ مات على غير ملة محمد ؛ [ينقر صلاته كما ينقر الغراب الدم] مثل الذي لا يتم ركوعه وينقر في سجوده ؛ مثل الجائع الذي يأكل التمرة والتمرتين لا يغنيان عنه شيئا " (٣١٧) .

واتە : ئەگەر ئەو پیاوە لە سەر ئەم شێوەیەی بمرێت ، ئەوا مردنەکەی لە سەر ئایینی (محمد) ناژمێرێت ﷺ ، دەنووك دەدات لە زەوی هەروەکو چۆن قەلەڕەش دەنووك لە خوێن دەدات ، نموونەی ئەو کەسەش کە کڕنووشەکەی بە تەواوی نابات ، سوژدەکەشی وەکو ئەوەیە کە دەنووك لە زەوی بدات ، وەکو پیاوێکی برسی یە خورمایەك یان دوو خورما دەخوات ، و هیچ سوودێکی پێناگەیەنێت .

وە (أبو هريرة) ﷺ فەرموویەتی : خۆشەویستەکەم نەهی لێ کردووم کە دەنووك لە زەوی بدەم هەروەکو چۆن کەڵەباب (کەڵەشێر) دەنووك لە زەوی دەدات ، وە لا بکەمەوە لە

---

(٣١٥) واتە : لە پشتەوە ، هەروەکو لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە .

دەڵێم : ئەم بینینە بینینی ئاساییە ، و یەکێکە لە موعجیزەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ ، ئەوەش تایبەتە بە کاتی نوێژەوە ، و هیچ بەڵگەیەك نییە لە سەر گشتێتی ئەو بینینە .

(٣١٦) البخاري ومسلم .

(٣١٧) أبو يعلى في " مسنده " (٣٤٠ و ٣٤٩ / ١) ، والآجري في " الأربعين " ، والبيهقي والطبراني (١ / ١٩٢ / ١) والضياء في " المنتقى من الأحاديث الصحاح و الحسان " (٢٧٦ / ١) ، وابن عساكر (٢ / ٢٢٦ / ٢ و ٤١٤ / ١ و ٨ / ١٤ / ١ و ٧٦ / ٢) بسند حسن ، وصححه ابن خزيمة (١ / ٨٢ / ١) ، ولطرفه الأول دون الزيادة شاهد مرسل عند ابن بطة في " الإبانة " (٥ / ٤٣ / ١) .

نوێژەکەمدا هەروەکو چۆن ڕێوی لا دەکاتەوە ، وە داشبنیشم هەروەکو چۆن مەیموون دا دەنیشێت [٣١٨].

وە فەرموویەتی : " أسوأ الناس سرقة الذي يسرق من صلاته ".

واتە : خراپترین دز لە خەڵکیدا ئەو کەسەیە کە دزی لە نوێژەکەیدا بکات ، هاوەڵانی فەرموویان : ئەی پێغمبەری خوا ﷺ چون دزی لە نوێژەکەی دەکات ؟ ئەویش فەرمووی : " لا يتم ركوعها وسجودها " [٣١٩].

واتە : کڕنووش و سوژدەکانی بە تەواوی نابات .

وە - جارێکیان - " نوێژی دەکرد ، لاچاوی کەوتە سەر پیاوێك پشتی بە تەواوی ڕاست نەدەکردەوە لە کڕنووش و سوژدەکانیدا ، کە لە نوێژەکەی بووەوە فەرمووی : " يا معشر المسلمين إنه لا صلاة لمن لا يقيم صلبه في الركوع والسجود " [٣٢٠] .

واتە : ئەی موسڵمانان ، نوێژی تەواو نیە ئەو کەسەتان کە پشتی بە تەواوی ڕاست نەکاتەوە لە کڕنووش و سوژدەدا .

وە لە فەرموودەیەکی تردا فەرموویەتی : " لا تجزىء صلاة الرجل حتى يقيم ظهره في الركوع و السجود " [٣٢١] .

واتە : هیچ کەسێك نوێژی لە سەر ناکەوێت تاکو پشتی ڕاست نەکاتەوە لە کڕنووش و سوژدەکانیدا .

زیکرەکانی کڕنووش

پێغەمبەری خوا ﷺ لەم ڕوکنەدا جۆرەها زیکر و پاڕانەوەی دەکرد ، جارێك بەمەو جارێکی تر بەوەی تریان :

١ - سێ جار " سبحان ربي العظيم " ی دەووت [٣٢٢] .

---

[٣١٨] أخرجه الطيالسي وأحمد وابن أبي شيبة ، وهو حديث حسن ؛ كما بينته في تعليقي على " الأحكام " للحافظ عبد الحق الإشبيلي (١٣٤٨) .

[٣١٩] ابن أبي شيبة (١ / ٨٩ / ٢) والطبراني والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

[٣٢٠] ابن أبي شيبة (١ / ٨٩ / ١) وابن ماجة وأحمد بسند صحيح ، وانظر " الصحيحة " (٢٥٣٦) .

[٣٢١] أبو عوانة وأبو داود والسهيلي (٦١) وصححه الدارقطني .

[٣٢٢] أحمد وأبو داود وابن ماجة والدارقطني والطحاوي والبزار وابن خزيمة (٦٠٤) والطبراني في " الكبير " عن سبعة من الصحبة ، ففيه رد على من أنكر ورود التقيد بثلاث تسبيحات ؛ كابن القيم وغيره .

وە هەندێك جاریش زیاد لە سێ جار دووبارەی دەکردەوە [٣٢٣] .

وە جارێکیان ئەوەندە دووبارەی کردەوە لە شەو نوێژێکدا ، بەشێوەیەك کڕنووشەکەی نزیك قورئان خوێندنەوەکەی بوو ، خوێندنەوەکەشی تیایدا سێ سورەت بوو لە سورەتە درێژەکانی قورئانی پیرۆز : سورەتی ﴿ البقرة ﴾ ، و ﴿ النساء ﴾ ، و ﴿ آل عمران ﴾ ، لە نێوانیانیشدا پاڕانەوەو داوای لێ خۆشبوونیشی دەکرد هەروەکو لە پێشدا لە (شەو نوێژ) دا باسکرا .

٢ ـ سێ جار " سبحان ربـي العظيم وبحمده " ی دەووت [٣٢٤] .

٣ ـ وە " سبوح قدوح [٣٢٥] رب الملائكة والروح " ی دەووت [٣٢٦] .

٤ ـ وە" سبحانك اللهم وبحمدك اللهم اغفر لي " ی دەووت بەزۆری لە کڕنووش و سوژدەکانیدا ، ئەوەشی لە قورئانی پیرۆزەوە وەرگرتبوو (يتأول القرآن) [٣٢٧].

٥ ـ وە " اللهم لك ركعت وبك آمنت ولك أسلمت [أنت ربي] خشع لك سمعي وبـصري ومخي وعظمي (وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : وعظامي) وعصبي [وما استقلت به قدمي لله رب العالمين] " [٣٢٨] .

٦ ـ وە " اللهم لك ركعت وبك آمنت ولك أسلمت وعليك توكلت أنت ربي خشع سمعـي وبصري ودمي ولحمي وعظمي وعصبي لله رب العالمين " ی دەووت [٣٢٩].

---

[٣٢٣] ئەم سوودە لەو فەرموودانەوە وەردەگیرێت کە ئاماژە بەوە دەکەن کە پێغەمبەری خوا ﷺ وەستان و کڕنووش و سوژدەکانی هاوشێوەی یەك بوون ، هەروەکو لە دوای ئەم بابەتەدا دێت .

[٣٢٤] صحيح . رواه أبو داود والدارقطنـي وأحمد والطبرانـي والبيهقي .

[٣٢٥] پێشەوا (أبو إسحاق) فەرموویەتی : (السبوح) : ئەوەیە کە پاك ڕابگیرێت لە هەموو خراپەیەك . وە (القدوس) : بە پیت و بەفڕ و بە بەرەکەت ، وە ووتراوە واتاکەی : پاك وخاوێنە. وە (ابن سيده) فەرموویەتی : (سبوح قـدوس) لە سیفەتەکانی خوای پەروەردگارە ، چونکە (يسبح و يقدس) . (لسان العرب).

[٣٢٦] مسلم وأبو عوانة .

[٣٢٧] البخاري ومسلم ، واتای (يتأول القرآن) ئەوەیە : کە کرداری بەوە دەکرد کە قورئانی پیرۆز فەرمانی پێدەکرد ، واتە : هەروەکو لەو ئایەتەی کە خوای پەروەردگار تێیدا فەرموویەتی : [فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا] سورة النصر : ٣ .

[٣٢٨] مسلم وأبو عوانة والطحاوي والدارقطنـي ، وە واتای (وما استقلت) ئـەوەیە : ئـەوەی لـە سەریەوەیە و هەڵیدەگرێت ، (الإستقلال) : بەواتای بەرزبوونەوەیە ، ئەوەش گشتی کردنە دوای تایبەتکردنی .

[٣٢٩] النسائي بسند صحيح .

٧ ـ وە " سبحان ذي الجبروت والملكوت [٣٣٠] والكبرياء والعظمة " ی دەووت ، ئەمەی حەوتەمی لە شەونوێژدا دەووت [٣٣١] .

درێژکردنەوەی کڕنووش

وە پێغەمبەری خوا ﷺ کڕنووش ، و هەستانەوەی دوای کڕنووش ، و سوژدە ، و دانیشتنی لە نێوان سوژدەکانی ، نزیك بوون لە یەکسانیەوە [٣٣٢] .

نەهی کردن لە خوێندنەوەی قورئان لە کڕنووش دا

وە نەهیشی دەکرد لە خوێندنەوەی قورئان لە کڕنووش و سوژدەدا [٣٣٣] .

---

[٣٣٠] ئەم دوو وشەیە (مبالغة)ەن وەرگیراون لە ووشەی (الـجبر) : واتە : بە توانا و بە دەسەلات ، و لە ووشەی (الملـك) : کە واتاکەی : بەڕێوبەرایەتیە ، واتە : خاوەن توانا و دەسەلاتە و بەڕێوبەرایەتی تەواوە کە گەشتووەتە ئەو پەڕی تەواوی .

[٣٣١] أبو داود والنسائي بسند صحيح .

(سوودێك) : ئایا ڕەوایە هەموو ئەم زیکران لە کڕنووشێکدا کۆبکرێنەوە یان نە ؟

زانایان بۆچونی جیاوازیان لەو بارەیەوە هەیە ، وە پێشەوا (ابن القيم) ڕاڕابووە لەم بابەتەدا لە " الزاد " دا ، بەلام پێشەوا (النووي) لە " الأذكار " دا بۆچونی یەکەمی هەڵبژاردووە ، و فەرموویەتی :

" باشتر وایە هەموو ئەم زیکرانە لە گەڵ یەکدا کۆبکرێتەوە ئەگەر بتوانێت ، بەهەمان شێوە لە کردارەکانی تردا پێویستە هەمان ئیش ئەنجام بدات " ، وە (أبو الطيب صديق حسن خان) لە " نزل الأبـرار " (٨٤) سەبارەت بەم ووتەیەی پێشەوا (النـووي) فەرموویەتی :

" جارێك ئەمە دەکات و جارێکی تر ئەویتریان ، وە هیچ بەڵگەیەك نابینم لەسەر کۆکردنەوەی ئەو زیکرانە ، وە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو زیکرانەی لە یەك کرداردا کۆ نەدەکردەوە ، بەڵکو جارێك ئەمەیان دەڵێت و جارێکی تر ئەویتریان ، شوێن کەوتنیش چاکترە لە بیدعەکردن " .

ئەمەش بۆچونی ڕەوایە ـ إن شاء الله تعالى ـ ، بەلام لە سوننەتدا واریدە کە ئەم کردارە جگە لەمیش درێژکراوەتەوە ، هەروەکو لە باسەکانی تردا باسی لێوە دەکەین بەشێوەیەك درێژ دەکرێتەوە کە هاوشێوەی وەستان ، جا ئەگەر نوێژکەر وویستی شوێنکەوتەی پێغەمبەری خوا ﷺ بێت لەم سوننەتەدا ، ئەوا ناتوانێت ئەو کردارە ئەنجام بدات ئیللا لە سەر بۆچونەکەی پێشەوا (النووي) بێت کە بریتییە لە کۆکردنەوەی ئەو زیکرانە ، ئەو بۆچونەش بۆچونی (عطاء)ە کە (ابن نصر) لە " قيام الليل " (٧٦) دا ، لە (ابن جرير) ەوە لە (عطاء)ەوە دەیگێڕێتەوە ، ئەگەر نە لەسەر بۆچونی دووبارەکردنەوەی ئەو زیکرانە کە لە هەندێك لە ڕیوا یەتەکاندا هاتووە ، ئەم بۆچونەش نزیکترە لە سوننەتەوە . والله أعلم .

[٣٣٢] البخاري ومسلم ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٣١).

[٣٣٣] مسلم وأبو عوانة ، نەهیەکەش گشتییە نوێژە فەرز و سوننەتەکانیش دەگرێتەوە ، سەبارەت بەو زیادەیەش کە (ابن عساكر) لە (١٧ / ٢٩٩ / ١) دا دەیگێڕێتەوە ، زیادەیەکی (شاذة) یان (منكرة) ، بۆیە هەر خودی (ابن عساكر) بە (علـة) ت داری داناوە ، بۆیە نابیت ئیشی پێبکرێت .

وه دەيفەرموو : " ألا وإني نهيت أن أقرأ القرآن راكعا أو ساجدا ، فأما الركوع فعظموا فيه الرب عز وجل ، وأما السجود فاجتهدوا في الدعاء ، فقَمن [٣٣٤] أن يستجاب لكم " [٣٣٥] .

واته : من ئەوەم لێ قەدەغە کراوە لە کڕنووش و لە سوژدەدا قورئان بخوێنم ، جا لە کڕنووشدا گەورەیی پەروەردگارتان دەربڕن ، و لە سوژدەکانتانیش زۆر لە پەروەردگارتان بپاڕێنەوە ، نزیك و شایستەیە وەڵام بدرێنەوە.

ڕاست بوونەوە لە کڕنووش و ئەو زیکرەی کە تیایدا دەووترێت

پاشان " پێغەمبەری خوا ﷺ پشتی ڕاست دەکردەوە لە کڕنووش ، و دەیفەرموو : (سمع الله لمن حمده) " [٣٣٦] .

وە فەرمانیشی کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بەتەواوی ئنجام نەداوە ، و فەرموویەتی : " لا تتم صلاة لأحد من الناس حتى ... يكبر ... ثم يركع ... ثم يقول : سمع الله لمن حمده حتى يستوي قائما " [٣٣٧] .

واتە : نوێژی هیچ کەسێك لە موسڵمانان تەواو نیە تاکو ... تەکبیرەی ئیحرام دانەبەستێت ... پاشان کڕنووش ببات ... پاشان بڵێت : سمع الله لمن حمده ، **تاکو پشتی ڕاست دەبێتەوە .**

وە ئەگەر سەری بەرز بکردایەتەوە لە کڕنووش ، ڕێك دەبووە وە تاکو هەموو بڕبڕەکانی پشتی جێی خۆیان دەگرتەوە ... [٣٣٨] .

پاشان " کە ڕاست ڕادەوەستا دەیفەرموو : (ربنا [و] لك الحمد)" [٣٣٩] .

وە فەرمانیشی بەوە کردووە بە هەموو نوێژگەرێك مەئموم بێت یان جگە لەو ، و فەرموویەتی : " صلوا كما رأيتموني أصلي " [٣٤٠] .

---

[٣٣٤] بكسر الميم و فتحها ؛ أي : جدير و خليق ، **واته : شايستەيە** .

[٣٣٥] مسلم وأبو عوانة .

[٣٣٦] البخاري ومسلم .

[٣٣٧] أبو داود والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

[٣٣٨] البخاري وأبو داود . " صحيح أبي داود " (٧٢٢) .

و (الفَقَار) بالفتح : ما انتضد من عظام الصلب من لدن الكاهل إلى العَجب ؛ كما في " القاموس " وانظر " فتح الباري " (٢ / ٣٠٨).

[٣٣٩] البخاري وأحمد .

واتە : نوێژ بکەن هەروەکو چۆن منتان بینیوە نوێژ دەکەم .

وە دەیفەرموو : " إنما جعل الإمام ليؤتم به ... وإذا قال : سمع الله لمن حمده ؛ فقولــوا : ([اللهم] ربنا ! ولك الــحمد) ؛ يسمع الله لكم ، فإن الله تبارك وتعالى قال على لسان نبيه ﷺ : سمــع الله لمن حمده " [٣٤١] .

واتە : پێشنوێژ بۆ ئەوە دانراوە بۆ ئەوەی لاسایی بکرێتەوە ... ئەگەر ووتی : سمع الله لمن حمدة **، ئەوا بڵێن :** اللهم ! ربنا و لك الــحمد **، خوای پەروەردگار بیسەرتان دەبێت ، چونکە خوای پەروەردگار لە سەر زمانی پێغەمبەرەکەی ﷺ فەرموویەتی : خوای پەروەردگار بیسەری ئەو کەسانە بێت کە شوکری دەکەن .**

وە هۆکاری ئەوەشی بەوە هێناوەتەوە ، لە فەرموودەیەکی تردا کە فەرموویەتی : " فإنه من وافق قوله قول الملائكة ؛ غفر له ما تقدم من ذنبه " [٣٤٢] .

واتە : ئەو کەسەی ووتەکەی لە گەڵ ووتەی فریشتەکانی خوای پەروەردگاردا جووت بێت ، ئەوا خوای پەروەردگار لە هەموو گوناهەکانی ڕابردووی خۆش دەبێت .

وە دەستەکانی لە کاتی ئەم ڕاست بوونەوەدا بەرز دەکردنەوە [٣٤٣] ، بەو شێوەیەی پێشوو کە لە تەکبیرەی ئیحرامدا باسکراوە ، وە کە ڕاست دەبووەوە دەیفەرموو :

---

[٣٤٠] البخاري وأحمد .

[٣٤١] مسلم وأبو عوانة وأحمد وأبو داود.

<u>بیرخستنەوەیەك :</u> ئەم فەرموودەیە ئەوە ناگەیەنێت کە ئەو کەسانەی لە دوای پێشنوێژ نوێژ دەکەن بەشداری ناکەن لە ووتنی : (سمع الله لمن حمده) **، هەروەهــا ئەوەش ناگەیەنێت کە پێشنوێژ بەشداری ئەو کەسانە ناکات کە لە دوایەوە نوێژ دەکەن لە ووتنی :** (ربنا ولك الــحمد) **، چونکە ئەم فەرموودەیە لەو بارەیەوە نەهاتووە کە پێشنوێژ یان ئەو کەسانە کە لە دوایەوە نوێژ دەکەن چی دەڵێن لەم کردارەدا ، بەڵکو بۆ دەرخستنی ئەوەیە کە ووتنی :** (ربنا ولك الــحمد) **ی مەئموم دوای بیستنی ووتەی پێشنوێژە کە دەڵێت :** (سمع الله لمن حمــده) **، ئەوەش کە پشتگیری لەم بۆچونە بکات ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ سەرەڕای ئەوەی کە پێشنوێژیش بوو دەیووت :** (ربنا ولك الــحمد) **، هەروەها گشتێتی ووتەی پێغەمبەری خوا ﷺ کە فەرموویەتی :** " صــلوا كمــا رأيتموني أصلي " **کە ئەوە دەگەیەنێت ئەبێت مەئموم ئەو شتانە بڵێت کە پێشنوێژ دەیڵێت وەکو ووتنی :** (سمع الله لمن حمده) **و جگە لەویش ، جا با ئەو بەڕێزانەی پرسیاریان لێ کردووین سەبارەت بەو شتانە لەم ووتەیە تێبفکرێن ، بەڵکو ئەوەی کە باسمان کردووە قەناعەتیان پێ‌بکات .**

ئەو کەسەش کە ئەیەوێت زیاتر لەو بارەیەوە بزانێت با بڕوانێتە : " دفع التشنيع في حكم التسميع " **ی پێشەوا** (الحافظ الــسيوطي) **لەو بارەیەوە کە لە پەتۆکی** " الحاوي للفتاوى " (١ / ٥٢٩) .

[٣٤٢] البخاري ومسلم وصححه الترمذي .

١ ـ " ربنا ولك الـــحمد " [٣٤٤] .

٢ ـ وە جاری وا هەبوو دەیفەرموو : " ربنا لك الـــحمد " [٣٤٥] .

٣ ـ وە هەندێك جاریش " اللهم " ی زیاد دەکرد بۆ ئەو دوو ڕستەیەی سەرەوە[٣٤٦] .

٤ ـ وە فەرمانیشی بەوە دەکرد ، و دەیفەرموو : " إذا قال الإمام سمع الله لمن حمده ؛ فقولوا : اللهم ! ربنا لك الـــحمد ، فإنه من وافق قوله قول الملائكة ؛ غفر له ما تقدم من ذنبه " [٣٤٧] .

واتە : ئەگەر پێشنوێژ ووتی : سمع الله لمن حمده ، ئەوا بڵێن : اللهم ربنا لـــك الـــــحمد ، چونکە هەر کەسەێك ووتەکەی لە گەڵ ووتەی فریشتەکانی خوای پەروەردگاردا جووت بێت ، ئەوا خوای پەروەردگار لە هەموو گوناهەکانی ڕابردووی خۆش دەبێت .

وە هەندێك جاریش یەکێك لەم زیکرانە بۆ زیاد دەکردن :

٥ ـ " ملء السماوات وملء الأرض وملء ما شئت من شيء بعد " [٣٤٨] .

٦ ـ وە یان " ملء السماوات و [ملء] الأرض ، وما بينهما ، وملء ما شئت من شيء بعد " [٣٤٩] ی بۆ زیاد دەکرد .

٧ ـ وە جاری واش هەبوو ئەمەی بۆ زیاد دەکرد " أهل الثناء والمجد ، لا مانع لما أعطيـــت ، ولا معطي لما منعت ، ولا ينفع ذا الجَد [٣٥٠] منك الجد " [٣٥١] .

---

[٣٤٣] البخاري ومسلم ، ئەم دەست بەرزکردنەوەیە بە (متـــواتر) ی پێمان گەیشتووە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ ، و زۆربەی زانایان ئەوەیان جێگیرکردووە ، هەندێك لە (حنفي) مەزهەبەکانیش ، بڕوانە (تعليق) ی پێشوو.

[٣٤٤] البخاري ومسلم .

[٣٤٥] البخاري ومسلم .

[٣٤٦] البخاري وأحمد ، وقد سها ابن القيم رحمه الله تعالى ، فأنكر هذا في " الزاد " صحة هذه الرواية الجامعة بين " اللهم " و " الواو " ، مع أنها في " صحيح البخاري " و " مسند أحمد " والنسائي من طريقين عن أبـــي هريرة ، وعند الدارمي من حديث ابن عمر ، وعند البيهقي عن أبـــي سعيد الخدري ، وعند النسائي أيضا من حديث أبـــي موسى الأشعري في رواية عنه .

[٣٤٧] البخاري ومسلم وصححه الترمذي .

[٣٤٨] مسلم وأبو عوانة .

[٣٤٩] مسلم وأبو عوانة .

[٣٥٠] بفتح الجيم على الصحيح : واتاکەشی : بەش و گەورەیی و دەسەڵاتە ، واتە : ئەو کەسەی کە بەشدراوە لە دونیادا بەشەکەی سامان بێت یان ئەوە یان گەورەیی و دەسەڵات لە لای تۆ بێ سوودە ، بەواتایەکی تر : لە تۆ ڕزگاری ناکات ئەوەی کە پێی بەخشراوە ، بەڵکو ئەوەی کە ڕزگاری دەکات تەنها کردەوە چاکەکانییەتی .

[٣٥١] مسلم وأبو عوانة .

٨ ـ وە هەندێك جار زیادكردنەكەی ئەمە بوو " ملء السماوات ، وملء الأرض ، وملء ما شئت من شيء بعد ، أهل الثناء والمجد ، أحق ما قال العبد ، وكلنا لك عبد [اللهم !] لا مانع لما أعطيت ، [ولا معطي لما منعت] ، ولا ينفع ذا الجد منك الجد " (٣٥٢) .

وە جاری واش هەبوو لە شەو نوێژەكانیدا دەیفەرموو :

٩ ـ " لربي الحمد لربي الحمد " **و دووبارەی دەكردەوە ، تاكو درێژی وەستانی یەكەمی نزیك دەبووەوە لە كڕنووشەكەی ، وەستانەكەشی سورەتی ﴿البقرة﴾ ەی تێدا خوێندبووەوە** (٣٥٣) .

١٠ ـ " ربنا ! ولك الحمد ، حمداً كثيراً طيباً مُباركاً فيه ، [مباركاً عليه ؛ كما يحب ربنا ويرضى] ".

ئەم زیكرە پیاوێك ووتی كە لە دوای پێغەمبەرەوە ﷺ نوێژی دەكرد ، دوای ئەوەی كە پێغەمبەری خوا ﷺ سەری بەرزكردەوە لە ڕكاتەكەی ، و فەرمووی : (سمع الله لمن حمده) **، كە پێغەمبەری خوا ﷺ لێبووەوە فەرمووی : ئەوە كێ بوو ئێستا قسەی كرد ، پیاوەكە فەرمووی : من بووم ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەویش فەرمووی :** " لقد رأيت بضعة وثلاثين ملكاً يبتدرونها أيهم يكتبها أولا " (٣٥٤).

واتە : سی و شتێك فریشتەم بینی پێشبڕكێیان دەكرد كامەیان یەكەم كەس بێت بینووسێتەوە.

درێژكردنەوەی ئەم ڕاوەستانە ، و واجببوونی ئارامگرتنی ئەندامەكان تیایدا

وە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەم ڕاست بوونەوەی ئەوەندە درێژ دەكردەوە ، نزیك دەبووەوە لە درێژی كڕنووشەكەی هەروەكو لە پێشدا باسكرا ، بگرە " جاری وا هەبوو ئەوەندە درێژی دەكردەوە ، لە وانەیە كەسێك بیووتبایە : ڕەنگە لە بیری چووبێت [لە بەر زۆری مانەوەی تیایدا] " (٣٥٥).

وە فەرمانیشی بە ئارامگرتن دەكرد تیایدا ، هەروەكو بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بەتەواوی ئەنجام نەدا فەرمووی :" ثم ارفع رأسك حتى تعتدل قائما [فيأخذ كل عظم مأخذه] **، واتە :**

(٣٥٢) مسلم وأبو عوانة وأبو داود .

(٣٥٣) أبو داود والنسائي بسند صحيح ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٣٥) .

(٣٥٤) مالك والبخاري وأبو داود .

(٣٥٥) البخاري ومسلم وأحمد ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٠٧) .

سەرت بەرز بکەوە تاکو هەموو ئێسکێك شوێن خۆی دەگرێتەوە ، لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : " وإذا رفعت فأقم صلبك ، وارفع رأسك حتى ترجع العظام إلى مفاصلها " [٣٥٦] ، واتە : ئەگەر هەستایتەوە پشتت ڕاست بکەرەوە ، و سەریشت بەرز بکەرەوە ، تاکو هەموو ئێسکێك شوێن خۆی دەگرێتەوە .

وە ئەوەی پێ ووت کە : " أنه لا تتم صلاة لأحد من الناس إذا لم يفعل ذلك " .

واتە : نوێژی هیچ کەس لە موسڵمانان تەواو نیە ئەگەر ئەوە ئەنجام نەدات .

---

[٣٥٦] البخاري ومسلم بالجملة الأولى فقط والدارمي والحاكم والشافعي وأحمد .

مەبەستیش بە (العظام) لێرەدا : ئێسکەکانی بڕبڕەی پشتە ﴿ واتە: فەقەراتەکان ﴾ ، هەروەکو لە بابەتی : (هەستانەوە لە کڕنووش ...) باسمان لێوەکرد ، وە (المفاصل) یش ، واتە : شوێنی بەیەك گەیشتنی هەموو دوو ئێسکێکە لە لەش . بڕوانە " المعجم الوسيط " .

<u>بیرخستنەوەیەك :</u> مەبەست لەم فەرموودەیە زۆر ڕوون و ئاشکرایە ، ئەوەش ئارامگرتنە لەم وەستانەدا ، بەڵام سەبارەت بەوەی کە ئەم فەرموودەیە بکرێت بە بەڵگە بۆ بە شەرعی دانانی دەستی ڕاست لە سەر دەستی چەپ لەم وەستانەدا ، هەروەکو هەندێك لە برایانی حیجازمان کردوویانەتە بەڵگە ، ئەو کردنە بەڵگەیە کارێکی دوورە لە گۆ (لەفز)ی هەموو ڕیوایەتەکانی ئەو فەرموودەیە ـ کە لای زانایان بە فەرموودەی (حديث المسيء صلاته) ناسراوە ـ بەڵکو ئەو جۆرە کردنە بەڵگەیە کردنە بەڵگەیەکی پووچەڵە ، چونکە ئەو دەست دانانەی کە باسی لێوە دەکەن لە هیچ گۆ (لەفز) ، و ڕیوایەتەکانی فەرموودەکە نەهاتووە ، لە باسی ڕاوەستانی یەکەمدا ، جا نازانم چی دەبێتە بەڵگە بۆ دانانی دەستی ڕاست لە سەر دەستی چەپ لە دوای کڕنووش ، ئەمە ئەگەر گۆی ڕیوایەتەکان یارمەتی ئەوەبدەن لێرەدا ، ئەی چۆن دەبێت ئەگەر بەئاشکرایی ئاماژە بکات بۆ پێچەوانەکەی ؟! پاشان ئەو دانانەی کە باس دەکرێت جێی گومان نیە کە دەرناکەوێت لە فەرموودەکەوە ، چونکە مەبەست بە(العظام) : ئێسکەکانی بڕبڕەی پشتە هەروەکو لە پێشدا باسکرا ، ئەوەش کە پاڵپشتی ئەم ووتەیە بێت ئەوەیە کە لە کرداری پێغەمبەری خواوە ﷺ هاتووە : " ... استوى حتى يعود كل فقار مكانه " جا تێبفکرێ و ڕەواشبە .

گومانیشم لەوەدا نیە کە دانانی دەستەکان لە سەر سینگ لەم وەستانەدا بیدعەو گومڕاییە ، چونکە بە هیچ شێوازێك وارید نەبووە لەو فەرموودانەی کە باسی نوێژ دەکەن ـ چەندیش زۆرن ـ بۆیە ئەگەر بنەوایەکی هەبوایە ئەوا پێمان دەگەشت با لە یەك ڕیوایەتیشەوە بێت ، ئەوەش پاڵپشتی ئەوە بێت ئەوەیە کە هیچ کەسێك لە پێشینە (سلف) کرداریان پێنەکردووە ، وە هیچ لە فەرموودە ناسان ئەمەیان نەگێڕاوەتەوە لە سنوری زانینی مندا .

وە ئەوەش کە شێخ (التويجري) لە " رسالة " ەکەیدا دەیگێڕێتەوە (ص ١٨ ــ ١٩) لە پێشەوا أحمد ـ بە ڕەحمەت بێت ـ پێچەوانەی ئەم ووتەیە نیە کە فەرموویەتی : " إن شاء أرسل يديه بعد الرفع من الركوع ، وإن شاء وضعهما (هذا معنى ما ذكره صالح ابن الإمام أحمد في " مسائله " (ص ٩٠) عن أبيه) ؛ لأنه لم يرفع ذلك إلى النبي ﷺ ، وإنما قاله باجتهاده ورأيه ، والرأي قد يخطيء ، فإذا قام الدليل الصحيح على بدعية أمر ما ــ كهذا الذي نحن بصدده ــ فقول إمام به لا ينافي بدعيته ــ كما قرره شيخ الإسلام ابن تيمية ــ رحمه الله ــ في بعض كتبه ــ بل إنني لأجد في كلمة الإمام أحمد هذه ما يدل على أن الوضع المذكور لم يثبت في السنة عنده ؛ فإنه خيَّر في فعله وتركه ! فهل يظن الشيخ الفاضل أن الإمام يخير أيضا كذلك في الوضع قبل الركوع ؟! فثبت أن الوضع المذكور ليس من السنة ، وهو المراد .

هذه كلمة مختصرة حول هذه المسألة ، وهي تتحمل البسط والتفصيل ، ولا مجال لذلك هنا ، ومحله الرد الذي أشرت إليه في مقدمة الطبعة الخامسة من هذه الطبعة الجديدة .

وه دەیفەرموو : " لا ينظر الله عز وجل إلى صلاة عبد لا يقيم صلبه بين ركوعها وسجودها " [٣٥٧].

واتە : خوای پەروەردگار سەیری نوێژی بەندەیەك ناكات ، ئەگەر پشتی تەواو ڕاست نەكاتەوە لە نێوان كڕنووش و سوژدەكانیدا .

سـوژده

پاشان " پێغەمبەری خوا ﷺ (الله أكبر) ی دەكرد ، و دەچووە سوژدەوە[٣٥٨] ، و فەرمانیشی كردووە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فەرموویەتی : " لا تتم صلاة لأحد من الناس حتى ... يقول : سمع الله لمن حمده ، حتى يستوي قائما ثم يقول : (الله أكبر) ثم يسجد حتى تطمئن مفاصله " [٣٥٩] .

واتە : نوێژی هیچ كەسێك تەواو نیە تاكو ... وە دەڵێت : سمع الله لمن حمده ، تاكو ڕاست دەبێتەوە ، پاشان بڵێت : (الله أكبر) ، پاشان سوژدە ببات تاكو ئەندامەكانی ئارام دەبن .

وە " ئەگەر بیویستایە سوژدە بەرێت (الله أكبر) ی دەكرد ، [دەستەكانیشی لە لاكانی دوور دەكردنەوە] پاشان سوژدەی دەبرد [٣٦٠] .

وە " هەندێك جار ئەگەر سوژدەی ببردایە دەستەكانی بەرز دەكردەوە " [٣٦١] .

---

[٣٥٧] أحمد والطبراني في " الكبير " بسند صحيح .

[٣٥٨] البخاري ومسلم .

[٣٥٩] أبو داود والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

[٣٦٠] رواه أبو يعلى في " مسنده " (ق٢/٢٨٤) بسند جيد ، وابن خزيمة (٢/٧٩/١) بسند آخر صحيح .

[٣٦١] النسائي والدارقطني والمخلص في " الفوائد " (١ / ٢ / ٢) بسندين صحيح .

وقد رُوِيَ هذا الرفع عن عشرة من الصحابة ، وذهب إلى مشروعيته جماعة من السلف ، منهم : ابن عمر ، وابن عباس ، والحسن البصري ، وطاوس ، وابنهُ عبد الله ، ونافع مولى ابن عمر ، وسالم ابنهُ ، والقاسم بن محمد ، وعبد الله بن دينار ، وعطاء ، وقال عبد الرحمن بن مهدي : (هذا من السنة) ، وعمل به إمام السنة أحمد بن حنبل ، وهو قول مالك والشافعي .

خۆبەردانەوەو ڕۆشتن بۆ سوژدە لە سەر هەردوو دەست

وە " دەستەکانی پێش ئەژنۆکانی دەخستە سەر زەوی " [٣٦٢] .

وە فەرمانیشی بەوە دەکرد و دەیفەرموو : " إذا سجد أحدكم ؛ فلا يبرك كما يبرك البعير ، وليضع يديه قبل ركبتيه " [٣٦٣] .

واتە : ئەگەر هەریەك لە ئێوە سوژدەی برد ، با وەکو ووشتر نەکات ، بەڵکو دەستەکانی پێش ئەژنۆکانی بخاتە سەر زەوی .

وە دەیفەرموو : " إن اليدين تسجدان كما يسجد الوجه فإذا وضع أحدكم وجهه ؛ فليضع يديه ، وإذا رفع ؛ فليرفعهما " [٣٦٤] .

---

[٣٦٢] ابن خزيمة (١/٧٦/١) والدارقطني ، والحاكم وصححه ، ووافقه الذهبي ، وما عاضه من الحديث لا يصح ، وقد قال به مالك ، وعن أحمد نحوه كما في " التحقيق " لابن الجوزي (٢/١٠٨) ، وقد روى المروزي في " مسائله " (١/١٤٧/١) بسند صحيح عن الإمام الأوزاعي قال : " أدركت الناس يضعون أيديهم قبل ركبهم " .

[٣٦٣] أبو داود وتمام في " الفوائد " (ق ــ ١ / ١٠٨) والنسائي في " الصغرى " و " الكبرى " (١ / ٤٧ ــ مصورة جامعة الملك عبد العزيز في مكة) بسند صحيح ، وصححه عبد الحق في " الأحكام الكبرى " (١ / ٥٤) وقال في " كتاب التهجد " (١ / ٥٦) : (إنه أحسن إسناداً من الذي قبله ــ يعني : حديث الوائل المعارض له ــ بل هذا ــ مع مخالفته لهذا الحديث الصحيح والذي قبله ــ لا يصح من قبل إسناده ــ ، وكذلك ما في معناه ، كما بينته في " الضعيفة " (٩٢٩) و " الإرواء " (٣٥٧) .

ئەوەش بزانە : کە پێچەوانە بوونەوەی ووشتر لەوەی دەستەکان پێش ئەژنۆکان دابنرێت ، ئەوەیە کە ووشتر یەکەمجار ئەژنۆکانی دادەنات ، ئەژنۆکانیشی لە دەستیدان ، هەروەکو لە " لسان العرب " و جگە لەویشدا هاتووە لە پەرتۆکەکانی زمانەوانیدا ، پێشەوا (الطبراني) یش ووتەیەکی هاوشێوەی ئەم ووتەیەی فەرمووە لە " مشكل الآثار " و " شرح معاني الآثار " دا ، هەروەها پێشەوا " الإمام القاسم السرقسطي " بە ڕەحمەت بێت ، ئەو پێشەوایە لە " غريب الحديث " (٢/٧٠/١-٢) دا بۆمان دەگێڕێتەوە بە سەندێکی (صحيح) لە (أبو هريرة) ەوە کە فەرموویەتی : " لا يبركن أحد بروك البعير الشارد " ، پەم پێشەوایە فەرموویەتی : " ئەمە لە سوژدەدایە ، فەرموویەتی : خۆی بە یەك جار بەرنەداتەوە ـ هەروەکو ووشتری تاکی نائارامی شڵەژاو ئەنجامی دەدات ـ بەڵکو خۆی بەردەداتەوە بە ئارامی دەستەکانی پاشان ئەژنۆکانی دادەنێت ، فەرموودەیەکی (مرفوع) یش لەم بارەیەوە هاتووە ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەکات " .

پاشان ئەو فەرموودەیەی سەرەوە دەگێڕێتەوە ، ووتەیەکی نامۆیە ئەوەی کە پێشەوا (ابن القيم) فەرموویەتی : " إنه كلام لا يعقل ، ولا يعرفه أهل اللغة " ، ئەوەش ئەم ووتەیە ڕەت بکاتەوە ئەو پەرتۆکانەیە کە ئاماژەمان پێکردووە ، جگە لەوانەش زۆر سەرچاوەی تر هەن ، بابگەڕێنەوە بۆی وە بەتێروتەسەلی باسم لەو شتە کردووە لە باسی وەڵام دانەوەم لە سەر (الشيخ التويجري) ، هیوام وایە بڵاو بێتەوە .

[٣٦٤] ابن خزيمة (١/٧٩/٢) وأحمد والسراج وصححه الحاكم ووافقه الذهبي ، وهومخرج في" الإرواء " (٣١٣).

واته : دەستەكانیش سوژدە دەبەن هەروەكو چۆن ڕوومەت سوژدە دەبات ، جا ئەگەر یەكێك لە ئێوە ڕوومەتی دانا با دەستەكانیشی دابنێت ، و ئەگەر بەرزی كردەوە با دەستەكانیشی بەرزبكاتەوە .

وە " تیایدا متمانەی دەكردە سەر دەستەكانی ، [و ڕای دەخستن] [٣٦٥] ، و پەنجەكانی دەلكاندن بە یەكەوە [٣٦٦] ، و ڕووی دەكردن لە قیبلە" [٣٦٧].

وە " لە ئاستی شانەكانی دای دەنان " [٣٦٨] ، و هەندێك جاریش " لە ئاستی گوێكانی " [٣٦٩].

وە " لووت و نێوچاوانی توووند دەكرد بە زەویەوە " [٣٧٠] .

وە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا فەرموو : " إذا سجدت ؛ فمكن لسجودك " [٣٧١] .

واتە : ئەگەر سوژدەت برد ئەندامەكانی سوژدەت جێگر بكە لە زەویدا .

وە لە ڕیوایەتێكی تردا هاتووە فەرموویەتی : " إذا أنت سجدت ؛ فأمكنت وجهك ويديك ؛ حتى يطمئن كل عظم منك إلى موضعه " [٣٧٢] .

واتە : ئەگەر تۆ سوژدەت برد با ڕوومەت و دەستەكانت لە زەوی جێگیر بكەی ، تاكو هەموو ئیسكێكی لەشت ئارام دەگرێت .

وە دەیفەرموو : " لا صلاة لمن لا يصيب أنفه من الأرض ما يصيب الجبين " [٣٧٣].

واتە : نوێژی ئەو كەسە تەواو نیە لووتی لە زەوی نەدات ، هەروەكو چۆن تێوەڵ و ناوچاوانی لە زەوی دەدات .

---

[٣٦٥] أبو داود والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

[٣٦٦] ابن خزيمة والبيهقي والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

[٣٦٧] البيهقي بسند صحيح ، وعند ابن أبي شيبة (١ / ٨٢ / ٢) والسراج توجيه الأصابع من طريق آخر .

[٣٦٨] أبو داود والترمذي وصححه هو وابن الملقن (٢ / ٢٧) ، وهومخرج في " الإرواء " (٣٠٩) .

[٣٦٩] أبو داود والنسائي بسند صحيح .

[٣٧٠] أبو داود والترمذي وصححه هو وابن الملقن (٢ / ٢٧) ، وهومخرج في " الإرواء " (٣٠٩) .

[٣٧١] أبو داود وأحمد بسند صحيح .

[٣٧٢] ابن خزيمة (١ / ١٠ / ١) بسند حسن .

[٣٧٣] الدارقطني والطبراني (٣ / ١٤٠ / ١) وأبو نعيم في " أخبار أصبهان " .

وە " ئەژنۆکان و لێواری پەنجەکانی لە زەوی جێگیر دەکرد "[٣٧٤] ، وە " ڕووی پێکان ، و لێواری پەنجەکانیانی دەکرد لە کەعبە "[٣٧٥] ، و" پاژنەکانیشی بەیەکەوە جووت دەکردن "[٣٧٦] ، و" پێکانیشی دەچەقاند بە زەویدا "[٣٧٧] ، و" فەرمانیشی پێکردووە "[٣٧٨] ، و پەنجەکانیشی ڕوو دەکرد لە کەعبە (وكان يفتخ أصابعهما)[٣٧٩] .

ئەمانەش حەوت ئەندامن سوژدەی لە سەر دەبردن : دەستەکان ، و ئەژنۆکان ، و پێکان ، و نێو چاوان ، و لووتیش .

وە پێغەمبەری خوا ﷺ دوو ئەندامەکەی کۆتایی - واتە : نێو چاوان و لووتی - بە ئەندامێك داناوە لە سوژدەدا ، و فەرموویەتی : " (أمرت أن أسجد (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : أمرنا أن نسجد) على سبع أعظم : على الجبهة - وأشار[٣٨٠] بيده على أنفه - واليدين (وفي لفظ : الكفين) ، والركبتين ، وأطراف القدمين ، ولا نكفت[٣٨١] الثياب والشعر "[٣٨٢] .

واتە : فەرمانم پێکراوە سوژدە بەرم (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : فەرمانمان پێکراوە سوژدە بەرین) ، لە سەر حەوت ئەندام : لە سەر نێوچاوان - ئاماژەی بە دەستەکانی دەکرد بۆ

---

[٣٧٤] البيهقي بسند صحيح ، وعند ابن أبـي شيبة (١ / ٨٢ / ٢) والسراج توجيه الأصابع من طريق آخر (٣٦٣/٢) وصححه الحاكم ووافقه الذهبـي.

[٣٧٥] البخاري وأبو داود ، والزيادة لابن راهويه في " مسنده " (٤ / ١٢٩ / ٢) ، وروى ابن سعد (١٥٧/٤) عن ابن عمر أنه كان يحب أن يستقبل كل شيء منه القبلة إذا صلى ، حتى كان يستقبل بإبهامه القبلة .

[٣٧٦] الطحاوي وابن خزيمة رقم (٦٥٤) وصححه الحاكم ووافقه الذهبـي.

[٣٧٧] البيهقي بسند صحيح .

[٣٧٨] الترمذي والسراج وصححه الحاكم ووافقه الذهبـي .

[٣٧٩] أبو داود والترمذي وصححه ، والنسائي وابن ماجه ، و(يفتخ) بالخاء المعجمة ؛ أي : يغمز موضع المفاصل منها ، ويثنيها إلى باطن الرجل ؛ كما في " النهاية " .

[٣٨٠] هەروەکو ئەوەی بیەوێ بە ووشەی " ئاماژەکردن : أشار " ووشەی " فرمانکردن : أمر " ە دەربڕێت ، بۆیە (على) ی بەکارهێناوە لە جیاتی (إلى) . هەروەکو لە " فتح " دا هاتووە .

[٣٨١] واتە : کۆکردنەوە ، و پاراستنی لە بڵاوبوونەوە ، مەبەستی : کۆکردنەوەی پۆشاك ، و پرچە بە دەستەکان لە کاتی کڕنووش و سوژدەدا . " النهاية "

دەڵێم : ئەم نەهیکردنە تایبەت نیە بە کاتی نوێژەوە ، بەڵکو ئەگەر پۆشاکەکەی یان پرچی پێشنوێژ کۆکردەوە ، و پاشان بەو شێوەیە ڕۆشتە نوێژەکەیەوە ، بەهەمان شێوە نەهیکە دەیگرێتەوە لە بۆچونی زۆربەی زانایان ، ئەوەش پاڵپشتی نەهیکەی پێغەمبەری خوا بکات ، ئەوەیە کە نەهی کردووە لەوەی کە پیاو نوێژ بکات لە کاتێکدا پرچی کردبێ بە پەلکە یان لوولی کردبێت هەروەکو لە دواییدا ئاماژەی بۆ دەکرێت.

[٣٨٢] البخاري ومسلم ، وهومخرج في " الإرواء " (٣١٠) .

لووتی ـ ، و هەردوو دەستەکان ، و (وە لە گۆ (لەفز) ێکی تردا هاتووە : هەردوو ناو لە پەکان) ئەژنۆکان ، و لێواری پێکان ، و . . . .

وە دەیفەرموو : " إذا سجد العبد سجد معه سبعة آراب : وجهه ، وكفاه ، وركبتاه ، وقدماه " (٣٨٣).

واتە : کە نوێژگەر سوژدە دەبات ، حەوت ئەندامی لە گەڵدا سوژدە دەبات : نێوچاوان ، و ناو لە پەکان ، و ئەژنۆکان ، و لێواری پێکان .

وە جارێکیان پیاوێکی بینی پرچی کۆکردبووەوە لە پشتی سەری (رأسه معقـوص (٣٨٤)) ، پێی فەرمووی : " إنما مثل هذا مثل الذي يصلي وهو مكتوف " (٣٨٥).

واتە : نموونەی ئەم پیاوە وەکو کەسێکە بەبەستراوەیی نوێژ بکات .

هەوەها فەرموویەتی : " ذلك كفل الشيطان " (٣٨٦).

واتە : ئەوە جێگەی دانیشتی شەیتانە (واتە : شوێنی کۆکردنەوەی پرچەکەی) .

وە " باسکەکانی ڕا نەدەخست " (٣٨٧) ، بەڵکو " بەرزی دەکردنوە لـە زەوی ، و دووری دەکردنەوە لە لاکانیەوە ، تاکو سپیایەتی بن باڵ (بن هەنگڵ) ەکانی دەردەکەوت بۆ کەسێك لە پشتی وەستابێت " (٣٨٨) ، و " بە شێوەیەك ئەگەر بەرخێك (بهمة (٣٨٩)) بیویستبایە بـە ژێر باڵەکانی تێپەڕ ببی تێپەڕ دەبوو " (٣٩٠) .

---

(٣٨٣) مسلم وأبو عوانة وابن حبان .

وە (آراب) واتە : ئەندامەکان ، و کۆی (إرب) ە بە (كسر الهمزة وسكون الراء)

(٣٨٤) مسلم وأبو عوانة وابن حبان .

(٣٨٥) واتە : کراو بە پەلك ، و لوولدرا و . پێشەوا (ابن الأثير) فەرموویەتی :

" واتای فەرموودەکە ئەوەیە : کە ئەگەر پرچی پەرش و بڵاوکرابێتەوە ، دەکەوێتە سەر زەوی لـە کـاتی سـوژدەبردندا و خاوەنەکـەی بەو کردار پاداشت دەدرێتەوە ، بـەڵام ئەگەر کرابێت بـە پـەلك یـان لـوول درابـیت وەکـو ئـەوەی لێ دێت کـە سـوژدەی نـەبردبێت ، وەشوبهێنراوە بە کۆتکراو ، چونکە دەستەکانی بەستراوەتەوە ، لەبەر ئەوەی لە کاتی سوژدەدا ناکەوێتە زەوی .

دەڵێم : وادەردەکەوێت کە ئەم حوکمە تایبەت بێت بە پیاوانەوە جگە لە ئافرەتان ، هەروەکو پێشەوا (الشوكـانـي) لە (ابن العربـي) هوە دەیگێڕێتەوە .

(٣٨٦) أبو داود والترمذي وحسنه ، وصححه ابن خزيـمة وابن حبان ، و " صحيح أبـي داود " (٦٥٣) .

(٣٨٧) البخاري وأبو داود .

(٣٨٨) البخاري ومسلم ، وهومخرج في " الإرواء " (٣٥٩) .

(٣٨٩) البهمة ؛ تاكە و كۆكەی (البهم) ە ، واتاكەشی : بەرخە .

(٣٩٠) مسلم وأبو عوانة وابن حبان .

وە زۆر زیادڕەوی تێدا دەکرد تاکو هاوەڵانی دەیانفەرموو : ئێمە دڵمان دەسووتا (نأوي ونرق [٣٩١]) بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ لەبەر ئەوەی ئەوەندە دەستەکانی دوور دەکردەوە لە لاکانی کە سوژدەی دەبرد " [٣٩٢].

وە فەرمانیشی بەوە دەکرد ، و دەیفەرموو : " إذا سجدت فضع كفيك وارفع مرفقيك "[٣٩٣].

واتە : ئەگەر سوژدەت برد ناو لەپەکانت دابنێ ، و قوڕانیسکەکانت بەرز بکەوە .

وە دەیفەرموو : " اعتدلوا في السجود ، ولا يبسط أحدكم ذراعيه انبساط (وفي لفظ : كما يبسط) الكلب " [٣٩٤] . وفي لفظ آخر وحديث آخر : " ولا يفترش أحدكم ذراعيه افتراش الكلب " [٣٩٥] .

واتە : ڕێك بنەوە لە سوژدەکانتان ، و دەستەکانتان ڕامەخەن هەروەکو چۆن سەگ دەستەکانی ڕا دەخات .

وە دەیفەرموو : " لا تبسط ذراعيك [بسط السبع] ، وادعم على راحتيك ، وتجاف [٣٩٦] عن ضبعيك ؛ فإنك إذا فعلت ذلك سجد كل عضو منك معك " [٣٩٧] .

واتە : دەستەکانت ڕامەخە هەروەکو چۆن دڕندە دەستەکانی ڕادەخات ، و لە سەر ڕانەکانت دابنیشە ، و مەچەکانیشت لە خۆت دوور کەرەوە ، ئەگەر ئەوەت ئەنجام دا ، ئەوا هەموو ئەندامێکت لەگەڵتدا سوژدە دەبات .

---

[٣٩١] **واتە : غەمبار بوون ، و دڵسووتان .**

[٣٩٢] أبو داود وابن ماجه بسند حسن .

[٣٩٣] مسلم وأبو عوانة .

[٣٩٤] البخاري ومسلم وأبو داود وأحمد .

[٣٩٥] أحمد والترمذي وصححه .

[٣٩٦] **واتە : دورخستنەوە ، وە** (ضبعيك) ، **لە** " النهاية " **دا هاتووە :** " الضبع بكسر الباء : وسط العضد " **واتە : ناوەڕاستی مەچەکی .**

[٣٩٧] ابن خزيمة (١ / ٨٠ / ٢) والمقدسي في " المختارة " والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

واجبێتی ئارام گرتنی ئەندامەکان لە سوژدەدا

وە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی بە تەواو ئەنجامدانی کڕنووش و سوژدە دەکرد ، نموونەشی بەوە ئەهێنایەوە بۆ کەسێك ئەوە ئەنجام نەدات ، بە کەسێکی برسی کە خورمایەك یان دوو خورما بخوات ، کە هیچ سوودێکی پێناگەیەنن ، وە دەیفەرموو : " إنه من أسوء الناس سرقة " ، واتە: خراپترین کەسە لە دزیدا .

وە حوکمیشی بە بەتاڵبوونی نوێژی ئەو کەسە دەدا کە پشتی بە تەواوی ڕاست ناکاتەوە لە کڕنووش ، سوژدەیدا ، هەروەکو لە باسی کڕنووش بە ووردی باس کرا ، و فەرمانی کرد بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا بەوەی کە ئارام بگرێت لە سوژدەدا ، هەروەکو لە سەرەتای ئەم بابەتەشدا باسمان لێوە کرد .

زیکرەکانی سوژدە

پێغەمبەری خوا ﷺ لەم ڕوکنەدا جۆرەها زیکر و پاڕانەوەی دەکرد ، جارێك بەمەو جارێکی تر بەوەیتریان :

١ ـ سێ جار (سبحان ربي الأعلى) ی دەووت [٣٩٨] .

وە هەندێك جاریش زیاد لە سێ جار دووبارەی دەکردەوە [٣٩٩] .

وە جارێکیان ئەوەندە دووبارەی کردەوە لە شەو نوێژێکدا ، بەشێوەیەك سوژدەکەی نزیك قورئان خوێندنەکەی بووەوە ، خوێندنەوەکەشی تیایدا سێ سورەت بوو لە سورەتە درێژەکانی قورئانی پیرۆز : سورەتی ﴿ البقرة ﴾ , و ﴿ النساء ﴾ ، و ﴿ آل عمران ﴾ ، لە نێوانیانیشدا پاڕانەوە و داوای لێخۆشبوونیشی دەکرد هەروەکو لە پێشدا لە (شەو نوێژ) دا باسکرا .

٢ ـ سێ جار (سبحان ربي العظيم وبحمده) ی دەووت [٤٠٠].

٣ ـ وە " سبوح قدُّوس [٤٠١] رب الملائكة والروح " ی دەووت [٤٠٢].

---

[٣٩٨] أحمد وأبو داود وابن ماجه والدارقطني والطحاوي والبزار ، والطبراني في " الكبير " عن سبعة من الصحابة ، وانظر التعليق على هذا الذكر في الركوع .

[٣٩٩] بڕوانە : ئەو ووتەیەی کە لە سەر ئەم باسە ووتراوە لە پێشتر .

[٤٠٠] صحيح ، رواه أبو داود والدارقطني وأحمد والطبراني والبيهقي .

٤ ـ وە " سبحانك اللهم ربنا ! وبحمدك ، اللهم اغفر لي " ی دەووت بەزۆری لە کڕنووش و سوژدەکانیدا ، ئەوەشی لە قورئانی پیرۆزەوە وەرگرتبوو (يتأول القرآن) [٤٠٣].

٥ ـ وە " اللهم ! لك سجدت ، وبك آمنت ، ولك أسلمت ، [وأنت ربي] سجد وجهي للذي خلقه وصوَّره ، [فأحسن صُوره] ، وشق سمعه وبصره ، [ف] تبارك الله أحسن الخالقين " [٤٠٤] ی دەووت .

٦ ـ وە " اللهم ! اغفر لي ذنبي كله ، ودِقَّه وجِلَّه ، وأوله وآخره ، وعلانيته وسره " [٤٠٥] ی دەووت .

٧ ـ وە " سجد لك سوادي وخيالي ، وآمن بك فؤادي ، أبوء بنعمتك عليَّ ، هذي - يدي وما جَنَيتُ على نفسي " [٤٠٦] ی دەووت .

٨ ـ " سبحان ذي الجبروت والملكوت والكبرياء والعظمة " [٤٠٧] ، ئەمەو پاش ئەمەشی لە شەو نوێژدا دەووت .

٩ ـ " سبحانك [اللهم !] وبحمدك ، لا إله إلا أنت " [٤٠٨] .

١٠ ـ " اللهم ! اغفر لي ما أسررت ، وما أعلنت " [٤٠٩] .

١١ ـ " اللهم ! اجعل في قلبي نورا ، [وفي لساني نورا] ، واجعل في سمعي نورا ، واجعل في بصري نورا ، واجعل من تحتي نورا ، واجعل من فوقي نورا ، وعن يميني نورا ، وعن يساري نورا ، واجعل أمامي نورا ، واجعل خلفي نورا ، [واجعل في نفسي نورا] وأعظِم لي نورا " [٤١٠] .

---

[٤٠١] لە پێشتردا ئاماژە بەوە کرا کە (السبوح) ئەو کەسەیە کە دوور ڕادەگیرێت لە هەموو خراپەیەك ، و (القدوس) یش ، واتە : بە فڕ و بە پیت و بە بەرەکەتە .

[٤٠٢] مسلم وأبو عوانة.

[٤٠٣] البخاري ومسلم ، ئەم زیکرە زیکری کڕنووشیشە ، وە لە پێشدا ووتمان کە واتاکەی ئەوەیە : کردار بەوە دەکات کە قورئانی پیرۆز فەرمانی پێدەکات .

[٤٠٤] مسلم وأبو عوانة والطحاوي والدارقطني .

[٤٠٥] مسلم وأبو عوانة.

[٤٠٦] ابن نصر والبزار والحاكم وصححه ورده الذهبي لكن له شواهد مذكورة في الأصل .

[٤٠٧] أبو داود والنسائي بسند صحيح ، واتاکەشی لە باسی کڕنووشدا باسکرا .

[٤٠٨] مسلم وأبو عوانة والنسائي وابن نصر .

[٤٠٩] ابن أبي شيبة (٦٢ / ١١٢ / ١) والنسائي وصححه الحاكم ووافقه الذهبي .

[٤١٠] مسلم وأبو عوانة وابن أبي شيبة في " المصنف " (١٢ / ١٠٦ / ٢ و ١١٢ / ١) .

١٢ ـ " [اللهم !] [إني] أعوذ برضاك من سخطك ، و [أعوذ] بمعافاتك من عقوبتك ، وأعوذ بك منك لا أحصي ثناء عليك ، أنت كما أثنيت على نفسك " (٤١١) .

نەهی کردن لە خوێندنەوەی قورئان لە سوژدەدا

وە پێغەمبەری خوا ﷺ نەهی دەکرد لە خوێندنەوەی قورئان لە کڕنووش ، و سوژدەدا ، و فەرمانی دەکرد بە هەوڵدانی زۆر ، و زۆرکردنی پاڕانەوە لەم ڕووکنەی نوێژدا ، هەروەکو لە باسی کڕنووش دا باسمان لێوەکرد .

وە دەیفەرموو : " أقرب ما يكون العبد من ربه وهو ساجد ؛ فأكثروا الدعاء [فيه] " (٤١٢) .

واتە : نزیك ترین جێگە کە بەندە لە پەروەردگاریەوە نزیك بێت ، ئەو کاتەیە کە لە سوژدەدا بێت ، جا زۆر تێیدا بپاڕێنەوە .

درێژکردنەوەی سوژدە

وە پێغەمبەری خوا ﷺ سوژدەکانی ـ لە درێژیدا ـ نزیك دەکردنەوە لە کڕنووشەکانی ، لەوانەشە هەندێك جار زۆر درێژی بکردایەتەوە ، لە بەر هۆکارێك ، هەروەکو هاوەڵە بەڕێزەکانی بۆمان دەگێڕنەوە : کە جارێکیان پێغەمبەری خوا ﷺ هات بۆ لامان لە نوێژێك لە نوێژەکانی ڕۆژ ـ کە نیوەڕۆ و عەسر دەگرێتەوە ـ و (حسن و حسين) ی لە باوەشدابوو ، پاشان ڕۆشتە پێشەوە بۆ بەرنوێژی کردنمان (حسن و حسين) ی لە لای ڕاستی خۆیەوە دانا ، پاشان تەکبیرەی ئیحرامی دابەست ، و دەستی کرد بە نوێژ کردن ، و سوژدەیەکی زۆر درێژی لە نوێژەکەیدا برد هاوەڵێك دەڵێت : لە هەموو خەڵکەکە من سەرم بەرزکردەوە ، بینیم منداڵێك بە سەر پشتی پێغەمبەرەوەیە ﷺ ، و ئەویش لە سوژدەدایە ، پاشان گەڕامەوە سوژدەکەی خۆم ، کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژەکەی بووە ، و خەڵکەکە وتیان : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ لە ناو ئەم نوێژەتدا سوژدەیەکت برد زۆر درێژت کردەوە ، تاکو گومانی ئەوەمان لە لا درووست بوو کە شتێك ڕووی

---

(٤١١) مسلم وأبو عوانة وابن أبي شيبة في " المصنف " (١٢ / ١٠٦ / ٢ و ١١٢ / ١) .

(٤١٢) مسلم وأبو عوانة والبيهقي وهو مخرج في " الإرواء " (٤٥٦) .

دابێت ، یان سرووش (الوحي) بۆ دێتە خوارەوە ، ئەویش فـەرمووی : " كل ذلك لم يكن ، ولكن ابنـــي ارتحلنـــي [٤١٣] فكرهت أن أعجله حتى يقضي حاجته " [٤١٤] .

واتە : هیچ لەوانە نەبوو ، بەڵام کوڕەکەم لە سەر پشتم بوو ، بۆیە حەزم نەکرد پەلـەی لێ بکەم تاکو ئیشی خۆی تەواو دەکات .

وە لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە : " کە پێغەمبەری خوا ﷺ سـوژدەی دەبـرد (حسن و حسين) **دەچوونە سەر پشتی ، ئەگـەر یـەکێك نەیهێشتبایە ، ئامـاژەی بـۆ دەکـردن کـە وازیـان لێبهێنن ، پاشان کە نوێژی تەواوکرد و خستیانیە باوەشیەوە ، و فـەرمووی :** (مـــن أحبنـــي فليحب هذين) " [٤١٥] .

واتە : هەر کەسێ منی خۆش ئەوێ ، با ئەم دووانەی خۆشبووێ .

چاکە (فەزڵ)ی سوژدە

وە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیفەرموو : " ما من أمتي من أحد إلا وأنا أعرفه يوم القيامة " ، **واتـە : هیچ کەسێك نیە لە ئوممەتەکەم ئیللا من دەیناسمەوە لەڕۆژی دوایدا ، ووتیـان ئـەی پێغەمبـەری خوا ﷺ چۆن دەیانناسیتەوە لە ناو ئەو هەموو خەڵکـە ؟ فـەرمووی :** " أرأيت لو دخلت صيرة فيها خيل دُهم بُهم [٤١٦] ، وفيها فرس أغر محجل [٤١٧] ؛ أما كنت تعرفه منها ؟ " ، **واتـە : نابینیـت تـۆ ئەگەر چوویتە ناو شوێنێکەوە هەمووی یەك جۆرە ئەسپ بوون ، و ئەسپێکی دەسـت و پـێ و نێـو**

---

[٤١٣] **واتە : کردوومی بە بارهەڵگر بە سوار بوونی لە سەر پشتم ،** (فكرهت أن أعجله) **واتە : حەزم نەکرد پەلەی لێ بکەم .**

[٤١٤] النسائي وابن عساكر (٤ / ٢٥٧ / ١ ــ ٢) والـــحاكم وصححه ووافقه الذهبـــي.

[٤١٥] ابن خزيـــمة في " صحيحه " (٨٨٧) بإسناد حسن عن ابن مسعود ، والبيهقي مرسلا (٢ / ٢٦٣) ، وترجم له ابن خزيـــمة بقوله : (باب ذكر الدليل على أنّ الإشارة في الصلاة ــ بما يفهم المشير ــ لا تقطع الصلاة ولا تفسدها) .

قلت : وهذا من الفقه الذي حرمه أهل الرأي ! وفي الباب أحاديث أخرى في " الصحيحن " وغيرهما .

[٤١٦] (الصيرة) : **جۆرە پەچەیەکە (یان : گەوڕێکە) دروست دەکرێت بۆ ئاژەڵ لە بەرد وچڵی دار ، کۆکەشی** (صِيَر) **ە ، هەروەکو لە** " النهاية " **دا هاتووە** ، ووقع في الطبعات السابقة : (الصبرة) ، وفسر بالضم : الكومة ... وهو خطأ نبهنا عليه الشيخ بكر بن عبدالله أبو زيد في خطاب تفضل بإرساله إليّ بتاريخ (٢٠ / ٢ / ١٤٠٩ هـــ) جزاه الله خيرا .

[٤١٧] (المحجل) : **ئەو جۆرە ئەسپانەیە کە سپیایەتی بە پێیدا بەرز دەبێتەوە تـا لـە شـوێنی پـاوەن و مەچـەکی بـەرزتر دەبێتـەوە ، بەڵام ناگاتە ئەژنۆکانی ، ئەو ناوەشی پێ‌ئەوترێت چونکی شوێنی (حجل) خڕخاڵ وپێوەنەکان یەتی ،ئەم شـێوەیەش نابـیت تـەنها لە دەستێك یان دەستەکانیدا بێت ،تاکو قاچێکی یان هەردوو قاچی لە گەڵدا نەبێت .**

چاوان سپی تێدابوو ، ئایا ئەو ئەسپە ناناسیتەوە لە ناو ئەو ئەسپانەدا ؟ فەرمووی : بەڵێ ، فەرمووی : " فإن أمتي يومئذ غر [٤١٨] من السجود محجلون [٤١٩] من الوضوء " [٤٢٠].

واتە : ئوممەتەکەم لە ڕۆژی دوایدا نێو چاوانیان سپی دەردەکەون بە هۆی سوژدەوە ، و دەست و پێکانیان سپی دەردەکەون بە هۆی دەستنوێژەکەیانەوە .

وە فەرموویەتی : " إذا أراد الله رحمةَ من أراد من أهل النار ؛ أمر الله الملائكة أن يخرجوا من يعبد الله ، فيخرجونهم ويعرفونهم بآثار السجود ، وحرم الله على النار أن تأكل أثر السجود ، فيخرجون من النار ، فكل ابن آدم تأكله النار إلا أثر السجود " [٤٢١] .

واتە : ئەگەر خوای پەروەردگار بیەوی میهرەبانی خۆی بڕشێنێت بەسەر بەندەیەکیدا لە ئەهلی دۆزەخ ، ئەوا فەرمان دەکات بە فریشتەکانی ئەو کەسانە دەربکەن کە خوای پەروەردگاریان پەرستوە ، دەیانهێننە دەرەوە ، و دەیانناسنەوە بە شوێنەواری سوژدەکانیانەوە ، چونکە خوای پەروەردگاریش قەدەغەی کردووە لە سەر ئاگری دۆزەخ شوێنەواری سوژدەکانیان بخوات ، بۆیە بە هۆیەوە دەریان دەکەن لە ئاگری دۆزەخ ، هەموو لەشی نەوەکانی ئادەم ئاگری دۆزەخ دەیخوات جگە لە شوێنەواری سوژدەکەی نەبێت .

---

[٤١٨] (الغرة) : سپێتی ڕوومەتیانە ، مەبەستی : سپێتی ڕوومەتیانە بە نوری دەستنوێژ .

[٤١٩] واتە : سپێتی شوێنەواری دەستنوێژ لە دەستەکان و ڕوومەت و پێکان " سپێتی دەستەکان و ڕوومەت و پێکانی ئەسپی شوبهاندووە بە سپێتی شوێنەواری دەستنوێژ لە دەست و ڕوومەت و پێکانی نوێژگەردا . " النهاية ".

[٤٢٠] أحمد بسند صحيح ، والترمذ بعضه وصححه ، وهو مخرج في " الصحيحة " .

[٤٢١] البخاري ومسلم ، لە فەرموودەیەشدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە نوێژگەرە تاوان بارەکان بە هەتاهەتایی لە دۆزەخدا نامێنێتەوە ، هەروەها ئەو کەسەش کە بە تەمەڵیەوە تەرکی کردبێ - بەهەمان شێوە - بە هەتاهەتایی لە دۆزەخدا نامێنێتەوە ، بڕوانە " الصحيحة " (٢٠٥٤) .

سوژدە بردن لە سەر زەوی و حەسیر

وە زۆرجار سوژدەی لە سەر زەوی دەبرد [٤٢٢] .

وە " هاوەڵانی لە پشتیەوە نوێژیان دەکرد لە هاوینی زۆر گەرمدا ، لەو کاتە ئەگەر یەکێکیان نەیتوانایە نێو چاوانی بخاتە سەر زەوی ، کراسەکەی ڕادەخست و سوژدەی لە سەر دەبرد " [٤٢٣] .

وە دەیفەرموو : " ... وجعلت الأرض كلها لـي ولأمتـي مسجداً وطهوراً ، فأينما أدركت رجلا من أمتي الصلاة ؛ فعنده مسجده ، وعنده طهوره ، [وكان من قبلي يعظمون ذلك ، إنما كـانوا يصلون في كنائسهم وبيعهم] " [٤٢٤] .

واتە : ... وە هەموو زەوی بۆ خۆم و ئوممەتەکەم کراوە بە جێگەی نوێژ و بە پاك کەرەوەش دانروە ، جا هەرکەسێك لە ئوممەتەکەم کاتی نوێژی بوو ئەوا جێگەی نوێژ و پاك کەرەوەشی لە لایە ، [بەڵام ئوممەتانی پێش من ئەوەیان بە گەورە دادەنا ، بەڵکو تەنها بۆیان هەبوو لە پەرستگاکانیان نوێژ بکەن (کە کنیسەی خاچ پەرستەکان و بیەعی گاورەکان دەگرێتەوە)].

وە لەوانەشە جاری وا هەبێت سوژدەی لە ناو قوڕاودا دەبرد ، ئەو ڕووداوەش لە شەوی بیست و یەکی ڕەمەزاندا ڕوویدا کاتێك ، کە باران باری و سەربانی مزگەوتەکە تکەی دەکرد ، سەربانی مزگەوتەکەش لەو کاتەدا لە پەلکی دار خورما درووست کرابوو ، پێغەمبەری خواش ﷺ لە ناو قوڕاوی مزگەوتەکەدا سوژدەی دەبرد ، (أبو سعيد الخدري) ﷛ دەفەرمووێت : بە چاوی خۆم نێوچاوان و لووتی پێغەمبەری خوام بینی ﷺ شوێنەواری قوڕاوەکەی پێوە بوو [٤٢٥] .

---

[٤٢٢] چونکە : مزگەوتەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ بە حەسیر و هاوشێوەکانی ناو فەرش نەکرابوو ، فەرموودەیەکی زۆر هەن بەڵگەن بۆ ئەم ووتەیە ، لەوانەش ئەو فەرموودەیەی کە دوای ئەم فەرموودەیە دێت و فەرموودەکەی (أبو سعيد الخدري) .

[٤٢٣] مسلم وأبو عوانة .

[٤٢٤] أحمد والسراج والبيهقي بسند صحيح .

[٤٢٥] البخاري ومسلم .

وه " جاری واش هەبوو نوێژی لە سەر شتێك دەكرد كە تەنها شوێنی نێو چاوانی دەكردەوە ئەو شتەش پێی دەوترێت (الـــخمرة) " (٤٢٦) ، یان هەندێك جار لە سەر حەسیر نوێژی دەكرد (٤٢٧) ، (حەسیرێكی وا لە زۆری مانەوەی یان لە كۆنێتیدا ڕەش بووبووەوە) (٤٢٨) .

هەستانەوە لە سوژدە

پاشان " پێغەمبەری خوا ﷺ (الله أكـــبر) ی دەكرد و سەری بەرز دەكردەوە (٤٢٩) ، وفەرمانیشی پێ كردووە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فـەرمووی : " لا يتم صلاة لأحد من الناس حتى ... يسجد حتى تطمئن مفاصله ثم يقول : (الله أكبر) ويرفع رأسه حتى يستوي قاعدا " (٤٣٠).

واتە : نوێژی هیچ موسڵمانێك تەواو نیە تـاكو ... سـوژدەنەبات و ئەندامەكانیشی تیایدا ئارام نەگرێت ، پاشان بڵێت : (الله أكبر) و سەری بەرز بكاتەوە تاكو ڕاست دەبێتەوە .

وە هەندێك جار " دەستەكانیشی لە گەڵ ئەم تەكبیرەدا بەرز دەكردنەوە " (٤٣١).

پاشان "پێی چەپی ڕادەخست و لە سەری بە ئارامی دادەنیشت " (٤٣٢) ، و فەرمانیشی پێ كردووە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فەرموویەتی : " إذا ســـجدتَ فمكن لسجودك ، فإذا رفعتَ فاقعد على فخذك اليسرى " (٤٣٣) .

---

(٤٢٦) البخاري ومسلم ، وە (الخمرة) واتە : ئەوەندەی كە نوێژگەر بتوانێت نێوچاوانی بخاتە سەر لە سوژدەكەیدا ، حەسیر بێت یان ئەو حەسیرەی كە لە پەلكە (سعف) ی دارخورما دروست كرابێت ، یان لە پەلكی هەر ڕووەكێكی تر دروست كرابێت ، وە پێی ناوترێت (خمرة) ئەگەر لە ئەوەندە زیاتر بێت . " النهاية ".

(٤٢٧) مسلم وأبو عوانة .

(٤٢٨) البخاري ومسلم ، وفي الحديث دليل على أن الجلوس على شيء ما ؛ هو ليس له ، فيدل على تحريم الجلوس على الحرير ؛ لثبوت النهي عن لبسه في " الصحيحين " وغيرهما ، بل ورد فيهما النهي الصريح عن الجلوس عليه ، فلا تغتر بمن أباحه من الكبار.

(٤٢٩) البخاري ومسلم .

(٤٣٠) أبو داود والـــحاكم وصححه ووافقه الذهـــبي.

(٤٣١) أحمد وأبو داود بسند صحيح ، دەست بەرزكردنەوە لێرە ، و لە هەموو (الله أكبر) ێك دا ووتەی پێشەوا (أحمد)ـە، لە " البدائع " ی (ابن القيم) (٨٩/٤) دا هاتووە:" (الأثرم) لێی ئەگێڕێتەوە (لە ڕاستیدا:ابن الأثرم)ـە، كە پرسیاری لێكراوە سەبارەت بە دەست بەرزكردنەوە ؟ ئەویش فەرموویەتی : لە هەموو نزمبوونەوە و بەرزبوونەوەیەك ، پاشان فەرمووی : پێشەوا (أبو عبـــدالله)م بینی لە نوێژدا لە هەموو نزمبوونەوە و بەرزبوونەوەیەك دەستەكانی بەرز دەكردەوە".

(٤٣٢) البخاري في " جزء رفع اليدين " أبو داود بسند صحيح ، ومسلم وأبو عوانة ، وهومخرج في " الإرواء " (٣١٦).

واتە : ئەگەر سوژدەت برد پەلە مەکە لە سوژدەکەتدا تاکو جێگیر دەبێت (واتە : ئارام دەبێت) ، وە کە ڕاست بوویتەوە لە سوژدەکەت لە سەر ڕانی چەپت دانیشە .

وە " پێی ڕاستی دەچەقاند بە زەویدا " [٤٣٤].

وە " پەنجەکانی پێی ڕاستی ڕوو دەکرد لە قیبلە " [٤٣٥].

ڕانەخستنی پێکان ، و لە سەر دانیشتنیان (واتە : الإقعاء) لە نێوان سوژدەکاندا

وە ـ جاری وا هەبوو ـ " هەردوو پاژنە و سنگی پێکانی ڕێك ڕادەوەستان – واتە : ڕایانی نەدەخست – ولەسەریان دادەنیشت لەنێوان سوژدەکاندا ، کە پێی دەووتریت (الإقعاء) " [٤٣٦].

---

(٤٣٣) أحمد وأبو داود بسند جيد.

(٤٣٤) البخاري والبيهقي.

(٤٣٥) النسائي بسند صحيح.

(٤٣٦) مسلم وأبو عوانة وأبو الشيخ في " ما رواه أبو الزبير عن جابر " رقم : (١٠٤ ـــ ١٠٦) والبيهقي .

پێشەوا (ابن القيم) ـ بەڕەحمەت بێت ـ لەوە بەسەهودا چووە کە پاش ئەوەی باسی شێوە دانیشتنی ڕاخستن (الإفتراش)ی پێغەمبەری خوای کردووە ﷺ لە نێوان سوژدەکان فەرموویەتی : " لە پێغەمبەری خواوە ﷺ جگە لەم دانیشتنە هیچ دانیشتنێکی ترمان پێنەگەشتووە " !

دەڵێم : ئەم ووتەیە چۆن دەبێت لە کاتێکدا شێوە دانیشتنی (الإقعاء / واتە : جووت کردنی هەردوو پێ و ڕانەخستنیان و دانیشتن لە سەریان) لێوە واردە ، من حديث ابن عباس في " صحيح مسلم " و أبـي داود والترمذي وصححه ، وغيرهم ؟ انظر " الصحيحة " (٣٨٣) ، ومن حديث ابن عمر بسند حسن عند البيهقي وصححه ابن حجر ، وروى أبو إسحاق الحربي في " غريب الحديث " (ج٥ / ١٢ / ١) عن طاووس أنه رأى ابن عمر وابن عباس يقعيان ، وسنده صحيح . ورحم الله الإمام مالك حيث قال : " ما منا من أحد إلا ردَّ ورُدَّ عليه إلا صاحب هذا القبر " ، وأشار إلى قبر رسول الله ﷺ ، وقد عمل بهذه السنة جماعة من الصحابة والتابعين وغيرهم ، وقد فصلت القول في ذلك في " الأصل " .

واجب بوونی ئارامگرتن له نێوان دوو سوژده‌که‌دا

وه " پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له سوژده‌كانیدا ئارامی ده‌گرد ، به‌شێوه‌یه‌ك هه‌موو برپره‌یه‌كی ده‌گه‌ڕایه‌وه جێی خۆی " (٤٣٧) ، وفه‌رمانیشی پێ كردووه به‌و پیاوه‌ی كه نوێژه‌كه‌ی به ته‌واوی ئه‌نجام نه‌دا ، و پێی فه‌رمووی : " لا تتم صلاة أحدكم حتى يفعل ذلك " (٤٣٨) .

واته : نوێژی هیچ یه‌كێ له ئێوه ته‌واو نیه تاكو ئه‌و شته ئه‌نجام نه‌دات .

وه " ئه‌وه‌نده درێژی ده‌كرده‌وه تاكو ـ له درێژیدا ـ نزیك ده‌بووه‌وه له سوژده‌كانی " (٤٣٩) ، وه هه‌ندێك جار " ئه‌وه‌نده ده‌مایه‌وه تاكو كه‌سی وا هه‌بوو ده‌یووت : له وانه‌یه له بیری چوو بێت " (٤٤٠) .

زیكری نێوان دوو سوژده‌كه

وه پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌م دانیشتنه‌یدا ده‌یفه‌رموو :

١ ـ " اللهم (یان له گۆ (له‌فز) ێكی تردا : رب) ! اغفر لي ، وارحمني [واجبرني] ، [وارفعني] ، واهدني ، [وعافني] ، وارزقني " (٤٤١) .

وه جاری واش هه‌بوو ده‌یفه‌رموو :

٢ ـ " رب اغفر لي ، رب اغفر لي " (٤٤٢) .

ئه‌م دووانه‌ی له شه‌و نوێژدا ده‌ووت (٤٤٣) .

---

(٤٣٧) أبو داود والبيهقي بسند صحيح .

(٤٣٨) أبو داود والحاكم وصححه ووافقه الذهبي .

(٤٣٩) البخاري ومسلم .

(٤٤٠) البخاري ومسلم ، پێشه‌وا (ابن القيم) فه‌رموویه‌تی :

" ئه‌م سوننه‌ته دوای نه‌مانی سه‌رده‌می هاوه‌ڵانی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ خه‌ڵكانێكی زۆر وازیان لێهێناوه ، به‌ڵام ئه‌و كه‌سه‌ی كه سوننه‌تی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ جێ به‌جێ بكات ، و لانه‌كاته‌وه له‌وه‌ی كه پێچه‌وانه‌ی بێت ، گوێی نیه له‌وه‌ی كه پێچه‌وانه‌ی ئه‌مه بێت " .

(٤٤١) أبو داود والترمذي وابن ماجه وصححه الحاكم ووافقه الذهبي .

(٤٤٢) ابن ماجه بسند حسن ، پێشه‌وا (أحمد) یش ئه‌مه‌ی هه‌ڵبژاردووه بۆ پاڕانه‌وه ، (إسحاق ابن راهويه) فه‌رموویه‌تی : " ئه‌گه‌ر بیه‌وێ ئه‌توانێت سێ جار ئه‌وه بڵێت ، ئه‌گه‌ر بیه‌وێ ئه‌توانێت بڵێت : اللهم ! اغفر لي ... چونكه هه‌ردووكیان له پێغه‌مبه‌ری خواوه ﷺ پێمان گه‌یشتووه كه له نێوان سوژده‌كاندا ووتوویێتی " . كذا في " مسائل الإمام أحمد وإسحاق بن راهويه " رواية إسحاق المروزي (ص ١٩) .

(٤٤٣) وه ئه‌مه‌ش ئه‌وه ناگه‌یه‌نێت كه نابێت ئه‌م ووێردانه له نوێژه فه‌رزه‌كاندا بووترێت ، له به‌ر نه‌بوونی جیاوازی له نێوان ئه‌و و سوننه‌تدا ، ئه‌مه‌ش بۆچوونی پێشه‌وا شافعي و أحمد و إسحاقه ، وا ده‌بینن كه ئه‌مه ڕه‌وایه له فه‌رز و سوننه‌تدا " هه‌روه‌كو پێشه‌وا (الترمذي) بۆمانی ده‌گێڕێته‌وه ، وه پێشه‌وا (الطبراني) ش بۆ ئه‌وه ده‌چێت هه‌روه‌كو له " مشكل الآثار " دا هاتووه ، وه دید و

پاشان " (الله أكبر) ی دەکرد ، و سوژدەی دووەمی دەبرد " (٤٤٤) ، و فەرمانیشی پێ کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، وپێی فەرموویەتی پاش ئەوەی کە فەرمانی پێکردوە بە ئارامگرتن لە نێوان سوژدەکانیدا هەروەکو لە پێشدا باسکرا : " ثم تقول : (الله أكبر) ثم تسجد حتى تطمئن مفاصلك ، [ثم افعل ذلك في صلاتك كلها] " (٤٤٥) .

واتە : پاشان دەڵێیت : (الله أكبر) و سوژدە دەبەیت ، تاکو جوومگەکانت ئارام دەگرن ، پاشان ئەوانە لە هەموو نوێژەکەت دا ئەنجام بدە .

وە هەندێك جار " پێغەمبەری خوا ﷺ لە گەڵ ئەم تەکبیرەدا هەردوو دەستی بەرز دەکردەوە " (٤٤٦) .

لەم سوژدەیەشدا هەمان شتی ئەنجام دەدا کە لە سوژدەی یەکەمدا ئەنجامی دابوو ، پاشان (الله أكبر) ی دکرد ، و ڕاست دەبووەوە (٤٤٧) .

و فەرمانیشی پێ کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فەرموویەتی پاش ئەوەی کە فەرمانی پێکردوە بە سوژدەی دووەم هەروەکو لە پێشدا باس کرا ، " و دواتر سەر ڕاست دەکاتەوە و (الله أكبر) دەکات " (٤٤٨) ، و فەرموویەتی : " [ثم اصنع ذلك في كل ركعة وسجدة] ، فإذا فعلت ذلك ؛ فقد تمت صلاتك ، وإن أنقصت منه شيئا ؛ أنقصت من صلاتك " (٤٤٩) .

واتە : پاشان ئەوانە لە هەموو ڕکات و سوژدەیەك دا ئەنجام بدە ، ئەگەر هەموو ئەوانەت ئەنجام دا ئەوا نوێژەکەت تەواوە ، وە ئەگەر شتێکت لێ ئەنجام نەدا ئەوا نوێژەکەت بە تەواوی ئەنجام نەداوە .

وە هەندێك جار " هەردوو دەستی بەرز دەکردەوە " (٤٥٠) .

بۆچوونی ڕەواش ئەوە پەسەند دەکات ، چونکە هیچ شوێنێکی نوێژ نیە زیکری تێدا نەکرێت ، بۆیە پێویستە لێرەشدا هەروەها بێت ، ئەوەش شتێکی ئاشکرایە و لە لای کەس شاراوە نیە.

(٤٤٤) البخاري ومسلم.

(٤٤٥) أبو داود وصححه الحاكم ووافقه الذهبي . والزيادة للبخاري ومسلم .

(٤٤٦) أبو عوانة وأبو داود بسندين صحيحين ،وقد قال بهذا الرفع أحمد ومالك والشافعي في رواية عنهما.

(٤٤٧) مسلم والبخاري.

(٤٤٨) أبو داود وصححه الحاكم ووافقه الذهبي .

(٤٤٩) أحمد والترمذي وصححه.

(٤٥٠) أبو عوانة وأبو داود بسندين صحيحين ،وقد قال بهذا الرفع أحمد ومالك والشافعي في رواية عنهما.

پشووه دانیشتن (جلسة الإستراحة)

پاشان " ڕاست دەبووەوە ، و لە سەر پێی چەپی دادەنیشت ، تاكو هەموو ئەندامێكی دەڕۆشتەوە جێگەی خۆی " (٤٥١) .

متمانە كردنە سەر دەستەكان لە كاتی هەستانەوە بۆ ڕكاتەكانی تر

پاشان " پێغەمبەری خوا ﷺ هەڵدەستایەوە بۆ ڕكاتی دووەم ، و لە هەستانەوەی دا متمانەی دەكردە سەر زەوی " (٤٥٢) .

وە " وەكو هەویر شێلی دەكرد : واتە : متمانەی دەكردە سەر دەستەكانی ئەگەر هەڵسایەتەوە " (٤٥٣) .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر هەڵسایەتەوە بۆ ڕكاتی دووەم ، بە ﴿ الحمد لله ﴾ دەستی پێدەكرد ، و بێدەنگ نەدەبوو " (٤٥٤) .

---

(٤٥١) البخاري وأبو داود ، ئەم دانیشتنە لە لای زانایان بە (جلسة الإسترحة) دەناسرێت ، ئەمەش ووتەی پێشەوا (شافعی)یە ، و هاوشێوەكەشی لە (أحمد) ـەوە دگێڕنەوە هەروەكو لە " التحقیق " (١١١ / ١) دا هاتووە ئەمەش شایستەترە بە (أحمد)ـەوە لەبەر ئەوەی كە لێیوە زانراوە لە شوێنكەوتنی بۆ ئەو سوننەتانەی كە پێچەوانەیان نیە .

وقد قال ابن هانيء في " مسائله عن الإمام أحمد " (١ / ٥٧) :

" رأيت أبا عبدالله (يعني : الإمام أحمد) ربما يتوكأ على يديه إذا قام في الركعة الأخيرة ، وربما استوى جالساً ، ثم ينهض " ، وهو اختيار الإمام إسحاق بن راهويه ، فقد قال في " مسائل المروزي " (١/١٤٧/٢): "سوننەت لە پێغەمبەری خواوە ﷺ ئەوەیە كە متمانە بكرێتە سەر دەستەكان لە هەستاندا ، پیر بێت یان لاو " ، بڕوانە " الإرواء " (٢/٨٢-٨٣).

(٤٥٢) الشافعي والبخاري.

(٤٥٣) رواه أبو إسحاق بسند صالح ، ومعناه عند البيهقي بسند صحيح ، بەڵام سەبارەت بەو فەرموودەیەی كە تیایدا هاتووە : " كان يقوم كالسهم لا يعتمد على يديه " ئەوا " موضوع " ـە ، هەموو ئەو فەرموودانەش كە لەم وتایەدا هاتووە ئەوا " ضعيف " ـەو " صحيح " نیە ، ئەوەشم لە " الضعيفة " (٥٦٢ و ٩٢٩ و ٩٦٨) دا بە تێرو تەسەلی ڕوون كردۆتەوە .

وقد أشكل على بعض الفضلاء تقويتي لإسناد الحربي بسند صالح ، فأوضحت ذلك في كتابي " تمام المنة في التعليق على فقه السنة " فراجعه فإنه مهم .

(٤٥٤) مسلم وأبو عوانة ، ئەم بێ دەنگ بوونە (سكوت)ـە كە نەفی كراوە لە فەرموودەكەدا لەوانەیە ئەو بێ دەنگ بوونە بێت كە بۆ خوێندنەوەی زیكری دەست پێ كردنی نوێژ دەكرێت ، بۆیە ئەو بێ دەنگ بوونە ناگرێتەوە كە بۆ (الإستعاذة) دەكرێت ، لەوانەشە لەوە فراوانتر بگرێتەوە ، لە هەمووشیان ڕاست و لە پێش تر لە لای من ئەوەیە كە ئەم بێ دەنگ بوونە ئەو بێ دەنگ بوونەیە كە بۆ خوێندنەوەی زیكری دەست پێكردنی نوێژ دەكرێت ، سەبارەت بە (الإستعاذة) ەش لە جگە لە ڕكاتی یەكەمدا زانایان دوو بۆچونیان هەیە ، لە هەر دووكیشیان ڕاست و ئەولاتر لە لای من ئەوەیە كە شەرعییە لە هەموو ڕكاتێكدا بووترێت ، ڕوونكردنەوەی تەواوی ئەم باسە لە "أصل" ی ئەم كتێبەدا هاتووە.

وە لەم ڕکاتەشدا هەموو ئەوانەی دووبارە دەکردەوە کە لەڕکاتی یەکەمدا ئەنجامی دەدان ، جگە لەوە نەبێت کە کورت تری دەکردەوە لە ڕکاتی یەکەم هەروەکو لە پێشدا باس کرا .

واجبە لە هەموو ڕکاتێکدا سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ بخوێنرێت

وە فەرمانیشی بەو پیاوە کردووە کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، سورەتی ﴿الفاتحة﴾ لە هەموو ڕکاتێکدا بخوێنێتەوە ، و پاش ئەوەی کە فەرمانی پێکردووە لە ڕکاتی یەکەمدا بیخوێنێتەوە پێی فەرموو [٤٥٥] : " ثم افعل ذلك في صلاتك كلها " [٤٥٦] .

واتە : پاشان ئەوانە لە هەموو نوێژەکەتدا ئەنجام بدە .

لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : " في كل ركعة " [٤٥٧] .

واتە : لە هەموو ڕکاتێکدا ، وە فەرموویەتی : " في كل ركعة قراءة " [٤٥٨] .

واتە : لە هەموو ڕکاتێك دا خوێندنەوە هەیە .

---

[٤٥٥] أبو داود وأحمد بسند قوي .

[٤٥٦] البخاري ومسلم .

[٤٥٧] أحمد بسند جيد .

[٤٥٨] ابن ماجه وابن حبان في " صحيحه " وأحمد في " مسائل ابن هانيء " (١/ ٥٢) وقال جابر : " من صلى ركعة لوم يقرأ فيها بأم القرآن ؛ فلم يصل ؛ إلا وراء الإمام " . رواه مالك في " الموطأ " .

تەحیاتی یەکەم

شێوازی دانیشتن لە تەحیاتدا

پاشان " پێغەمبەری خوا ﷺ دادەنیشت بۆ تەحیات خوێندنەوە ، دوای کۆتایی هاتنی ڕکاتی دووەم ، جا ئەگەر نوێژەکە دوو ڕکاتی بێت بەشێوەیەك دادەنیشت پێی دەوترێت : " الإفتراش " [٤٥٩] هەروەکو چۆن لە نێوان سوژدەکاندا دادەنیشت .

وە بە هەمان شێوەش " دادەنیشت لە تەحیاتی یەکەمی " [٤٦٠] نوێژە سێ ڕکاتی و چوار ڕکاتیەکاندا .

وە فەرمانیشی بەوە کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، و پێی فەرموو : " فإذا جلست في وسط الصلاة فاطمئن وافترش فخذك اليسرى ثم تشهد " [٤٦١] .

واتە : ئەگەر دانیشتیت لە ناوەڕاستی نوێژەکەتدا ، ئارام بگرە ، و ڕانی چەپت ڕابخە ، و لە سەری دانیشە ، پاشان تەحیات بخوێنەوە .

وە (أبو هريرة) ﷺ فەرموویەتی : خۆشەویستەکەم پێغەمبەری خوا ﷺ نەهی لێ کردووم وەکو دانیشتنی سەگ دابنیشم کە پێی دەوترێت (الإقعاء) [٤٦٢] .

وە لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە : " كان ينهى عن عقبة الشيطان " [٤٦٣] .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ نەهی کردووە لە شێوە دانیشتنی شەیتان – وە شێوەی دانیشتنەکەی لە دانیشتنی سەگ دەچێت - .

وە " کە دادەنیشت بۆ تەحیات خوێندن ، لەپ (ناو دەست) ی ڕاستی لە سەر ئەژنۆ (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : ڕانی) ی ڕاستی دادەنا ، و لەپی چەپیشی لە سەر ئەژنۆ (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : ڕانی) ی چەپی دادەنا [و دەیکردەوە لە سەری] " [٤٦٤] .

---

[٤٥٩] النسائي (١ / ١٧٣) بسند صحيح .

[٤٦٠] البخاري وأبو داود .

[٤٦١] أبو داود والبيهقي بسند جيد .

[٤٦٢] الطيالسي وأحمد وابن أبـي شيبة ، انظر التعليق (٤) (ص ١٣١) ، و (الإقعاء) ؛ (أبو عبيدة وجگە لەویش) فەرموویانە : " بریتییە لە دانانی هەردوو بەشی پاشەوەی لەسەر زەوی و دانانی هەردووپێی و دانانی دەستەکانی لە سەر زەوی هەروەکو سەگ دادەنیشێت " .

دەڵێم: ئەم جۆرە دانیشتنە کە پێی دەوترێت (إقعاء)، ئەو (إقعاء) ە نیە کە سوننەتە لە نێوان سوژدەکاندا بکرێت.

[٤٦٣] رواه مسلم وأبو عوانة وغيرهما ، وهو مخرج فـي " إرواء الغليل " (٣١٦) .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی چەپی تاکو قوڕانسك (حـدّ مرفقـه [٤٦٥]) ی ڕاستی لە سەر ڕانی ڕاستی دادەنا " [٤٦٦] .

وە " نەهیشی کرد لە پیاوێك لە کاتی دانیشتنیدا متمانەی کردبووە سەر دەستی چەپی لە نوێژەکەیدا ، و فەرمووی : " إنها صلاة اليهود " [٤٦٧] ، یان " لا تجلس هكذا إنما هذه جِلْسَة الذين يعذبون " [٤٦٨] ، وە یان " هي قعدة المغضوب عليهم " [٤٦٩] .

واتە : ئەو شێوەیە شێوەی نوێژی گاورەکانە ، یان : وا دامەنیشە ، چونکە ئەم دانیشتنە دانیشتنی ئەوانەن کە سززا دەدرێن ، وە یان : ئەوە دانیشتنی غەزەب لێ گیراوەکانە (واتە : جولوکەکان) .

پەنجە جووڵاندنەوە لە کاتی تەحیات خوێندندا

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی چەپی دەکردەوە ، و لە سەر ڕانی چەپی دای دەنا ، وە هەمووو پەنجەکانی دەستی ڕاستی دەنوقاند ، و ئامـاژەی بـەو پەنجەیەی دەکرد کە دوای پەنجە گەورەکەی دێت ڕووە و قیبلە ، و چاوی تێدەبڕی " [٤٧٠] .

وە " کاتێك ئامـاژەی بە پەنجەی بکردایە ، پەنجە گەورەکەی لەسەر پەنجەی ناوەڕاستی دادەنا [٤٧١] ، وە جاری واش هەبوو " بازنەیەکی بە پەنجە گەورەکەی و پەنجەی ناوەڕاستی دروست دەکرد " [٤٧٢] .

---

[٤٦٤] مسلم وأبو عوانة .

[٤٦٥] واتە : کۆتایی قوڕانیسکی ، مەبەستیشی ئەوەیە کە : قوڕانیسکەکانی لە لەشی جیا و دوور نەدەکردەوە ، هەر ئەوەشە کە ابن القيم لە " زاد المعاد " دا باسی کردووە .

[٤٦٦] أبو داود والنسائي بسند صحيح .

[٤٦٧] البيهقي والحاكم وصححه ووافقه الذهبي ، وهو مخرج مع الذي في " الإرواء " (٣٨٠) .

[٤٦٨] أحمد وأبو داود بسند جيد .

[٤٦٩] عبد الرزاق وصححه عبد الحق في " أحكامه " (١٢٨٤ ــ بتحقيقي) .

[٤٧٠] مسلم وأبو عوانة وابن خزيمة ، وزاد فيه الحميدي في " مسنده " (١ / ١٣١) ، وكذا أبو يعلى (٢/٢٧٥) بسند صحيح عن ابن عمر : " وهي مذبة الشيطان ، لا يسهو أحد وهو يقول هكذا " ، ونصب الحميدي إصبعه ، قال الحميدي : قال مسلم بن أبي مريم : " وحدثني رجلٌ أنهُ رأى الأنبياء ممثلين في كنيسةٍ في الشام في صلاتهم قائمين هكذا ،، ونصب الحميدي إصبعه " .

قلت : وهذه فائدة نادرة غريبة ، وسندها إلى الرجل صحيح .

[٤٧١] مسلم وأبو عوانة .

[٤٧٢] أبو داود والنسائي وابن الجارود في " المنتقى " (٢٠٨) ، وابن خزيمة (١ / ٨٦ / ١ ــ ٢) ، وابن حبان في " صحيحه " (٤٨٥) بسند صحيح ، وصححه ابن الملقن (٢ / ٢٨).

وه " كه پەنجەی بەرز دەكردەوه ، دەیجوولاندەوه ، و پێی دەپاڕایەوه " [٤٧٣].

وه دەیفەرموو : " لَهي أشدُّ على الشيطان من الحديد ، يعني : السَّبابة " [٤٧٤].

واته : قورس تره له سەر شەیتان لەوەی كه به ئاسن لێ ی بدەیت ، واته : پەنجەی شایەتوومان .

وه " هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ ئەم كردارەیان لە یەكترەوه وەر دەگرت ، واتە : ئاماژه كردن له پاڕانەوەدا [٤٧٥] .

---

[٤٧٣] أبو داود والنسائي وابن الجارود في " المنتقى " (٢٠٨) ، وابن خزيمة (١ / ٨٦ / ١ ــ ٢) ، وابن حبان في " صحيحه " (٤٨٥) بسند صحيح ، وصححه ابن الملقن (٢ / ٢٨) ، ولحديث التحريك شاهد في ابن عدي (١ / ٢٧٨) وقال في روايه عثمان بن مقسم : " ضعيف يكتب حديثه " .

سەبارەت به مەبەست به : (يدعو بها) پێشەوا (الطحاوي) فەرموویەتی :

" ئەمه بەڵگەیه له سەر ئەوەی كه ئەمه له كۆتایی نوێژدا بووه " .

دەڵێم : ئەمه بەڵگه ئەوەی تێدایه كەوا سوننەته بەردەوام بێت له سەر ڕووكردنی پەنجەی (شایەتومان) بەرەو قیبله و بەردەوامش دەیجولێنێت تا سەلام دانەوه ، چونكه دوعا كردن و پاڕانەوه پێش سەلامدانەوەیه ، وه ئەمەش بۆچونی (مالك) و جگه لەویشه ، وه پرسیار كرا له ئیمامی (ئەحمەد): ئایا پیاو له نوێژدا پەنجەی دەجولێنێت ؟ فەمووی : بەڵێ ، زۆر به پەله و توندی . ئەمەش (ابن هانئ) باسی كردووه له " مسائله عن الإمام أحمد " : (ص ٨٠) .

هەروەها دەڵێم : لەمەوه بۆمان ڕوون دەبێتەوه كەوا پەنجه جوولاندن له ناو (تەحیات و شایەتوماندا) سوننەتێكی سەلمێنراوه له پێغەمبەرەوه ﷺ ، ئیمامی ئەحمەد و جگه لەویش له پێشەوایانی سوننەت كاریان پێكردووه ، جا با ئەو كەسانه لە خوا بترسن كەوا گومانیان وایه كه ئەمه گاڵتەكردنه و له گەڵ نوێژدا ناگونجێت ، بۆیه لەبەر ئەمه پەنجەیان ناجولێنن لە گەڵ ئەوەشدا دەزانن ئەمه سەلمێنراوه و ڕاسته ، وه زۆر له خۆیان دەكەن بۆ گۆڕینی ماناكەی بەوەی كەوا ناگونجی له گەڵ بنەواكانی زمانەوانی عەرەبی ، وه پێچەوانەی تێگەیشتنی پێشەوایانه .

وه له شته نامۆكان : هەندێك لەوانه پارێزگاری له بۆچونی پێشەواكانیان دەكەن لەم بابەتەدا ـ با پێشەواكەشی بۆچوونەكەی پێچەوانەی سوننەتیش بێت ـ به بەڵگەی ئەوەی به هەڵه زانینی پێشوا ئەوه دەگەیەنێت تانەی لێبدرێت و بێڕێزی دەرحەق بنوێنرێت ! كەچی ئەوەی له یاد دەچێتەوه كە ئەم سوننەته سەلمێنراوه ڕەت دەكاتەوه ، وه گاڵتەجاریش بەوانە دە كات كە كار بەم سوننەته دەكەن ، به زانینەوه بێت ـ یان به نەزانینەوه ـ كەچی ئەم گاڵتەجاریەش ئەو پێشەوایانەش دەگرێتەوه كەوا ئەمان بە گومانی خۆیان پارێزگاری له بۆچونەكانیان دەكەن ئەگەر چی له سەر (باطل) یش بێت ، لە كاتێكدا كە ئەم پێشەوایانه لەسەر سوننەتن ، بەڵكو ئەم بە گژدا چوونەی خودی پێغەمبەریش ﷺ دەگرێتەوه ، چونكه ئەو ئەم سوننەتەی بۆمان هێناوه ، بۆیە بەگژدا چونەوەی ئەم سوننەته بەگژدا چوونەوەیه بۆ پێغەمبەرﷺ ، ﴿ فَمَا جَزَاء مَن يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنكُمْ إِلاَّ ...﴾ ؟!

بەڵام دانانی پەنجه دوای ڕوو كردنی له قیبله ، یان تایبەت كردنی جولانەوەی بە كاتی ووتنی (لا إلـه إلاَّ الله) وه ، ئەمانە هەمووی هیچ بنەمایەكیان نیه له سوننەتدا ، بەڵكو پێچەوانەی سوننەته به بەڵگەی ئەم فەرموودەیه.

وه فەرموودەی : " أنه كان لا يحركها " ، سەلمێنراو نیه له ڕووی سەنەدەوه ، وەك چۆن سەلماندوومه لە " ضعيف أبـي داود " (١٧٥) ، وه ئەگەر سەلمێنراویش بێت ئەوا نەفی دەكات ، وه فەرموودەكی تر ئەم بابەتە دەسەلمێنێت ، وه سەلمێنەر پێش دەخرێت به سەر نەفیكاردا ، وەك زانراوه لای زانایان ، بۆیه ئەمه نابیته بەڵگه بۆ ئەوانەی دەڵێن پەنجه جولان سوننەت نیه !.

[٤٧٤] أحمد والبزار وأبو جعفر ، والبختري في " الأمالي " (٦٠/١) ، والطبراني في " الدعاء " (ق٧٣/١) ، وعبد الغني المقدسي في " السنن " (١٢/٢) بسند حسن ، والروياني في " مسنده " (٢٤٩/٢) ، والبيهقي .

وە " پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو کردارەی ئەنجام دەدا لە هەموو تەحیات دا "[٤٧٦] .

وە " پیاوێکی بینی بە پەنجەی دەپاڕێتەوە ، پێی فەرمووی : " أحِّـد [أحِّـد] " ، [وأشار بالسَّبابة] "[٤٧٧] .

واجبێتی تەحیاتی یەکەم
و ڕێپێدانی شەرع بە پاڕانەوە تیایدا

پاشان " پێغەمبەری خوا ﷺ لە هەموو دوو ڕکاتێك دا تەحیاتی دەخوێندەوە "[٤٧٨] .

وە " یەکەم ووشەش کە لە دانیشتنیدا دەیفەرموو : التحيات لله " بوو[٤٧٩] .

وە " ئەگەر تەحیاتی لە دوو ڕکاتە یەکەمینەکاندا لە بیر بڕۆشتبایە ، سوژدەی سەهوی بۆ دەبردن "[٤٨٠] .

وە فەرمانیشی پێدەکردن ، و دەیفەرموو : " إذا قعدتم في كل ركعتين فقولوا : التحيات إلخ ... ، وليتخير أحدكم من الدعاء أعجبه إليه ، فليدع الله عز وجل به] "[٤٨١] ، وفي لفظ : " قولوا في كل جلسة : التحيات "[٤٨٢] .

واتە : ئەگەر لە هەموو دوو ڕکاتێك دا دانیشتن ئەوا بڵێن : التحيات ... هتد ، ... پاشان هەر پاڕانەوە یەکی بەدڵ بوو ، پێی بپاڕێتەوە لە خوای پەروەردگار ، وە لە گۆ (لەفز) ێکی تردا هاتووە ، فەرموویەتی : " لە هەموو دانیشتنێك دا بڵێن : التحيات " ، وە فەرمانیشی بەوە کردووە بەو پیاوە کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، هەروەکو لە پێشدا باسکرا .

---

[٤٧٥] ابن أبـي شيبة (٢ / ١٢٣ / ٢) بسند حسن .

[٤٧٦] النسائي والبيهقي بسند صحيح .

[٤٧٧] ابن أبي شيبة (١٢/٤٠/١) و (٢/١٢٣/٢) ، والنسائي ، وصححه الحاكم ووافقه الذهبي ، وله شاهد عند ابن أبي شيبة .

[٤٧٨] مسلم وأبو عوانة .

[٤٧٩] رواه البيهقي من رواية عائشة بإسناد جيد ، كما قال ابن الملقن (٢ / ٢٨) .

[٤٨٠] البخاري ومسلم ، و وهو مخرج فـي " إرواء الغليل " (٣٣٨) .

[٤٨١] النسائي وأحمد والطبرانـي في " الكبير " (٣ / ٢٥ / ١) بسند صحيح .

دەڵێم : ڕووکەشی فەرموودەکە بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کە شەرعییە لە پاش هەموو تەحیاتێکدا بپاڕێتەوە ، با سەلام دانەوەشی بەدوادا نەبێت ، ئەمەش بۆچونی (ابن حزم) ـ بە ڕەحمەت بێت ـ .

[٤٨٢] النسائي بسند صحيح .

وه " پێغەمبەری خوا ﷺ فێری تەحیاتی دەکردن هەروەکو چۆن سورەتێکی قورئانی پیرۆزی پێ فێر دەکردن " [٤٨٣] .

وه " سوننەتیش وایە بەبێ دەنگی بخوێنرێت " [٤٨٤] .

شێوازەکانی تەحیات

وه پێغەمبەری خوا ﷺ چەندەها شێوازی جۆراو جۆری تەحیاتی پێفێرکردن :

١ ـ تەحیاتی (ابن مسعود) ﷺ: كە فەرموویەتی : دەستم لە ناو دەستی پێغەمبەری خوادا بوو ﷺ كە تەحیاتی پێفێرکردم ، هەروەکو چۆن سورەتێکی لە سورەتەکانی قورئانی فێردەکردم : " التحيات لله ، والصلوات [٤٨٥] ، والطيبات [٤٨٦] ، السلام [٤٨٧] عليك أيها النبي ! ورحمة الله وبركاته [٤٨٨] ، السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين " ، [فإنه إذا قال ذلك أصاب كل عبد صالح في السماء والأرض] ، واته : ئەگەر ئەوەی ووت ئەوا هەموو بەندەیەکی چاك لە ئاسمان بێت یان لە زەوی دەگرێتەوە. " أشهد أن لا إله إلا الله ، وأشهد أن محمدا عبده ورسوله " ، [وهو بين ظهرانينا فلما قبض قلنا : السلام على النبي] ، واته : لەکاتێك دا ئەمانووت : (السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته) كە لە ناوماندا زیندوو بوو ، بەڵام كە کۆچی کرد دەمانووت : السلام على النبي " [٤٨٩] .

---

[٤٨٣] البخاري ومسلم .

[٤٨٤] أبو داود ، والحاكم وصححه ، ووافقه الذهبي .

[٤٨٥] (التحيات) واته : ئەو ووشانەی كە واتای سەلام و موڵك و مانەوەیە هەمووی بۆ خوای پەروەردگارە. وه (الصلوات) : واته : ئەو پاڕانەوانەی كە مەبەست لێی بەگەورە زانینی خوای پەروەردگارە هەر شایستەی ئەوە ، و هیچ کەسی تر جگە لە ئەو شایستەی ئەوە نیە . (النهاية) .

[٤٨٦] واته : ئەو ووتانەی كە چاكن هەرچەند درێژ بكرێنەوە تەنها خوای پەروەردگار شایستەی ئەوەیە شوکر و ستایشی پێبکرێت ، و هیچ کەسی تر جگە لە ئەو شایستەی ئەوە نیە ، لەو ووتانەی كە پاشا و گەورەکان حەزیان لێیە پێی وەسف بدرێنەوە . " فتح ".

[٤٨٧] واتاکەی : پەنادانە بە خوای پەروەردگار و پاراستنی تەنها بە ئەو ، چونكە : (السلام) ناوێکە لە ناوەکانی خوای پەروەردگار ئەوە دەگەیەنێت : خوای پەروەردگار پارێزەر و کەفالەتکاریەتی ، هەروەکو ئەوترێت (الله معك) ؛ واتە : بە پاراستن و یارمەتی و میهرەبانی خۆی .

[٤٨٨] ناوێکە هەموو ئەو چاكانە دەكرێتەوە كە خوای پەروەردگار بەبەردەوامی دەڕێژێتە سەر بەندەکانی.

[٤٨٩] البخاري ومسلم ، وابن أبي شيبة (١/٩٠/٢) ، والسراج ، وأبو يعلى في " مسنده " (٢/٢٥٨) ، وهو مخرج في " الإرواء " (٣٢١) .

٢ ـ تەحیاتی (ابن عباس) ﷺ **کە فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فێری تەحیاتی دەکردین ، هەروەکو چۆن سورەتێکی لە قورئانی پیرۆز فێردەکردین ، و دەیفەرموو :** " التحيات المباركات الصلوات الطيبات [490] لله ، [الــ] سلام عليك أيها النبـــي ! ورحمة الله وبركاته ، [الــ] سلام علينا وعلى عباد الله الصالحين ، أشهد أن لا إله إلا الله و [أشهد] أن محمدا رسول الله . **وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە :** عبده ورسوله " [491] .

٣ ـ تەحیاتی (ابن عمـــر) ﷺ : **لە پێغەمبەری خوا ﷺ لە تەحیاتدا دەیفەرموو :** " التحيات لله ، [و] الصلوات ، [و] الطيبات ، السلام عليك أيها النبـــي ! ورحمـــة الله - (ابـــن

دەڵێم : ووتەکەی (ابن مسعود) **کە دەڵێت : ووتمان :** ·السلام على النبـي· **واتە : صەحابە ڕەزای خوایان لێبێت لە تەحیاتدا دەیانووت :** " السلام عليك أيها النبـــي " **لە کاتێکدا کە پێغەمبەر ﷺ زیندوو بوو ، بەڵام دوای ئەوەی کە مرد خۆیان لادا لەمە و دەیانووت :** (السلام على النبي) **، وە دەبێت ئەمە لە لایەن پێغەمبەر ﷺ خۆیەوە بێت ، وە ئەوەش پاڵپشتی ئەمە بکات ئەوەیە کە** عائيشة **ـ ڕزای خوای لێبێت ـ بەم شێوازە تەحیاتی ناو نوێژی فێر دەکردن** (السلام على النبي) **رواه السراج في "مسنده " (ج٩/١/٢) ، والمخلص في ·الفوائد· (ج ١١/٥٤/١) بسندين صحيحين عنها.**

وە پێشەوا (الـــحافظ) **ڕەجمەتی خوای لێبێت فەرموویەتی : (ئەم زیادەیە ڕووکەشەکەی ئەوە دەگەیەنێت : ئەوان لە پێشدا دەیانووت :** " السلام عليك أيها النبـــي " **بە (ك) کە ئامرازی قسە لە گەڵ کردنە ڕووبەڕوو ، بەڵام دوای ئەوەی کە پێغەمبەر ﷺ مرد وازیان هێنا لە ئامرازی ڕووبەڕوو و بە ئامرازی نادیار باسیان دەکرد و دەیاووت :** (السلام على النبـــي) .

وە لە جێگەیەکی تردا فەرموویەتی : (قال السبكي في " شرح المنهاج " بعد أن ذكر هذه الرواية من عند أبـــي عوانة وحده : " إن صح هذا عن الصحابة ؛ دل على أن الـــخطاب في السلام بعد النبـــي ﷺ غير واجب فيقال : (السلام على النبـــي) ".

قلت : قد صح بلا ريب (يعني : لثبوت ذلك في " صحيح البخاري ") ، وقد وجدت له متابعا قويًا ؛ قال عبدالرزاق : اخبرني ابن جريج : أخبرني عطاء أن الصحابة كانوا يقولون والنبـــي ﷺ حي : " السلام عليك أيها النبـــي ! " فلما مات قالوا : " السلام على النبـــي " ، وهذا إسناد صحيح ، وأما ما روى سعيد بن منصور من طريق أبـــي عبيد بن عبدالله بن مسعود عن أبـــيه أن النبـــي ﷺ علمهم التشهد : فذكره . قال : فقال بن عباس : إنما كنا نقول : " السلام عليك أيها النبـــي ! " إذ كان حيًا ، فقال : ابن مسعود : هكذا علمنا ، وهكذا نعلم ، فظاهر أن ابن عباس قاله بحثا ، وأن ابن مسعود لم يرجع إليه ، لكن رواية أبـــي معمر أصح (يعني رواية البخاري) ؛ لأن أبا عبيدة لم يـــسمع مـــن أبـــيه ، والإسناد إليه ضعيف " .

وقد نقل كلام الحافظ هذا جماعة من العلماء والمحققين ؛ أمثال : القسطلانـــي والزرقانـــي واللكنوي وغيرهم ، فارتضوه و لم يتعقبوه بشيء ، وللحديث مع ذلك تتمة ذكرتها في الأصل . (وراجع المقدمة ص ١٨ ـــ٢٥) .

[490] **پێشەوا** (النووي) **فەرموویەتی :** " تقديره : والمباركات والصلوات والطيبات ؛ كما في حديث ابن مسعود وغيره ، ولكن حـــذفت الواو اختصارا ، وهو جائز معروف في اللغة ، **واتای فەرمووەکەش ئەوەیە کە :** (التحيات) **و ئەوانەش بەدوایدا دێن شایستەی خوای پەروەردگارن ، و هیچ کەسی تر جگە لە ئەو شایستەی ئەو شتانە نیە** " .

[491] مسلم وأبو عوانة والشافعي والنسائي .

عمر) **فەرمووی :** (وبركاته) **م تيا زياد كردووه** [٤٩٢] – السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين ، أشهد أن لا إله إلا الله ـــ (ابن عمر) **فەرمووی :** (وحده لا شريك له) **م تيا زياد كردووه** [٤٩٣] – وأشهد أن محمدا عبده ورسوله " [٤٩٤] .

٤ ـ تەحياتی : (أبو موسى الأشعري) ﷺ **کە فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : " ... وە کە گەشتنە دانیشتن با سەرەتای ووتەتان ئەمە بێت :** التحيات الطيبات الصلوات لله ، السلام عليك أيها النبي ورحمة الله ، وبركاته السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين ، أشهد أن لا إله إلا الله [وحده لا شريك له] ، وأشهد أن محمدا عبده ورسوله ، [**حەوت ووشەیە بە تەحیاتی نوێژ دادەنرێن**] " [٤٩٥] .

٥ ـ تەحياتی (عمر) ی کوڕی (خطاب) ﷺ ، خەڵکی لە سەر مینبەرەوە فێری ئەم تەحیاتە دەکرد و دەیفەرموو : " التحيات لله ، الزاكيات لله ، الطيبات لله] السلام عليك ... " **هتد وەکو تەحیاتەکەی** (ابن مسعود ﷺ) [٤٩٦] .

٦ ـ تەحياتی دایکە (عائشة) ـ ڕەزای خوای لێ بێت ـ : (قاسم) ی کوڕی (محمد) بۆمان دەگێڕێتەوەو دەفەرمووێت : دایکە (عائشة) ـ ڕەزای خوای لێ بێت ـ فێری تەحیاتی دەکردین ، ئاماژەی بە دەستی دەکرد و دەیفەرموو : " التحيات ، الطيبات ، الصلوات ، الزاكيات لله ، السلام على النبي ... " **هتد وەکو تەحیاتەکەی** (ابن مسعود ﷺ) [٤٩٧] .

---

[٤٩٢] وهذه الزيادة ثابتة في التشهد عن النبي ﷺ ، ولم يزدها ابن عمر من عند نفسه ، وحاشاه من ذلك ، إنما أخذها عن غيره من الصحابة الذين رووها عنه ﷺ ، فزادها هو على تشهده الذي سمعه من النبي ﷺ مباشرة .

[٤٩٣] وهذه الزيادة ثابتة في التشهد عن النبي ﷺ ، ولم يزدها ابن عمر من عند نفسه ، وحاشاه من ذلك ، إنما أخذها عن غيره من الصحابة الذين رووها عنه ﷺ ، فزادها هو على تشهده الذي سمعه من النبي ﷺ مباشرة .

[٤٩٤] أبو داود والدارقطني وصححه .

[٤٩٥] مسلم وأبو عوانة وأبو داود وابن ماجه .

[٤٩٦] مالك والبيهقي بسند صحيح ، والحديث وإن كان موقوفاً فهو في حكم المرفوع ، لأن من المعلوم أنه لا يقال بالرأي ، ولو كان رأياً لم يكن هذا القول من الذكر أولى من غيره من سائر الذكر ، كما ابن عبد البر .

تنبيه : ليس في كل الصيغ المتقدمة زيادة " ومغفرته " ، فلا يعتد بها ، ولذلك أنكرها بعض السلف ، فروى الطبراني (٣ / ٥٦ / ١) بسند صحيح عن طلحة بن مصرف قال : زاد ربيع بن خيثم في التشهد وبركاته " ومغفرته " فقال علقمة نقف حيث عُلِّمنا : السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته ، وعلقمة تلقى هذا الاتباع من أستاذع ابن مسعود ﷺ ، فقد رُوِيَ عنه أنه كان يعلم رجلاً التشهد ، فلما وصل إلى قوله " أشهد أنْ لا إله إلاّ الله " قال الرجل : وحده لا شريك له ، فقال : عبد الله هو كذلك ، ولكن ننتهي إلى عُلِّمنا ، أخرجه الطبراني في " الأوسط " (رقم ٢٨٤٨ ـــ مصورتي) بسند صحيح ، إنْ كان المسيب الكاهلي سمع من ابن مسعود .

[٤٩٧] أخرجه ابن أبي شيبة (١/٢٩٣) والسراج والمخلص ـــ كما تقدم ـــ والبيهقي (٢/١٤٤) والسياق له .

صەلاوات دان لە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ ، و شوێن ، و شێوازەکانی

پێغەمبەری خوا ﷺ لە تەحیاتی یەکەم ، و جگە لە ویش صەلاواتی لە سەر خۆی دەدا [498] . وە کردوویەتی بەسوننەت بۆ ئوممەتەکەی ، بەوەی کە فەرمانی پێکردوون بە صەلاوات دان لە سەری پاش سەلام لێ کردنی [499] ، وچەند شێوازێکی صەلاواتی فێرکردوون بۆ صەلاوات دان لە سەری :

١ ـ " اللهم ! صل على محمد [500] ، وعلى أهل بيته وعلى أزواجه وذريته كما صليت على آل إبراهيم إنك حميد مجيد وبارك [501] على محمد وعلى آل بيته وعلى أزواجه وذريته كما باركت على آل إبراهيم إنك حميد مجيد " .

---

[498] أبو عوانة في " صحيحه " (٢ / ٣٢٤) والنسائي .

[499] هاوەڵان ووتیان ئەی پێغەمبەری خوا : ئێمە فێربووین چۆن سەلامت لێ بکەین ﴿ واتە : لە ناو تەحیاتدا ﴾ ، باشە چۆن صەلاواتت لە سەر بدەین ؟ پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی : بڵێن : " اللهم صلّ على محمد ..." تا کۆتایی فەرموودەکە ، جا پێغەمبەر ﷺ تایبەتی نەکرد بە تەحیاتێکەوە و بڵێت لەوەی تریان نابیت ، بۆیە ئەمە بەڵگەی ئەوەی تێدایە : کەوا دروست و شەرعییە صەلاوات لە سەر پێغەمبەریش ﷺ بدرێت لە ناو تەحیاتی یەکەمیشدا ، وە ئەمەش مەزهەبی ئیمامی شافعییە ، وەك لە کتێبی (الأم) دا بە ڕاشکاوی باسی ئەمەی کردووە ، وە ئەمەش بە ڕاست زانراوە لە لای شوێنکەوتوانی شافعی ، وەك بە ئاشکرا (النووي) لە (المجموع) دا (٣ / ٤٦٠) باسی کردووە ، و بە بۆچوونی بە هێز و ڕاشکاوی داناوە لە (الروضة) دا (١ / ٢٦٣ ــ طبع المكتب الإسلامي) ، وە ئەمەش هەڵبژێردراوی (الوزير ابن هُبيرة الحنبلي) لە (الإفصاح) دا ، وەك (ابن رجب) لێەوە گێڕاویەتەوە لە (ذيل الطبقات) و بێدەنگیش بووە لێی ، وە چەندین فەرموودەی زۆر هاتووە لە سەر صەلاوات دان لە سەر پێغەمبەر ﷺ لە ناو تەحیاتدا ، بەڵام لە هیچکامیاندا نەهاتووە تایبەت کرابێت بە تەحیاتی یەکەمەوە ، بەڵکو فەرموودەکان گشتین و هەموو تەحیاتێك دەگرێتەوە ، وە لە (ئەصڵی ئەم کتێبەدا) بە (تەعلیق) کراوی باسم کردووە ، بەڵام لە سەرەوە هیچم لەوانە باس نەکردووە ، چونکە لە سەر مەرجی ئێمە نینن ﴿ واتە : صەحیح نین﴾ هەرچەندە لە ڕووی واتایشەوە هەندێکیان هەندێکی تریان بەهێز بکات ، وە ئەوانەی کە دەڵێن نابێت لە تەحیاتی یەکەمدا صەلاوات بخوێنرێت هیچ بەڵگەیەکی صەحیحیان بە دەستەوە نیە بکرێت بە بەڵگە ، وەك چۆن لە (ئەصڵی ئەم کتێبەدا) بە درێژی باسم کردووە .

هەروەها ئەو ووتەیەی کە دەڵێت : باش نیە لە ناو صەلاواتدا لە تەحیاتی یەکەمدا زیاتر لە (اللهم صلّ على محمد وعلى آل محمد ...) بخوێنرێت هیچ بنەوایەکی نیە لە سوننەتدا و بەڵگەی لە سەر نیەیە ، بەڵکو بۆچونمان وایە هەرکەس وا بکات ئەوا فەرمانە پێشوەکەی پێغەمبەری ﷺ جێبەجێ نەکردووە : " قولوا اللهم صلّ على محمد وعلى آل محمد ..." تا کۆتایی فەرموودەکە ، وە ئەم بابەتەش پاشماوەی هەیە لە (ئەصڵی ئەم کتێبەدا) باسمان کردووە .

[500] باشترین ووتە کە ووتراوە لە شیکردنەوەی واتای صەلاوات دان لە سەر پێغەمبەر ﷺ ووتەکەی (أبو العالية) یە کە فەرموویەتی : صەلاوات دانی خوا لە سەر پێغەمبەرەکەی ﷺ : ستایش کردن و بە گەورە ڕاگرتنە ، وە صەلاواتی فریشتەکان و جگە لەوانیش : داوا کردنی ئەمە لە خوای پایە بەرز ، وە مەبەستیش ئەوەی : داوای زیاتر کردن نەك داوای ئەصڵی صەلاوات دان. ئەمە پێشەوا (الحافظ) لە کتێبی (الفتح) دا باسی کردووە و وەڵامی ئەو ووتە بەناوبانگەشی ڕەتەوە کە دەڵێت صەلاواتی پەروەردگار :

ئەمە بوو پێغەمبەری خوا ﷺ پێی دەپاڕایەوە بۆ خۆی [٥٠٢].

٢ ـ " اللهم ! صل على محمد ، وعلى آل محمد ؛ كما صليت على [إبراهيم وعلى [٥٠٣]] آل إبراهيم ، إنك حميد مجيد ، اللهم ! بارك على محمد ، وعلى آل محمد ؛ كما باركت على [إبراهيم وعلى] آل إبراهيم ، إنك حميد مجيد " [٥٠٤] .

٣ ـ " اللهم ! صل على محمد ، وعلى آل محمد ؛ كما صليت على إبراهيم [وآل إبراهيم] ، إنك حميد مجيد ، وبارك على محمد ، وعلى آل محمد ؛ كما باركت على [إبراهيم] وآل إبراهيم ، إنك حميد مجيد " [٥٠٥] .

٤ ـ " اللهم ! صل على محمد [النبي الأمي] ، وعلى آل محمد ؛ كما صليت على [آل] إبراهيم ، وبارك على محمد [النبي الأمي] ، وعلى آل محمد ؛ كما باركت على [آل] إبراهيم ، في العالمين ، إنك حميد مجيد " [٥٠٦] .

٥ ـ " اللهم ! صل على محمد عبدك ورسولك ؛ كما صليت على [آل] إبراهيم ، وبارك على محمد [عبدك ورسولك] ، [وعلى آل محمد] ؛ كما باركت على إبراهيم [وعلى آل إبراهيم] " [٥٠٧] .

ڕەحمەتە ، وە (ابن القيم) بە درێژی باسی ئەمەی کردووە لە کتێبی (جلاء الأفهام) دا بە شێوازێك کە پێویست بە هیچ لەمە زیاتر نەکات ، جا بگەڕێرەوە بۆی .

[٥٠١] لە بەرەکەتەوە هاتووە : کە مەبەست پێی گەش و نەما و زیاد و بەرەکەت تێکەوتنە ، واتە : دوعا کردن بەمە ، جا ئەم دوعایە ئەوە دەگرێتە خۆی : کەوا ئەوەی بەخشراوە بە کەس وکاری (إبراهيم) لە خێر بدرێت و ببەخشرێت بە پێغەمبەرمان ﷺ وە بەردەوام بێت و دامەزراو بێت ، و چەند قات و زیاد کراوبێت .

[٥٠٢] أحمد والطحاوي بسند صحيح ، والشيخان دون : " أهل بيته " .

[٥٠٣] هذه الزيادة والتي تليها ثابتتان في رواية البخاري والطحاوي والبيهقي وأحمد ، وكذا النسائي ، وجاءت أيضاً من طرق أخرى في بعض الصيغ الآتية (٣و٧) ، فلا تغتر بقول ابن القيم في " جلاء الأفهام " (ص١٩٨) تبعاً لشيخه ابن تيمية في " الفتاوى " (١/١٦) : " لم يجئ حديث صحيح فيه لفظ : (إبراهيم وآل إبراهيم) معاً " .

فها قد جئناك صحيحاً ، وهذا في الحقيقة من فوائد هذا الكتاب ، ودقة تتبعه للروايات والألفاظ والجمع بينها ، وهو ــ أعني : التتبع المذكور ــ شيءٌ لم نُسبَق إليه والفضل لله تعالى ، وله الشكر والمنة ، ومما يؤكد خطأ ابن القيم أنّ النوع السابع الآتي قد صححه هو نفسه وفيه ما أنكره !

[٥٠٤] البخاري ومسلم والنسائي في " عمل اليوم والليلة " (٥٤ / ١٦٢) والحميدي (١ / ١٣٨) وابن منده (٢/ ٦٨) وقال : " هذا حديث مجمع على صحته " .

[٥٠٥] أحمد والنسائي وأبو يعلى " مسنده " (ق ٢ / ٤٤) بسند صحيح .

[٥٠٦] مسلم وأبو عوانة وابن أبي شيبة في " المصنف " (٢/١٣٢/١) وأبو داود والنسائي (١٥٩-١٦١) وصححه الحاكم.

[٥٠٧] البخاري والنسائي والطحاوي وأحمد ، وإسماعيل القاضي في " فضل الصلاة على النبي ﷺ " (ص ٢٨ ــ الطبعة الأولى ، ص ٦٢ ــ الطبعة الثانية / طبع المكتب الإسلامي بتحقيقي) .

٦ ـ " اللهم ! صل على محمد [وعلى] أزواجه وذريته ؛ كما صليت على [آل] إبراهيم ، وبارك على محمد و [على] أزواجه وذريته ؛ كما باركت على [آل] إبراهيم ، إنك حميد مجيد " (٥٠٨) .

٧ ـ " اللهم ! صل على محمد ، وعلى آل محمد ، وبارك على محمد ، وعلى آل محمد ؛ كما صليت ، وباركت على إبراهيم وآل إبراهيم ، إنك حميد مجيد " (٥٠٩) .

چەند سوودێکی گرنگ لە صەڵاوات دان لە سەر پێغەمبەری ئوممەت ﷺ

سوودی یەکەم : من الملحوظ أن أكثر هذه الأنواع من صيغ الصلاة عليه ﷺ ليس فيها ذكر إبراهيم نفسه مستقلا عن آله وإنما فيها : (كما صليت على آل إبراهيم) والسبب في ذلك أن آل الرجل في اللغة العربية يتناول الرجل كما يتناول غيره ممن يؤوله كما في قوله تعالى : ﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ [آل عمران : ٣٣] وقوله : ﴿آلَ لُوطٍ نَّجَّيْنَاهُم بِسَحَرٍ﴾ [القمر : ٣٤] ، ومنه قوله ﷺ : (اللهم صل على آل أبي أوفى) وكذلك لفظ أهل البيت كقوله تعالى : ﴿وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ﴾ [هود : ٧٣] فإن إبراهيم داخل فيهم .

قال (شيخ الإسلام) :(ولهذا جاء في أكثر الألفاظ : (كما صليت على آل إبراهيم) و(كما باركت على آل إبراهيم) وجاء في بعضها : (إبراهيم) نفسه لأنه هو الأصل في الصلاة والزكاة وسائر أهل بيته إنما يحصل ذلك تبعا وجاء في بعضها ذكر هذا وهذا تنبيها على هذين) .

إذا علمت ذلك فقد اشتهر التساؤل بين العلماء عن وجه التشبيه في قوله : (كما صليت) إلـخ لأن المقرر أن المشبه دون المشبه به والواقع هنا عكسه إذ أن محمدا صلى الله عليه وسلم أفضل من إبراهيم وقضية كونه أفضل أن تكون الصلاة المطلوبة أفضل من كل صلاة حصلت أو تحصل وأجاب العلماء عن ذلك بأجوبة كثيرة تراها في (الفتح) و(الجلاء) وقد بلغت نحو عشرة أقوال بعضها أشد ضعفا من بعض إلا قولا واحدا فإنه قوي واستحسنه شيخ الإسلام وابن القيم وهو قول من قال :

---

(٥٠٨) البخاري ومسلم والنسائي (١٦٤ / ٥٩) .

(٥٠٩) النسائي (١٥٩ / ٤٧) والطحاوي ، وأبو سعيد ابن الأعرابي في " المعجم " (٢ / ٧٩) بسند صحيح ، وعزاه ابن القيم في " الجلاء " (ص ١٤ ـــ ١٥) لمحمد بن إسحاق السراج ثم صححه .

قلت : وفي هذه الصيغة الجمع بين " إبراهيم وآل إبراهيم " معاً ، وهذا ما أنكره ابن القيم وشيخه ، كما سبق بيانه (ص ١٣٩ ـــ ١٤٠) مع الرد عليهما ، فلا داعي للإعادة .

(عن آل إبراهيم فيهم الأنبياء الذين ليس في آل محمد مثلهم فإذا طلب للنبي ﷺ ولآله مثل ما لإبراهيم وآله وفيهم الأنبياء حصل لآل محمد من ذلك ما يليق بهم فإنهم لا يبلغون مراتب الأنبياء وتبقى الزيادة التي للأنبياء - وفيهم إبراهيم - لمحمد ﷺ فيحصل له من المزية ما لا يحصل لغيره) .

قال ابن القيم : (وهذا أحسن من كل ما تقدم وأحسن منه أن يقال : محمد ﷺ هو من آل إبراهيم بل هو خير آل إبراهيم كما روى علي بن طلحة عن ابن عباس ﷺ في قوله تعالى : ﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ [آل عمران : ٣٣] قال ابن عباس : (محمد من آل إبراهيم) وهذا نص إذا دخل غيره من الأنبياء الذين هم من ذرية إبراهيم في آله فدخول رسول الله ﷺ أولى فيكون قولنا : (كما صليت على آل إبراهيم) متناولا للصلاة عليه وعلى سائر النبيين من ذرية إبراهيم ثم قد أمرنا الله تعالى أن نصلي عليه وعلى آله خصوصا بقدر ما صلينا عليه مع سائر آل إبراهيم عموما وهو فيهم ويحصل لآله من ذلك ما يليق بهم ويبقى الباقي كله له ﷺ قال : ولا ريب أن الصلاة الخاصة لآل إبراهيم ورسول الله ﷺ معهم أكمل من الصلاة الحاصلة لهم دونهم فيطلب له من الصلاة هذا الأمر العظيم الذي هو أفضل مما لإبراهيم قطعا ويظهر حينئذ فائدة التشبيه وجريه على أصله وأن المطلوب له من الصلاة بهذا اللفظ أعظم من المطلوب له بغيره فإنه إذا كان المطلوب بالدعاء إنما هو مثل المشبه به وله أوفر نصيب منه صار له من المشبه المطلوب أكثر مما لإبراهيم وغيره وإنضاف إلى ذلك مما له من المشبه به من الحصة التي لم تحصل لغيره فظهر بهذا من فضله وشرفه على إبراهيم وعلى كل من آله - وفيهم النبيون - ما هو اللائق به وصارت هذه الصلاة دالة على هذا التفضيل وتابعة له وهي من موجباته ومقتضياته فصلى الله عليه وعلى آله وسلم تسليما كثيرا وجزاه عنا أفضل ما جزى نبيا عن أمته اللهم صل على محمد وعلى آله محمد كما صليت على آل إبراهيم إنك حميد مجيد وبارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على آل إبراهيم إنك حميد مجيد) .

سوودى دووەم : ويرى القارئ الكريم أن هذه الصيغ على اختلاف أنواعها فيها كلها الصلاة على آل النبي ﷺ وأزواجه وذريته معه ﷺ فلذلك فليس من السنة ولا يكون منفذا للأمر النبوي من اقتصر على قوله : (اللهم صل على محمد) فحسب بل لا بد من الإتيان بإحدى هذه الصيغ كاملة كما جاءت عنه ﷺ لا فرق في ذلك بين التشهد الأول والآخر وهو نص الإمام الشافعي في (الأم) (١٠٢/١) فقال : (والتشهد في الأولى والثانية لفظ واحد لا يختلف ومعنى قولي (التشهد) التشهد والصلاة على النبي ﷺ لا يجزيه أحدهما عن الآخر) .

وأما حديث : (كان لا يزيد في الركعتين على التشهد) فهو حديث منكر كما حققته في (الضعيفة) (٥١٨٦) .

وإن من عجائب هذا الزمن ومن الفوضى العلمية فيه أن يجرؤ بعض الناس - وهو الأستاذ محمد إسعاف النشاشيي في كتابه : (الإسلام الصحيح) - على إنكار الصلاة على الآل في الصلاة عليه ﷺ على الرغم من ورود ذلك في (الصحيحين) وغيرهما عن جمع من الصحابة منهم كعب بن عجرة وأبو حميد الساعدي وأبو سعيد الخدري وأبو مسعود الأنصاري وأبو هريرة وطلحة بن عبيد الله وفي أحاديثهم أنهم سألوا النبي ﷺ : (كيف نصلي عليك ؟) فعلمهم ﷺ هذه الصيغ وحجته في الإنكار أن الله تعالى لم يذكر في قوله : صلوا عليه وسلموا تسليما مع النبي ﷺ أحدا ثم أنكر وبالغ في الإنكار أن يكون الصحابة قد سألوه ﷺ ذلك السؤال لأن الصلاة معروفة المعنى عندهم وهو الدعاء فكيف يسألونه ؟ وهذه مغالطة مكشوفة لأن سؤالهم لم يكن على معنى الصلاة عليه حتى يرد ما ذكره وإنما كان عن كيفية الصلاة عليه كما جاء في جميع الروايات على ما سبقت الإشارة إليه وحينئذ فلا غرابة لأنهم سألوه عن كيفية شرعية لا يمكنهم معرفتها إلا من طريق الشارع الحكيم العليم وهذا كما لو سألوه عن كيفية الصلاة المفروضة بمثل قوله تعالى : وأقيموا الصلاة فإن معرفتهم لأصل معنى الصلاة في اللغة لا يغنيهم عن السؤال عن كيفيتها الشرعية وهذا بين لا يخفى .

وأما حجته المشار إليها فلا شيء ذلك لأنه من المعلوم عند المسلمين أن النبي ﷺ هو المبين لكلام رب العالمين كما قال تعالى : ﴿ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ ﴾ [النحل : ٤٤] فقد بين صلى الله عليه وسلم كيفية الصلاة عليه وفيها ذكر الآل فوجب قبول ذلك منه لقوله تعالى : وما آتاكم الرسول فخذوه الحشر (٧) وقوله ﷺ في الحديث الصحيح المشهور : (ألا إني أوتيت القرآن ومثله معه) وهو مخرج في (تخريج المشكاة) (١٦٣ و٤٢٤٧) .

وليت شعري ماذا يقول النشاشيي - ومن قد يغتر ببهرج كلامه - فيمن عسى أن ينكر التشهد في الصلاة أو أنكر على الحائض ترك الصلاة والصوم في حيضها ؟ بدعوى أن الله لم يذكر التشهد في القرآن وإنما ذكر القيام والركوع والسجود فقط وأنه تعالى لم يسقط في القرآن الصلاة والصوم عن الحائض فالواجب عليها القيام بذلك فهل يوافقون هذا المنكر في إنكاره أم ينكرون عليه ذلك ؟ فإن كان الأول - وذلك مما لا نرجوه - فقد ضلوا ضلالا بعيدا وخرجوا عن جماعة المسلمين وإن كان الآخر فقد وفقوا وأصابوا فما ردوا به على المنكر فهو ردنا على النشاشيي وقد بينا لك وجه ذلك .

فحذار أيها المسلم أن تحاول فهم القرآن مستقلا عن السنة فإنك لن تستطيع ذلك ولو كنت في اللغة سيبويه زمانك وهاك المثال أمامك فإن النشاشيي هذا كان من كبار علماء اللغة في القرن الحاضر

فأنت تراه قد ضل حين اغتر بعلمه في اللغة و لم يستعن على فهم القرآن بالسنة بل إنه أنكرها كما عرفت والأمثلة على ما نقول كثيرة جدا لا يتسع المقام لذكرها وفيما سبق كفاية . والله الموفق .

سوودى سىيهم : ويرى القارئ أيضا أنه ليس في شيء منها لفظ : (السيادة) ولذلك اختلف المتأخرون في مشروعية زيادتها في الصلوات الإبراهيمية ولا يتسع المجال الآن لنفصل القول في ذلك وذكر من ذهب إلى عدم مشروعيتها اتباعا لتعليم النبي ﷺ الكامل لأمته حين سئل عن كيفية الصلاة عليه ﷺ ؟ فأجاب آمرا بقوله : (قولوا : اللهم صل على محمد . . .) ولكني أريد أن أنقل إلى القراء الكرام هنا رأي الحافظ ابن حجر العسقلاني في ذلك باعتباره أحد كبار علماء الشافعية الجامعين بين الحديث والفقه فقد شاع لدى متأخري الشافعية خلاف هذا التعليم النبوي الكريم

فقال الحافظ محمد بن محمد بن محمد الغرابيلي (٧٩٠ - ٨٣٥) وكان ملازما لابن حجر - قال رحمه ومن خطه نقلت (وهو من مخطوطات المكتبة الظاهرية) : (وسئل (أي الحافظ ابن حجر) أمتع الله بحياته عن صفة الصلاة على النبي ﷺ في الصلاة أو خارج الصلاة سواء قيل بوجوبها أو ندبيتها هل يشترط فيها أن يصفه ﷺ بالسيادة كأن يقول مثلا : اللهم صل على سيدنا محمد أو على سيد الخلق أو على سيد ولد آدم ؟ أو يقتصر على قوله : اللهم صل على محمد ؟ وأيهما أفضل : الإتيان بلفظ السيادة لكونها صفة ثابتة له ﷺ أو عدم الإتيان به لعدم ورود ذلك في الآثار ؟

فأجاب ﷺ : نعم اتباع الألفاظ المأثورة أرجح ولا يقال : لعله ترك ذلك تواضعا منه ﷺ كما لم يكن يقول عند ذكره ﷺ : وأمته مندوبة إلى أن تقول ذلك كلما ذكر لأنا نقول : لو كان ذلك راجحا لجاء عن الصحابة ثم عن التابعين و لم نقف في شيء من الآثار عن أحد من الصحابة ولا التابعين لهم قال ذلك مع كثرة ما ورد عنهم من ذلك وهذا الإمام الشافعي - أعلى الله درجته وهو من أكثر الناس تعظيما للنبي ﷺ - قال في خطبة كتابه الذي هو عمدة أهل مذهبه : (اللهم صل على محمد) إلى آخره ما أداه إليه اجتهاده وهو قوله : كلما ذكره الذاكرون وكلما غفل عن ذكره الغافلون وكأنه استنبط ذلك من الحديث الصحيح الذي فيه : (سبحان الله عدد خلقه) فقد ثبت أنه ﷺ قال لأم المؤمنين - ورآها قد أكثرت التسبيح وأطالته - : (لقد قلت بعدك كلمات لو وزنت بما قلت لوزنتهن) فذكر ذلك وكان ﷺ يعجبه الجوامع من الدعاء .

وقد عقد القاضي عياض بابا في صفة الصلاة على النبي ﷺ في كتاب (الشفاء) ونقل فيها أثارا مرفوعة عن جماعة من الصحابة والتابعين ليس في شيء منها عن أحد من الصحابة وغيرهم لفظ : (سيدنا) .

منها حديث علي أنه كان يعلمهم كيفية الصلاة على النبي ﷺ فيقول : اللهم داحي المدحوات وباري المسموكات اجعل سوابق صلواتك ونوامي بركاتك وزائد تحيتك على محمد عبدك ورسولك الفاتح لما أغلق .

وعن علي أنه كان يقول : صلوات الله البر الرحيم والملائكة المقربين والنبيين والصديقين والشهداء والصالحين وما سبح لك من شيء يا رب العالمين على محمد بن عبد الله خاتم النبيين وإمام المتقين . . الحديث .

وعن عبد الله بن مسعود أنه كان يقول : اللهم اجعل صلواتك وبركاتك ورحمتك على محمد عبدك ورسولك إمام الخير ورسول الرحمة . . . الحديث .

وعن الحسن البصري أنه كان يقول : من أراد أن يشرب بالكأس الأروى من حوض المصطفى فليقل : اللهم صل على محمد وعلى آله وأصحابه وأزواجه وأولاده وذريته وأهل بيته وأصهاره وأنصاره وأشياعه ومحبيه . فهذا ما أوثره من (الشفاء) مما يتعلق بهيئة الصلاة عليه عن الصحابة ومن بعدهم وذكر فيه غير ذلك .

نعم ورد في حديث ابن مسعود أنه كان يقول في صلاته على النبي ﷺ : اللهم اجعل فضائل صلواتك ورحمتك وبركاتك على سيد المرسلين . . . الحديث . أخرجه ابن ماجه ولكن إسناده ضعيف وحديث علي المشار إليه أولا أخرجه الطبراني بإسناد ليس له بأس وفيه ألفاظ غريبة رويتها مشروحة في كتاب (فضل النبي ﷺ) لأبي الحسن بن الفارس وقد ذكر الشافعية أن رجلا لو حلف ليصلين على النبي ﷺ أفضل الصلاة فطريق البر أن يصلي على النبي ﷺ : اللهم صل على محمد كلما ذكره الذاكرون وسها عن ذكره الغافلون . وقال النووي : والصواب الذي ينبغي الجزم به أن يقال : اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على إبراهيم . . . الحديث .

وقد تعقبه جماعة من المتأخرين بأنه ليس في الكيفيتين المذكورتين ما يدل على ثبوت الأفضلية فيهما من حيث النقل وأما من حيث المعنى فالأفضلية ظاهرة في الأول .

والمسألة مشهورة في كتب الفقه والغرض منها أن كل من ذكر هذه المسألة من الفقهاء قاطبة لم يقع في كلام أحد منهم : (سيدنا) ولو كانت هذه الزيادة مندوبة ما خفيت عليهم كلهم حتى أغفلوها والخير كله في الاتباع والله أعلم) .

قلت : وما ذهب إليه الحافظ ابن حجر رحمه الله من عدم مشروعية تسويده ﷺ في الصلاة عليه اتباعا للأمر الكريم وهو الذي عليه الحنفية هو الذي ينبغي التمسك به لأنه الدليل الصادق على حبه ﷺ قل إن كنتم تحبوني فاتبعوني يحببكم الله آل عمران (٣١) .

ولذلك قال الإمام النووي في (الروضة : ١/٢٦٥) : (وأكمل الصلاة على النبي ﷺ : اللهم صل على محمد ...) إلخ وفق النوع الثالث المتقدم فلم يذكر فيه (السيادة) .

سوودى چوارهم : واعلم أن النوع الأول من صيغ الصلاة عليه ﷺ - وكذا النوع الرابع - هو ما علمه رسول الله ﷺ أصحابه لما سألوه عن كيفية الصلاة عليه ﷺ وقد استدل بذلك على أنها أفضل الكيفيات في الصلاة عليه ﷺ لأنه لا يختار لهم - ولا لنفسه - إلا الأشرف والأفضل ومن ثم صوب النووي في (الروضة) أنه لو حلف ليصلين عليه ﷺ أفضل الصلاة لم يبر إلا بتلك الكيفية ووجه السبكي بأنه من أتى بها فقد صلى على النبي ﷺ بيقين وكل من جاء بلفظ غيرها فهو من إتيانه بالصلاة المطلوبة في شك لأنهم قالوا : كيف نصلي عليه ؟ قال : (قولوا :...) فجعل الصلاة عليه منهم هي قولهم كذا . انتهى .

ذكره الهيتمي في (الدر المنضود : ق ٢/٢٥) ثم ذكرا (ق ١/٢٧) أن المقصود يحصل بكل من هذه الكيفيات التي جاءت في الأحاديث الصحيحية .

سوودى پێنجەم : واعلم أنه لا يشرع تلفيق صيغة صلاة واحدة من مجموع هذه الصيغ وكذلك يقال في صيغ التشهد المتقدمة بل ذلك بدعة في الدين إنما السنة أن يقول هذا تارة وهذا تارة كما بينه شيخ الإسلام ابن تيمية في بحث له في التكبير في العيدين (مجموع :١/٢٥٣/٦٩) .

سوودى شەشەم : قال العلامة صديق حسن خان في كتابه (نزل الأبرار بالعلم المأثور من الأدعية والأذكار) بعد أن ساق أحاديث كثيرة في فضل الصلاة على النبي ﷺ والإكثار منها - قال (ص١٦١) : (لا شك في أن أكثر المسلمين صلاة عليه ﷺ هم أهل الحديث ورواة السنة المطهرة فإن من وظائفهم في هذا العلم الشريف الصلاة عليه أمام كل حديث ولا يزال لسانهم رطبا بذكره ﷺ وليس كتاب من كتب السنة ولا ديوان من دواوين الحديث - على اختلاف أنواعها من (الجوامع) و(المسانيد) و(المعاجم) و(الأجزاء) وغيرها - إلا وقد اشتمل على آلاف الأحاديث حتى إن أخصرها حجما كتاب (الجامع الصغير) للسيوطي فيه عشرة آلاف حديث وقس على ذلك سائر الصحف النبوية فهذه العصابة الناجية والجماعة الحديثية أولى الناس برسول الله صلى الله عليه وآله وسلم يوم القيامة وأسعدهم بشفاعته ﷺ- بأبي هو وأمي- ولا يساويهم في هذه الفضيلة أحد من الناس إلا من جاء بأفضل مما جاؤوا به ودونه خرط القتاد فعليك يا باغي الخير وطالب النجاة بلا ضير أن تكون محدثا أو متطفلا على المحدثين وإلا فلا تكن . . . فليس فيما سوى ذلك من عائدة تعود إليك) .

قلت : وأنا أسأل الله تبارك وتعالى أن يجعلني من هؤلاء المحدثين الذين هم أولى الناس برســـول الله ﷺ ولعل هذا الكتاب من الأدلة على ذلك ، ورحم الله الإمام أحمد إمام السنة الذي أنشد :

دين النبـــي محمد أخبـــار نعم المطية للفتى آثـــار

لا ترغبن عن الحديث وأهله فالرأي ليل والحديث نهار

ولربما جهل الفتى أثر الهدى والشمس بـــازغة لها أنوار

هەروەها لە دوای ئەم تەحیاتە ، و جگە لەمیش پێغەمبەری خوا ﷺ پاڕنەوەی کردووە بە سوننەت بۆ ئوممەتەکەی ، و فەرموویەتی : " إذا قعدتم في كل ركعتين فقولوا : التحيات لله ... **هتد ، و پاشان فەرمووی :** ثم ليتخير من الدعاء أعجبه إليه " [٥١٠] .

واتە : ئەگەر لە هەر دوو ڕکاتێك دا دانیشتن ئەوا بڵێن : التحيات لله ... **هتد ، و پاشان فەرمووی : پاشان هەر پاڕانەوەیەکی بە دڵ بوو با ئەنجامی بدات .**

---

[٥١٠] أخرجه لنسائي وأحمد والطبرانـــي من طرق عن ابن مسعود ، وهومخرج في " الصحيحة " (٨٧٨) مع الكلام في فقهه ، وله شاهد في " مجمع الزوائد " (٢ / ١٤٢) من حديث ابن الزبير .

هەستانەوە بۆ ڕكاتی سێیەم ، و پاشان بۆ چوارەم

پاشـان پێغەمبـەری خـوا ﷺ (الله أكـبر) ی دەكـرد [٥١١] ، و هەڵدەسـایەوە بـۆ ڕكـاتی سـێیەم ، و فەرمانیـشی كـردووە بـەو پیـاوەی كـە نوێژەكـەی بـە تـەواوی ئـەنجام نـەدا ، لـەو ووتەیەیی دا : " ثم اصنع ذلك في كل ركعة وسجدة " هەروەكو لە پێشدا باسكرا .

وە " پێغەمبـەری خـوا ﷺ كـە هەڵدەسـایەوە لـە دانیـشتن ، تـەكبیری دەكـرد پاشـان هەڵدەسایەوە " [٥١٢] .

وە ـ هەندێك جار ـ " پێغەمبەری خوا ﷺ لە گـەڵ ئـەم تـەكبیرەدا هـەردوو دەسـتی بـەرز دەكردەوە " [٥١٣] .

وە " ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ بیویستبایە هەڵسێتەوە بۆ ڕكاتی چوارەم بەهەمان شێوە (الله أكبر) ی دەكرد [٥١٤] ، و فەرمانیشی كردووە بەو پیاوەی كە نوێژەكەی بە باشـی ئـەنجام نەدا ، هەروەكو لە پێش كەمێك باسمان لێوە كرد .

وە ـ هەندێك جاریش ـ " پێغەمبەری خوا ﷺ لە گەڵ ئەم تەكبیرەدا هەردوو دەستی بـەرز دەكردەوە " [٥١٥] .

پاشان " ڕاست دەبووەوە ، و دادەنیشت لە سەر پێی چەپی ، بە شێوەیەكی ڕێك و پێك تاكو هەموو ئێسكێك دەگەڕایەوە شوێنی خۆی ، پاشـان هەڵدەسـایەوە و متمانـەی دەكـردە سـەر زەوی لە هەستانەوەی " [٥١٦] .

وە " وەكو هەویر شێلی دەكرد لە كاتی هەستانەوەی متمانەی دەكردە سەر دەستی " [٥١٧] .

---

[٥١١] البخاري ومسلم .

[٥١٢] رواه أبو يعلى في " مسنده " (٢ / ٢٨٤) بسند جيد ، وهو مخرج في " الصحيحة " (٦٠٤) .

[٥١٣] البخاري وأبو داود .

[٥١٤] البخاري وأبو داود .

[٥١٥] أبو عوانة والنسائي بسند صحيح .

[٥١٦] البخاري وأبو داود .

[٥١٧] الحربي في " غريب الحديث " ، ومعناه عند البخاري وأبـي داود ، وأما حديث : " نهى أن يعتمد الرجل على يده في الصلاة " ، فهـو منكر لا يصح كما بينته في " الضعيفة " (٩٦٧) .

وە " لە هەردوو ڕکاتەکەدا : سورەتی ﴿ الفاتحة ﴾ ی دەخوێندەوە ، وە فەرمانیشی بەو کردارە کردووە بەو پیاوەی کە نوێژەکەی بە تەواوی ئەنجام نەدا ، لەوانەشە چەند ئایەتێکی بۆ زیادبکردایەن ، هەروەکو لە پێشدا لە خوێندنەوە لە نوێژی نیوەڕۆدا باسکرا .

قونووت خوێندن لە نوێژە فەرزەکان ، لە کاتی ناهەمواری و بەڵادا

وە " ئەگەر پێغەمبەری خوا ﷺ بیویستایە دوعا لە یەکێك بکات ، یان بۆ کەسێك بپاڕایەتەوە ، ئەوا قونووتی [٥١٨] لە ڕکاتی کۆتایی دا دەکرد ئەوەش پاش کڕنووش کە دەیفەرموو : " سمع الله لمن حمده ، اللهم ربنا لك الـــحمد " [٥١٩] ، پاڕنەوەکەشی بە دەنگی بەرز دەکرد [٥٢٠] ، وە " دەستەکانی تیادا بەرز دەکردەوە " [٥٢١] ، وە " ئەوانەش کە نوێژیان بە دوایدا دەکرد ، ئامینیان دەکرد " [٥٢٢] .

وە " لە هەر پێنج فەرزەکەدا قونووتی دەکرد " [٥٢٣] ، بەڵام " قونووتی نەدەکرد جگە لەو کاتە نەبێت کە دوعا لە یەکێك بکات ، یان بۆ کەسێك بپاڕایەتەوە ، " [٥٢٤]، لەو دوعایانەش کە کردوویەتی : " اللهم ! أنج الوليد بن الوليد ، وسلمة بن هشام ، وعياش بن أبي ربيعة ، اللـــهم ! اشدد وطأتك على مضر ، واجعلها سنين كسني يوسف ، [اللهم ! العن لـــحيان ورعـــلاً وذكـــوان وعصية عصت الله ورسوله] " [٥٢٥] .

پاشان " کە لە قونووتەکەی دەبووەوە ، (الله أكبر) ی دەکرد ، و سوژدەی دەبرد " [٥٢٦] .

---

[٥١٨] قونوت بەچەند واتایەك دێت ، مەبەست پێی لێرەدا : پاڕانەوەیە لە نوێژ لە شوێنێکی تایبەت لە کاتی وەستاندا .

[٥١٩] البخاري وأحمد .

[٥٢٠] البخاري وأحمد .

[٥٢١] أحمد والطبرانـــي بسند صحيح ، وهذا مذهب أحمد وإسحاق أنه يرفع يديه في القنوت ن كما في " المسائل " للمـــروزي (ص ٢٣) ، وأما مسح الوجه بهما فلم يرد في هذا الموطن ، فهو بدعة ، وأما خارج الصلاة فلم يصح ، وكل ما رَوشيَ في ذلك ضعيف ، وبعـــضه أشـــد ضعفاً من بعض ، كما حققته في " ضعيف أبـــي داود" (٢٦٢) ، و " الأحاديث الصحيحة " (٥٩٧) ، ولذلك قال العز بن عبد السلام في بعض فتاويه : (لا يفعلهُ إلاّ الجهال) .

[٥٢٢] أبو داود والسراج ، وصححه الـــحاكم ووافقه الذهبـــي وغيره .

[٥٢٣] أبو داود والسراج والدارقطنـــي بسندين حسنين .

[٥٢٤] ابن خزيـــمة في " صحيحه " (١ / ٧٨ / ٢) ، والخـــطيب في " كتاب القنوت " بسند صحيح .

[٥٢٥] أحمد والبخاري والزيادة لمسلم .

[٥٢٦] النسائي وأحمد والسراج (١ / ١٠٩) ، وأبو يعلى في " مسنده " بسند جيد .

قونووت خوێندن له نوێژی وه‌تردا

وه " پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هه‌ندێك جار [٥٢٧] - دوعای قونووتی ده‌كرد ، له ڕكاته‌كه‌ی وه‌تردا " [٥٢٨] ، و " ده‌شی خسته پێش كڕنووشه‌وه " [٥٢٩].

وه (حسن) ی كوڕی (علـي) ﷺ شی به‌و شێوه فێركردبوو كه (ئه‌گه‌ر قورئان خوێندنه‌كه‌ی ته‌واو بوو له نوێژی وه‌تردا بڵێت : " اللهم ! اهدني فيمن هديت ، وعافني فيمن عافيت ، وتولني فيمن توليت ، وبارك لي فيما أعطيت ، وقني شر ما قضيت ، [فـ] إنك تقضي ولا يقضى عليك ، [و] إنه لا يذل من واليت ، [ولا يعز من عاديت] [٥٣٠] ، تباركت ربنا وتعاليت ، [لا منجا منك إلا إليك] " [٥٣١] .

---

[٥٢٧] ابن نصر والدارقطني بسند صحيح .

[٥٢٨] وإنما قلنا : " أحياناً " ، لأن الصحابة الذين رووا الوتر لم يذكروا القنوت فيه ، فلو كان ﷺ يفعله دائماً ، لنقلوه جميعاً عنه ، نعم رواه عنه أبي بن كعب وحده ، فدل على أنه كان يفعله أحياناً ، ففيه دليل على أنه غير واجب ، وهو مذهب جمهور العلماء ، ولهذا أعترف المحقق ابن الهمام في " فتح القدير " (١ / ٣٠٦ و ٣٥٩ و ٣٦٠) بأن القول بوجوبه ضعيف لا ينهض عليه دليل ، وهذا من إنصافه وعدم تعصبه ، فإنّ هذا الذي رجحه هو على خلاف مذهبه !

[٥٢٩] ابن أبي شيبة (١٢ / ٤١ / ١) وأبو داود والنسائي في " السنن الكبرى " (ق ٢١٨ / ١ ـــ ٢) وأحمد والبيهقي وابن عساكر (٤ / ٢٤٤ / ٢) بسند صحيح ، وأخرج منه ابن منده في " التوحيد " (٢ / ٧٠) الدعاء فقط بسند آخر حسن ، وهو مخرج في " الإرواء " (٤٢٦) .

تنبيه : زاد النسائي في آخر القنوت : " وصلى الله على النبي الأمي " ، وإسنادها ضعيف ، وقد ضعفها الحافظ ابن حجر والقسطلاني والزرقاني وغيرهم ، ولذلك لم نوردها على طريقتنا في الجمع بين الزيادات ، وقوفاً منا عند شرطنا المذكور في مقدمة الكتاب ، وقال العز بن عبد السلام في " الفتاوى " (١ / ٦٦ ـــ عام ١٩٦٢) : " ولم تصح الصلاة على رسول الله ﷺ في القنوت ، ولا ينبغي أن يزاد على صلاة رسول الله ﷺ شيء " ، وفي هذا القول منه إشارة على أنه لا يتوسع في القول بالبدعة الحسنة ، كما يفعل بعض المتأخرين القائلين بها.

ثم استدركت فقلت : قد ثبت في حديث أبي إمامة أبي بن كعب الناسَ في قيام رمضان أنه كان يصلي على النبي ﷺ في آخر القنوت ، وذلك في عهد عمر ﷺ ، رواه ابن خزيمة في " صحيحه " (١٠٩٧) ، وثبت مثله عن أبي حليمة معاذ الأنصاري الذي كان يؤمهم أيضاً في عهده ، رواه إسماعيل القاضي (رقم ١٠٧) وغيره ، فهي زيادة مشروعة لعمل السلف بها ، فلا ينبغي إطلاق القول بأن هذه الزيادة بدعة ، والله أعلم .

[٥٣٠] **ئه‌م زیاده‌یه‌ش له فه‌رمووده‌كه سه‌لمێنراوه هه‌روه‌كو پێشه‌وا (الحافظ) له (التلخيص) دا فه‌رموویه‌تی** ، وحققت ذلك في"الأصل"، وفات ذلك النووي فصرح رحمه الله في " روضة الطالبين " (١/٢٥٣-طبع المكتب الإسلامي) أنها زيادة من العلماء ! مثل زيادتهم : " فلك الحمد على ما قضيت ، أستغفرك وأتوب إليك " ، ومن الغريب أنه قال بعد ذلك السطور : (واتفقوا على تغليط القاضي أبي الطيب في إنكاره : " لا يعز من عاديت " ، وقد جاءت في رواية البيهقي ، والله أعلم.

[٥٣١] ابن خزيمة (١ / ١١٩ / ٢) وكذا ابن أبي شيبة ومن ذكر معه في التخريج الذي قبله .

تەحیاتی کۆتایی
و واجبێتی ئەم تەحیات

پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ کە ڕکاتی چوارەمی تەواو دەکرد دادەنیشت بۆ تەحیاتی کۆتایی خوێندن ، وە فەرمانیشی تێدا دەکرد بەوەی کە لە تەحیاتی یەکەمدا فەرمانی پێکردبوو ، ئیللا ئەوە نەبێت کە " بە شێوەی تەوەرووك دادەنیشت " [٥٣٢] : " بەشێوەیەك : کلّۆك (ورك [٥٣٣]) ی چەپی لە سەر زەوی دادەنا وپێی لەلایەکەوە دەردەکرد " [٥٣٤] ، وە " پێی چەپی لە ژێر ڕان و ئەژنۆی چەپی دادەنا " [٥٣٥] ، وە " پێی ڕاستی دەچەقاند بە زەویدا " [٥٣٦] ، لەوانەشە - هەندێك جاریش - " ڕای بخستایە" [٥٣٧] .

وە " ئەژنۆی چەپیشی بە ناو دەستی چەپی دەگرت ، و خۆی دەدا بە سەریدا " [٥٣٨] .

وە صەڵاوات دانیشی لە سەر خۆی کردووە بە سوننەت بۆ ئوممەتەکەی لەم تەحیاتەشدا ، هەروەکو چۆن کردوویەتی بە سوننەت لە تەحیاتی یەکەمیش دا ، لە وێشدا باسی شێوازانەی صەڵاوات کرا کە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ پێمان گەیشتووە .

---

[٥٣٢] البخاري، وأما الثنائية كالصبح، فالسنة الافتراش كما تقدم، وبهذا التفصيل قال الإمام أحمد، كما في "مسائل ابن هاني عنه"(ص٧٩).

[٥٣٣] سەروی ئەژنۆ دەگرێتەوە .

[٥٣٤] أبو داود والبيهقي بسند صحيح .

[٥٣٥] مسلم وأبو عوانة .

[٥٣٦] البخاري .

[٥٣٧] مسلم وأبو عوانة .

[٥٣٨] مسلم وأبو عوانة.

واجبێتی صەڵاوات دان لە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ

وە " جارێکیان پێغەمبەری خوا ﷺ گوێی لە پیاوێك بوو دەپاڕایەوە لە نوێژەکەیدا ، بێ ئەوەی ستایشی خوای پەروەردگاری تێدا بکات ، و صەڵاواتیش بدات لە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ ، فەرمووی : " عجل هذا " ، واتە : ئەوە پەلەی کرد ، پاشان بانگی کرد ، و بەو و جگە لە ویشی فەرموو : " إذا صلى أحدكم ؛ فليبدأ بتحميد ربه جل وعز ، والثناء عليه ، ثم يصلي ، (وفي رواية : ليصل) على النبي ﷺ ثم يدعو بما شاء " (٥٣٩) .

واتە : ئەگەر یەکێ لە ئێوە نوێژی کرد با بە شوکر و ستایشی خوای پەروەردگار دەست پێبکات ، پاشان صەڵاوات بدات (لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : با صەڵاوات بدات لە سەر پێغەمبەری خوادا ﷺ ، پاشان هەر پاڕانەوەیەك بۆ خۆی دەکات بیکات) .

وە " جارێکیان پێغەمبەری خوا ﷺ گوێی لە پیاوێك دەبێت لە نوێژێکدا دەپاڕایەوە ، لە نوێژەکەیدا ستایشی خوای پەروەردگاری کردبوو ، صەڵاواتیشی دابوو لە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ بۆیە پێغەمبەری خواش ﷺ پێی فەرمووی : (ادع تجب ، وسل تعط) " (٥٤٠) .

واتە : بپاڕێرەوە وەڵام دەدرێیتەوە ، و داواش بکە پێت دەبەخشرێت .

---

(٥٣٩) أحمد وأبو داود وابن خزيمة (١/٨٣/٢) ، والحاكم وصححه ووافقه الذهبي . ئەوەش بزانە کە ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر واجبێتی صەڵاوات دان لە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ لەم تەحیاتەدا لەبەر فەرمان پێکردنی ، پێشەوا شافعی و أحمدیش لە دووەم ڕیوایەت لێیەوە هەمان بۆچونیان هەیە ، پێش ئەوانیش هەندێك لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ و جگە لەوانیش ئەم بۆچونەیان هەبووە ، بە شێوەیەك (الآجري) لە " الشريعة " (ص٤١٥) دا فەرموویەتی : " ئەو کەسەی کە صەڵاوات نەدات لە سەر پێغەمبەری خوا ﷺ لە تەحیاتی دووەمدا ، ئەوا پێویستە نوێژەکەی دووبارە بکاتەوە "

لە بەر ئەوە هەرکەسێك بڵێت پێشەوا شافعی بۆچونەکەی (شاذ)ە لە بەر ئەوەی ئەم صەڵاواتەی بە واجب داناوە ، ئەوە دادوەر نەبووە ، هەروەکو پێشەوا (الهيتمي) لە " الدر النضود في الصلاة والسلام على صاحب المقام المحمود"(ق١٣ - ١٦) .

(٥٤٠) النسائي بسند صحيح .

واجبێتی خۆپەنادان بەخوای پەروەردگار لە چوار شت پێش پاڕانەوە

وە پێغەمبەری خـوا ﷺ دەیفـەرموو: " إذا فرغ أحدكم من التشهد [الآخر] ؛ فليستعذ بالله من أربع ؛ [يقول : اللهم ! إنـي أعوذ بك] من عذاب جهنم ، ومن عذاب القـبر ، ومـن فتنـة الـمَحيا والـممات ، ومن شر [فتنة] المسيح الدجال ، [ثم يدعو لنفسه بما بدا له] " [٥٤١] .

واتە : ئەگەر یەکێ لە ئێوە لە تەحیاتی دووەم بووەوە ئەوا با پەنا بگرێت لە چوار شت ، و بلێت : اللهم ! ... المسيح الدجال ، پاشان بپاڕێتەوە بەوەی بە چاکی دەزانێت بۆ خۆی .

وە " پێغەمبەری خواش ﷺ پێی دەپاڕایەوە لە دوای تەحیاتەکەی " [٥٤٢].

وە " فێری هاوەڵانی دەکرد ـ ڕەزای خوایان لە سەر بێت ـ هەروەکو چۆن سورەتێکی قورئانی پێ‌فێر دەکردن " [٥٤٣].

---

[٥٤١] مسلم وأبو عوانة والنسائي وابن الجارود في " المنتقى " (٢٧) ، وهومخرج في " الإرواء " (٣٥٠) .

[٥٤٢] أبو داود وأحمد بسند صحيح .

[٥٤٣] مسلم وأبو عوانة .

پاڕانەوەی پێش سەلام و شێوازەکانی

وە پێغەمبەری خوا ﷺ چەند پاڕانەوەیەکی جۆراوجۆری لە نوێژەکەیدا ئەنجام دەدا [٥٤٤] ، جارێك بەمەو جارێکی تر بەویتریان ، وە چەندەها پاڕانەوەشی بەباش داناوە ، و " فەرمانیشی بە نوێژگەر کردووە کامەیانی بە دڵە ئەنجامی بدات " [٥٤٥] ، پاڕانەوەکانیش ئەمانەن :

١ ـ " اللهم ! إني أعوذ بك من عذاب القبر ، وأعوذ بك من فتنة المسيح الدجال ، وأعوذ بك من فتنة المحيا والممات ، اللهم ! إني أعوذ بك من المأثم [٥٤٦] ، والمغرم " [٥٤٧] .

٢ ـ " اللهم ! إني أعوذ بك من شر ما عملت [٥٤٨] ، ومن شر ما لم أعمل {بعد} " [٥٤٩] .

٣ ـ " اللهم ! حاسبني حساباً يسيرا " [٥٥٠] .

---

[٥٤٤] لە بەر ئەوە ئەمان ووتووە لە " تەحیاتەکەیدا " ، چونکە لە فەرموودەکەدا تا بەم شێوەیە هاتووە لە " نوێژەکەیدا " پەیوەست نەکراوە بە تەحیاتەوە یان جگە لەو ، بۆیە هەموو شوێنێك دەگرێتەوە کە جێگای باشی پاڕانەوە بێت ، وەك سوژدە و تەحیات ، فەرمانیش بەو پاڕانەوە هاتووە لە هەردووکیاندا هەروەك لە پێشدا باسمان لێوەکرد .

[٥٤٥] البخاري ومسلم . (الأثرم) فەرموویەتی :

" بە (أحمد) م ووت : بەچی بپاڕێمەوە لە پاش تەحیات ؟ فەرمووی : بەوەی لە سوننەتدا هاتووە . ووتم : باشە ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ نەیفەرمووە : " پاشان هەر پاڕانەوەیەکی بە دڵ بوو هەڵی بژێرێت و بیکات " ؟ فەرمووی : با هەر پاڕانەوەیەك لە سوننەتدا هاتووە و بە دڵیەتی بۆ خۆی هەڵی بژێرێت و بیکات . دەڵێت : چەندجارێك دووبارەم کردەوە ، هەر فەرمووی : بەوەی لە سوننەتدا هاتووە ، پێشەوا (ابن تيمية) ئەمەمان بۆ دەگێڕێتەوە و منیش لە خەتی ئەوەوە دەیگێڕمەوە " مجموع الفتاوى " (١/٢١٨/٦٩) و بە باشیشی زانیوە ، و فەرموویەتی : " فإن اللام في " الدعاء " للدعاء الذي يحبه الله ليس لجنس الدعاء " . هتد ووتەکەی . پاشان فەرمووی : باشتر وایە بووترێت : ئیللا بەو پاڕانەوانەی کە شەرعین و لە سوننەتدا هاتوون ، ئەوەش ئەو پاڕانەوانە دەگرێتەوە کە لە سوننەتدا واردن ، و سوود بەخشن " .

دەڵێم : هەر بەو شێوەیەیە کە فەرموویەتی ، بەڵام زانینی ئەوەی کە سوود بەخشە لەسەر لە پاڕانەوەکان لە سەر زانستی شەرعی (صحيح) وەستاوە ، ئەمەش زۆر کەم هەن پێی هەڵدەستن ، ئەولاتر ئەوەیە کە لەسەر پاڕانەوە سوننەتیەکان بووەستین ، لە کاتێکدا ئەگەر ئەوەی تێدا بێت کە کەسی پارەرەوە دەیەوێت . والله أعلم .

[٥٤٦] ئەو شتانەیە کە مرۆڤی پێ تاوانبار دەبێت ، یان خودی تاوانە ، بە دانانی (مصدر) لە جیاتی (ناو) ، هەروەها (المغرم) یش ، مەبەستیش لێی قەرزە ، بە بەڵگەی تەواوی فەرموودەکە : " عائیشە فەرمووی : کە سێك پێی ووت : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ چەند زۆر پەنادەگریت بە خوا لە خراپەی قەرزاری ! ئەویش فەرمووی : " پیاو ئەگەر قەرزار بوو ، قسە دەکات تووشی درۆ دەبێت ، و پەیمانیش دەدات و بەجێی ناهێنێت " .

[٥٤٧] البخاري ومسلم .

[٥٤٨] (من شر ما عملت) واتە : لە خراپەی ئەو تاوانانەی کە کردوومن ، وە (من شر ما لم أعمل) : لە چاکەکان ، واتە : لە خراپەی نەکردن و وازلێهێنانم بۆ ئەو چاکانەی کە کردارم پێ نەکردوون .

[٥٤٩] النسائي بسند صحيح ، وابن أبي عاصم في كتاب " السنة " (٣٧٠ ـــ بتحقيقي ، وطبع المكتب الإسلامي) ، والزيادة له.

٤ ـ " اللهم ! بعلمك الغيب ، وقدرتك على الخلق ؛ أحيني ما علمت الحياة خيرا لي ، وتـوفني إذا كانت الوفاة خيرا لي ، اللهم ! وأسألك خشيتك في الغيب والشهادة ، وأسألك كلمة الحـق (وفي رواية : الحكم) والعدل في الغضب والرضى ، وأسألك القصد في الفقر والغنى ، وأسألك نعيما لا يبيد ، وأسألك قرة عين [لا تنفد و] لا تنقطع ، وأسألك الرضى بعد القضاء ، وأسألك برد العيش بعـد الموت ، وأسألك لذة النظر إلى وجهك ، و [أسألك] الشوق إلى لقائك في غير ضراء مضرة ، ولا فتنة مضلة ، اللهم ! زينا بزينة الإيمان ، واجعلنا هداة مهتدين " [٥٥١].

٥ ـ وە پێغەمبەری خوا ﷺ فێری (أبو بكر) ﷺ **ی کرد بپارێتەوەو بڵێت :** " اللهم ! إني ظلمت نفسي ظلما كثيرا ، ولا يغفر الذنوب إلا أنت ؛ فاغفر لي مغفرة من عندك ، وارحمني إنك أنت الغفور الرحيم " [٥٥٢] .

٦ ـ وە فەرمانیشی بە (عائشة) **کردووە بڵێت :** " اللهم ! إنـي أسألك من الـخير كلـه ، [عاجله وآجله] ؛ ما علمت منه وما لم أعلم ، وأعوذ بك من الشر كله ؛ [عاجله وآجلـه] ؛ مـا علمت منه وما لم أعلم وأسألك (وفي رواية : اللهم ! إنـي أسألك) الجنة ، وما قرب إليها من قول أو عمل ، وأعوذ بك من النار ، وما قرب إليها من قول أو عمل ، وأسألك (وفي روايـة : اللـهم ! إنـي أسألك) من [ال] خير ما سألك عبدك ، و رسولك [محمد ، وأعوذ بك من شر ما استعاذك منه عبدك ، ورسولك محمد ﷺ] ، [وأسألك] ما قضيت لي من أمر أن تجعل عاقبته [لـي] رشدا " [٥٥٣] .

٧ ـ وە بە پیاوێکی فەرموو : " ما تقول في الصلاة ؟ " **، واتە : چی دەڵێت لە نوێژەکەتدا ؟ فەرمووی : شایەتومان ئەهێنم ، و پاشان داوای بەهەشت لە خوای پەروەردگار دەکەم ، و پەناشی پێدەگرم لە ئاگری دۆزەخ ، بەڵام بەخوا هیچ لەم ورتە ورتە (دندنـة [٥٥٤]) ی تۆو**

---

[٥٥٠] أحمد والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي .

[٥٥١] النسائي والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي .

[٥٥٢] البخاري ومسلم .

[٥٥٣] أحمد والطيالسي والبخاري في " الأدب المفرد " ، وابن ماجه ، والـحاكم وصححه ووافقه الذهبـي ، وقد خرجته في " الصحيحة " (١٥٤٢) .

[٥٥٤] **واتە : بابەتە شاراوەکەت یان ووتە شاراوەکەت (ورتەورت) ، وە** (الدندنة) **: ئەوەیە کە مرۆڤ ووتەیەك بڵێت گوێت لە وورتە وورتەکەی دەبێت بێ ئەوەی لێی تێ بگەیت ، ئامرازی (ها)ش لە (حولها) دەگەڕێتەوە بۆ ووتەکەی ، واتە : ووتەکەی ئێمەش نزیکە لە ووتەکەی تۆوە .**

(معاذ) نازانم ، **پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی** : " حولـــها ندندن " [٥٥٥] ، **واتە : ئێمەش هەر لەدەور ، و بەری ئەوەداین .**

٨ ـ وە جارێكیان گوێی لە پیاوێك دەبێت دوای تەحیاتەكەی دەڵێت : " اللهم ! إني أسألك يا الله (وفي رواية : بالله) [الواحد] الأحد الصمد الذي لم يلد و لم يولد ، و لم يكن له كفوا أحد ! أن تغفر لي ذنوبي ، إنك أنت الغفور الرحيم " ، **ئەویش دەفەرمووێت** : " قد غفر له ، قد غفر له " [٥٥٦] .

واتە : خوای پەروەردگار لێی خۆش بوو ، لێی خۆش بوو .

٩ ـ وە گوێی لە یەكێكی تر بوو لە پاش تەحیاتەكەی دەپاڕایەوە ، و دەیووت : " اللـــهم ! إني أسألك بأن لك الـــحمد ، لا إله إلا أنت [وحدك لا شريك لك] ، [المنان] ، [يا] بديع الـــسماوات والأرض ! ياذا الجلال والإكرام ! يا حي يا قيوم ! [إني أسألك] [الجنة ، وأعوذ بك مـــن النـــار] " ، **پێغەمبەری خوا ﷺ بە هـاوەڵانی فـەرموو** : " تدرون بما دعـــا ؟ " ، **واتـە : دەزانـن بـە چـی پاڕایـەوە ، ئەوانیش فەرموویان** : " الله ورسوله أعلم " ، **واتە : خـوا و پێغەمبەرەكـەی ﷺ زانـاترن ، فـەرمووی** : "

---

[٥٥٥] أبو داود وابن ماجه وابن خزيـــمة (١ / ٨٧ / ١) بسند صحيح .

[٥٥٦] أبو داود والنسائي وأحمد وابن خزيـــمة ، وصححه الـــحاكم ووافقه الذهبـــي .

والذي نفسي بيده] ؛ لقد دعا الله باسمه العظيم [٥٥٧] (وفي رواية : الأعظم) الذي إذا دعي به أجاب ، وإذا سئل به أعطى " [٥٥٨] .

واتە : سوێند بێت بەو كەسەی كە نەفسی منی بە دەستە بە ناوی گەورەی خوای پەروەردگار لە خوا پاڕایەوە (لە ڕیوایەتێكی تردا هاتووە : بە گەورەترینیان) ئەو ناوەی كە ئەگەر پێی بپاڕێتەوە وەڵام دەدرێتەوە ، و ئەگەر داواشی پێ بكرێت پێی دەبەخشرێت .

١٠ ـ وە یە كێك لەو پاڕانەوانەی كە لە كۆتایی تەمەنیدا دەیكرد ئەو بوو دەیفەرموو : " اللهم ! اغفر ما قدمت ، وما أخرت ، وما أسررت ، وما أعلنت ، وما أسرفت ، وما أنت أعلم به مني ، أنت المقدم ، وأنت المؤخر ، لا إله إلا أنت " [٥٥٩] .

---

[٥٥٧] ئەمە پاڕانەوەی تێدایە بە ناوە چاك سیفەتە جوانەكانی خوای پەروەردگار ، هەر ئەمەشە كە خوای پەروەردگار فەرمانی پێكردووە لەم ئایەتەدا : ﴿ وَلِلَّهِ الأَسْمَاء الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا ﴾ سورة الأعراف (١٨٠).

بەڵام پاڕانەوە بە جگە لەمە ، وەك لە بەر خاتری و ڕێز و حەق و حورمەت ـ ئیمامی (أبـو حنيفـة) ڕەحمەتی خوای لێبێت لە گەڵ شوێكەوتووەكانیدا بە ڕاشكاوی هەموو ئەمەیان بە خراپ زانیوە (الكراهة) ، وە بە خراپ زانیش (واتـە : الكراهـة) لە لای ئەوان بە بێبەند كراوی (واتە بە : " مطلق " ی) بۆ حەرام بوونە ، واتە مەبەستیان ئەوەیە كە ئەو كردارە حەرامە ، وە ئەوەش كە جێگەی داخ و ئەسەف بێت ئەوەیە دەبینیت زۆربەی خەڵك ـ لە ناویاندا زۆربەی شێخەكان ـ پشتیان هەڵكردووە لەم پاڕانەوە شەرعییە (واتـە : پاڕانەوە لە خوای پەروەردگار بە ناو سیفەت جوانەكانی) كە بەیەك دەنگی هەموان تەوسلێكی شەرعییە ، بەشێوەیك زۆر بەدەگمەن تیایاندا ئەبینیت ئەم جۆرە تەوەسوولە شەرعییە بەكار بێنن ، كەچی لەو لاوە ئەبینیت پابەندن بە تەوەسوولە ناشەرعی و بیدعەكان ، ئەوەی كە كەمترین حوكم كە بەسەریدا بدرێت ئەوەیە بووتریت : جێگەی جیاوازی زانایانە ، كەچی بەردەوامن لەسەری وەك ئەوەی بڵێت جگە لەم تەوەسولە نەبێت تەوەسوولی تر نیە ! شێخی پایە بەرزی ئیسلام (ابـن تيميـة) پەرتووكێكی نایابی هەیە لەم بابەتەدا بەناوی " التوسـل والوسـيلة " جا بابگەڕێرێتەوە بۆی ، چونكە زۆر بەنرخە و بێ هاووتایە لە بابەتی خۆی .

پاش ئەویش ئەو پەرتووكەی من كە ناوی " التوسل أنواعه وأحكامه " ، تائێستاش دوو جار لە چاپ دراوە ، ئەمەش بەهەمان شێوە گرنگە لە باس و بابەتی خۆیدا ، هەندێك شوبهەی نوێشی تێدا بەپەرچ دراوەتەوە كە لە لایەن هەندێك دوكتۆری هاوچەرخم خراونەتە ڕوو ، خوای پەروەردگار هیدایەتی ئێمەو ئەوانیش بدات .

[٥٥٨] أبو داود والنسائي وأحمد ، والبخاري في " الأدب المفرد " ، والطبراني ، وابن منده في " التوحيد " (٢/٤٤و٦٧/١و٧٠/١ـــ٢) بأسانيد صحيحة .

[٥٥٩] مسلم وأبو عوانة .

سەلامدانەوە

پاشان " پێغەمبەری خوا ﷺ سەلامی دەدایەوە بەلای ڕاستیدا و دەیفەرموو : " السلام عليكم ورحمة الله " [تاکو سپیایی گۆنای ڕاستی دەبینرا] ، وە بەلای چەپدا دەیفەرموو : " السلام عليكم ورحمة الله " [تاکو سپیایی گۆنای چەپی دەبینرا] " (٥٦٠) .

وە ـ هەندێك جار ـ لە سەلامدانەوەی یەکەمدا " وبركاته " ی زیاد دەکرد (٥٦١) .

وە ـ هەندێك جار ـ ئەگەر سەلامی بەلای ڕاستیدا بدایەتەوە : " السلام عليكم ورحمة الله " ، بەلای چەپدا تەنها ئەوەی ووت : " السلام عليكم " (٥٦٢) .

وە ـ هەندێك جار یش ـ " تەنها یەك سەلامی دەدایەوە ئەویش سەلامی لای ڕاست بوو " السلام عليكم " کە هەندێك لای دەکردەوە بە لای ڕاستیدا (٥٦٣) .

" هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ کە سەلامیان دەدایەوە بەلای ڕاست و چەپیاندا ئاماژەیان بە دەستەکانیان دەکرد ، کە پێغەمبەری خوا ﷺ بینیانی فەرمووی : " ما شأنكم تشيرون بأيديكم كأنها أذناب خيل شمس ؟! (٥٦٤) إذا سلم أحدكم ؛ فليلتفت إلى صاحبه ، ولا يومئ بيده " ، [فلما صلوا معه أيضا لم يفعلوا ذلك] (وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : " إنما يكفي أحدكم أن يضع يده على فخذه ، ثم يسلم على أخيه من على يمينه وشماله ") " (٥٦٥) .

---

(٥٦٠) مسلم (٥٨٢) بنحوه وأبو داود والنسائي والترمذي وصححه .

(٥٦١) أبو داود وابن خزيمة (١ / ٧٨ / ٢) بسند صحيح ، وصححه عبد الحق في " أحكامه " (٢ / ٥٦) وكذا النووي والحافظ ابن حجر ، ورواه عبد الرزاق في " مصنفه " (٢ / ٢١٩) وأبو يعلى في " مسنده " (١٢٥٢/٣) والطبراني في " الكبير " (٣ / ٦٧ / ٢) و " الأوسط " (١ / ٢٦٠٠ / ٢) والدارقطني من طريق أخرى وعبد الرزاق (٢ / ٢١٩) .

(٥٦٢) النسائي وأحمد والسراج بسند صحيح .

(٥٦٣) ابن خزيمة والبيهقي والضياء في " المختارة " ، وعبد الغني المقدسي في " السنن " (١ / ٢٤٣) بسند صحيح ، وأحمد ، والطبراني في " الأوسط " (٢ / ٣٢ من زوائد المعجمين) ، والحاكم وصححه ووافقه الذهبي ، وابن الملقن (١ / ٢٩) ، وهو مخرج في " الإرواء " تحت الحديث (٣٢٧) .

(٥٦٤) كۆی (شموس) ە : و بریتییە لە دوورگرتن لەو گیاندارانەی کە ئارام نابێت لە بەر توندو تیژی و هاروهاجی .

(٥٦٥) مسلم وأبو عوانة والسراج وابن خزيمة والطبراني .

<u>بیرخستنەوەیەك</u> : (الإباضية) ەکان ئەم فەرموودەیان گۆڕیوە ، (ربيع) یان لە " مسند " ە نادیارەکەیدا بە گۆ (لەفز) ێکی تر ئەم فەرموودەیەی گێڕاوەتەوە ، بۆ ئەوەی بیکەن بە بەڵگە لە سەر ئەوەی کە نوێژ بەتاڵە ، ئەگەر دەستەکانی تێدا بەرز بکرێتەوە لە گەڵ (الله أكبر)ەکاندا ، لەوانەش (السيابي) کە بەرپەرچمان داوەتەوە لە پێشەکی ئەم کتێبەدا ، ئەو گۆ (لەفز)ەشیان پوچەڵە (باطل) ، ئاشکرا کردنیشی لە " الضعيفة " (٦٠٤٤) ە .

واتە : ئەوە چیتانە ئاماژە بە دەستەکانتان دەکەن ، ئەڵێی دوور دەگرن لە ئەسپی تۆڕ ؟ ئەگەر یەکێك لە ئێوە سەلامی دایەوە تەنها لابکاتەوە بەلای هاوڕێکەی ، و ئاماژە بە دەستەکانی نەکات بۆیە بۆ جاریتر کە نوێژیان لە گەڵدا کرد ئەو کارەیان ئەنجام نەدا ، وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : تەنها ئەوەی بەسە دەستەکانی بخاتە سەر ڕانی ، و پاشان سەلام بکات لە براکانی لای ڕاست و چەپی .

واجبێتی سەلام

وە پێغەمبەری خوا ﷺ دەیفەرموو : " ... وتحليلها (يعني : الصلاة) التسليم " [٥٦٦] .

واتە : سەلامدانەوە حەڵاڵکاری ئەو شتانەیە کە لە نوێژدا قەدەغە کرابوون .

کۆتایی

هەموو ئەوەی کە لەپێشدا باسکرا لە نوێژی پێغەمبەری خوا ﷺ پیاوان و ژنان وەکو یەکن تیایدا ، و لە سوننەتیشدا هیچ فەرموودەیەك نەهاتووە ژنان جیابکاتەوە لە پیاوان لە هەندێك لەو ئەحکامانەدا ، بەڵکو بە پێچەوانەوە گشتێتی ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەری خوا ﷺ کە تێیدا فەرمویەتی : " صلوا كما رأيتموني أصلي " ، ئەوانیش دەگرێتەوە ، ئەوەش ووتەی پێشەوا (إبراهيم النخعي) یە کە فەرموویەتی :

" تفعل المرأة في الصلاة كما يفعل الرجل " [٥٦٧].

واتە : ژنانیش هەمان شت ئەنجام دەدەن کە پیاوان ئەنجامی دەدن .

وە ئەو فەرموودەیەش کە تیایدا هاتووە ئەبێ ژنان ڕانیان بلکێن بە سکیانەوە ، و لەو کردارە وەکو پیاوان نین ، ئەوا فەرموودەیەکی (مرسل)ـە و هیچ بەڵگەیەکی تێدا نیە (واتە : ضعيف)ە [٥٦٨] .

بەڵام سەبارەت بەوەی کە لە پێشەوا (أحمد) لە" مسائل " ەکانی (عبد الله) ی کوڕی لەوەوە/ل٧١) لە (ابن عمر) ەوە ﷺ دەیگێڕێتەوە ، کە فەرمانی کردبێت بە خێزانەکانی چوارمشقی بن لە نوێژەکانیان ، ئەو ڕیوایەتە نەسەلمێنراوە ، وجێگر نەبووە لێیەوە ، چونکە (عبد الله) ی کوڕی (العمري) ی تێدایە ، و (ضعيف) ە .

---

[٥٦٦] صححه الحاكم والذهبي ، وقد تقدم بتمامه (ص ٨٦) .

[٥٦٧] أخرجه ابن أبي شيبة (١ / ٧٥ / ٢) بسند صحيح عنه .

[٥٦٨] رواه أبو داود في " المراسيل " (٨٧/١١٧) عن يزيد بن أبي حبيب وهو مخرج في " الضعيفة " (٢٦٥٢) .

وه پێشەوا (البخاري) لـه " التاريخ الصغير " (ص ٩٥) بـه سـەنەدێکی (صـــحيح) لـه (أم الدرداء) وه بۆمان دەگێڕێتەوه کە : " أنها كانت تجلس في صلاتها جِلْسَة الرجل وكانت فقيهة " .

واته : له کاتی نوێژدا وەکو پیاوان دادەنیشت ، و زاناش بوو .

ئەمـەش دواشـته کـه توانیومـه کـۆی کەمـەوه لـه نوێـژی پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـه تـەکبیرەی ئیحرامەوه تاکو سەلام دانەوه ، و داواکاریشم له خوای پەروەردگار تـەنها لـه بـەرخاتری ئـەو بێـت ، و ڕێنیشاندەریش بێت بۆ سوننەتەکانی پێغەمبەره به بەزەیی و به ڕەحمەی ﷺ .

و سبحان الله وبحمده

سبحانك اللهم وبحمدك أشهد أن لا إله إلا أنت أستغفرك وأتوب إليك

اللهم صل على محمد وعلى آل محمد وبارك على محمد وعلى آل محمد

كما صليت وباركت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم إنك حميد مجيد

ناوەڕۆك :

ناوەڕۆك :